

SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH

O'QUV QO'LLANMA

SAMARQAND - 2023

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

**A.Bektemirov, A.Taniyev, O.Ashurova,
A.Mirzaxodjayev**

**SOLIQLAR VA
SOLIQQA TORTISH**

SAMARQAND-2023

UO'K: 336.22(075.8)

S 77

KBK: 65.261.4ya73

A.Bektemirov, A.Taniyev, O.Ashurova, A.Mirzaxodjayev.

Soliqlar va soliqqa tortish [Matn]: O'quv qo'llanma / Samarqand iqtisodiyot va servis instituti – Samarqand.: "STEP-SEL" MChJ. Nashriyoti, 2023 - 256 bet.

Mazkur o'quv qo'llanmada O'zbekiston soliq tizimida amalda bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslardan undiriladigan soliqlar va yig'implarning amaldagi holati, umumdavlat soliqlari va mahalliy soliqlar hamda yig'implar tarkibi, ularni hisoblash hamda byudjetga to'lash, O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligi, davlat soliq xizmati idoralari tizimi, soliq sohasidagi ishlarni yuritish, soliqlar bo'yicha imtiyozlar, rivojlangan xorijiy chet el mamlakatlarining soliqlar tizimi budjetdan tashqari jamg'armalarga majburiy ajratmalar, ularni hisoblash tartibi va to'lash muddatlari hamda davlat budjetining soliqsiz daromadlari ko'rib chiqilgan.

O'quv qo'llanma 60410100 – Buxgalteriya hisobi va audit (tarmoqlar bo'yicha); 60412700 – Baholash ishi bakalavriat ta'lim yo'nalishida o'qiyotgan oliy o'quv yurtlari talabalari uchun mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

N.U. Arabov – Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti professori, iqtisod fanlari doktori.

S.N.Tashnazarov – SamISI buxgalteriya hisobi kafedrasini mudiri, iqtisod fanlari doktori, professor

O'quv qo'llanma institut Kengashining 2023-yil 19-iyndagi majlisida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan. (19.06.2023-yil 11-sonli majlis bayoni).

ISBN: 978-9943-9458-9-0

© A. Bektemirov, A. Taniyev, O. Ashurova,
A. Mirzaxodjayev. SamISI. 2023 y.

© "STEP-SEL" MChJ. Nashriyoti. 2023 y.

KIRISH

Olib borilayotgan keng qamrovli iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda avvalambor soliq siyosatini yanada takomillashtirish, soliqlarning turlari va ularning amal qilish mexanizmini soddalashtirish muhim masalalardan hisoblanadi

Soliq – murakkab iqtisodiy fan sifatida moliya, iqtisodiyot nazariyasi, makroiqtisodiyot, mikroiqtisodiyot, pul muomalasi, kredit va bank tizimini o‘zida qamrab oluvchi bilimlar sohasidir. Shu boisdan ham jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida, bozor munosabatlarining ajralmas qismi sifatida ahamiyatga molikdir.

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning zamonaviy bosqichi iqtisodiy o‘shishning jadal sur‘atlariga erishishni ta‘minlashda, soliqlarning undiriluvchanligini yanada oshirish va samarali soliqqa tortish konsepsiyasini amaliyotga keng tatbiq etishga qaratilganligidir. Ushbu masalalarning hal etilishi “Soliqlar va soliqqa tortish” fanini o‘qitishda innovatsion usullarni rivojlantirish bilan uzviy bog‘liqdir. Ayniqsa, soliqlar sohasida innovatsiyalar ta‘limtexnologiyalaridan keng foydalanish mamlakatimizda zamonaviy iqtisodiy ta‘limni rivojlantirishning tub mohiyatiga aylangan.

Shuning uchun ham iqtisodiy ta‘lim yo‘nalishida ta‘lim beruvchi institutlarning sifatli ta‘lim xizmatlarini taklif etish darajasini oshirish va innovatsion o‘qitish usullarini joriy etishga keng e‘tibor qaratish lozim.

“Soliqlar va soliqqa tortish” fanini o‘rganish natijasida talabalar iqtisodiy kategoriya sifatida soliqlarning ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni, yuridik va jismoniy shaxslardan undiriladigan soliqlar to‘g‘risida bilim, malaka va ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. “Soliqlar va soliqqa tortish” fani iqtisodiy rivojlanishning bugungi sharoitida milliy iqtisodiyotda moliya tizimining ahamiyati qanchalik yuqori ekanligi va moliyaviy resurslarni vujudga kelishi va uni sarflanishining umumiy qonuniyatlari hamda mavjud mexanizmi to‘g‘risida nazariy va amaliy bilimlarni qamrab oladi.

Ushbu fan mamlakatimizda amalga oshirilayotgan byudjet-soliq siyosati va uning ustuvor yo‘nalishlarining ilmiy-nazariy asoslarini,

soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasida ko'zda tutilgan masalalarni ham qamrab oladi. Umuman fan davlatning moliya-soliq tizimi va uni hozirgi iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitidagi isloh qilishning ilmiy-nazariy asoslarini o'zida ifodalaydi.

Ushbu o'quv qo'llanma 60310100 – Iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan ushbu “Soliqlar va soliqqa tortish” fani bo'yicha tayyorlangan bo'lib, ixtisoslikning yangi DTS va malaka talablariga mos holda tayyorlangan.

O'quv qo'llanma talabalarning fanni o'zlashtirishini yanada soddalashtirishga qaratilgan bo'lib, har bir mavzu yakunida nazorat savollari berilgan.

Mazkur o'quv qo'llanmaning soliqlar qismi O'zbekiston Respublikasi soliqlar tizimi, soliqqa tortishni nazariy va amaliy jihatidan o'rganish hamda talabalarda mazkur fan bo'yicha mustahkam bilim ko'nikmalarini shakllantirishni ko'zda tutadi.

O'quv qo'llanmada keltirilgan soliqlar va soliqqa tortish bo'yicha yoritilgan mavzular O'zbekiston Respublikasi soliqlar tizimi, yuridik va jismoniy shaxslarni soliqqa tortish, ularni undirish tartibi, umumdavlat soliqlari va mahalliy soliqlar hamda yig'imlar tarkibi, ularni hisoblash hamda byudjetga to'lash, O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligi, davlat soliq xizmati idoralari tizimi, soliq sohasidagi ishlarni yuritish, soliqlar bo'yicha imtiyozlar, rivojlangan xorijiy chet el mamlakatlarining soliqlar tizimi va ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rgatadi.

O'quv qo'llanmada qo'yilgan maqsadlardan kelib chiqqan holda quyidagi vazifalarni amalga oshirish belgilab olingan:

– iqtisodiy islohotlar sharoitida yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar turlari, ularni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlarini nazariy va amaliy jihatdan yoritish;

– soliqlarning tuzilish tizimi va soliqqa tortish amaliyotini tashkil etish uslublarini o'rgatish;

– soliq qonunchiligi va soliq sohasidagi ishlarni yuritish bo'yicha qo'shimchalar, o'zgarishlarni kuzatib borish.

O'quv qo'llanma 60310100 – Iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, undan tashkilot rahbarlari, magistrlar, korxonalar va tashkilotlarning moliyaviy menejerlari foydalanishlari mumkin. Ayniqsa, iqtisodchilar, buxgalterlar va auditorlarning ish faoliyatida dasturilamal va amaliy qo'llanma vazifasini ham bajaradi.

I BOB. “SOLIQ VA SOLIQQA TORTISH” FANIGA KIRISH

§ 1.1. “Soliq va soliqqa tortish” fanining zarurligi va boshqa fanlar bilan aloqasi

§ 1.2. Soliqqa tortishning umumiy nazariyasi

§ 1.3. Soliq nazariyasining funksiyalari va tamoyillari

§ 1.4. Soliq nazariyasini o‘rganish usuli

§ 1.5. O‘zbekistonning umumiy soliq tuzilmasining tarixiy sharhi

Kalit so‘zlar: soliqqa tortish, pragmatizm, adolat, soliq nazariyasi.

§1.1. “Soliq va soliqqa tortish” faning zarurligi va boshqa fanlar bilan aloqasi

Nazariya ko‘pincha gipoteza bilan bog‘liq bo‘lib, atamaning ikkinchi ma‘nosi ijtimoiy munosabatlar sohasini tartibga solish uchun bilimlar tizimidir. Ushbu fikr shu ma‘noda soliqqa tortishda ham qo‘llaniladi. Nazariyaning eng muhim elementi tuchunchalar, atamalar, ideallashtirilgan obyektlar, qonunlar va tamoyillardir. Soliq nazariyasidagi dastlabki tuchunchalar soliq, soliq solish obyekti, soliq yuki va boshqalardir. Ushbu tuchunchalarning mazmuni atrofida bahs-munozaralar mavjud bo‘lib, yangi ta‘riflar yetarlicha asoslanmagan. Soliqqa tortish amaliyotidan misollar keltirish hech narsani isbotlamaydi. Amaliyot haqiqat mezonini emas, nazariya amaliyot mezonidir. Zamonaviy metodologiya savolni shunday izohlaydi.

Soliq nuqtai nazaridan iqtisodiyot soliq solish obyektlarini tanlash maydoni sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu maydon to‘lov bazasini tashkil etuvchi turli xil iqtisodiy faoliyat va operatsiyalar tomonidan shakllantiriladi. Obyektni to‘lash bazasini shakllantirish soliq tizimini yaratish yo‘lidagi birinchi qadamdir. Keyinchalik soliq solish elementlarini belgilash, soliq solish usulini tanlash vazifasi paydo bo‘ladi. Soliq solish obyektlarining xilma-xilligi tufayli xususiy soliq tuchunchalari va modellari paydo bo‘ladi. Masalan, moliyaviy natijalarga soliq solish tizimi, tabiatdan foydalanish soliqlari tizimi,

bilvosita biznes soliqlari tizimlari, jismoniy shaxslardan olinadigan soliq tizimlari, kichik korxonalariga soliq solish tizimi va boshqalar.

Ishning iqtisodiy tomonida soliq solishning mohiyati qaysi soliq tizimini tanlashni asoslashdir. Progressivmi yoki regressivmi? Daromad mulk yoki resurslardan foydalanish uchun asosiy bosim bilanmi? Qanday soliq usullarini o'ratish kerak? O'zbekiston Respublikasining soliq siyosati uzoq vaqt davomida soliq yukini kamaytirishga qaratilgan edi. Ammo 2017-yildan boshlab amaldagi soliq siyosatida o'zgarishlar bo'lmoqda. Obyektni to'lash bazasida yuz beradigan o'zgarishlar soliq shakllari va usullarini o'zgartirishga majbur qiladi. Boshqacha qilib aytganda, muammo soliq nazariyasining boshlang'ich nuqtasidir. Obyektning o'ziga xos xususiyati shundaki, muammolar yo'qolmaydi, balki qayta – qayta paydo bo'ladi.

Karl Popper (1902-1994) fanning rivojlanishi bir muammoni hal qilishdan boshqasiga o'tishini ko'rsatdi. K. Poppeming ilmiy usuli quyidagicha ifodalanishi mumkin

Muammoni shakllantirish → taxminni ishlab chiqish → to'g'ri tushuntirish → tekshirish va mustahkamlash → nazariyani qabul qilish → nazariyani rad etish → yangi muammo[2].

Bir muammodan boshqa muammoga o'tish ma'no bilan to'ldirilgan bo'lishi kerak. Soliqqa tortish modellari va tizimlari tan olinishi kerak. Bu yerda an'anaviy mezonlar va tahlil yo'nalishlari qo'llaniladi. Ular orasida soliq to'lash bazasini monitoring qilish, soliqqa tortish darajasini pasaytirish, soliqlarni undirish samaradorligi va boshqalar bor. Soliq solishga yangi yondashuvlar safarbar qilingan mablag'lardan samaraliroq foydalanishga qaratilgan byudjet harajatlari manbalar bilan bog'langan. Ya'ni, soliqqa tortish nazariyasi ham takomillashtirilishi kerak. Natijada soliq tizimi yuqori (progressiv) darajaga o'tkaziladi.

Soliq nazariyasi paydo bo'lganda soliq solish modellari va tizimlari paydo bo'ladi. Shu ma'noda soliqqa tortish nazariyasi asosan amaliy fan hisoblanadi. U o'z muammolarini o'rganadigan joyda asosiy fan sifatida mavjud.

Soliqlar va soliqqa tortish fanining boshqa fanlar singari o'ziga xos predmeti, maqsadi va vazifalari mavjud. Bu fanni o'qitishning zarurligi bozor iqtisodiyoti munosabatlari ishida soliq munosabatlarining ahamiyati o'sib borayotganligidan kelib shiqadi.

Soliqlar va soliqqa tortish fani soliq voqeliklarini (harakatlarini) chuqur o'rganish asosida zaruriy xulosalar chiqarib, ularni amaliyotga tadbiiq etish yo'llarini o'rgatadi.

Soliqlar va soliqqa tortish fani soliq amaliyotidagi eng to'g'ri, eng mukammal va eng progressiv voqeliklarni o'rganib, amaliyot uchun xuddi bir dasturilamalday yoritib boradi. Nazariya voqeliklarni amaliyotdan oladi va yana amaliyotga eng to'g'ri, ma'qul va ilg'or tajribalar olinib to'g'ri yo'l ko'rsatish uchun o'rgatiladi.

Nazariya amaliyot uchun kerak hamda amaliyot uchun kompas, barometr, yo'l boshlovshi vazifasini bajaradi. Nazariyasiz amaliyot yo'ldan adashgan yo'lovchidir. Nazariyani chuqur bilgan amaliyotchi har qanday o'zgarishlarda ham ishlab keta oladi va yo'ldan adashmaydi.

"Soliqlar va soliqqa tortish" fanini o'qitishning zarurligi amaliyotda yo'ldan adashmaslik, keraksiz soliqlar bo'yicha o'zgarishlarga yo'l qo'yimaslik, amaliyotda istiqbolli qadamlar tashlash uchun va katta muvaffaqiyatlarga erishish uchun ham zarurdir.

"Soliqlar va soliqqa tortish" fani "Soliq nazariyasi" fani bilan chambarchas bog'liqdir. Uning maxsus bo'limi chuqurlashtirilgan va kengaytirilgan bo'limdir. Chunki soliq nazariyasi qonuniyatlarini umumiy iqtisodiy nazariya qonuniyatlaridan chetga chiqib keta olmaydi, ularga asoslanadi va rivojlantiradi.

Soliq munosabatlari moliya munosabatlarining tarkibiy qismi bo'lganligi bois, soliqlar va soliqqa tortish fani ham moliya nazariyasi fani bilan chambarchas bog'liq. "Soliqlar va soliqqa tortish" fanining o'ziga xos xususiyatlari soliq to'lovchilar bilan davlat o'rtasidagi majburiy harakterga ega bo'lgan pul munosabatlarini o'rgatadi.

"Soliqlar va soliqqa tortish" fani davlat byudjeti fani bilan ham o'zaro bog'liqdir. Chunki soliqlar oxir-oqibatda byudjet daromadlarini shakllantiradi. Soliqlar (daromadlar) bo'lmasa byudjet munosabatlarining o'zi bo'lmaydi. Bu fan chet mamlakatlar soliq tizimi, buxgalteriya hisobi,

soliq qonunchiligi asoslari, soliqlarni prognoz qilish fanlari bilan ham chambarchas bog'liqdir.

§1.2. Soliqqa tortishning umumiy nazariyasi

Turli nazariyalar bilan tavsiflangan turli xil soliqlar, modellar va tizimlarning mavjudligi o'ziga xos umumlashtirishni talab qiladi. Soliqqa tortishning umumiy nazariyasini yaratish uchun K.R.Makkonnel, S.L.Bryu, I.Lakatos, L.P.Rasskazov qo'llagan yondashuvlardan foydalanamiz. Soliqqa tortishning umumiy nazariyasi turli darajadagi mustahkam, haqiqiylikka ega bo'lgan elementlarni o'z ichiga oladi. Ba'zi qoidalar inkor etib bo'lmaydigan haqiqat sifatida namoyon bo'ladi, ba'zilari o'z tasdig'ini topdi, uchinchi esa farazlar yoki oddiy bayonotlar hamda taxminlardir. Shu nuqtai nazardan tadqiqot dasturlari metodologiyasidan foydalangan holda quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Soliq nazariyasining aksiomalari va tamoyillari, fan bo'limining mustahkam o'zagini tashkil etuvchi asosiy atamalar.
2. Aksiomalar va tamoyillari bilan birgalikda soliqqa tortishning nazariy asosini tashkil etuvchi himoya nazariyalari kamari.
3. Gipotezalar va nazariyalar, soliqqa tortish nazariyasidagi tadqiqot natijalari, sinov, tanqid va tasdiqlash (mustahkamlash) bosqichidan o'tish.

Amaliy nuqtai nazardan bunday farqni aniqlash muhimdir. Qattiq yadro ilmiy hamjamiyat tomonidan tan olingan va qoidalardan iborat Crucible tanqidlaridir. Mudofaa nazariyalari kamariga siyosiy iqtisod klassiklarining soliqlar bo'yicha nazariy qoidalari ishlab chiqilgan bo'lib, ular K. G. Rau soliq nazariyasi, soliq nazariyalari P. Samuelson, A. Vagner, R. Musgrave va J. Y. Stiglitslardir. Mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan yordamchi nazariyalar kamarini ajratib ko'rsatish mantiqan to'g'ri. Bunga huquq nazariyasi va metodologiyasi kiradi. B. A. Kistyakovskiy, birdamlik nazariyasi E. Dyurkgeym, J. Roulzalar tomonidan ishlab chiqilgan. Himoya kamar nazariyalarining tarkibi muhokamani talab qiladi.

Asosiy atamalarning tarkibi quyidagicha: 1) soliq; 2) soliq nomi; soliq subyekti; 4) soliq obyekt; 5) soliq bazasi; 6) stavka; 7) soliq davri; 8) hisobot davri; 9) soliq imtiyozi; 10) soliq majburiyati; 11) soliq deklaratsiyasi; 12) soliq sanksiyalari.

Soliq solish aksiomasi va tamoyillari soliqqa tortish nazariyasi hamda amaliyoti tomonidan ishlab chiqilgan asosiy qoidalardir. Matematika hamda mantiqda postulat boshlang'ich pozitsiya va dalilsiz qabul qilingan taxminlardir. Soliq solish amaliyoti o'zining ko'p yillik tarixi bilan inkor etib bo'lmaydigan haqiqatga aylangan ayrim qoidalarning to'g'riligini isbotladi. Dalillar haqiqat sifatida tanlov mezonini emas, balki yaxshi tasvirdir. Qoidalar hech qanday dalil talab qilmaydi, ammo bu ularning o'zboshimchaliklarini anglatmaydi. Shuning uchun ular mantiqiy, izchil va o'zaro bog'liq bo'lishi kerak. Bu esa ularni o'zini o'zi ta'minlashga imkon beradi. Ular kategorik imperativ tamoyili asosida shakllantirilishi kerak. Biz soliqqa tortish aksiomalarining quyidagi to'plamini taklif qilishimiz:

1. Soliqqa tortishning universalligi. Har bir inson barcha turdagi daromadlar bo'yicha soliq to'lashda ishtirok etishi kerak.

2. Diskriminatsiyani taqiqlash. Soliqlar milliy, diniy, partiyaviy va boshqalarga qarab turlicha qo'llanilmasligi kerak.

3. Ikki tomonlama soliqqa tortishni istisno qilish.

4. Byudjetga to'lanadigan summadan ortiqcha to'lovlarni byudjetdan to'lashni taqiqlash.

5. Jamoatchilik munosabatlarida regressiyani taqiqlash. Tarixan eskirgan soliq va soliqqa tortish usullari qo'llanilmasligi kerak.

Soliq postulatlarini hech qanday shartlarsiz qabul qilinadi. Agar ilgari soliqqa tortishning universallik prinsipi axloqiy, utilitar va boshqa tamoyillaridan kelib chiqqan bo'lsa, endi Konstitutsiya soliq qonunchiligi normalarining manbai hisoblanadi. Har kimning soliq va yig'implarni to'lash majburiyati O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida belgilangan. Inson va fuqaroning huquqlari hamda erkinliklari bevosita amal qilishiga e'tibor qaratish lozim. Ular qonunlarning ma'nosi, mazmuni va qo'llanilishini, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat, mahalliy o'zini o'zi boshqarish

organlarining faoliyatini belgilaydi va adolat bilan ta'minlanadi (O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 11-moddasi). Shunday qilib ikkinchi postulat ham konstitutsiyaviy asosga ega. Ikki tomonlama soliqqa tortishni istisno qilish mantiqan to'g'ri keladigan an'anadir. Byudjetga to'langan summadan ortiq byudjetdan to'lovlarni taqiqlash kabi, chunki bunday to'lovlar byudjetga bepul to'lov sifatida soliq tuchunchasiga zid keladi. Ijtimoiy munosabatlarda regressiyani taqiqlash umumiy qabul qilingan xulq-atvor me'yorlariga rioya qilgan odam uchun o'z-o'zidan ravshan.

Har qanday fan o'zining predmetiga, ya'ni izlanish obyektiga ega bo'ladi. Masalan, texnologiya fanining predmeti kimyoviy moddalarning tarkibini o'rganish hisoblansa, mashinasozlik fani uchun mashinalar mexanizmini xarakteristikasi bo'ladi, soliqlar va soliqqa tortish fanining predmeti soliq munosabatlarini (harakatini), soliqlar mexanizmini har tomonlama o'rganishdan iboratdir.

Fanning predmeti soliq voqeliklari pul munosabatlarini o'rganishdan iborat bo'ladi. Bu pul munosabatlari soliq to'lovchilar (yuridik va jismoniy shaxslar) bilan soliqni o'z mulkiga aylantiruvchi (soliq oluvchi) davlat o'rtasidagi munosabatlardir. Fanning mohiyati shu o'rtadagi munosabatni chuqur o'rganish, ularni to'g'ri tashkil qilishni ta'minlashdir. To'g'ri tashkil etish deganda soliq munosabatida qatnashuvchi tomonlarning iqtisodiy manfaatini e'tiborga olish, muvozanatni saqlash kabi munosabatlarni tashkil qilish tushuniladi. Bu muvozanatni saqlashda tomonlar adolatlilik va insoflilik tamoyiliga amal qilishi zarur. Tushunarliroq qilib aytsak, byudjetga soliqlarni olishda soliq to'lovchilar bo'yniga ortiqcha og'irlik osmaslik, ularni o'z ishlab shiqarishidan manfaatdorligini so'ndirib qo'ymaslik, ularning dasturlari va rejalarini tez-tez o'zgartirishga olib bormaslik va hokazolarga e'tibor berish ko'zda tutiladi. Bu yerda tomonlarning do'stona munosabatda bo'lishi, bozor iqtisodiyoti talablariga mos iqtisodiy munosabatlar bo'lishini o'rgatadi. Fanning predmetini chuqur o'rganish shuni ko'rsatadiki, munosabatlarda bir tomonlama zo'ravonlik munosabati bo'lguday bo'lsa, ikkinchi tomon unga javoban o'z daromadlari va boshqa soliq obyektlarini har xil yo'llar bilan yashiradi. Bunday hollarda

har qanday huquqiy hujjatlarning ham kuchi yetmay qolishi mumkin. Daromadlarni va soliq obyektlarini yashirish holati ham munosabatlarni buzadi.

Demak soliqlar va soliqqa tortish fanini chuqur o'rganish orqali amaliyotda soliq tushunlari rejalarini muvaffaqiyatli bajarishga ham erishish mumkin.

Fanning funksiyalari soliq mutaxassisi va boshqa soliq idoralari xodimlarini nazariy jihatdan qurollantirish hamda amaliyotda adashmaslik uchun yo'l-yo'riqlar ko'rsatishdan iboratdir. Shuningdek, chet el soliq amaliyotini o'rganish va taqqoslash asosida tegishli xulosalar ishlab chiqish, ularning ish tajribalarini o'zimizning amaliyotga moslab zarur joylarini tadbiq etishdan iboratdir.

Fanning asosiy funksiyasi yuqori malakali soliq mutaxassislari tayyorlashda ularni ham nazariy, ham amaliy jihatdan uslubiy qo'llanmalar bilan ta'minlashdir.

§1.3. Soliq nazariyasining funksiyalari va tamoyillari

Fanning asosiy vazifasi ilmiy-texnik bilimlarni ishlab chiqishdir. Fan vazifalarining tarixiy shakllanish jarayonida ilmiy bilimlar fan dunyoqarash funksiyasining asosini tashkil etadi. Tarixiy jihatdan kuzatish, tavsiflash, tushuntirish funksiyalari dastlab bo'lib paydo bo'lgan. Fan ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida madaniyat mavjudligi, normalar va qadriyatlarga kiritilgan. Ilm-fan ijtimoiy tartibga solish omili funksiyasini oladi, oqilona boshqarish uchun zarur shartga aylanadi. Ijtimoiy tartibga solish omili sifatida fan shaxsning shakllanishiga ta'sir qiladi, dunyoqarash funksiyasini bajaradi [16, 268].

Soliqqa tortish nazariyasiga xos bo'lgan quyidagi funksiyalarga to'xtalib o'tsak: 1) sintetik va uslubiy funksiyalar; 2) tadqiqot (kognitiv) funktsiya; 3) aksiologik funktsiya; 4) tartibga solish funktsiyasi (loyiha-konstruktiv); 5) mafkuraviy (ekzistensial) funktsiya.

Soliqqa tortish nazariyasining sintetik (integrallashtiruvchi) va uslubiy funksiyalari. Soliqqa tortish eng keng tarqalgan tushunchalardan biri bo'lib, tor ma'noda soliqlarni belgilash va

undirish jarayoni tushunilsa, keng ma'noda ko'plab faoliyat turlari tushuniladi. Shunday qilib, soliq hisob-kitoblari tamoyillari soliq nazorati tamoyillariga mos keladi va hokazo.

Tadqiqot funksiyasi. Soliqqa tortish nazariyasining asosiy tadqiqot vazifasi, asosan, soliqqa tortishning soliq to'lash bazasini tashkil etuvchi iqtisodiyot tarmoqlari va iqtisodiy faoliyat turlarida shakllanadigan qonuniyatlarni o'rganishdan iborat. Masalan, soliq to'lashdan bo'yin tovlash (qochish) jarayonlari va ularga qarama-qarshi bo'lgan trans soliq shakllanishi jarayonlari paydo bo'ladi.

Soliqqa tortish nazariyasini tartibga solish funksiyasi. Ushbu funksiya iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan o'zini namoyon qiladi. Agar iqtisodiyot rivojlansa, ijtimoiy munosabatlar ham rivojlanadi. Ushbu jarayonlarda muammolarning progressiv o'zgarishi yuz bersa, soliqqa tortishga asoslanishi mumkin. Amaliyot nazariya asosida tashkil etilsagina, nazariya amaliyotning to'g'riligi mezoni hisoblanadi [1, 260]. Tadqiqotlar soliq yukini taqsimlash va soliq to'lovlarini bashorat qilish, amaldagi qonunchilikka kiritilgan o'zgarishlarni baholash va boshqalar uchun zarurdir. Tadqiqot va tartibga solish funksiyalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Soliq solish obyektini to'lash bazasini o'rganish resurslardan samarali foydalanish va ularning o'sishi imkoniyatlariga qaratilgan. Shunday qilib, soliqqa tortishning quyidagi prinsiplari: (cheklangan) resurslardan oqilona foydalanish, obyektini to'lash bazasini rivojlantirish.

Soliqqa tortish nazariyasining aksiologik funksiyasi (*Aksiologiya –yunoncha aksio – qiymat va logos – so'z, ta'limot*) – qadriyatlar nazariyasi, falsafaning bo'limi. Iqtisodiy nazariya singari soliqqa tortish nazariyasi ham qiymatga asoslangan fan hisoblanadi. Qadriyatlar o'ziga xos tarzda mavjud bo'lib, ularning rolini ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy va shaxsiy holatlar hamda xususiyatlar o'ynaydi. Iqtisodiy qarorlarda nazariy va axloqiy qadriyatlar doimo taxmin qilinadi. Qiymatga yo'naltirish jarayoni taqqoslash aktlarini (baholashning o'zi) va tanlash bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Taniqli xorijiy va mahalliy iqtisodchilarning fikricha, nazariy tahlilda xolislikka intilishning yagona yo'li – qadriyatlarimizni soyadan

yorug'likka olib chiqish, ularni amalga oshirish, aniqlashtirish, ochiq e'lon qilish va nazariy tadqiqotlarni aniqlashga imkon berishdir. Qadim zamonlardan beri adolatli soliqqa tortish tamoyili e'lon qilingan. Shunday qilib soliqqa tortish nazariyasining quyidagi tamoyillarini nomlashimiz mumkin: soliqqa tortish usulining obyektivligi, soliq yukini taqsimlashda birdamlilik, soliqqa tortish usulining adolatliligi.

Soliqqa tortish nazariyasining dunyoqarash funksiyasi. Ushbu funksiya oldingi funksiya bilan chambarchas bog'liq. Soliqlar hayot dunyosining elementidir. Jamiyatda soliqqa tortishga qanday munosabat mavjud? Jamiyatdagi soliq'larga munosabatni tavsiflovchi shunga o'xshash masalalami davom ettirish mumkin. Ularning tabiatini bilish uchun soliq munosabatlari ishtirokchilari haqida turli fanlar nuqtai nazaridan tasavvurga ega bo'lish kerak. Ushbu funksiya soliq nazariyasining tadqiqot funksiyasi bilan ham bog'liq.

§1.4. Soliq nazariyasini o'rganish usuli

“Soliqlar va soliqqa tortish” fanining mutaxassis kadrlarni tayyorlashdagi roli. Soliqlarning paydo bo'lishi davlatning paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lganligi uchun hamda hozirgi kunda O'zbekistonda ijtimoiy himoyalangan bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat uni tashkilotshisi ekanligidan soliqlar va soliqqa tortish fani davlatning o'ta zarur bo'lgan xilma-xil vazifalari bilan chambarchas bog'liq va ularga asoslanadi. Davlat mamlakatda yaratilgan ijtimoiy mahsulot ishlab shiqarish uni taqsimlashning qonun-qoidalarini ishlab chiqadi. Bu taqsimlashdagi munosabat bozor iqtisodiyoti sharoitida pul orqali amalga oshirilganligidan davlat uni taqsimlashni ham pul munosabatlari orqali, ya'ni soliq, pul va kredit orqali amalga oshiradi. Davlatning bunday faoliyatini o'rganish – soliqlar va soliqqa tortish fanining diqqat markazida turadi.

Bozor iqtisodiyoti talab va taklif, raqobat, qiymat va boshqa qonunlar orqali amalga oshiriladi. Bozor iqtisodiyoti erkin iqtisodiyot, pulli munosabatlar iqtisodiyotidir. Soliqlar ham pul munosabatlarini

ifoda etganligi uchun bozor iqtisodiyoti tarkibiga kiradi, uning ajralmas qismi hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyoti qonunlari – soliqlar va soliqqa tortish fanining asosini tashkil etadi. Ushbu qonunlarni chuqur anglamasdan turib, soliqlar va soliqqa tortish mexanizmini tushunib bo'lmaydi.

Bozor iqtisodiyoti qonunlarini o'rganib chiqib, davlat yalpi ichki mahsulot qiymatini soliqlar orqali taqsimlash vazifasini o'z zimmasiga oladi. Shunday ekan, davlat to'g'risidagi ta'limot – davlat iqtisodiyotni boshqarishda bosh rol o'ynashi soliqlar va soliqqa tortish fanining asosi bo'lib xizmat qiladi. Davlat bozor iqtisodiyotini boshqarishda yetakchilik, boshqaruvchilik rolini o'ynaydi. Davlat soliqlarni iqtisodiy mohiyati va vazifalarini o'rganib chiqib, uni amaliyotga tadbiiq qilishni o'z zimmasiga oladi.

Soliqlar va soliqqa tortish fanining soliq xizmati xodimlarini tayyorlashdagi roli. Soliq xizmati xodimlari o'zlariga qonuniy hujjatlarda yuklangan vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishlari uchun faqat amaliy jihatdan soliqlarni bilibgina qolmasdan, soliqlarning mohiyati, belgilari, ularning obyektiv zarurligiga, davlatning soliq siyosati, soliqlar tizimi, soliqqa tortish tizimi, soliq idoralari tizimi va boshqa nazariy masalalarni chuqur bilishlari zarur. Buning uchun esa soliqlar va soliqqa tortish fanini chuqur o'rganishi kerak. Shuni nazarda tutish kerakki, Leonardo Da Vinchi aytganidek: "Nazariya qumondon, amaliyot askarlardir". Nazariya amaliyotni to'g'ri yo'lga boshlovchi kompasdir, har qanday vazifalarni kadrlar hal qiladi. Shuning uchun ham ular chuqur nazariy bilimga va kasb mahoratiga ega bo'lishlari zarur

Fanning mazmunini chuqur egallagan har qanday mutaxassis soliqlar va soliqqa tortish jarayonini o'rganishda va ularni hayotga to'g'ri va to'liq tadbiiq etishda adashmaydi. Shunday ekan bu fan soliq xizmati xodimlari, soliq sohasi vakillari, ilmiy xodimlar uchun o'zlarining ilmiy salohiyatlarini oshirishda katta rol o'ynaydi.

Shunday qilib, soliqqa tortish nazariyasining obykti iqtisodiy faoliyat va operatsiyalar ham, potensial soliq solish obyektlari ham, hozirgi paytda soliqqa tortiladi. Soliqqa tortish nazariyasining

predmeti soliq solish obyektlari tarkibiga kiritilishi kerak bo'lgan obyektlar va operatsiyalarni, shuningdek ularni soliqqa tortish usullarini aniqlash uchun iqtisodiy faoliyat turlarini o'rganishdir.

Soliqqa tortishda plyuralizm (Plyuralizm lotincha pluralis – ko'plik): borliqning bir necha (yoki ko'plab) mustaqil ibtidosi yoki bilimning bir qancha asosi mavjud deb hisoblovchi falsafiy qarash) prinsipi iqtisodiyotni ikki tomondan, ham o'z-o'zidan paydo bo'ladigan mexanizm sifatida, ham qaror qabul qilish jarayoni sifatida ko'rib chiqishga majbur qiladi. Soliqqa tortishning tartibga solish funksiyasi yaqinda faol ishlatilgan, ammo bu soliqqa tortishning betarafligi prinsipi eskirgan degani emas. Garchi soliqqa tortishning betarafligi prinsipiga qat'iy rioya qilinsa ham, soliqlar boshqaruv shartlarini o'zgartirish, buzilishlar deb ataladi [15, 370]. Balanslangan soliq tizimi soliqlarning keng tarkibini va soliq solish usullarining xilma-xilligini o'z ichiga oladi, bu sizga jamiyat, fuqarolar va korxonalar manfaatlarini hisobga olishga imkon beradi.

Hozirgi bosqichda soliq munosabatlari huquqiy xarakter, protseduralarning ochiqligi, adolat va samaradorlik bilan ajralib turadi. Soliqlarni boshqarishning maqsadlari soliq tizimini yuqori darajaga o'tkazishdir. Albatta, soliq byudjetga individual ravishda bepul to'lov shakli bo'lib qolmoqda. Soliq nazariyasi usuli, boshqa gumanitar fanlar usuli singari, soliq solish muammolarini va ularni qanday hal qilishni tushunishga asoslangan. Nazariya muammolari, uning predmeti va usuli bir butunlikni tashkil qiladi. Oldingi tahlil sizga quyidagi ta'rifni berishga imkon beradi:

Soliqlar deganda davlat hokimiyati organlari tomonidan belgilanadigan va jamiyat tomonidan ruxsat etilgan, fuqarolar va tashkilotlarning davlat ehtiyojlari (jamoaviy ehtiyojlar) uchun byudjet tizimida to'plangan, birdamlik va adolat asosida amalga oshiriladigan alohida-alohida bepul va qaytarib bo'lmaydigan to'lovlari tushuniladi.

Ushbu ta'rif soliq munosabatlarining sifat xususiyatlarini aks ettiradi. O'quv qo'llanmalarda soliqlar byudjetga majburiy, individual ravishda bepul to'lovlar sifatida belgilanadi, bu to'lovlar soliq munosabatlarining mohiyatini yashiradigan zich pardadir. Hamma

mualliflar soliqlarning taqsimlash funksiyasiga ishora qilmaydi. Shu bilan birga, soliqqa tortishning fiskal maqsadini amalga oshirish soliq yukini soliq solish obyektlari va soliq to'lovchilar toifalari bo'yicha taqsimlashdan boshqa narsani o'z ichiga olmaydi. Natijada yaratilgan qiymatning bir qismi jamoaviy ehtiyojlar uchun xizmat qiladigan umumiy fondga olinadi.

Soliqlar davlatlar taqdiri va sivilizatsiya shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ayrim mamlakatlarda iqtisodiyot, parlament, soliq tizimlarining rivojlanishi muvaffaqiyatli birlashtirildi; boshqalarida soliqlarning ahamiyati kam baholandi, ularning uchinchi mablag'lari o'g'irlandi. Boshqa elementlar bilan to'ldirilgan postulatlar va prinsiplar, mavzu va usul umumiy soliq nazariyasining asosini tashkil etadi. Fan metodologiyasi konsepsiyaning mohiyatini konsentrlangan shaklda ochib beradigan g'oyani ham o'z ichiga oladi. Bu haqda M. Xaydegger, P. Feyerabend, M. Blaugdao'z fikrlarida aytib o'tishgan. Soliqlarni belgilashning eng aniq mohiyati pragmatik murosaga kelish so'zlari bilan nomlanadi [14, 205]. Bugungi kunda soliqqa tortishning asosiy nazariyasi faol, muvozanatli soliqqa tortish kotsepsiyasiga mos keladi, uni batafsil shaklda quyidagicha ifodalash mumkin (1-jadval).

Soliq nazariyasining tuzilishi umumiy nazariya va metodologiyani, xususiy va funksional nazariyalarni o'z ichiga oladi. Xususiy nazariyalar soliqqa tortish tizimlarini shakllantirib, ma'lum soliq obyektlarini soliqqa tortish tuchunchalari va modellarini ochib beradi. Funksional soliq hisobi soliq hisob-kitoblari, soliq-nazorati nazariyalari va metodologiyasini o'z ichiga oladi. Soliqqa tortishning umumiy nazariyasi va metodologiyasiga nazariya qonunlari-hamda prinsiplari, postulatlar va soliqqa tortishning asosiy prinsiplari kiradi.

Soliqqa tortishning asosiy prinsiplari

Soliqqa tortish nazariy va amaliy darajalami o'z ichiga oladi. Usul atamasi ikkita ma'noga ega: biror narsa qilish usuli va tadqiqot usuli sifatida. Soliqqa tortish tamoyillari zanjirning markazida joylashgan: soliqqa tortishning umumiy nazariyasi – asosiy prinsiplar – amalga oshirish usullari. Soliqqa tortishning asosiy prinsiplari

(soliqlarni joriy etish va undirish prinsiplari) nima bo'lishi kerakligi to'g'risida savol berishga imkon beradi.

1.1-jadval

Soliqning asosiy elementlari umumiy soliq nazariyasi metodologiyasi

Elementlar	Xarakterli xususiyati
1. Dastlabki tezis	Soliq jamiyat taraqqiyotining sharti, omili va ko'rsatkichidir.
2. Nazariyaning obyekt	Iqtisodiy faoliyat turlari, omillari va natijalari.
3. Asosiy funksiyalar	Tadqiqot, sintetik va uslubiy, aksiologik, tartibga solish, dunyoqarash funksiyalari.
4. Birlashtiruvchi fikr	Pragmatik murosa.
5. Nazariyaning predmeti	Soliq solish obyektlarini qidirish, ularni soliqqa tortish usullarini tanlash.
6. Nazariya usuli	Soliqqa tortish muammolarini aniqlash va ularni obyekt-faollik yondashuvi asosida hal qilishning mazmuni.
7. Usulning xususiyatlari	1. Jamoat manfaati. 2. Birdamlik. 3. Adolat.
8. Nazariyaning iqtisodiy ahamiyati	Soliqlarning iqtisodiyotga salbiy ta'sirini kamaytirish.
9. Nazariyaning ijtimoiy ahamiyati	Hayotiy dunyo chegaralarini kengaytirish. Ijodkorlik va faollikni rivojlantirish. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish.

Manba: mualliflar tomonidan tuzilgan.

Shubhasiz, ular o'zboshimchalik bilan emas, balki umumiy soliq nazariyasi metodologiyasiga organik ravishda to'qilgan bo'lishi kerak. Birinchi navbatda logo-dastur nazariyasining prinsiplari haqida gapiramiz, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: soliqqa tortish usulining obyektivligi, (cheklangan) resurslardan oqilona foydalanish, obyektning rivojlantirish, soliq yukini taqsimlashda birdamlik, soliq usulining adolatliligi. Soliq solishning asosiy prinsiplari bir tomondan soliq solish nazariyasi usulining mohiyatidan kelib chiqadi. Bu iqtisodiy asosni, soliq solish obyektining boshqa xususiyatlarini aniqlashga imkon beradigan obyekt-faoliyat yondashuvidan foydalanishga asoslangan. Boshqa tomondan ular byudjet daromadlarini eng yaxshi tarzda shakllantirish vazifasi bilan bog'liq

bo'lmasligi mumkin, ya'ni eng kam yo'qotishlar bilan iqtisodiyotga eng kam buzilishlar bilan. Shuning uchun tanlangan ketma-ketlik avval soliq solish obyektlarini to'g'ri tanlash, so'ngra soliqning boshqa elementlarini belgilash qoidalari. Soliqni baholash tamoyillari ro'yxatni yakunlaydi (1.2. jadvalga qarang).

1.2-jadval

Soliqqa tortishning asosiy prinsiplari

Prinsip nomi	Asosiy tarkib
1.Soliqqa tortishning universalligi.	1 Barcha mumkin bo'lgan daromad turlari va iqtisodiy foyda shakllarini soliqqa tortish bilan qoplash.
2.Soliqning iqtisodiy asoslari.	2. Soliq solish obyektlarini to'g'ri tanlash.
3.Soliq solishning aniqligi.	3. Soliq solish obyektini va soliq solinadigan bazani aniqlash tartibining aniq ko'rsatilishi.
4.Soliq solishning mutanosibligi.	4. Soliqqa tortish usulining soliq solish obyektining xususiyatlariga muvofiqligi.
5. Soliq solishning bir xilligi.	5. Soliq yukining teng taqsimlanishi.
6.Soliqlarning neytralligi	6. Soliqlar iqtisodiy faoliyatda imtiyozlar yaratmasligi kerak, soliq imtiyozlarini belgilash hollari bundan mustasno.
7. Oddiylik va qulaylik.	7. Soliqlar va yig'imlar to'g'risidagi qonun hujjatlaridan foydalanish qulayligi, to'g'ri va tushunarligi.
8.Huquq va erkinliklarning mavjudligi.	8. Soliq to'lovchiga soliq rejimini, soliqqa tortish uchun hisob siyosatini tanlash huquqini berish va hokazo.
9.Soliq solishning rentabelligi.	9. Soliq to'lovchilar, soliq agentlari, soliq organlari va soliq munosabatlarining boshqa ishtirokchilari harajatlarini kamaytirish.

Manba: muallif tomonidan tuzilgan.

Soliq tamoyillarini biroz batafsilroq ko'rib chiqsak.

1) Soliqqa tortishning universalligi. Tarixiy jihatdan boshlang'ich tamoyil barcha turdagi daromadlar va iqtisodiy foyda soliqqa tortilishini anglatadi. Prinsip deduktiv ravishda umumiydan xususiygacha rivojlanadi. Soliq to'lovchilarning butun doirasi uchta sektorni o'z ichiga oladi: tashkilotlar, yakka tartibdagi tadbirkorlar, fuqarolar. Keyin ushbu doira soliq turiga qarab qarz beradi;

2) Soliqning iqtisodiy asoslari. Soliqning iqtisodiy asoslari soliq subyekti va obyekt o'rtasidagi bog'liqlikni, ushbu soliq to'lovchi uchun obyektning ahamiyatini aks ettiradi. Ushbu tamoyil relyativizm tendensiyasiga to'sqinlik qiladi – soliq turlarini tanlashda o'zboshimchalik;

3) Soliqqa tortishning aniqligi. Agar soliqning iqtisodiy asosi belgilangan bo'lsa, unda soliq bazasining qiymatini aniqlash, soliq stavkasini va soliqning boshqa elementlarini qo'llash tartibini belgilash qoladi. Bundan tashqari, ushbu tartib aniq tuchunilishi uchun belgilanishi kerak;

4) Soliqqa tortishning mutanosibli. Soliq kodeksida yaqin prinsip mavjud-to'lov qobiliyatini hisobga olish. Ammo to'lov bazasining o'ziga xos xususiyatlarini, hisoblash birligining qulay ifodasini ham hisobga olish kerak;

5) Bir xil soliqqa tortish. Soliq yuki soliq solish obyektlari va soliq to'lovchilar toifalari bo'yicha teng taqsimlanadi deb taxmin qilinadi. Odatda bir xillik mutanosib soliq deb tushuniladi, ammo ba'zi hollarda bir xillik progressiv va regressiv soliqni qo'llash orqali erishiladi. Mutanosiblik va bir xillik tamoyillari bir-birini to'ldiradi;

6) Soliqqa tortishning betarafligi. Soliqlar iqtisodiyotga kamroq buzilishlarni keltirib chiqarishi kerak. Soliqlar soliq imtiyozlarini joriy etish orqali bo'lmasa, soliq to'lovchilarning ayrim toifalariga tadbirkorlik faoliyatida imtiyozlar yaratmasligi kerak. Shuningdek, imtiyozlar tizimsiz bo'lmasligi hamda soliqqa tortishning ma'lum bir konsepsiyasiga mos kelishi kerak;

7) Oddiylik va qulaylik. Soliqlar va yig'img'risidagi qonun hujjatlari foydalanish va amaliy jihatdan amalga oshirish uchun qulay bo'lishi kerak. Ushbu tamoyil soliqqa tortishning aniqligi prinsipini to'ldiradi;

8) Huquq va erkinliklarning mavjudligi. Bu zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning xususiyatlarini aks ettiruvchi yangi prinsip. Moliya organlari tushuntirish ishlarini olib boradilar, ammo ularning tushuntirishlari tavsiyalar maqomiga ega. Soliqlarni imperativ pul

to'lovlari sifatida belgilash o'z ahamiyatini yo'qotadi. Bugungi kunda sizga samarali, egasi bilan bog'liq bo'lgan faol soliq to'lovchi kerak;

9) Soliq samaradorligi. Soliq hisobini yuritish va soliq nazoratini amalga oshirish harajatlarini kamaytirish.

Taklif etilgan prinsiplar ro'yxatining tarkibi haqida savol tug'iladi. Muallif mutaxassislar jamoasida allaqachon qabul qilingan prinsiplarni o'z ichiga olgan holda minimal prinsiplar bilan ishlashga intildi. Qo'shimcha prinsiplar kerakmi? Masalan, soliq turlari, soliq rejimlari va soliqqa tortish usullarining xilma-xilligi prinsipini joriy etish kerakmi? Ko'rinib turibdiki, foydali prinsip, lekin u ortiqcha bo'ladimi, sun'iy ravishda ma'lum soliqlarni joriy etishga majbur qiladi, ammo kerak bo'lganda ko'p soliqlar bo'lishi kerak; ko'p ham emas, kam ham emas. Soliqqa tortishning universalligi, soliq solish obyektlarini to'g'ri tanlash tamoyillari aynan shu talabni amalga oshirishga qaratilgan. Huddi shu narsani soliqlar, yig'imlar, byudjetga boshqa majburiy to'lovlar tizimni tashkil etuvchi bir-birini to'ldirishi kerak bo'lgan qo'shimcha prinsipi haqida ham aytilish mumkin. Va nihoyat, soliqqa tortish darajasi masalan, o'rtacha soliqqa tortish prinsipi sifatida soliqqa tortish tamoyillari tarkibida aks ettirilishi kerakmi yoki bu ma'lum bir soliqqa tortish modeli yoki amaldagi soliq siyosati bilan bog'liq masalarni degan savol tug'iladi.

Bunday misollarni davom ettirish mumkin, ammo o'zingizni minimal prinsiplar soni bilan cheklash yaxshiroqdir. Shuning uchun iloji boricha ko'proq asosiy prinsiplarni jalb qilishning hojati yo'q, chunki ular soliq nazariyasining boshqa bo'limlaridagi prinsiplar bilan to'ldiriladi. Bu yerda taklif qilingan asosiy soliq tamoyillari zamonaviy soliq nazariyasining asosini aks ettiradi. Bu ijodiy erkinlikni qoldiradigan faol, muvozanatli soliqqa tortish tushunchasi, uni soliqqa tortish modellarining turli xil variantlarida taqdim etish mumkin.

Shunday qilib, soliqqa tortish nazariyasining obyekti iqtisodiy faoliyat va operatsiyalar bo'lib, ular asosida soliqlarni belgilash mumkin. Soliq nazariyasining predmeti bu – soliq solish obyektlari va usullarini tanlashdagi tanlov hamda ilmiy yechimni talab qiladigan

muammoni tashkil etadi. Uning to'lov bazasini tashkil etuvchi soliq solish obyektlari har xil sabablar ta'siri ostida doimiy o'zgarish holatida bo'ladi. Shuning uchun soliq solish muammolari qayta-qayta paydo bo'ladi. Bu haqiqatni izlashga o'xshaydi. Haqiqat – bu obyektiv voqelikka mos keladigan va subyektiv maqsadga erishish uchun uni o'zgartirishning nazariy asosi bo'lgan inson ongining mazmuni. Ushbu ta'rif obyekt va undan foydalanish imkoniyatlari to'g'risida to'liq bilim olishga qaratilgan soliq nazariyasining tadqiqot va prakseologik funksiyalarini muvaffaqiyatli birlashtiradi. Shuning uchun soliqqa tortish nazariyasi usuli amaliy soliqqa tortish muammolarini aniqlash, ilmiy muammoni belgilash va uni qanday hal qilinishiga ma'no berishdan iborat. Soliq nazariyasi usuli soliqqa tortishning asosiy prinsiplari orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, soliq nazariyasining umumiy metodologiyasi soliq nazorati, soliq nazariyasining boshqa tarmoqlari usullari bilan to'ldirilishi kerak.

§1.5. O'zbekistonning umumiy soliq tuzilmasining tarixiy sharhi

Har bir mustaqil davlatning nufuzi va qudratini soliqlar asosida shakllantirilgan davlat byudjeti, xususan uning moliya tizimi tashkil etadi. Mamlakatimiz mustaqilligi qo'lga kiritilgandan so'ng barcha sohalarda bo'lgani kabi soliq sohasida ham izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida aholi uchun munosib turmush sharoitlarini yaratish, davlatning moliyaviy tizimini mustahkamlash orqali davlatning budjet tizimi mexanizmini shakllantirish, erkin xususiy tadbirkorlik uchun keng imkoniyatlar yaratish, bozor munosabatlariga javob beradigan mustahkam iqtisodiy ishlab chiqarish tizimini yaratishdan iborat. Zero har qanday mamlakatning soliq siyosati o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Chunki mamlakatning investitsiya qudrati, iqtisodiyotning yuksalishi hamda o'sish sur'ati, aholining faravonligi unda joriy qilingan soliq yukining qay darajadiligiga bog'liq. Shu jihatdan O'zbekistonning soliq siyosati ham o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini e'tirof etish lozim.

Soliq siyosatining samarali yurgizilishi ko'p jihatdan uni huquqiy bazasining mustahkamligiga bog'liq. Bunda soliq siyosatiga oid soliq qonunchiligi muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatining huquqiy asoslari sifatida 1991-yil 31-avgustda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi qonuni, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining "Korxonalar, tashkilotlar, birlashmalardan olinadigan soliqlar to'g'risida"gi (1991-yil 15-fevral), "O'zbekiston Respublikasining fuqarolari, ajnabiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning daromad solig'i to'g'risida"gi (1991-yil 15-fevral), "Mahalliy soliqlar va yig'imlar to'g'risida"gi (1993-yil 7-may) Qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va Vazirlar Mahkamasining Qarorlari kabi me'yoriy hujjatlarini qayd etish mumkin. 1997-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi va O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonuni mazkur qonun hujjatlarining huquqiy bazasini yanada kengayishiga xizmat qildi

Mustaqillik yillarida soliq tizimi rivojlanishining to'rt muhim bosqichi mavjud:

Soliq islohotlarining birinchi bosqichi: 1991-1994-yillarni o'z ichiga olgan bo'lib, O'zbekistonning o'z mustaqil soliq tizimini tashkil etish va soliqlarning xazinaviy ahamiyatini oshirish bosqichidir. Respublikamizda hozirda amal qilayotgan soliq tizimi o'zining muayyan tarixiga ega. Soliq tizimi va uning idoralari sobiq Ittifoqda ham mavjud edi. Ular tabiiyki O'zbekiston hududida ham amal qilardi. Keyinchalik ularning faoliyati 1990-yil 12-mayda qabul qilingan "Davlat soliq inspeksiyalarining huquqlari, vazifalari va mas'uliyati to'g'risida"gi Qonunga muvofiq 1990-yilning 1-iyulidan boshlab qayta ko'rib chiqilgan bo'lsada, bu tuzilmalar moliya organlari tasarrufida ish olib borar edi. Respublikamizda soliq idoralarning mustaqil faoliyati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1990-yil 17-dekabrda 383-sonli "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi qoshida Davlat moliya-soliq bosh boshqarmasini tashkil qilish to'g'risida"gi Qarori qabul qilinganidan

so'ng yo'lga quyila boshlandi. 1991-yil 14-iyundagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining "O'zbekiston Respublikasining davlat soliq idoralari to'g'risida"gi Nizomi va 1991-yil 12-avgustdagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasining davlat soliq idoralari to'g'risida"gi 217-sonli Qarori qabul qilinganidan keyin davlat nazorati va boshqaruvining alohida tuzilmasi sifatida soliq idoralarining shakllanishi va mustaqil faoliyat ko'rsatishiga asos solindi. Respublika davlat boshqaruvining mazkur tuzilmasi 1994-yilgacha, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga muvofiq Vazirlar Mahkamasi qoshida Davlat bosh soliq boshqarmasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasiga aylantirilgunga qadar faoliyat ko'rsatdi.

Respublikamizning mustaqil soliq tizimini shakllanishida 1991-yil 15-fevralda qabul qilingan "Korxonalar, tashkilotlar va birlashmalardan olinadigan soliqlar to'g'risida"gi qonun dastlabki qonun edi. Unga ko'ra birinchi marta soliq tizimining tuzilishi va ishlashining umumiy asoslari aniqlab berildi, soliqlarni hisoblash va undirish tartiblari o'ratildi.

1992-yil 9-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslardan olinadigan daromad solig'i to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Bu qonunga binoan soliq obyektiga kengaytirildi. Ilgari daromad solig'ini jamoa xo'jaliklari orqali to'lab yurgan fuqarolarga ularni to'g'ridan-to'g'ri o'zlari to'lash joriy etildi. 1992-yil 1-yanvardan boshlab korxonalardan undiriladigan o'rmonlardan olinadigan daromad solig'i va bir qator boshqa soliqlar bekor qilindi. Shu bilan birga 1992-yil 1-yanvardan boshlab korxonalardan 30% stavkada qo'shilgan qiymat solig'i, 15% dan 45% gacha daromad (foyda) solig'i, aksiz solig'i, mol-mulk solig'i, respublikadan tashqariga olib chiqiladigan mahsulotlar va xom-ashyo resurslariga soliqlar joriy etildi.

1993-yilda davlat byudjeti taqchilligini kamaytirish va daromad qismini mustahkamlash maqsadida resurs to'lovlari va suv uchun to'lov joriy qilindi. Shu yildan e'tiboran byudjetni to'ldirish,

shuningdek, resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlash maqsadida 6 foizli resurslar solig'i va 30 foizli amortizatsiya solig'i joriy etildi.

1993-yil 7-mayda O'zbekiston Respublikasining "Mahalliy soliqlar va yig'imlar to'grisida"gi qonuni qabul qilindi. Bunday soliqlar tarkibiga jismoniy shaxslarning mulk solig'i, yer solig'i, kurort zonalarida ishlab chiqarish obyektlari qurilish solig'i, reklama solig'i, avtomobil vositalarini qayta sotish solig'i, transport vositalari egalaridan undiriladigan soliqlar va turli xil yig'imlar kiritildi.

Amaldagi soliq tizimini takomillashtirish zarurligidan kelib chiqib 1994-yildan boshlab:

- qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi 20 foizga pasaytirildi;
- moddiy harajatlarga nisbatan 6 foizli to'lov bekor qilindi;
- mol-mulk solig'i bo'yicha soliqqa tortish obyekti qisqartirildi;
- soliq asosiy ishlab chiqarish fondlari qiymatidan olinadigan

bo'ldi;

- qishloq korxonalarini uchun daromad solig'i joriy qilindi;
- ish haqi fondidan yagona ijtimoiy to'lov joriy qilindi¹.

1994-yilda amalga oshirilgan soliqqa tortish tizimidagi islohotlar natijasida soliq tizimining fiskal yo'nalishi saqlanib qolindi va davlat byudjeti taqchilligi 4,1% ni tashkil etdi².

O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasining maqomi, asosiy vazifalari, funksiyalari vakolat doirasi va faoliyatining tashkiliy asoslari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qoshidagi Davlat soliq bosh boshqarmasini O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasiga aylantirish to'grisida"gi 1994-yil 18-yanvardagi Farmoniga muvofiq tashkil etildi. Uning faoliyat yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasini tashkil etish va faoliyat ko'rsatishi masalalari to'grisida"gi 1994-yil 18-martda qabul qilgan Qarori bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi to'grisida"gi Nizomga binoan belgilab berildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar

¹ Гагулди Ш.К. Соликлар ва солиққа тортиш. – Тошкент, 1996. – Б. 129.

² Тошматов Ш. Корхоналарни ривожлантиришда соликларнинг роли. – Тошкент, 2008. – Б. 91-95.

Mahkamasining ushbu qaroriga binoan Davlat soliq qo'mitasi soliq va bojxona siyosatini amalga oshirish, shuningdek, davlatning iqtisodiy manfaatlari va mulkiy huquqlari himoyasini ta'minlash sohasida davlat nazorati organi ekanligi e'tirof etildi.

Soliq islohotlarining ikkinchi bosqichi: Soliqlarni bozor iqtisodiyoti talablariga moslashtirish va korxonalarining ishlab chiqarishini rag'batlantirishga qaratilgan davridir. Bu davr 1995-1997- yillarni o'z ichiga oladi.

Bu davrda soliqlarning vazifasi mamlakatda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga qaratilib, ushbu masalada yuridik va jismoniy shaxslarga turli imtiyozlar berildi. Xususan 1995-yildan boshlab korxonalar har bir foiz mahsulot ishlab chiqarish hajmini ko'paytirgani uchun foyda solig'i stavkasi 0,3 foizgacha kamaytirildi.

Iqtisodiyotni barqarorlashtirish va tarkibiy jihatdan qayta ko'rish soliq tizimini isloh qilishni talab etar edi. Ushbu yo'nalishda ko'plab korxonalar va tashkilotlarning foyda solig'i to'lashdan daromad solig'i to'lashga o'tilishi amalga oshirildi, uning o'rtacha stavkasi 37 foiz qilib belgilandi. Islohotlar samarasi sifatida soliq to'lovchilar uchun zarur imtiyozlar ko'zda tutildi. Qishloq xo'jaligi korxonalari uchun foyda solig'i stavkasi rentabellik darajasidan kelib chiqib, tabaqalashtirilib belgilandi. Ya'ni, rentabellik darajasi 40% gacha bo'lgan korxonalar uchun 3 foizli stavkada, rentabellik darajasi 40% dan yuqori bo'lgan korxonalar uchun 20 foizli stavkada undiriladigan bo'ldi. 1995-yilning o'zida resurs soliqlari rolini oshirish maqsadida yer osti foydali qazilmalaridan foydalanganlik uchun soliq va qishloq xo'jaligi maqsadlarida foydalaniladigan yerlarga yer solig'i joriy qilindi, inflyatsiya darajasiga qarab ular har yili qayta ko'rib chiqiladigan bo'ldi.

1995-yildan boshlab soliq tizimi ixchamlashtirilib, bir qator kam samarali soliqlar, xususan respublika tashqarisiga olib chiqiladigan xom ashyo resurslari uchun soliq, hisoblab yozilgan amortizatsiyadan byudjetga 30 foizli ajratma va boshqalar bekor qilindi. Jamoa xo'jaligi a'zolari va iqtisodiyotning boshqa sohalarida ishlayotganlar uchun

soliqqa tortishning yagona tartibi o'ratildi. Fuqarolar daromadiga solinadigan soliqlar shkalasi o'zgartirildi.

Bozor munosabatlari sharoitida kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, tadbirkorlar va sarmoyadorlar manfaatlarini himoya qilish nuqtai nazaridan xorijiy sarmoyadorlar ishtirokida ochilgan korxonalarni soliqqa tortishda imtiyozlar berildi. Xususan 1996- yilning 1-yanvarigacha ro'yxatdan o'tkazilgan xorijiy sarmoya ishtirokidagi korxonalariga soliqqa tortish tizimida daromad yoki foydani soliqqa tortishni tanlash huquqi taqdim etildi. Boshqa barcha xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun esa daromad solig'i to'lash joriy etildi.

1996-yil 1-oktabrdan respublikada ishlab chiqariladigan va chetdan olib kelinadigan alkagol va tamaki mahsulotlarga aksiz markasi joriy etildi. 1997-yildan boshlab ekologiya solig'i joriy qilindi (ushbu soliq 2006-yildan bekor qilingan).

1997-yil 24-aprelda O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi qabul qilindi. Soliq kodeksining qabul qilinishi soliq qonunchiligini huquqiy jihatdan mustahkamlanibgina qolmay, soliq tizimini isloh qilishda muhim voqea bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'grisida"gi 1997-yil 29-avgustdagi Qonuni va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi faoliyatini tashkil etish masalalari to'grisida"gi 1998-yil 12-yanvardagi Qaroriga muvofiq soliq organlarining asosiy funktsiya va vazifalari belgilab berildi.

Soliq islohotlarining uchinchi bosqichi: 1998-yildan 2005- yilgacha bo'lgan davmi o'z ichiga oladi. Bu davmi soliq tizimida soliqlarni ixchamlashtirish sohasidagi muhim bosqichning boshlanish davri deb atash mumkin. Mazkur bosqichda soliq to'lovchi yuridik shaxslarga imkoni boricha soddalashtirilgan, ixchamlashtirilgan soliq to'lash tizimi joriy etilib, ularning soliq hisobotlari va soliq to'lash muddatlari soddalashtirildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilar uchun yagona yer solig'ini joriy etish to'grisida"gi

1998-yil 10-oktabrdagi PF-2086-sonli Farmoniga ko'ra 1999-yildan boshlab qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilar uchun yagona yer solig'i joriy qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 15-apreldagi 159-sonli qaroriga asosan "Kichik korxonalar uchun ixchamlashtirilgan soliqqa tortish tizimiga o'tishni qo'llash to'grisida"gi qaroriga asosan kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lash joriy etildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 10-aprel 1153-sonli "Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish tizimini takomillashtirish to'grisida"gi Farmoni bilan savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari 1998-yildan boshlab yalpi daromaddan soliq va mol-mulk solig'ini to'lash tizimiga o'tdilar. Soliq tizimidagi bunday islohotlar va o'zgarishlar soliq tizimi xodimlari, davlat soliq idoralari va bank xodimlarining vaqtlarini tejashlariga zarur imkoniyatlar yaratdi.

Mustaqillik yillarida soliq tizimini isloh qilinishi shubhasiz o'z samaralarini bera boshladi. Kichik va o'rta biznes korxonalarining mamlakat yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarishdagi o'rni va salmog'i ortib bormoqda. Bu esa mamlakatimizda soliq tizimini yanada izchil isloh qilishni va takomillashtirishni taqozo etgan edi.

1997-yil 24-aprelda O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining qabul qilinishi soliq tizimini isloh qilishning uchinchi bosqichining uzviy davomi edi. Soliq kodeksi kuchga kirishi bilan soliqqa tortishning barcha me'yoriy hujjatlarini qonuniy tartibga solish, soliq imtiyozlarini ma'lum tizimga tushirish, foyda solig'i, mol-mulk, qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olish va soliqqa tortishning xalqaro tizimini joriy etish uchun imkoniyatlar yaratildi.

Islohotlarning uchinchi bosqichida yuridik shaxslarga birinchi navbatda, kichik biznes korxonalari uchun soliqqa tortish, hisobga olish va hisobotlarni taqdim qilishning soddalashtirilgan tizimi barpo etildi. Kichik tadbirkorlik subyektlariga ixtiyoriy asosda umumdavlat va mahalliy soliqlar hamda yig'implarni to'lash joriy etildi. Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 15-apreldagi 159-sonli Qarori bilan kichik korxonalar uchun soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimini

qo'llash tartibi tasdiqlandi. Ilgari aksizlanadigan tovarlarni ishlab chiqaruvchi korxonalar soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimiga kirmagan bo'lsa, 1999-yilning 1-oktabridan boshlab ularga aksiz solig'ini to'lash sharti bilan mazkur tizimni qo'llashlari uchun imkoniyat yaratildi.

1999-yildan boshlab qishloq xo'jalik kooperativlari (shirkatlari), fermer xo'jaliklari, agrofirmalar, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining boshqa ishlab chiqaruvchilari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yagona yer solig'ini amalga kiritish to'grisida"gi Farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 26-dekabrda 539-sonli Qarori asosida ishlab chiqilgan byudjet bilan hisob-kitoblar mexanizmiga ko'ra yagona yer solig'i to'lovchilariga aylandilar.

2002-yildan boshlab davlat soliq siyosatida mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalardan soliq yukini yanada kamaytirish, chetga qat'iy almashtiriladigan valyutada mahsulotlarni eksport qilgan yuridik va jismoniy shaxslarga daromadga (foydaga) soliqdan va mulk solig'idan pasaytirilgan regressiv soliq stavkasi joriy etildi. Shu orqali soliq tizimida to'g'ri soliqlar salmog'ini kamaytira borish va egri soliqlar salmog'ini oshirishga mo'ljallangan siyosat yuritish ko'zda tutildi. Shu bilan birga, soliq qonunchiligi takomillashtirildi, barcha soliqlar bo'yicha zarur yo'riqnoma va nizomlar qaytadan ko'rib chiqildi.

2002-yildan boshlab samarasiz, byudjetga tushishini qiyinlashtiradigan quyidagi soliqlar va to'lovlar bekor qilindi. Bular quyidagilar: reklama solig'i, avtotransport vositalarini olib sotish solig'i, me'yoridan ortiq sotilmagan tayyor mahsulot qoldig'i uchun 2 foizli haqlardir. 2003-yilning o'zida soliq sohasidagi islohotlarning natijasi sifatida 2002-yilda joriy etilgan chakana savdo sohasida faoliyat ko'rsatuvchi mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun belgilangan daromaddan yagona soliq, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun yalpi tushumdan yagona soliq undirish saqlab qolindi. Soliq bazalari va stavkalariga ham zarur o'zgartirishlar kiritildi.

2004-yilda ham qator soliq islohotlari amalga oshirilib, bunda yuridik shaxslardan olinadigan daromad (foyda) solig'i va jismoniy shaxslar daromad solig'i stavkalari bir muncha kamaytirilgan bo'lsa, resurs soliqlari stavkalari oshirildi. Yagona soliq tizimini to'lashga o'tgan mikrofirmalar va kichik korxonalar yer osti boyliklaridan foydalanlik uchun soliqni ham to'laydigan bo'ldilar. Shuningdek, ayrim soliq imtiyozlari bekor qilindi. Soliq tizimidagi islohotlar xo'jalik yurituvchi subyektlarning investitsion faolligini oshirishga, ularning import o'rini bosuvchi va eksport faoliyatini rag'batlantirishga, shuningdek, ularning resurslardan samarali va oqilona foydalanishini rag'batlantirishga qaratildi.

Soliq islohotlarining to'rtinchi bosqichi: 2005-yildan to hozirgi kungacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bu bosqichni soliq tizimida tadbirkorlik sub'yektlarini har tomonlama rag'batlantirish, ular faoliyatini qo'llab-quvvatlash, soliq siyosatini takomillashtirish va erkinlashtirish davri deb atash mumkin. Shu o'rinda Respublikamiz Prezidentining 2005-yil 20-iyundagi PF-3620 sonli "Mikrofirmalar va kichik korxonalarini rivojlantirishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'grisida"gi Farmonini alohida ta'kidlash lozim. Unga ko'ra 2005-yilning 1-iyulidan boshlab mikrofirma va kichik korxonalar uchun ilgari to'lab kelingan yagona soliq hamda byudjetdan tashqari 4 xildagi to'lov: Pensiya jamg'armasi, respublika Yo'l jamg'armasi, Maktab ta'limini rivojlantirish jamg'armalariga majburiy ajratmalar o'miga yagona soliq to'lovi joriy etilishi kichik biznes zimmasidagi soliq yukining sezilarli darajada pasayishiga olib keldi.

2007-yil 1-yanvardan boshlab O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PK-532-sonli Qaroriga asosan savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish tizimi birmuncha soddalashtirilgan edi. Ya'ni, avvalgi soliqqa tortish tartibida savdo va umumiy ovqatlanish faoliyati bilan shug'ullanadigan korxonalar uchun belgilangan yalpi daromad solig'i, byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga, Respublika yo'l jamg'armasiga, Maktab ta'limini

rivojlantirish jamgarmasiga ajratiladigan majburiy to'lovlar o'miga yalpi tushumdan to'lanadigan yagona soliq to'lovi joriy etildi.

2020-yil 1-yanvardan boshlab yangi tahrirdagi Soliq kodeksi kuchga kirdi. Yangi kodeksga ko'ra:

Yagona ijtimoiy to'lov o'miga ijtimoiy soliq, yagona soliq to'lovi o'miga – aylanmadan olinadigan soliq, qat'iy belgilangan soliq o'miga – jismoniy shaxslarning daromadlariga, ularga qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ilgari berilgan imtiyoz va soliqni hisoblash xususiyatlarini saqlab qolgan holda, qat'iy belgilangan miqdorda soliq joriy etildi.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlar hamda soliqlar bo'yicha pasaytirilgan stavkalar quyidagi muddatlarda amal qiladi:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining qarorlari bilan taqdim etilgan imtiyozlar va stavkalar, ularning amal qilish muddati tugagunga qadar;

Soliq kodeksi tarkibidan davlat boji, tovarlarning ayrim turlarini (alkogolli ichimliklar) sotish huquqi uchun yig'imlar bo'limlari chiqarildi, ular "Davlat boji to'g'risida"gi alohida qonunda nazarda tutildi.

Bir martalik xususiyatdagi maxsus to'lovlar bo'lgan yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun bonuslar (imzoli bonus va tijoratbop bonus) Soliq kodeksidan "Yer qa'ri to'g'risida"gi qonunga o'tkazildi.

Quyidagilar uchun maxsus soliq rejimlari bekor qilindi:

bozorlar uchun, ularni umumbelgilangan soliqlarni to'lashga o'tkazgan holda. 2020-yil 1-yanvardan boshlab bozorlar avvalgi soliq to'lash tartibi (daromadning 50 foizi) o'miga quyidagilarni to'laydi:

umumdavlat soliqlarini (agar realizatsiya hajmi 2019-yilda 1 milliard so'mdan oshgan bo'lsa) – yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, qo'shilgan qiymat solig'i va 20 foizli oshirilgan stavkada foyda solig'ini;

aylanmadan olinadigan soliqni (realizatsiya hajmi 2019-yilda 1 mlrd. so'mdan kam bo'lganda), shuningdek yuridik shaxslardan

olinadigan yer solig'i, yuridik shaxslarning mol-mulk solig'i va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni;

konsert-tomosha faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar uchun, ularga jismoniy shaxslardan daromad solig'ini to'lashni kiritgan holda, konsert-tomosha faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar uchun aylanmadan olinadigan soliq (realizatsiya hajmi 2019-yilda 1 mlrd. so'mdan kam bo'lganda) yoki umumbelgilangan tartibda to'lanadigan soliqlar (realizatsiya hajmi 2019-yilda 1 mlrd so'mdan oshganda) kiritiladi. Shu bilan birga, ushbu faoliyatni amalga oshirish huquqi uchun olinadigan davlat bojining miqdori deyarli 4 baravar kamaytirildi;

qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun, ularni umumbelgilangan soliq to'lashga yoki aylanmadan olinadigan soliq to'lashga o'tkazish bilan birga, ushbu toifadagi soliq to'lovchilar uchun foyda solig'ining nol stavkasi belgilanadi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash uchun ishlatiladigan mol-mulk qismi bo'yicha mol-mulk solig'idan va tomchilatib sug'orish tizimi joriy etilgan yerlar uchun yer solig'idan imtiyozlar saqlab qolindi.

Soliq ma'muriyatchiligi masalalari. Soliq organlarining soliq to'lovchining soliq qarzini undirishni uning debitoridan olinadigan summaga qaratish huquqi bekor qilindi.

Soliq kodeksi soliq tekshiruvlarining quyidagi turlarini nazarda tutadi:

1. Kameral soliq tekshiruvi.
2. Sayyor soliq tekshiruvi.
3. Soliq auditi.

Yangi tahrirdagi Soliq kodeksida 2020-yil 1-yanvardan boshlab imtiyozlar faqat Soliq kodeksi bilan taqdim etilishi belgilandi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Soliqlarning iqtisodiy mohiyati deganda nimani tuchunasiz?
2. Iqtisodchi olimlar tomonidan soliqlarga berilgan tariflarni o'ziga xos jihatlarni tushuntirib bering.
3. Soliqlarning obyektiv zarurligi nimalarda ko'rinadi?

4. Soliqlarning boshqa iqtisodiy kategoriyalardan farqi nimalardan iborat?

5. Adam Smit o'zining qaysi asarida ilk bor soliqlarning tamoyillarini asoslab bergan?

6. Soliqlarning xususiyatlarini tushuntirib bering.

7. Soliqlarga oid bilimlarni olimlar tomonidan turlicha talqin etilishi sabablari nimada?

8. Soliqlar belgilarining mohiyatini tushuntirib bering.

9. Soliqlarning ekvivalentsizlik belgisining mohiyatini tushuntiring

II BOB. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SOLIQ TIZIMIGA UMUMIY TAVSIF

§ 2.1. Soliqlar va soliqqa tortish amaliyotining paydo bo'lish sabablari

§ 2.2. Soliq va to'lovlar tuchunchasi

§ 2.3. Soliqlarning iqtisodiy mohiyati

§ 2.4. Soliqlarning funksiyalari va ularning o'zaro bog'liqligi

§ 2.5. Soliq ma'murchiligining maqsad va vazifalari

Kalit so'zlar: soliq, yig'im, forsologiya, fiskal funksiya, tartibga solish funksiyasi, ijtimoiy funksiyasi, nazorat funksiyasi.

§ 2.1. Soliqlar va soliqqa tortish amaliyotining paydo bo'lish sabablari

Soliqlarning paydo bo'lishi davlatning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Davlatning shakllanishi bilan mamlakatda yaratilgan ijtimoiy mahsulot ishlab chiqarish uni taqsimlashning qonun-qoidalarini ishlab chiqadi. Bu taqsimlashdagi munosabatlar bozor iqtisodiyoti sharoitida pul orqali amalga oshirilganligidan davlat uni taqsimlashni ham pul munosabatlari orqali, ya'ni soliq, pul va kredit orqali amalga oshiradi. Davlatning bunday faoliyati – soliqlar va soliqqa tortish orqali amalga oshiriladi.

Soliqlar va soliqqa tortish – soliq voqeliklarini chuqur o'rganish asosida zaruriy xulosalar chiqarib, ularni amaliyotga tadbiiq etish yo'llaridir.

Soliqlar aholidan va xo'jalik yurituvchi subyektlardan davlat (markaziy va mahalliy hokimiyat organlari) tomonidan undirib olinadigan majburiy to'lovlardir. Soliq o'z mohiyatiga ko'ra yalpi ijtimoiy mahsulotning (YalM) bir qismi bo'lib, soliq to'lovchilar bundan biror-bir foyda ko'rish ko'rmasligidan qat'iy nazar, o'z mablag'laridan davlat hisobiga majburiy ajratmalar ko'rinishida aks etadi.

Soliqlarning mohiyati uning quyidagi xususiyatlari orqali namoyon bo'ladi:

1. Soliq to'lovchi pulning u yoki bu summasini davlatga to'lar ekan, buning evaziga bevosita biron-bir tovar yoxud xizmat olmaydi. Alohida olingan soliq to'lovchi tomonidan to'langan soliq miqdori bilan u iste'mol qiladigan ijtimoiy ne'matlar o'rtasida to'g'ridan to'g'ri bog'liqlik mavjud bo'lmaydi. Huddi ana shu xususiyatiga ko'ra soliq narxdan (tovar yoki xizmatlarni ixtiyoriy iste'mol qilganligi uchun to'lanadigan haq sifatida) ruxsatnoma (litsenziya)lar va vositachilik yig'implaridan farq qiladi, chunki bular majburiy yoki ixtiyoriy to'lovlar hisoblansada, hamma vaqt ham hukumat tomonidan ko'rsatilgan xizmatdan muayyan foyda (naf) ko'rilishi bilan bog'liqdir.

2. Soliqlar majburiy to'lovlar hisoblanadi. Soliqlarning to'la va o'z vaqtida to'lanishi uchun javobgarlik soliq to'lovchilar zimmasiga yuklangan bo'lsada, ular ixtiyoriy emas, majburiy ravishda to'laydilar, soliq to'lashdan bo'yin tovlaganlar tegishli tartibda javobgarlikka tortiladi.

Davlat foydasiga soliq to'lash orqali daromadning avvaldan belgilab qo'yilgan, eng muhimi, qonuniy tartibda ko'zda tutilgan qismi undirib olinadi.

Soliqlarning belgilari borasida iqtisodchi olimlar tomonidan turli xil fikrlar mavjud. Masalan, prof. Q.Yahyoyev soliqlarni umumiy belgilari sifatida quyidagilarni ko'rsatadi.

1. Soliqlar va yig'implar majburiy bo'lib, bunda davlat soliq to'lovchining bir qism daromadlarini majburiy badal sifatida byudjetga olib qo'yadi. Bu majburiylik Oliy Majlis tasdiqlab bergan Soliq kodeksining qoidalari asosida amalga oshiriladi. Demak, majburiylik belgisi huquqiy jihatdan davlat tomonidan kafolatlanadi.

2. Soliqlar xazinaga ya'ni, davlat byudjetiga tushadi. Ammo boshqa turdagi to'lovlar "Umid", "Ekosan" kabi jamg'armalarga tushishi soliq munosabatlarini aks ettirmaydi.

3. Soliqlar qat'iy belgilangan va doimiy harakatda bo'ladi. Tarixan asrlab o'zgarmay harakatda bo'lgan soliqlar mavjud. Uning

ilmiy asosi qancha chuqur bo'lsa, shuncha qat'iy va uzoq yillar o'zgarmasdan harakat qiladi.

4. Davlatga to'langan soliq summasi to'lovchining o'ziga to'liq qaytmaydi, ya'ni u ekvivalentsiz pul to'lovidir³.

Aksariyat mamlakatlarda jumladan, O'zbekistonning ham soliqlarni belgilash va ularning hajmlarini aniqlash faqat oliy qonun chiqaruvchi hokimiyat yoki uning tomonidan vakolat berilgan organlar tomonidan amalga oshirilishi qonun hujjatlari asosida mustahkamlab qo'yilgan. Fuqarolar yoki boshqa tashkilotlar o'z xohish-istagiga qarab yangi soliqlar belgilash yoki ularning hajmlarini aniqlash vakolatiga ega emaslar. To'lovlarning qonuniy, shaffof bo'lishi soliqlarning bosh tavsifidir.

§ 2.2. Soliq va to'lovlar tushunchasi

Soliq to'lovchining muayyan soliq yoki boshqa majburiy to'lovni to'lash shuningdek, Soliq kodeksida nazarda tutilgan holatlar bo'lgan taqdirda, mavjud soliq qarzini uzish majburiyati soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash majburiyati deb hisoblanadi.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash majburiyati soliq to'lovchining hisob-varag'ida yetarlicha pul mablag'lari bo'lgan taqdirda, tegishli soliq yoki boshqa majburiy to'lovni to'lash uchun bankka to'lov topshiriqnomasi taqdim etilgan paytdan e'tiboran, soliq yoki boshqa majburiy to'lov naqd pul mablag'lari bilan to'langanda esa pul summasi bankka yoki vakolatli organ kassasiga topshirilgan paytdan e'tiboran bajarilgan deb hisoblanadi.

Soliq yoki boshqa majburiy to'lov summasini o'tkazish uchun to'lov topshiriqnomasi soliq to'lovchi tomonidan chaqirib olingan yoki bank tomonidan soliq to'lovchiga qaytarilgan taqdirda, agar soliq to'lovchi bankka to'lov topshiriqnomasini taqdim etgan paytda bu soliq to'lovchining hisob-varag'iga qo'yilgan, qonun hujjatlariga muvofiq birinchi navbatda bajarilishi lozim bo'lgan, bajarilmagan talablar mavjud bo'lsa hamda soliq to'lovchi barcha talablarni qanoatlantirish uchun hisob-varaqda yetarlicha pul mablag'lariga ega

³ Яхёев К. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. – Тошкент: Фафур Фулом, 2000. – Б 10

bo'lmasa, soliq yoki boshqa majburiy to'lov to'langan deb hisoblanmaydi.

Soliq kodeksida belgilangan to'lovlar quyidagilar:

- soliqlar;
- boshqa yig'imlar.

Soliqlar – Soliq kodeksida belgilangan, muayyan miqdorlarda undiriladigan, muntazam qaytarib berilmaydigan va beg'araz xususiyatga ega bo'lgan, byudjetga yo'naltiriladigan majburiy pul to'lovlari tushuniladi.

Boshqa majburiy to'lovlar – Soliq kodeksida belgilangan davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy pul to'lovlari, bojxona to'lovlari, shuningdek, vakolatli organlar hamda mansabdor shaxslar tomonidan yuridik ahamiyatga molik harakatlarni to'lovchilarga nisbatan amalga oshirish uchun, shu jumladan muayyan huquqlarni yoki litsenziyalar va boshqa ruxsat beruvchi hujjatlarni berish uchun to'lanishi lozim bo'lgan yig'imlar, davlat boji tushuniladi.

Soliq solish obyekti molk-mulk, harakat, harakat natijasi yoki qiymat, miqdoriy yoki fizik xususiyatiga ega bo'lgan boshqa holat bo'lib, u mavjud bo'lganda soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari soliq to'lovchida soliq majburiyatini vujudga keltiradi.

Soliq to'lovlari quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi:

- Daromad keltiruvchi mehnat yoki faoliyatning ma'lum bir qismidan majburiy undirilishi;
- Moddiy boyliklarning qaytarilmaslik sharti bilan olinishi;
- Moddiy boyliklarni o'zaro almashinish o'rtasida aniq farqlarning mavjud emasligi.

Soliqlar davlatning amal qilish uchun zaruriy unsur hisoblanadi, shuning uchun soliqlarni to'lashning majburiyligi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham aniq belgilab qo'yilgan. Unga ko'ra Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'imlarni to'lashga majburdirlar. O'zbekiston Respublikasi hududida yagona soliq tizimi amal qiladi. Soliqlar joriy qilishga faqat O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi haqli (11-bob, 51-modda, 25-bob 123-modda).

Soliqlarning belgilanishi va to'lanishi mulkning ixtiyoriy ravishda tortib olinishini anglatmaydi, balki uning ma'lum bir qismi qonunga muvofiq huquqiy majburiyat sifatida to'lov tarzida undiriladi.

To'lovlarning xususiyatlari quyidagilar:

- Muayyan sharoit vujudga kelganda pul to'lovlarini amalga oshirishning majburiyligi;
- To'lovlar shaxsiy va qaytarib to'lash xususiyatiga ega;
- Majburiy to'lovlar davlat tomonidan ko'rsatiladigan turli xizmatlarga to'lanadigan to'lov(xizmat haqi)dan farq qiladi.

§2.3. Soliqlarning iqtisodiy mohiyati

Soliq tuchunchasi iqtisodiy kategoriya sifatida yuzaga chiqishi davlatning paydo bo'lishi bilan bevosita bog'liqdir. Soliq – tor ma'noda davlat ixtiyoriga boshqalardan majburiy tartibda undiriladigan pul tushumlarini ifodalaydi. Ma'lumki, soliqlar bevosita davlatning paydo bo'lishi bilan bog'liqdir, ya'ni davlat o'zining vakolatiga kiruvchi vazifalarni bajarish uchun moliyaviy manba sifatida soliqlardan foydalanadi.

Jamiyatda boshqalar tomonidan rad etilgan yoki shug'ullanish iqtisodiy samarasiz bo'lgan sohalar ham mavjudki, bular soliqlarning obyektiv amal qilishini talab etadi. Jamiyatning norentabel (mudofaa, tibbiyot, fan, maorif, madaniyat va boshq.) va rentabel sohaga ajralishi hamda norentabel sohani moliyalashtirishning tabiiy zarurligi soliqlarning obyektiv amal qilishini zarur qilib qo'yadi, vaholanki, norentabel sohaning ijtimoiy xizmatlari, asosan, davlat tomonidan amalga oshiriladi, natijada ularni moliyalashtirish usuli sifatida yuzaga chiquvchi soliqlar ham shu tufayli bevosita davlatga tegishli bo'ladi.

Soliqlarning obyektiv zarurligini birinchidan, davlatning qator vazifalarini mablag' bilan ta'minlash zarurligi, ikkinchidan, bozor iqtisodiyoti qonun-qoidalari asosida tushuntirishimiz mumkin.

Davlatning bajaradigan funksiyalari va vazifalari ko'p, shu bois bozor iqtisodiyoti rivojlana borishi bilan ba'zi ijtimoiy himoyalangan bozor munosabatlariga mos kelmaydigan vazifalar yo'qolib boradi va

yangi vazifalar paydo bo'ladi. Bozor munosabatlari sharoitida davlatning yangi vazifalari yuzaga keladi.

Soliqlar majburiy to'lovlarni ifoda etuvchi pul munosabatlarini bildiradi. Bu munosabatlar soliq to'lovchilar bilan ularni o'z mulkiga aylantiruvchi davlat o'rtasida bo'ladi. Korxonalar va tashkilotlar aholiga xizmat ko'rsatganda, ishlar bajarganda yoki bozorlarda oldi-sotdi qilish jarayonida pul munosabatlarini hosil qiladi. Lekin ular soliq bo'la olmaydi, soliq munosabati bo'lishi uchun davlat mamlakatda yaratilgan mahsulot qiymatini taqsimlash yo'li bilan davlat byudjetiga majburiy tartibda to'lanishi yoki undirilishi lozim. Davlat uchun byudjetning asosiy manbai hisoblangan soliqlar katta ahamiyatga ega.

Soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa to'lovlar hisobiga davlat moliyaviy resurslari tashkil topadi. Davlat faoliyatining barcha yo'nalishlarini mablag' bilan ta'minlashning asosiy manbalaridan biri va davlat ustuvorligini amalga oshirishning iqtisodiy vositasi soliqlardir. Soliq tizimini tartibga solish va mukammallashtirish samarali davlat iqtisodiy siyosatini olib borishga, xususan, moliyaviy tizimni rivojlantirishga yordam beradi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan soliqlar orqali tartibga solish, davlat byudjetini shakllantirish, soliq solish vositasida jamiyatdagi u yoki bu jarayonlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi usuli hisoblanadi. Shunday qilib, davlatning mavjudligi soliqlar bilan uzviy bog'liq, chunki soliqdan tushadigan tushumlar davlat iqtisodiy mustaqilligining bosh manbayidir.

Aholini soliq munosabatlariga kiritishga, insoniyat tarixida yirik davlat arboblardan biri, o'rta asrda buyuk saltanat barpo qilgan Amir Temur katta e'tibor qaratgan. U davlatni idora qilish tizimini yuzaga keltirishda, asosan, soliqlarga tayangan.

Soliqlar qadimiy moliyaviy institutlar hisoblanib, davlatning paydo bo'lishi bilan yuzaga kelgan. Soliqlar davlat organlarini ta'minlash va ular oldida turgan vazifalarning bajarilishini moddiy ta'minlashning manbai sifatida xizmat qilgan. Davlatning rivojlanishi bilan uning vazifa va funksiyalari yangicha xususiyatlarga

ega bo'ldi. Lekin soliqlarning davlat va uning organlarini moliyalashtirishda manba sifatidagi roli o'zgarmay qoldi.

D.Rikardo soliqlar mohiyatini yoritib, o'z navbatida A.Smit tomonidan yaratilgan soliqlar nazariyasini yanada rivojlantirgan. Uning fikricha, "Soliqlar – hokimiyat ixtiyoriga kelib tushadigan yer mahsuloti va mamlakat mehnatining bir qismini tashkil etadi va oxir-oqibatda ular kapital hisobidan yoki mamlakat daromadi hisobidan to'lanadi"⁴.

S.Pepelyayevning fikriga ko'ra, "Soliq – hokimiyat subyektlarining to'lov qobiliyatini ta'minlash maqsadida jismoniy va yuridik shaxslar mulklarini majburiylik, yakka tarzda, xolisona, qaytarmaslik, davlatning majburlashi bilan ta'minlanganlik asoslarida va jazo yoki kontributsiya xarakteriga ega bo'lmagan qonunda belgilangan yagona shaklidir"⁵.

D.Chernikning fikricha, "Soliqlar – davlat tomonidan xo'jalik subyektlari va fuqarolardan qonuniy tartibda o'rnatilgan stavkalarda undirib olinadigan majburiy yig'implarni o'zida aks ettiradi"⁶.

B.Boldrev "Soliqlar – davlat tomonidan undirib olinadigan, jismoniy va huquqiy shaxslarning majburiy to'lovlari" deb ta'riflagan⁷.

Tarixan soliqlar davlatni saqlab turish uchun zarur bo'lgan majburiy to'lovlar sifatida, davlat paydo bo'lishi bilan vujudga kelgan. Soliqlar davlat faoliyat ko'rsatishining moddiy asosini tashkil etadi, ularning iqtisodiy tabiati huddi shu yerdan kelib chiqadi.

Soliqlarning iqtisodiy mohiyatini to'liq tushunishimiz uchun dastavval, soliq so'zining tarixan mavjud bo'lgan iqtisodiy ma'nosini to'g'ri tushunib, tahlil qilib olishimiz lozim.

Soliq tuchunchasi – iqtisodiy munosabatlarda asosiy o'rinni egallaydi. U tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan yuridik va jismoniy shaxslardan ularga mulkchilik, xo'jalik yuritish yoki tezkor boshqaruv huquqida tegishli bo'lgan pul mablag'larini davlat va

⁴ Д.Рикардо. Сочинения. Т.1. Начало политической экономики и налогового обложения. Пер с англ. – Москва: Госполитиздат, 1990. – С. 360.

⁵ С.Г.Пепеляев. Основы налогового права. – М., 1995.

⁶ Д.Г.Черник. Налоги в рыночной экономике. – Москва: Финанс, 1992. – С. 19.

⁷ В.Болдрев. Финансы капитализма. – Москва: Финанс, 1987.

mahalliy tuzilmalarni moliyaviy ta'minlash maqsadida undiriladigan majburiy, yakka tartibdagi qaytarib berilmaydigan to'lovlarni aks ettiradi, ya'ni soliq – davlat tomonidan xo'jalik yurituvchi subyektlar va fuqarolardan majburiy qonuniy tartibda belgilangan stavkalar bo'yicha, soliq to'lovchining bundan biron-bir muayyan manfaat ko'rishi bilan bevosita bog'lanmagan tarzda undiriladigan pul yig'imidir.

Hozirgi vaqtda soliqlar vositasida davlat daromadlarining asosiy qismi shakllantiriladi. Bozor munosabatlarning shakllanishi davrida soliqlar korxonalarining iqtisodiy faoliyatini tartibga solishning bilvosita quroli hisoblanadi. Demak, soliqlar – bu byudjetga tushadigan pul va qonunda belgilangan majburiy munosabatlardir. Shunday ekan, soliqlarni to'lamaslikka, soliq obyektini yashirishga, soliq summasini kamaytirib ko'rsatishga na huquqiy, na jismoniy shaxslarning haqqi yo'q.

Soliq to'lash xo'jalik yurituvchi subyektlar va fuqarolar bilan davlat o'rtasida yangidan yaratilgan qiymatni taqsimlashning asosiy vositasi hisoblanadi. Biror-bir jamiyatni soliq tizimisiz tasavvur qilish mumkin emas. Chunki soliqlar byudjet daromadlari (pul fondi)ni tashkil etishning asosiy vositasi bo'libgina qolmay mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirishga, ishlab chiqarishni rag'batlantirishda investitsiyalarni ko'paytirishga, mahsulotlar raqobatbardoshligini oshirishga, kichik biznesni rivojlantirishga, bozor infratuzilmasini barpo qilishga hamda umumdavlat ehtiyojlarini qondirishga va boshqalarga xizmat qiladi.

Jamiyat rivojlanishi tarixida hali biror davlat soliqlarsiz mavjud bo'lgan emas. Bozor iqtisodiyotida ham davlat o'zining ichki va tashqi vazifalarini, har xil ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larning asosiy qismini soliqlar orqali to'playdi. Imtiyozlar yordamida aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishni tashkil etishga yordam beradi va h.k. Shuning uchun soliqlar orqali shakllangan mablag'larning eng kam miqdori davlat vazifasi bajarilishiga taalluqli

eng kam harajat hajmi bilan bog'liq bo'ladi va shu hajm bilan chegaralanadi.

Soliqlar rivojlangan tovar ishlab chiqarishning muhim kategoriyasi bo'lib, albatta yanada kengroq kategoriya – davlat byudjeti bilan chambarchas bog'langan. Chunki soliqlar byudjetning shakllanishida ishtirok etadi⁸.

Soliqlar moliyaviy resurslarning davlat ixtiyorida to'planib borishini ta'minlaydi, bu resurslardan iqtisodiy rivojlanishning umumdavlat, mintaqaviy vazifalarni hal qilish, ishning samaradorligi va sifatini rag'batlantirish, ijtimoiy adolat tamoyillaridan kelib chiqib daromadlarni tartibga solish uchun foydalaniladi.

Moliyaviy va iqtisodiy tushunchalardan farqli ravishda soliq nomoddiy xarakterga ega hisoblanadi. Chunki soliqlar nomoddiy bo'lganligi uchun ko'rish yoki ushlab ko'rish mumkin emas. "Soliq to'lash" tushunchasi "pul to'lash" tushunchasi bilan teng mazmunga ega emas. Soliqlar avvalo, fuqarolarning majburiyati hisoblanib, har doim ham to'lov amalga oshirilishi ro'y bermaydi. Bunda yaratilgan mahsulotning bir qismi davlat hisobiga o'tkazilishi yoki majburiy tarzda undirilishi ham mumkin demak, soliq bir vaqtning o'zida tovarni ham, huquqiy jihatdan majburiyatni ham ifodalamoqda.

Iqtisodiy munosabatlarning tub mohiyatini ifodalovchi ayirboshlash munosabatlari dastavval "tovar-tovar" shaklida amalga oshgan. Kelgusi taraqqiyot mahsulot va xizmat turlarining ko'payishiga va ushbu shakldagi ayirboshlash jarayonining yanada murakkablashishiga olib keldi. Bunday masalani hal etish moliya tizimini yaratish orqali hal etildi. O'sha davrlarda ayirboshlash munosabatlarida qiymat vazifasini bajarib kelgan alohida tovarlar, ya'ni qimmatbaho metallar (masalan, oltin, kumush, mis), asta-sekinlik bilan moliyaviy vositalar (pul, qarz majburiyatlari, veksel)ga almashib borgan. Bu esa o'z navbatida moliya tizimining "tovar-pul-tovar" munosabatlarini shakllanishiga olib keldi.

⁸ A Vahobov, Z Sirojiddinova. O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti. – Toshkent: TMI, 2002.

Moliya tizimining taraqqiy etishiga qaramasdan, zamonaviy iqtisodiyotda hanuzgacha barter operatsiyalari saqlanib qolmoqda. Bu esa o'z navbatida soliq tizimining shakllanishiga olib keldi.

Soliqqa tortish tizimining rivojlanishi bilan davlatning tovar-moddiy boyliklarga bo'lgan ehtiyojini qondirish davlat byudjetini tashkil qilish orqali amalga oshiriladigan bo'ldi. Bunda soliq mablag'larini to'plash, qayta taqsimlash va sarflash bilan bog'liq jarayonlar byudjet jarayonida o'z aksini topdi.

Iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy bosqichida ham byudjet jarayoni tashkil etishning samarali moliyaviy mexanizmi mavjud emas. Zamonaviy davlat tizimining byudjet tizimi moliyaviy xarakterga ega bo'lsada, uni mablag' bilan to'ldirishning asosiy manbasi soliqlardir. Bunda soliqlarni to'lash nafaqat pul shaklida (byudjetni shakllantirishning moliyaviy-soliq mexanizmi) balki, davlat hisobiga turli qimmatbaho tovar-moddiy boyliklarni o'tkazib berish (byudjetni shakllantirishning iqtisodiy-soliq mexanizmi) orqali ham amalga oshadi.

Soliqqa tortishning mohiyati moliyaviy-iqtisodiy va davlat-huquq sohasiga oid fanlarning kesishuvida paydo bo'lgan. Soliqqa tortish tarmoqlararo xarakterga egadir. Chunki uni davlat-huquq munosabatlari nuqtai nazaridan ham, iqtisodiy fanlar nuqtai nazaridan ham olib qarashimiz mumkin. Bunday yondashuv soliqqa oid fanlarning majmuaviy tarzda yangi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar sifatida tizimlashuviga olib keldi va forosologiya fanining vujudga kelishini ta'minladi.

Forosologiya (yunoncha, foros – soliq va logos – fan) – bu soliqlarning tarixiy shakllanishi va rivojlanishi, mohiyati, soliq tizimlari hamda soliqqa tortish amaliyotini o'rganuvchi fanidir. Forosologiyaning asosiy vazifasi nafaqat tovar ishlab chiqarish sohasida, balki iste'mol sohasida ham oqilona soliqqa tortish tizimini yaratishdan iborat. Forsologiya soliq munosabatlarining rivojlanish dinamikasi va qonuniyatlarini tahlil qiladi, turli normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish orqali soliq sohasida oqilona soliq apparatini vujudga keltiradi.

§2.4. Soliqlarning funksiyalari va tamoyillari

Soliq solish tamoyillarini tushunish uchun avvalo, tamoyillar tushunchasini ko'rib chiqish kerak. Shunday qilib, prinsiplar biror narsaning boshlanishini belgilaydigan asosiy va dominant g'oyalar yoki yetakchi qoidalar deb ataladi. Soliqqa nisbatan tamoyillarni soliq sohasida mavjud bo'lgan asosiy g'oyalar deb atash mumkin. Bundan tashqari, turli xil soliq sohalarida tamoyillar tizimi ajralib turadi. Tamoyillarning uchta asosiy tizimi mavjud.

1. Soliqqa tortishning iqtisodiy tamoyillari.
2. Soliqqa tortishning huquqiy tamoyillari.
3. Soliqqa tortishning tashkiliy tamoyillari.

Iqtisodiy prinsiplarga soliqlarning maqsadga muvofiqligini tushuntiradigan va ularni alohida iqtisodiy hodisa sifatida baholaydigan asosiy muhim qoidalar kiradi. Hozirgi sharoitga tatbiqan olganda, soliqqa tortish samarali tizimining quyidagi iqtisodiy tamoyillarini ta'riflab o'tish mumkin:

Soliqqa tortishning yetarlilik tamoyiliga muvofiq soliqqa tortish darajasi shunday bo'lishi lozimki, u davlat intilayotgan xalq xo'jaligi samaradorligiga erishishni kafolatlay olsin. Soliqqa tortish tizimi iqtisodiyot, ijtimoiy himoya, mudofaa qobiliyati va boshqa sohalardagi davlat siyosatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moliya resurslari to'planishini ta'minlashi lozim. Shuni ham ta'kidlab o'tish lozimki, soliq stavkalari soliq yuki ko'rsatkichi hisoblanmaydi. Chunki soliq to'lovchi soliq to'lar ekan, davlat tomonidan bepul xizmatlardan bahramand bo'lgani holda ayni vaqtda o'zining ba'zi harajatlarini qisqartiradi. Umuman olganda, yetarlilik tamoyili soliq siyosatini belgilayotganda uni davlatning qabul qilingan ijtimoiy-iqtisodiy siyosati bilan qat'iy ravishda uyg'unlashtirishni taqozo etadi.

Soliqqa tortishning tadbirkorlik va investitsiyalarni rag'batlantirish tamoyili. Soliq tizimi xo'jalik yurituvchi subyektlarni jumladan, chet el subyektlarini, ishlab chiqarishni rivojlantirish, uskunalar va zamonaviy texnologiyalar sotib olish uchun mablag' yo'naltirishni, ya'ni kapital jamg'arish va shu yo'l

bilan texnologiyalarni takomillashtirish, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirishi lozim.

Soliq tizimi resurslarning samarali taqsimlanishiga to'sqinlik qilmasligi hamda xo'jalikni mustaqil yuritish omillarini cheklab qo'ymasligi lozim.

Soliqlarning ta'siri investitsiyalar tarkibida ham yaqqol seziladi. Turli ko'rinishdagi aktivlar uchun joriy etilgan har xil soliq tartiblari investitsiya imkoniyatlari va sarmoyadorlarning portfeli tarkibida sezilib qoladi. Soliq tizimidagi kamchilik va nuqsonlar iqtisodiy o'sish sur'atlarining pasayib ketishiga olib kelishi mumkin, bu hol pirovard natijada davlat byudjeti daromadlarining o'zgarishiga ham ta'sir etmay qolmaydi.

Soliqqa tortishning adolatlilik tamoyili. Soliqqa tortishning adolatlilik tamoyiliga muvofiq, soliqlar jamiyat tomonidan oqilona va adolatli deb tan olingan umumiy obyektiv qoidalarga binoan belgilanishi lozim. Adolatlilik tamoyili bir qancha asosiy guruhdagi soliqqa tortish tamoyillariga bo'linadi. Bularni ikki guruhga bo'lgan holda o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bunda gorizontaal va vertikal adolatni bir-biridan farqlash lozim. Gorizontaal adolat tamoyili daromad olishning turli sharoitlarida soliq to'lovchilarga nisbatan soliqqa tortishning taxminan teng shartlarini qo'llashni ko'zda tutadi.

Vertikal adolat deganda, xo'jalik yuritishning bir muncha og'ir sharoitlarida ishlayotgan subyektlar uchun soliqqa tortishning bir qadar yumshoqroq shartlarini, yengil daromad olish imkoniyatiga ega bo'lgan subyektlar uchun esa og'irroq shartlarni qo'llash tushuniladi. Soliqlarning rag'batlantirish funksiyasini bajarish doirasida ikkinchi tamoyil buzilishi mumkin.

Soliqqa tortishning oddiylik va xolislik tamoyili. Bu tamoyil soliqqa tortish bazasini aniqlashda, soliqlarni hisoblab chiqishda oddiylik bo'lishini, taqdim etiladigan hisobotlarning mazmunini soddalashtirishni, shuningdek soliqlarning eng muhim turlari bo'yicha yagona stavkalar belgilashni, beriladigan imtiyozlarni iloji boricha kamaytirishni ko'zda tutadi. Bu o'rinda nazarda tutilayotgan narsa shuki, soliqlarning rag'batlantirish funksiyasi doirasida beriladigan

imtiyozlar yakka tartibdagi xususiyatga ega bo'lmashligi, balki muayyan faoliyat turlarini rag'batlantirishga, soliq to'lovchilarning mulkchilik shakli va qaysi idoraga mansubligidan qat'iy nazar, ma'lum turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishni ko'paytirishga qaratilmog'i lozim.

Soliqqa tortishning boshqarishga qulaylik tamoyili. Samarali soliq tizimiga qo'yiladigan muhim talablardan biri boshqaruvga qulay bo'lishidir. Soliqlarni undirib olishda samaradorlikka erishish ko'p hollarda soliqning soliq to'lovchilarga yaxshi tushunarli bo'lishiga bog'liq.

Ayrim mamlakatlarda soliqqa tortishning nihoyatda murakkab tartibi amal qiladi. Aytaylik, shkala va stavkalar turi, soliqlar tarkibi, ularni to'lash qoidalari va tartiblari haddan tashqari ko'p. Buning ustiga ular soliq tushumlarining ko'payishiga hech qanday yordam bermaydi hamda soliqning rag'batlantiruvchi funksiyasi bajarilishida rol o'ynamaydi.

Ma'muriy boshqaruvchilik bilan soliqqa tortish tamoyillarini ro'yobga chiqarishga qaratilgan maqsadga erishish o'rtasida muvozanat saqlanib qolishi nihoyatda muhimdir. Murakkab tuzilgan choralarning samarasi kam bo'ladi, ularni amalga oshirishdagi muvaffaqiyat ko'pdan-ko'p axborot to'plash va undan foydalanishga bog'liq. Soliq xizmati va soliq madaniyatining rivojlanganlik darajasini ham hisobga olish kerak.

Soliqqa tortishning soliqlarni yig'ish jarayonini imkon qadar arzonlashtirish tamoyili. Mazkur tamoyil davlat va soliq to'lovchilar tomonidan soliqlarni yig'ish uchun ketadigan harajatlarni mumkin qadar kamaytirishni ko'zda tutadi. Buning uchun respublikamizda soliqqa tortish tartibini takomillashtirish bilan bir qatorda soliqlarni maqbullashtirish, kompyuter texnologiyalari, soliq axborotlarining to'g'riligini bevosita nazorat qilish usullarini qo'llanish orqali soliq to'lovchilarning harajatlarini kamaytirish maqsadida davlat hisobidan saqlanadigan servis-markazlar, soliqqa tortish masalalari xususida soliq organlari tomonidan bepul maslahatxonalar tashkil etilgan.

Soliqqa tortishning soliq stavkalarini qiyoslash tamoyili. Soliq stavkalari boshqa davlatlardagi xuddi shunday soliqlarning stavkalari bilan qiyoslanishi, ya'ni mintaqaning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda boshqa mamlakatlar bilan teng bo'lgan xo'jalik faoliyati shart-sharoitlari vujudga keltirilishi lozim. Agar qattiq shartlar belgilab qo'yilgudek bo'lsa, bu hol respublika iqtisodiyotiga investitsiyalarni jalb qilishni mushkullashtirib yuboradi, aksincha, yengil sharoit yaratilsa, mamlakat byudjetiga salbiy ta'sir qiladi.

Soliqqa tortishning huquqiy tamoyillari ko'pincha xalqaro amaliyotda qo'llaniladi. Bularga quyidagilar kiradi:

1) har qanday xo'jalik yurituvchi subyektlar va barcha fuqarolarning qonun oldida huquqiy tenglik prinsipi;

2) barcha soliq imtiyozlari qonunda tasdiqlanishi shart;

3) soliq siyosatidagi barqarorlik va izchillik prinsipi;

4) soliq shaffofligi prinsipi;

5) soliq qonunchiligining teskari kuchi taqiqlanadi, ya'ni: javobgarlik tizimi soliq qonunchiligini buzuvchilarga moslashuvchan soliq ta'sirini hisobga olgan holda soliq to'lovchining aybsizligi prezumpsiyasiga asoslanadi;

6) soliqqa tortishning progressiv shakllariga yo'naltirish prinsipi;

7) soliq organlari qarorlarining diskretsiyaga qarshi prinsipi;

8) taqsimlanadigan soliq tushumlarining budjet tizimi bo'linmalari bo'yicha harajatlar bilan mutanosibligi prinsipi, ularning qiymati har yili moliyaviy qonun hujjatlari bilan tasdiqlanadi.

Soliqqa tortishning tashkiliy tamoyillari qoida tariqasida, soliq tizimining o'zi qurilgan va ishlaydigan qoidalarni anglatadi. Ushbu prinsiplarga quyidagilar kiradi:

1) birlik prinsipi;

2) harakatchanlik prinsipi;

3) barqarorlik prinsipi;

4) soliqlarning ko'pligi prinsipi;

5) soliqlarning to'liq ro'yxati prinsipi.

Soliqqa tortish tamoyillari va soliq qonunchiligi tamoyillari muayyan o'xshashlikka ega va ularni to'liq hayotga tatbiq etish iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim vazifalaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksida esa soliqqa tortish tamoyillari o'rni soliq qonunchiligi prinsiplari berilib, ular quyidagilardan iborat:

8 modda. Majburiylik prinsipi;

9-modda. Soliq solishning aniqlik va soliq organlarining soliq to'lovchilar bilan hamkorli prinsipi;

10- modda. Adolatlilik prinsipi;

11-modda. Soliq tizimining yagonaligi prinsipi;

12-modda. Oshkorali prinsipi;

13-modda. Soliq to'lovchilarning haqligi prezumpsiyasi prinsipi.

Soliqqa tortish tamoyillari va soliq qonunchiligi prinsiplari ma'lum o'xshashlikka ega bo'lib, ularni amaliyotga tadbiq etish iqtisodiyotni yanada rivojlantirishning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Umuman olganda soliqqa tortish har doim umumiy belgilangan tamoyillarga asoslanadi. Biroq soliqlar harajatlar toifasidir. Shuning uchun ularning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va maqsadini ko'rsatadigan funksiyalari farqlanadi. Asosan, soliqlarning quyidagi funksiyalari ajratiladi:

Soliqlarning asosiy funksiyasi – fiskal (lotincha *fiscus* – g'azna) xususiyatga ega ekanligidir. Bu o'rinda funksiyaning mohiyati shundan iboratki, soliqlar yordamida davlatning moliya resurslari hosil qilinadi hamda davlat faoliyat ko'rsatishi uchun moddiy sharoit yaratiladi. Hozirgi vaziyatda esa butun bozor xo'jaligi tizimi ishlab turishi uchun moddiy imkoniyat vujudga keltiriladi. Soliqlar orqali korxonalar va fuqarolar daromadining bir bo'lagini davlat apparatini, mamlakat mudofaasini, ishlab chiqarish mavjud bo'lmagan sohaning umuman o'z daromadlari manbaiga ega bo'lmagan qismini (ko'pgina madaniyat muassasalari jumladan, kutubxonalar, arxivlar va boshqalar) yoki lozim darajada rivojlanishini ta'minlash uchun o'zining mablag'i yetishmaydigan tarmoqlarni (fundamental

kutubxona, teatrlar, muzeylar, ko'plab o'quv yurtlari va hokazo) saqlab turish maqsadida undirib olish jarayoni ro'y beradi.

Soliqlarning tartibga solish funksiyasi – davlat soliqlar orqali ishlab chiqarish sharoitlarini, tovarlar va xizmatlarning sotilishini izga solib boradi, iqtisodiy faoliyat uchun muayyan soliq iqlimi yaratadi. Soliqlar o'zining iqtisodiy funksiyasi orqali takror ishlab chiqarishga ta'sir ko'rsatadi, uning o'sish sur'atlarini rag'barlantiradi yoki pasaytiradi, mablag' to'planishini tezlashtiradi yoki sekinlashtiradi, aholining to'lov qobiliyati talabini kengaytiradi yoki kamaytiradi.

Soliqlarning tartibga solish funksiyasining ahamiyati bozor sharoitida o'sib boradi, bu davrda tadbirkorlarni ma'muriy qaram qilish usullari yo'q bo'lib ketadi yoki juda oz holda qoladi. Korxonalar faoliyatini farmoyishlar, ko'rsatmalar va buyruqlar yordamida idora qilish huquqiga ega bo'lgan yuqori tashkilot tuchunchasining o'zi asta-sekin yo'qola boradi. Biroq iqtisodiy faollikni izga solib turish, uning rivojlanishini jamiyat uchun maqbul bo'lgan yo'nalishda rag'batlantirish zarurati saqlanib qoladi.

Soliqlarning qayta taqsimlash funksiyasi – davlat soliqlar yordamida korxonalar va tadbirkorlar foydasi, aholi daromadi bir qismini qayta taqsimlaydi, bunda olingan soliq ishlab chiqarishga va ijtimoiy tarmoqlarga ko'maklashuvchi sohalarni, ya'ni infratuzilmani rivojlantirishga, harajatlar uzoq muddat o'tganidan keyin qoplanadigan mablag' va fond talab tarmoqlarni investitsiyalashga yo'naltiriladi. Soliqlarning qayta taqsimlash funksiyasi ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligi bilan izohlanadi. Tegishli tarzda tuzilgan soliq tizimi bozor iqtisodiyotiga ijtimoiy yo'nalish berishga imkon tug'diradi. Jahon tajribasida soliqqa tortishining progressiv stavkalari joriy etilganini, ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolarning muayyan muddat yoki umrbod soliqlardan to'la yoki qisman ozod qilinganligini ko'rishimiz mumkin. Huddi shunday yondashuv O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolardan olinadigan daromad solig'i to'g'risida"gi qonunida ham ifodasini topgan. Aytaylik, soliqqa tortiladigan daromad aniqlanayotganida soliqqa tortilmaydigan

minimum miqdoridagi daromad qo'shilmaydi, ayni paytda ortiqcha daromadlar soliqqa yuqori progressiv stavkalar bo'yicha tortiladi.

Bozor iqtisodiyotida soliq – moliya resurslarini jamlash, xo'jalik faoliyatini izga solib turish va daromadlarni ijtimoiy ahamiyatga molik maqsadlarga qayta taqsimlash bilan bog'liq muhim vazifalarni bajaradi. Puxta ishlab chiqilgan, aniq amal qiladigan soliq tizimisiz samarali bozor iqtisodiyotini shakllantirish imkonsizdir.

Rag'batlantirish funksiyasi – soliq tizimining eng muhim funksiyalaridan biri bo'lib, ishlab chiqarishni rivojlantirishga, moddiy xom-ashyo resurslari, moliyaviy va mehnat resurslari, jamg'arilgan mol-mulkdan samarali foydalanishga rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi, ya'ni soliq yukini kamaytirish orqali ishlab chiqarishni rivojlantirishga, moliyaviy ahvolni mustahkamlashga va investitsiya faoliyatini jonlantirishga rag'batlantiradi. Soliqlarning rag'batlantirish funksiyasi orqali davlat iqtisodiyot taraqqiyotini ta'minlaydi, bu bilan fiskal funksiyani bajarish uchun bazani kengaytiradi va ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlab, davlat oqilona soliq siyosatini olib borish yo'li bilan soliq yukini oshirmasdan xo'jalik yurituvchi subyektlarning erkin faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydi.

Soliqlarning nazorat funksiyasi – soliq to'lovchi tomonidan taqdim etilgan, soliqqa tortish obyekti soliqqa tortiladigan baza, imtiyozlar singari tegishli soliq ko'rsatkichlarining hisob-kitoblarini tekshirishdek ancha murakkab jarayondan iborat. Soliq hisobi soliq idoralariga belgilangan soliq hisobi shakllari orqali soliq to'lovchilar o'zlarining soliq majburiyatlarini qanday bajarayotganliklarini yanada samarali nazorat qilish imkonini beradi.

Soliqlarni hisoblash jarayonini axborot bilan ta'minlash funksiyasi – muhim ahamiyat kasb etib, bu funksiya orqali harajatlar hajmi va konkret soliqli tushumlar davlatning qanday ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalarini bajarishga sarflanganligi to'g'risida axborot berib turilishi juda zarurdir. Shunday qilinsa, soliqlarning byudjetga tushishi to'liq, o'z vaqtida va oson kechadi.

Soliq funksiyalarini qisqacha ko'rib chiqilishi soliqlar moliya resurslarini tiklash, xo'jalik faoliyatini tartibga solish va daromadlarni

ijtimoiy jihatdan ahamiyatli maqsadlar uchun qayta taqsimlash bo'yicha muhim vazifalarni bajaradi deb xulosa chiqarishi uchun imkon beradi.

§2.5. Soliq ma'murchiligining maqsad va vazifalari

Jahon iqtisodiy rivojlanishida soliq sohasida turli xil fikrlar mavjud bo'lishi bilan birga, soliq ma'murchiligi xususida, uni talqin etish xususida ham turli xil fikrlar mavjud. Iqtisodiy adabiyotda soliq ma'murchiligining mohiyatini anglash bo'yicha bir-biridan farqlanuvchi qarashlar mavjud. Ingliz olimi O.Noginaning fikriga ko'ra, soliq ma'murchiligi soliqlarni undirish bilan bog'liq bo'lgan tadbirlar majmuidir⁹. Boshqa bir guruh iqtisodchilar, xususan, AQShlik olim A.Teyt soliq ma'murchiligini barcha soliqlarni minimal xarajat qilib maksimal darajada yig'ib olishga qaratilgan tadbirlarning yig'indisi sifatida qaraydilar¹⁰.

Ayrim mutaxassislar soliq ma'murchiligini soliq organlarining huquqiy munosabatlari bilan bog'liq faoliyatidir deb hisoblaydilar. Umuman olganda, soliq ma'murchiligini soliq sferasida o'ziga xos boshqarish mexanizmi sifatida ham qarash mumkin. Shu sababli soliq ma'murchiligining muhim elementlaridan biri soliq nazorati hisoblanadi. O'z navbatida soliq nazorati soliqlar va yig'imlarni byudjetga o'z vaqtida va to'liq tushishini nazorat qilishni anglatadi.

Davlatning o'z funksiyalarini o'z vaqtida muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlash maqsadida soliqlarning mavjud bo'lishi va ularning o'z vaqtida hamda to'liq miqdorda (belgilangan tasdiq etilgan muddatlarda) undirilishini taqazo etadi. Shunga mos ravishda bu narsa o'z vaqtida undirilgan soliqlarning boshqa bir tomondan, o'z egasiga (davlatning ixtiyoriga) o'z vaqtida (belgilangan va tasdiqlangan muddatlarda) o'tkazilishi lozimligini anglatadi. Shuning uchun ham soliqlarni undirilishning zarurligi, soliqlarning o'z vaqtida belgilangan summalarda undirilishi, soliq summalarining o'z vaqtida byudjet ixtiyoriga o'tkazilishi bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni alohida-

⁹ Милляков Н.В. Налоги и налогообложение: Учебник – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 520 с.

¹⁰ Никулюева И.В. Общая теория налогообложения: учеб.пособ. – М.: Эксмо, 2010. – 176 с.

alohida emas balki, bir-biri bilan uzviy bog'liqlikdagi jarayon sifatida qaramoq lozim.

Har bir alohida olingan soliq to'lovchi tomonidan to'lanishi lozim bo'lgan soliqlarning ixtiyoriy yoki erkin shaklda bo'lmasdan, aniq belgilangan shaklda bo'lishi, soliqni to'lash muddati, to'lash uslubi va to'lov summasi soliq to'lovchi hamda boshqalar uchun tushunarli va aniq bo'lishi kerak, har qanday soliqning, eng avvalo, soliq to'lovchiga to'lash qulay bo'lgan muddatda va uslubda undirilishi lozimligi soliqlarning byudjetga o'z vaqtida tushib turishini ta'minlashning mohiyatini ochib berishda xizmat qiladi. Soliq tizimiga asos sifatida olingan mumtoz tamoyillarning (adolatilik, aniqlilik, qulaylik, iqtisodlilik) oldiga ham, xuddi shunday vazifalar quyilgan.

Soliq ma'murchiligi – davlatning soliq sohasidagi qonun hujjatlariga amal qilinishi va soliq xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan soliq munosabatlarini amalga oshiruvchi davlat boshqaruv institutidir.

Davlatning soliq ma'murchiligi – mahalliy boshqaruv organlarining soliq sohasidagi qonun hujjatlariga amal qilinishi va soliq xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlari majmui bo'lib, soliqqa tortish mexanizmini qo'llab-quvvatlash va himoyalashga xizmat qiladi.

Davlat soliq ma'murchiligi va soliq ma'murchiligi tuchunchalari xalqaro miqyosda umumiy mazmunda qo'llanilishi mumkin.

Davlat soliq ma'murchiligining funksional tuzilmalari – soliq to'lovchilarning soliq qonunchiligiga rioya qilishlari, ular tomonidan yo'l qo'yilgan qonunbuzilishlarini o'z vaqtida aniqlash, fosh etish hamda dalillar to'plash bo'yicha vazifalarni amalga oshirishadi. Har bir qo'yilgan vazifani hal etish ixtisoslashgan tashkiliy tuzilmalar o'rtasida vakolatlar sifatida taqsimlanadi.

Soliq ma'murchiligi tizimi soliq sohasiga oid ikkita bosh funksiyani bajaradi: nazorat va huquq-tartibot.

Soliq ma'murchiligining nazorat faoliyatida soliq subyektlari faoliyatidagi turli asossiz, chetga chiqishlar aniqlanadi. Ta'kidlash joizki, nazorat faoliyati soliq tizimidagi turli xato va kamchiliklarni faqatgina aniqlash hamda fosh etishni o'z zimmasiga oladi.

Huquq-tartibot nazorat faoliyati davomida to'plangan dalillarni tahlil qilish, ularni bartaraf etish va tegishli tartibda choralar ko'rish bo'yicha ko'rsatmalar beradi hamda xolis tadbirlarni amalga oshiradi.

O'z-o'zini nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Qadimgi davlatlarda qanday soliqlar mavjud bo'lgan?
2. O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi qachon shakllana boshladi va qanday xususiyatlarga ega?
3. Soliq siyosatining o'ziga xos jihati nimada?
4. Soliq islohotlarining asosiy yo'nalishlarini ko'rsatib bering.
5. Soliqqa tortish tizimiga kiritilgan sezilarli o'zgarishlar mohiyati nimalardan iborat?
6. O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi boshqa mamlakatlar soliq tizimidan qaysi jihatlari bilan farq qiladi?
7. XX asrning boshlarida O'zbekistonda o'tkazilgan soliq siyosatining o'ziga xos jihatlari nimalardan iborat edi?
8. Korxonalaridan qanday soliqlar undiriladi?
9. Tadbirkorlardan qanday soliqlar undiriladi?
10. Aholi daromadi nima?
11. Oila daromadi qanday tarzda taqsimlanishi mumkin?
12. Barter operatsiyalari deganda nimani tushunasiz?
13. Soliqlar moliyaviy resurslarga qanday ta'sir ko'rsatadi?
14. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi yangi tahrirda qachon qabul qilindi?
15. Soliq siriga nimalar kiradi?

III BOB. YURIDIK SHAXSLARDAN OLINADIGAN FOYDA SOLIG'I

§ 3.1. Foyda solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyektini va soliq bazasini aniqlash tartibi

§ 3.2. Jami daromadlar tarkibi. Harajatlar tarkibi

§ 3.3. Ayrim soliq to'lovchilar va operatsiyalar turlari bo'yicha soliq bazasini aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari

§ 3.4. Foyda solig'i stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Kalit so'zlar: Soliqni to'lovchilar, foyda solig'i, harajatlar tarkibi, foyda soliq to'lovi va soliq tizimi.

§ 3.1. Foyda solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyektini va soliq bazasini aniqlash tartibi

Davlatimiz soliq tizimida mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab barqaror amal qilib kelayotgan soliq turlaridan biri bu **foyda solig'i** hisoblanadi.

Foyda solig'i davlat byudjeti daromadlarining asosiy manbai bo'lib, korxonalar faoliyatini rag'batlantirishning muhim omili hisoblanadi.

Foyda solig'i mexanizmi – soliq siyosatini takomillashtirish va xo'jalik subyektlari faoliyatini maqbullashtirish maqsadida foydani soliqqa tortish munosabatlarining qonun-qoida va soliq elementlari yig'indisidir.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i Davlat byudjetiga tushishiga qarab umumiy soliqlar tarkibiga kiradi.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bevosita soliqlar tarkibiga kiradi, ya'ni xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatiga to'g'ridan to'g'ri ta'sir qiladi.

O'zbekiston Respublikasida foyda solig'ining rivojlanish bosqichlari quyidagicha:

1. O'zbekiston Respublikasining 1991-yil 15-fevralda qabul qilingan "Korxonalar, tashkilotlar va birlashmalardan olinadigan soliqlar

to'g'risida"gi Qonuniga binoan tarkibiga foizlar va mehnat resurslari uchun to'lovlarni oluvchi foyda solig'i joriy qilindi.

2. 1992-yilda foyda solig'ining o'miga 12% miqdorida daromad solig'i amal qila boshladi.

3. 1995-yil yanvaridan esa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida soliqlarni rag'batlantiruvchilik rolini kuchaytirishning asosiy yo'nalishlari to'g'risida"gi Farmoni bilan 38%li stavka bilan yuridik shaxslardan undiriladigan daromad (foyda) solig'i joriy qilindi.

4. 2008-yil 1-yanvardan O'zbekiston Respublikasining yangi Soliq kodeksi kuchga kirgani munosabati bilan daromad (foyda) solig'i yuridik shaxslardan undiriladigan foyda solig'iga o'zgartirildi.

5. 2018-yil 1-yanvardan boshlab, foyda solig'i obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish soliqlarining birlashtirilishi munosabati bilan yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining yagona stavkalari belgilandi.

6. 2020-yil 1-yanvardan boshlab yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'iga tortish tartibidagi o'zgarishlar.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining 39-moddasida yuridik shaxsga quyidagicha ta'rif berilgan: "O'z mulkida xo'jalik yuritishda yoki operativ boshqaruvida alohida mol-mulkka ega bo'lgan hamda o'z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, o'z nomidan mulkiy yoki shaxsiy nomulkiy xuquqlarga ega bo'la oladigan va ularni amalga oshira oladigan, majburiyatlarni bajara oladigan, sudda da'vogar va javobgar bo'la oladigan tashkilot yuridik shaxs hisoblanadi".

Yagona ijtimoiy to'lov o'miga ijtimoiy soliq, yagona soliq to'lovi o'miga aylanmadan olinadigan soliq, qat'iy belgilangan soliq o'miga jismoniy shaxslarning daromadlariga, ularga qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ilgari berilgan imtiyoz va soliqni hisoblash xususiyatlarini saqlab qolgan holda, qat'iy belgilangan miqdorda soliq joriy etiladi.

Shuningdek, aksiz solig'i to'lanadigan mahsulot ishlab chiqarishni va yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq solinadigan

foydali qazilmalarni qazib olishni amalga oshiruvchi korxonalar oboroti (tushumi)dan qat'iy nazar to'laydi

2019-yil 1-yanvardan boshlab o'tgan yil yakunlari bo'yicha yillik aylanma 1 mlrd. so'mdan oshgan yoki joriy yil davomida ushbu belgilangan chegaraviy miqdorga yetgan korxonalar umumbelgilangan soliqlarni to'lashga o'tadilar. Yil davomida yalpi tushumi 1 mlrd. so'mdan oshdimi keyingi oydan boshlab korxonalar foyda solig'ini to'lashga o'tishi lozim.

§ 3.2. Jami daromadlar va harajatlar tarkibi

Jami daromadlar tarkibi:

1. Tovarlar (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olinadigan daromadlar;

Bunga tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan QQS va aksiz soliqlarni chegirib tashlangan holda olingan sof tushum kiradi.

2. Boshqa daromadlar. Boshqa daromadlarga tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqarish va realizatsiya qilish bilan bog'liq bo'lmagan daromadlar kiradi.

Tovarlar (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olinadigan daromadlar quyidagilar:

a) sof tushum asosiy (operatsion) faoliyatning daromadlarini hisobga oluvchi (9000) schyotlar ma'lumotlari asosida olinadi;

b) tovarlar (ishlar, xizmatlar) tannarxidan yoki tovarlar olingan bahosidan past baholarda realizatsiya qilinganda, shuningdek bepul topshirilganda, soliq solish maqsadlari uchun tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) tannarxi yoki tovarlar olingan bahosi asosida aniqlanadi;

s) baholari (tariflari) davlat tomonidan tartibga solinishi nazarda tutilgan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun realizatsiya qilishdan olinadigan tushum belgilangan baholar (tariflar) asosida aniqlanadi.

Boshqa daromadlarga quyidagilar kiradi:

- asosiy vositalari va boshqa mol-mulki chiqib ketishidan olinadigan daromadlar;

- mol-mulkni operativ ijaraga berishdan olinadigan daromadlar;
- asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarni moliyaviy ijaraga berishdan olinadigan daromadlar;
- tekin olingan mol-mulk, mulkiy huquqlar, shuningdek ishlar va xizmatlar;
- majburiyatlarni hisobdan chiqarishdan olinadigan daromadlar;
- valyutalar kursdagi ijobiy farq;
- dividendlar va foizlar;
- tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqarish va realizatsiya qilish bilan bevosita bog'liq bo'lmagan operatsiyalardan olinadigan boshqa daromadlar.

Boshqa daromadlar asosiy faoliyatdan boshqa daromadlarni hisobga oluvchi (9300) hamda moliyaviy faoliyat bo'yicha daromadlarni hisobga oluvchi (9500) schyotlar ma'lumotlari asosida aniqlanadi.

Yuqorida ko'rsatilmagan boshqa daromadlar.

Quyidagilar yuridik shaxs daromadi sifatida qaralmaydi:

- ustav fondiga olingan hissalar;
- sotilayotgan tovarlar uchun boshqa shaxslardan dastlabki haq (bo'nak) tarzida olingan mablag'lar;
- byudjetdan berilgan subsidiyalar;
- olingan grantlar: Olingan grantlar daromad sifatida qaralmaydi. Grant deganda korxonaga davlat (hukumat), shuningdek, nodavlat, xorijiy, xalqaro tashkilotlar va jamg'armalar tomonidan ijtimoiy ahamiyatdagi maqsadlarda, iqtisodiyotni rivojlantirishni rag'batlantirish, ilmiy-texnik va innovatsiya dasturlarini bajarish uchun bepul, gumanitar pul ko'rinishidagi yoki moddiy-texnik yordam tushuniladi. Grant mablag'laridan qat'iyan maqsadga muvofiq foydalaniladi.
- sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta to'voni tariqasida olingan mablag'lar;
- boshqa qonunchilikda nazarda tutilgan daromadlar.

Soliq solishda hisobga olinmaydigan daromadlar.

Quyidagilar daromad sifatida hisobga olinmaydi:

- ustav fondiga (ustav kapitaliga) qo'shilgan hissa tarzida olingan mablag'lar;
- aksiyalarni (ulushlarni) joylashtirish narxining ularning nominal qiymatidan (dastlabki miqdoridan) ortiqcha summasi;
- ishtirokchilar tarkibidan chiqish (chiqib ketish) chog'ida ustav fondiga (ustav kapitaliga) qo'shilgan hissa doirasida olingan yoki ishtirokchining ulushi miqdorini kamaytirish, shuningdek tugatilayotgan yuridik shaxsning mol-mulkini ishtirokchilar o'rtasida taqsimlash chog'ida olingan mablag'lar;
- oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish uchun birlashtiriladigan mablag'lar;
- oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha sherikning (ishtirokchining) shartnoma sheriklari (ishtirokchilari) umumiy mulkidagi ulushi qaytarilgan yoki bunday mol-mulk bo'lingan taqdirda, ushbu sherik (ishtirokchi tomonidan) qo'shilgan hissa miqdorida olingan mablag'lar;
- realizatsiya qilinadigan tovarlar (xizmatlar) uchun oldindan to'lov (bo'nak) tarzida boshqa shaxslardan olingan mablag'lar;
- qonun hujjatlariga muvofiq ushbu majburiyatlarning ta'minoti sifatida garov yoki zakalat tarzida olingan mablag'lar, ularga bo'lgan mulk huquqi boshqa shaxsga o'tgan paytga qadar;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida, shuningdek O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq tekinga olingan mol-mulk va xizmatlari;
- ushbu Kodeksning 48-moddasida nazarda tutilgan talablar bajarilishi sharti bilan olingan grantlar, insonparvarlik yordami va maqsadli tushumlar;
- sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta to'lovi (sug'urta summasi) tarzida olingan mablag'lar;
- vositachiga yoki boshqa ishonchli vakilga vositachilik, topshiriq shartnomasi yoki vositachilik xizmatlari ko'rsatishga doir boshqa shartnoma bo'yicha majburiyatlarni bajarishi munosabati bilan, shuningdek vositachi yoki boshqa ishonchli vakil tomonidan

komitent yoxud boshqa ishonch bildiruvchi uchun amalga oshirilgan harajatlarning o'mini qoplash hisobidan kelib tushgan mol-mulk (pul mukofoti bundan mustasno). Tuzilgan shartnomalar shartlarida bu harajatlarning o'mini qoplash nazarda tutilgan bo'lsa, vositachidan yoki ishonchli vakildan chegirib tashlanmaydi;

- moliyaviy ijara (lizing) obyektining qiymati o'mini ijaraga beruvchi (lizing beruvchi) tomonidan olingan ijara (lizing) to'lovining qismi tarzida qoplash;

- mol-mulk ijarasiga doir shartnoma bo'yicha olingan mol-mulk(moliyaviy ijara (lizing) mustasno);

- qonun hujjatlariga muvofiq ushbu majburiyatlarning ta'minoti sifatida garov yoki zakalat tarzida olingan mablag'lar, ularga bo'lgan mulk huquqi boshqa shaxsga o'tgan paytga qadar;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida, shuningdek O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq tekinga olingan mol-mulk va xizmatlar;

- ushbu Kodeksning 48-moddasida nazarda tutilgan talablar bajarilishi sharti bilan olingan grantlar, insonparvarlik yordami va maqsadli tushumlar;

- sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta to'voni (sug'urta summasi) tarzida olingan mablag'lar;

- vositachiga yoki boshqa ishonchli vakilga vositachilik, topshiriq shartnomasi yoki vositachilik xizmatlari ko'rsatishga doir boshqa shartnoma bo'yicha majburiyatlarni bajarishi munosabati bilan, shuningdek vositachi yoki boshqa ishonchli vakil tomonidan komitent yoxud boshqa ishonch bildiruvchi uchun amalga oshirilgan harajatlarning o'mini qoplash hisobidan kelib tushgan mol-mulk (pul mukofoti bundan mustasno). Bunday harajatlarda agar tuzilgan shartnomalar shartlarida bu harajatlarning o'mini qoplash nazarda tutilgan bo'lsa, vositachidan yoki ishonchli vakildan chegirib tashlanmaydi;

- moliyaviy ijara (lizing) obyektining qiymati o'zini ijaraga beruvchi (lizing beruvchi) tomonidan olingan ijara (lizing) to'lovining qismi tarzida qoplash;

- mol-mulk ijarasiga doir shartnoma bo'yicha olingan mol-mulk, bundan moliyaviy ijara (lizing) mustasno;

- telekommunikatsiya tarmoqlaridagi tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining tekin olingan texnik vositalari, shuningdek ulardan foydalanish va ularga xizmat ko'rsatish bo'yicha xizmatlar;

- investor va davlat mulkini boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organi o'rtasida tuzilgan shartnomaga binoan investitsiya majburiyatlari sifatida kiritiladigan mol-mulk;

- kredit yoki qarz shartnomalari bo'yicha mablag'lar yoki boshqa mol-mulk (mablag' jalb qilishni rasmiylashtirish usulidan qat'iy nazar, boshqa shunday mablag'lar yoki boshqa mol-mulk, shu jumladan qarzar, qimmatli qog'ozlar), shuningdek bunday jalb qilingan mablag'larni to'lash hisobidan mablag'lar yoki boshqa mol-mulk;

- konsessiya bitimi bo'yicha qonun hujjatlariga muvofiq olingan mol-mulk;

- davlat muassasalari tomonidan barcha darajalardagi ijro etuvchi hokimiyat organlarining qaroriga ko'ra olingan mol-mulk;

- O'zbekiston Respublikasining davlat obligatsiyalari va davlatning boshqa qimmatli qog'ozlari bo'yicha olingan daromadlari, shuningdek O'zbekiston Respublikasi tomonidan va O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari tomonidan chiqarilgan xalqaro obligatsiyalar bo'yicha daromadlar;

- soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq hisobdan chiqarilgan penyalarning va jarimalarning summasi.

- telekommunikatsiya tarmoqlaridagi tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining tekin olingan texnik vositalari, shuningdek, ulardan foydalanish va ularga xizmat ko'rsatish bo'yicha xizmatlar;

- investor va davlat mulkini boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organi o'rtasida tuzilgan shartnomaga binoan investitsiya majburiyatlari sifatida kiritiladigan mol-mulk;

- kredit yoki qarz shartnomalari bo'yicha mablag'lar yoki boshqa mol-mulk (mablag' jalb qilishni rasmiylashtirish usulidan qat'iy nazar, boshqa shunday mablag'lar yoki boshqa mol-mulk, shu jumladan qarz, qimmatli qog'ozlar), shuningdek bunday jalb qilingan mablag'larni to'lash hisobidan mablag'lar yoki boshqa mol-mulk;

- konsessiya bitimi bo'yicha qonun hujjatlariga muvofiq olingan mol-mulk;

- davlat muassasalari tomonidan barcha darajalardagi ijro etuvchi hokimiyat organlarining qaroriga ko'ra olingan mol-mulk;

- O'zbekiston Respublikasining davlat obligatsiyalari va davlatning boshqa qimmatli qog'ozlari bo'yicha olingan daromadlar, shuningdek O'zbekiston Respublikasi tomonidan va O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari tomonidan chiqarilgan xalqaro obligatsiyalar bo'yicha daromadlar;

- soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq hisobdan chiqarilgan penyalarning va jarimalarning summasi.

Jami harajatlar tarkibi. Harajatlar – bu ko'zlangan maqsadlarga (mahsulot ishlab chiqarish, tovarlar xaridi, xizmatlar ko'rsatish, ishlarni bajarish, loyihalarni amalga oshirish) erishish uchun sarflangan barcha resurslar qiymatining puldagi ifodasidir. Ushbu atama juda ko'p ma'noga ega bo'lib, turli xil vaziyatlarda turli xil tipdagi harajatlarga qo'llaniladi.

Foyda solig'ini hisoblab chiqarish maqsadida xo'jalik yurituvchi subyektlarni hisobot davrida amalga oshirilgan asoslangan va xujjatlar bilan tasdiqlangan chiqimlari harajatlar deb e'tirof etiladi.

Asoslangan harajatlar deganda pulda baholanadigan va iqtisodiy jihatdan o'zini oqlaydigan chiqimlar tushuniladi. Bularga:

- a) daromad olishga qaratilgan faoliyatni amalga oshirish maqsadida qilingan bo'lsa;

- b) tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish yoki saqlab turish uchun xizmat qilishi;

- s) qonun hujjatlari qoidalaridan kelib chiqsa.

Hujjatlar bilan tasdiqlangan harajatlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

• O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq hujjatlar.

• chet davlatlarda rasmiylashtiriladigan hujjatlar.

• boshqa shaklda rasmiylashtiriladigan hujjatlar.

Masalan, buyruqlar, yo'l hujjatlari, shartnomalar, dalolatnomalar, hisob-fakturalar va boshqa hujjatlar.

Harajatlar ikki turga bo'linadi:

• chegirib tashlanadigan;

• chegirib tashlanmaydigan.

Soliq solinadigan foydani hisoblashda jami daromaddan quyidagi harajatlar chegirib tashlanadi:

• moddiy harajatlar;

• mehnatga haq to'lash harajatlari;

• amortizatsiya harajatlari;

• boshqa harajatlar.

Moddiy harajatlarga quyidagilar kiradi:

• xom ashyo, materiallar va yarim tayyor mahsulotlar;

• realizatsiya qilinadigan tovarlarni o'rash va boshqa mol-mulkni ta'mirlash uchun materiallar va ehtiyot qismlar;

• inventar, xo'jalik anjomlari, amortizatsiya qilinadigan mol-mulk bo'lmagan boshqa mol-mulk;

• xo'jalik ehtiyojlari uchun sarflanadigan barcha turdagi yoqilg'i, energiya o'tkazish va uzatish harajatlari;

• tabiatni muhofaza qilishning boshqa tadbirlari uchun harajatlar;

• qonun hujjatlarida belgilangan tartibda vakolatli organ yoki soliq to'lovchi tomonidan tasdiqlangan tabiiy kamayish normalari doirasida tovar-moddiy zahiralarni saqlash hamda tashish chog'idagi yo'qotishlar va buzilishlar.

Mehnatga haq to'lash harajatlariga quyidagilar kiradi:

• haqiqatda bajarilgan ish uchun mehnatga haq to'lash;

- predmetli ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatish bo'lgan fuqarolik-huquqiy tusda tuzilgan shartnomalarga muvofiq jismoniy shaxslarga to'lanadigan to'lovlar;

- yuridik shaxsning boshqaruv organi a'zolariga yuridik shaxsning o'zi tomonidan amalga oshiriladigan to'lovlar;

- rag'batlantirish xususiyatiga ega to'lovlar.

Buxgalyeriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq soliq to'lovchi tomonidan hisobga olinadigan asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar ushbu modda maqsadlarida amortizatsiya qilinadigan aktivlar deb e'tirof etiladi.

Amortizatsiya qilinadigan aktivlar (bundan nomoddiy aktivlar mustasno), soliq solish maqsadlarida guruhlar (kichik guruhlar) bo'yicha taqsimlanadi va ularni sotib olishga (yaratishga) doir chiqimlar amortizatsiya ajratmalari orqali amortizatsiyaning quyidagi cheklangan normalari bo'yicha harajatlar jumlasiga kiritiladi.

Amortizatsiya qilinadigan barcha aktivlar (bundan nomoddiy aktivlar mustasno) bo'yicha amortizatsiyani hisoblashning quyidagi eng yuqori normalari qo'llanilgan holda to'g'ri va chiziqli usul orqali amalga oshiriladi.

Quyidagilar amortizatsiya qilinmaydi:

- 1) yer uchastkalar;

- 2) mahsuldor chorva mollari;

- 3) axborot-kutubxona fondi;

- 4) muzey ashyolari;

- 5) moddiy madaniy meros obyektlari;

- 6) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llari.

- 7) Qonun xujjatlariga ko'ra konsyervatsiya qilingan asosiy vositalar

- 8) asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar tarkibiga o'tkazilmagan kapital qo'yilmalar.

Amortizatsiya harajatlari

Guruh - lar tartib raqami	Kichik guruhlar tartib raqami	Amortizatsiya guruhlarining (kichik guruhlarining) nomi	Amortizatsiyaning normasi, foizlarda
I		Binolar va inshootlar	
	1	Binolar	5
	2	Inshootlar	10
II		Quvurlar, elektr uzatish va telekommunikatsiyalar liniyalari	15
III		Mashinalar va uskunalar (transport uskunalaridan tashqari)	20
IV		Transport uskunolari	
	1	Havo va kosmik uchish apparatlari va ular bilan bog'liq uskunalar, kemalar va qayiqlar, lokomotivlar va harakatdagi tarkib (temir yo'l tarkibi)	10
	2	Avtotransport vositalari, avtomobil kuzovlari (korpuslari), tirkamalar va yarim tirkamalar, boshqa transport uskunolari	20
V		Kompyuterlar uskunolari	40
VI		Boshqa guruhlariga kiritilmagan amortizatsiya qilinadigan aktivlar	15

Boshqa harajatlarga quyidagilar kiradi:

- soliq to'lovchining faoliyatini amalga oshirish uchun ishlar va xizmatlar qiymati;
- asosiy vositalar va boshqa mol-mulknini ish holatida saqlash harajatlari;
- ijara to'lovlari;
- mahsulotni sotish bozorlarini o'rganish harajatlari;
- tushumni inkassatsiya qilish harajatlari;

- reklama uchun harajatlar;
- telekommunikatsiyalar va pochta xizmatlari uchun to'lanadigan haq;

- xizmat safarlari uchun harajatlar;
- boshqa harajatlar.

Harajatlar hisobi quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

- sotilgan mahsulot (tovar, ish, xizmat)lar tannarxini hisobga oluvchi (9100) schyotlar;

- davr harajatlarini hisobga oluvchi (9400) schyotlar, jumladan (9410) "Realizatsiya harajatlari", (9420) "Ma'muriy harajatlar", (9430) "Boshqa Operatsion harajatlar" schyotlari;

- moliyaviy faoliyat bo'yicha harajatlarni hisobga oluvchi (9600) schyotlar ma'lumotlari asosida aniqlanadi.

Chegirib tashlanmaydigan harajatlarga quyidagilar kiradi.

- qonun hujjatlariga muvofiq vakolatli organ tomonidan belgilangan moddiy qimmatliklarning tabiiy kamayishi normalaridan, ular mavjud bo'lmaganda esa, soliq to'lovchi tomonidan belgilangan normalardan ortiqcha tovarlar yo'qolishi;

- umumiy ovqatlanish korxonalariga yoki boshqa tashkilotlarga joylarni tekin berish harajatlari, ushbu korxonalar va tashkilotlar uchun kommunal xizmatlarning qiymatini to'lash;

- soliq to'lovchining ushbu Kodeksning 376-moddasida nazarda tutilgan, jismoniy shaxsning moddiy naf tarzidagi daromadlari hisoblangan harajatlari;

- dala (safar) ta'minoti xodimning shaxsiy avtotransportidan xizmat maqsadlarida foydalanganlik uchun qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha to'lovlar;

- pensiyalarga ustamalar va qo'shimcha to'lovlar;

Chegirilmaydigan harajatlarga quyidagilar kiradi:

- kelgusida soliq solinadigan foydadan chegiriladigan hisobot davrining harajatlari;

- olinishi lozim bo'lgan (olingan) dividend va foizlar;

- imtiyozlar va kamaytirishlar;

§ 3.3. Ayrim soliq to'lovchilar va operatsiyalar turlari bo'yicha soliq bazasini aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari

Yuridik shaxslar foyda solig'i to'lovchilari bo'lishi uchun quyidagi shartlarga javob berishi kerak:

- ruxsat etilgan faoliyatdan foyda olishi (qonunchilik bilan ta'qiqlangan faoliyatdan tashqari);
- o'zining mol-mulkiga ega bo'lishi;
- mustaqil tugallangan buxgalteriya balansiga ega bo'lishi;
- bankda hisob raqamiga ega bo'lishi;
- identifikatsion raqamga ega bo'lishi;
- mahalliy hokimiyat organlaridan ro'yxatdan o'tgan bo'lishi.

Soliq solinadigan bazani aniqlash quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

Soliq kodeksiga muvofiq, soliq solinishi lozim bo'lgan foyda summasi **soliq bazasi** hisoblanadi.

Soliq bazasini belgilangan tartibda va shartlarda aniqlashda soliq to'lovchi daromadlarining va harajatlarining (zararlarining) ayrim turlari maxsus qoidalar bo'yicha inobatga olinishi yoki inobatga olinmasligi mumkin.

Ushbu foyda summasi Soliq kodeksi (14-43-moddalar) va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining **1999-yil 5-fevraldagi 54-son** qarori bilan tasdiqlangan "Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqarish va sotish harajatlari hamda oxirgi moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida"gi Nizomga muvofiq topiladi.

Soliq solinadigan bazani to'g'ri aniqlash uchun "Moliyaviy natijalar to'g'risida hisobot"ni (2-shakl) to'ldirishda Moliyaviy hisobot shakllarini to'ldirish bo'yicha Nizomga amal qilish lozim.

Soliq solinadigan baza jami daromaddan Soliq kodeksida nazarda tutilgan harajatlarni chegirish orqali, soliq to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan imtiyozlar hamda Soliq kodeksiga muvofiq kamaytiriladigan summalar inobatga olingan holda hisoblab chiqarilgan soliq solinadigan foydadan iborat bo'ladi.

Soliq to'lovchi tomonidan boshqa shaxslardan tekin olingan mol-mulk, mulkiy huquqlar, ishlar va xizmatlar (moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotga kiritilmagan).

Chegirilmaydigan harajatlarga quyidagilar kiradi:

- kelgusida soliq solinadigan foydadan chegiriladigan hisobot davrining harajatlari;

- olinishi lozim bo'lgan (olingan) dividend va foizlar;

- imtiyozlar va kamaytirishlar;

Foyda solig'i hisob-kitobi bo'yicha shartli misol. Korxonada 1-chorak uchun faoliyat yakunlari bo'yicha quyidagi ko'rsatkichlarga ega:

- mahsulotlarni realizatsiya qilishdan sof tushum 1000 ming so'm;

- chegirilmaydigan harajatlar 56000 ming so'm;

- moliyaviy faoliyatdan daromadlar (dividendlar) 68000 ming so'm;

- tekinga olingan uskuna 1820 ming so'm;

- foyda solig'i to'lagunga qadar foyda (Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotning-240-satr) 424000 ming so'm;

- korxonaning soliq solinadigan foydasi 422 820 ming so'mni tashkil etadi, u quyidagicha hisoblab chiqiladi:

- foyda solig'i to'langunga qadar foyda (424000) + tekinga olingan mol-mulk(1820) + chegirilmaydigan harajatlar (56000) - olingan dividendlar (68000) = 413 820 ming so'm.

- $413\ 820 \text{ ming} \cdot 12\% = 49658,4 \text{ ming so'm}$.--- foyda solig'i

YaTTLarda foyda solig'i quyidagi usullardan birida aniqlanadi.

Umumiy tartib. Bu tartibda YaTT buxgalteriya hisobini yuritishi talab etiladi.

“Moliyaviy natijalar to'g'risidagi” hisobotni to'ldirishlari talab etiladi.

Jami har - 40 mln, jami har – 30 mln.

Foyda 10 mln(40 mln – 30mln)

10 mln * 12% = 1,200 ming so'm

Soddalashtirilgan tartib. Bunda YaTT jami daromadining 25%ni soliq bazasi deb hisoblaydi.

YaTT buxgaltyeriya hisobini yuritishi talab etilmaydi.

$4 \text{ mlrd so'm} * 25\% = 1 \text{ mlrd so'm}$

$1 \text{ mlrd so'm} * 12\% = 120 \text{ mln so'm}$

§ 3.4. Foyda solig'i stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Kalendar yil soliq davridir. Soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni byudjetga to'lash muddatlari soliq kodeksi bilan belgilangan. Soliq hisobotlarini taqdim etish quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

- yillik hisobot soliq davri o'tgandan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay;

- choraklik hisobotlari hisobot davridan keyingi oyning 20-kunidan kechiktirmay.

Bo'nak soliqni to'lash tartibi. Agar korxonada jami daromad 5 mlrd so'mdan ohsa, foyda solig'i bo'yicha har oylik bo'nak to'lovlari to'lashlari shart.

Oylik bo'nak to'lovi har oyning 23-sanasidan kechiktirmasdan to'lanadi.

Kutilayotgan foyda solig'i bo'yicha xabarnoma har chorakda, chorakning 1-oyining 10-sanasigacha jo'natiladi.

Kutilayotgan foyda solig'i hisoblanib teng ulushda 3 ga bo'linib, har oyning 23-sanasidan kechiktirmasdan to'lanadi.

Agarda to'langan bo'nak solig'imiz haqiqatda chiqqan foyda solig'idan 10 foiz miqdorda farq qilsa, har bir kechiktirilgan kun uchun 0.05 % penya to'lanadi.

Yuridik shaxs tugatilgan taqdirda, tugatish haqidagi qaror qabul qilinganda (tugatuvchi) 5 kunlik muddatda soliq organini yozma ravishda xabardor qilishi shart.

Soliq to'lovchi 15 kun ichida soliq organiga hisobotlar, soliq hisobini taqdim etishi shart.

Foyda solig'ini 5 kun ichida to'laydilar.

Kechiktirilgan kun uchun hisoblangan soliq summasiga nisbatan 0,056 foiz miqdorida penya qo'llaniladi.

2022-yilda jahonda yuqori korporatsiya solig'i stavkasiga ega mamlakatlar %da

T.r.	Mamlakat	Kontinent	Soliq stavkasi
1.	Komor orollari	Afrika	50
2.	Puerto-Riko	Shimoliy Amerika	37,5
3.	Surinam	Janubiy Amerika	36
4.	Chad, Kongo, Ekvatorial Gvineya, Sudan, Zambiya	Afrika	35
5.	Kiribati	Okeaniya	35
6.	Malta	Yevropa	35
7.	Sen-Marten, Sint-Marten	Shimoliy Amerika	35
8.	Amerika Samoasi	Okeaniya	34
9.	Braziliya, Venesuela	Janubiy Amerika	34
10.	Kamerun, Seyshel orollari	Afrika	33
11.	Sent-Kits va Nevis	Shimoliy Amerika	33
12.	Fransiya	Yevropa	32,02

2022-yilda jahonda 20 ta past korporatsiya solig'i stavkasiga ega mamlakatlar %da

T.r.	Mamlakat	Kontinent	Soliq stavkasi
1.	Barbados	Shimoliy Amerika	5,5
2.	Turkmaniston	Osiyo	8
3.	Vengriya, Chernogoriya	Yevropa	9
4.	Andorra, Bosniya va Gersogovina, Bolgariya, Gibraltar, Kosovo	Yevropa	10
5.	Qirg'iziston, Qatar	Osiyo	10
6.	Paragvay	Janubiy Amerika	10
7.	Makedoniya	Yevropa	10
8.	Timor-Leshti	Okeaniya	10
9.	Makao	Osiyo	12
10.	Moldova	Yevropa	12
11.	Kipr, Irlandiya, Lixtenshteyn	Yevropa	12,5

*** Korporativ soliqning nol stavkali davlatlarini hisobga olmagan holda**

Quyidagi daromadlarga soliq imtiyozlari belgilangan:

- davlat obligatsiyalari va davlatning boshqa qimmatli qog'ozlari bo'yicha daromadlar, shuningdek O'zbekiston Respublikasi rezidentlari bo'lgan yuridik shaxslarning xalqaro obligatsiyalari bo'yicha daromadlar;

- xalq banki tomonidan fuqarolarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisob varaqlaridagi mablag'lardan foydalanishdan

olingan foydasi. Hozirgi kunda ushbu daromadlarga nol stavkasi bo'yicha soliq solinadi.

Soliq solinadigan baza borasida, shuningdek foyda solig'i ham eng murakkab hisob-kitoblardan biridir. **Foyda solig'ini kimlar to'laydi?**

- O'zbekiston Respublikasining soliq rezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar;

- O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar, shuningdek O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasalar orqali amalga oshiradigan, yuridik shaxs tashkil etmagan holdagi chet el tuzilmalari;

- O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan daromadlar oluvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar;

- soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olgan daromadlari bir milliard so'mdan ortiq bo'lgan yoki o'z ixtiyori bilan foyda solig'ini to'lashga o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorlar;

- oddiy shirkat shartnomasi (birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnoma) doirasida amalga oshiriladigan faoliyat bo'yicha oddiy shirkatning ishonchli shaxsi.

E'tibor berish lozimki, bu o'rinda doimiy muassasalar jumlasida faqat soliqqa tortish maqsadida foydalanilmoqda, chunki bu korxonaning tashkiliy-huquqiy shakli hisoblanmaydi.

Soliq to'lovchilar – moliya yilida soliq solinadigan foydaga ega bo'lgan yuridik shaxslar, ya'ni foydani to'lovchilar hisoblanadi.

Soliqqa tortish obyekti – soliq kodeksining 70-moddasida e'tirof etilgan O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Mahsulot (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish va sotish harajatlari tarkibi va moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida"gi Nizomga muvofiq jami daromad bilan chegirmalar o'rtasidagi farq sifatida hisoblab chiqarilgan, ko'rsatilgan Nizomga ilovalarda belgilangan harajatlar summasiga tuzatishlar kiritilgan foyda soliq obyekti hisoblanadi (banklar va sug'urta tashkilotlari o'z xususiyatlariga ega).

Soliq solish obyekti mol-mulk, harakat, harakat natijasi yoki qiymat, miqdoriy yoki fizik xususiyatga ega bo'lgan boshqa holat bo'lib, u mavjud bo'lganda soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari soliq to'lovchida soliq majburiyatini vujudga keltiradi.

Har bir soliq Soliq kodeksning maxsus qismiga muvofiq belgilanadigan mustaqil soliq solish obyektiga ega bo'ladi.

Soliq to'lovchi tomonidan olingan foyda foyda solig'i (bundan buyon ushbu bo'limda soliq deb yuritiladi) bo'yicha soliq solish obyekti hisoblanadi.

Soliq to'lovchilar tomonidan olinadigan foyda soliq solish obyekti hisoblanadi.

Shu maqsadda quyidagilar foyda deb e'tirof etiladi:

- yuridik shaxs uchun - jami daromad va harajatlarning o'rtasidagi farq;
- faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi norezident uchun - jami daromad va harajatlarning o'rtasidagi farq;
- norezident uchun – O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlar;
- yakka tartibdagi tadbirkor uchun – jami daromad va harajatlarning o'rtasidagi farq;

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining bazasi bo'lib:

- soliq solinishi lozim bo'lgan foyda summasi soliq bazasi hisoblanadi, ya'ni daromadlarning harajatlardan oshgan qismini soliq solish bazasi deb hisoblaymiz;
- jami daromad QQS va Aksiz soliqlarini hisobga olmagan holda aniqlanadi.

Soliq bazasini aniqlashda daromadlarning yoki harajatlarning ayrim turlari inobatga(hisobga) olinmasligi mumkin.

Soliq solinadigan baza jami daromaddan qonun hujjatlarida belgilangan imtiyozlar hamda kamaytiriladigan summalar inobatga olingan holda hisoblab chiqarilgan soliq solinadigan foydadan iborat bo'ladi.

Quyidagilar foyda solig'i to'lovchisi hisoblanmaydi:

- aylanma soliq to'loviga o'tgan mikrofirma va kichik korxonalar;
- yillik aylanmasi 1 mlrd so'mdan oshmaydigan korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlar;
- savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari va tashkilotlar;
- ishchilar sonidan qat'iy nazar hamda yillik aylanmasi 1 mlrd so'mdan oshmaydigan korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlar

Foyda solig'i quyidagi formula bilan hisoblanadi:

Yuridik shaxslarning jami daromadlari tarkibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 5-fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish harajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarini shakllantirish tartibi to'g'risida"gi Nizom bilan aniqlanadi va quyidagi ketma-ketlikdagi ko'rsatkichlar bilan ifodalanadi:

1) mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda;

$YAF=SST-IT$, bu yerda:

YAF-yalpi foyda, SST-sotishdan olingan sof tushum, IT-sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi;

2) asosiy faoliyatdan olingan foyda.

$AFF=YAF-DX+BD-BZ$, bu yerda:

AFF-asosiy faoliyatdan olingan foyda, DX-davr harajatlari, BD-asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar, BZ-asosiy faoliyatdan ko'rilgan boshqa zararlar.

3) umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda (yoki zarar).

$UF=AFF+MD-MX$,

bunda: UF-umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda; MD-moliyaviy faoliyatdan daromadlar; MX-moliyaviy faoliyat harajatlari;

4) soliq to'languncha olingan foyda.

$STF=UF+FF-FZ$,

bunda: STF-soliq to'languncha olingan foyda; FF-favfqulooda vaziyatdan olingan foyda; FZ-favfqulooda vaziyatdan ko'rilgan zarar.

$Foyda\ solig'i = Soliqqa\ tortiladigan\ baza \times soliq\ stavkasi$

Foyda solig'idagi hisob-kitobning asosiy qiyinligi daromadni aniqlash, hisobga olinmaydigan harajatlarning chegirib tashlanishi, norezidentlarning daromadiga aniqlik kiritishdadir.

Foyda solig'i bazasiga kiritilishi mumkin bo'lgan daromadlarga quyidagilar kiradi:

– tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) sotishdan tushgan foyda. Odatda har bir faoliyat turining o'zining muayyan daromadlari bo'ladi;

– boshqa daromadlar;

– tannarxidan past yoki olingan bahosidan past realizatsiya qilinganda tannarxi bo'yicha yoki olingan bahosi bo'yicha sotilgan hisoblanadi (bir necha eksport va davlat baholaridan tashqari).

– beg'araz olingan mulklar, xizmatlar.

Hisobga olinmaydigan harajatlar – bu korxonaning o'zi shaxsiy tashabbusi bilan yoki noto'g'ri boshqarganligi sababli aniqlangan va moddiy javobgar shaxslardan undirilgan harajatlar kiradi. Shuningdek:

– tovar, materiallar zahirasini me'yoridan ortiq sarflash va ulami ishdan chiqarish;

– homiylik va insonparvarlik yordami;

– zararlar va talon-taroj qilish;

– penya va jarimalar.

Faoliyat natijasi bo'yicha zararlar – agar korxonada joriy yilda faoliyatni zarar bilan yakunlasa, u holda soliq solinadigan bazani zararining qismlari yoki to'liq hajmi miqdoriga kamaytirish huquqiga ega bo'ladi. Bunda soliq solinadigan bazani 50 foizdan ortiq bo'lmagan miqdorga kamaytirishingiz mumkin.

E'tibor berish lozimki, foydaga solinadigan soliq faqat yil yakunida o'tkazilishi mumkin bo'lgan zarar miqdoriga kamaytirilishi mumkin. Foyda solig'i soliq stavkalari quyidagi 3.2-jadvalda keltirilgan.

Dividendlar va foizlar soliq orqali to'lov manbalarida chegirib qolinadi va ularning hisob-kitobi va ushlab qolinishi borasidagi javobgarlik to'lov manbalari zimmasiga tushadi.

Foyda solig'i soliq stavkalari

№	Soliq to'lovchilar	Soliq stavkasi %
1	Yuridik shaxs, bundan 2-6-bandlarda ko'rsatilganlardan mustasno	12
2	Tijorat banklari	20
3	Yuridik shaxslar: Sement (klinker) ishlab chiqarishni amalga oshiruvchi; Polietilenni ishlab chiqarishni amalga oshiruvchi; Faoliyatlarining asosiy turi uyali aloqa xizmati ko'rsatishdan iborat bo'lganlar.	20
4	Bozor va savdo komplekslarida xizmat ko'rsatishdan olingan foyda	20
5	Tovarlarning (xizmatlarning) elektron savdosini amalga oshiruvchi elektron tijorat subyektlarining milliy reyestriga kiritilgan soliq to'lovchilar	7,5
6	Dividendlar tarzidagi daromadlar	5

Agar jismoniy shaxslar boshqa tashkilotdan dividend va foizlar olsa, soliq solinadigan baza hisob-kitobida buni e'tiborga olish zarur bo'ladi.

Daromadlaridan dividend va foiz to'laydigan O'zbekiston Respublikasi rezidentlariga 5 foizlik (Soliq kodeksning 337-moddasi asosida) soliq solinadi.

Norezidentning O'zbekiston Respublikasidagi doimiy muassasasi deganda, norezident O'zbekiston Respublikasi hududida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan, shu jumladan, faoliyatni vakolatli shaxs orqali amalga oshirayotgan har qanday joy e'tirof etiladi.

Norezidentning O'zbekiston Respublikasidagi doimiy muassasasi deganda, O'zbekiston Respublikasi hududida har qanday ketma-ketlikdagi o'n ikki oylik davr ichida 183 kalendar kunidan ortiq davom etadigan tadbirkorlik faoliyatining amalga oshirilishi ham e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyatlarini doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan norezidentlar – yuridik shaxslarning foydalariga doimiy muassasa faoliyati bilan bog'liq barcha daromadlari kiradi.

O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyatlarini doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan norezidentlar – yuridik shaxslarning harajatlariga ular tomonidan O'zbekiston va uning atroflariga olib kelgan narsalardan qat'iy nazar, bevosita O'zbekiston Respublikasida doimiy muassasa orqali daromad olish uchun aloqador barcha harajatlari kiradi.

Agar norezident O'zbekiston Respublikasida uchinchi shaxslarning manfaatlarini ko'zlab, doimiy muassasa shakllanishiga olib keladigan tayyorgarlik va yordamchi turdagi faoliyatni amalga oshirsa va bunda shunday faoliyatga nisbatan haq olish nazarda tutilmagan bo'lsa, soliq solinadigan baza ushbu doimiy muassasaning bunday faoliyat bilan bog'liq harajatlari summasining 20 foizi miqdorida belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining doimiy muassasalar bilan bog'liq bo'lmagan daromadlari mana shu daromadlarni olish bilan bog'liq harajatlarni chegirib tashlamasdan soliqqa tortiladi.

O'zbekiston Respublikasi norezidentining doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan va to'lov manbaida soliq solinadigan daromadlariga quyidagi stavkalar bo'yicha soliq solinadi:

T.r.	Soliq solinadigan daromad	Soliq stavkalari foizlarda
1	Dividendlar va foizlar	10
2	Sug'urta, birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha sug'urta mukofotlari	10
3	Xalqaro aloqa uchun telekommunikatsiyalar, xalqaro tashishlar (fraxtdan olingan daromadlar)	6
4	Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun jalb etilgan kreditlar bo'yicha, O'zbekiston Respublikasi banklari va lizing beruvchilari tomonidan chet el moliya	0

	institutlariga to'lanadigan daromadlar	
5	O'zbekiston Respublikasining rezidentlari bo'lgan banklarning vakillik hisobvaraqlarini ochish va yuritish hamda ular yuzasidan hisob-kitoblarni amalga oshirish, shuningdek Xalqaro to'lov kartochkalari vositasida hisob-kitoblarni amalga oshirish bilan bog'liq xizmatlar ko'rsatishdan olinadigan daromadlar	0
6	Boshqa daromadlar(bundan 1-5-bandlarda ko'rsatilgan daromadlar mustasno)	20

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Foyda solig'i O'zbekistonda qachon joriy qilingan?
2. Foyda solig'ini to'lovchilari kimlar?
3. Rezident va norezident kimlar va ular qandan tartibda soliqqa tortiladi?
4. Soliq obykti va soliqqa tortish bazasi qanday aniqlanadi?
5. Korxonaning moliyaviy faoliyat natijalari qanday aniqlanadi?
6. Foyda solig'i stavkalari qaysi mezonlar asosida tabaqalashtirilgan?
7. Qanday yuridik shaxslar foyda solig'idan to'liq ozod etiladi?
8. Qaysi yuridik shaxslar foyda solig'ini to'lashdan ozod etiladi?
9. Yuridik shaxslarning qanday harajatlari soliqqa tortiladigan daromaddan kamaytiriladi?
10. Soliq hisobotlarini topshirish va soliqni to'lash tartibi qanday belgilangan?

IV BOB. AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ

§ 4.1. Aylanmadan olinadigan soliqning iqtisodiy mohiyati

§ 4.2. Aylanmadan olinadigan soliq va uning to'lovchilari

§ 4.3. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

§ 4.4. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

§ 4.5. Mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida amalga oshiriladigan faoliyatga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Kalit so'zlar: soliqlar va soliqqa tortish, iqtisodiyot, kichik biznes, istiqbollar, imtiyozlar, stavkalar, rag'batlantirish, ishlab chiqish, innovatsiya, qo'llab-quvvatlash.

§ 4.1. Aylanmadan olinadigan soliq

O'zbekiston Respublikasining zamonaviy sharoitida iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga o'tish va uni modernizatsiya qilish iqtisodiy o'sishni faollashtirishning asosiy omillaridan biridir. Ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlariga asoslangan yangi, ilg'or texnologiyalarni, mehnatni tashkil etish va boshqarish shakllarini joriy etish kichik biznes sohasida ayniqsa dolzarbdir, chunki bu fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi bog'liqlik vazifasini bajaradigan kichik korxonalaridir. Mamlakatimiz rivojlanishining asosiy parametrlarida kichik biznesning roli sanoatlashgan mamlakatlarga nisbatan ancha past.

Yuqorida aytib o'tilganlar O'zbekistonda kichik biznesni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash har doim ham maqsadli ravishda amalga oshirilmasligini va shuning uchun yetarli darajada samarali emasligini ta'kidlashimizga imkon beradi. O'zbekistonda kichik biznesni iqtisodiy rivojlantirish yo'lida moliyaviy-iqtisodiy va tashkiliy xarakterdagi ko'plab muammolar mavjud bo'lib, ular davlat tomonidan tartibga solish vositalarining barcha turlaridan, shu

jumladan soliq siyosatidan samarali foydalanish orqali hal qilinishi mumkin. Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi sharoitida rivojlangan xorijiy mamlakatlarning kichik biznes subyektlariga soliq solish tajribasini o'rganish juda muhimdir. Hozirgi bosqichda sanoatlashgan mamlakatlarda kichik biznesning rolini oshishi o'z-o'zidan bo'lgan emas, balki ilmiy-texnik taraqqiyotning rivojlanishi jarayonida yuzaga kelgan zaruriy qonuniyatdir.

Kichik biznesni soliqqa tortishning muhim jihati – bu korxonani kichik deb tan olish mezonidir. Rivojlangan mamlakatlarda bunday mezonni aniqlashning umumiy tamoyillari mavjud emas, shuning uchun bu mamlakatlar o'rtasida farq qiladi. Korxonalarni kichik deb tasniflashning asosiy mezonlari xo'jalik aylanmasi hajmi va ishchilar soni hisoblanadi. Masalan, Fransiyada kichiklarga 10 dan 50 kishigacha bo'lgan firmalar kiradi, shu bilan birga korxonaning yillik umumiy aylanmasi tovarlarni sotadigan firmalar uchun 3,5 million yevrodan va xizmat ko'rsatuvchilar uchun 1 million yevrodan oshmasligi kerak. Buyuk Britaniyada ish bilan band bo'lganlar soni 24 kishigacha bo'lgan firmalar, shuningdek yillik aylanmasi 400 million funt sterlingdan oshmaydigan korxonalar (bu xususiy kompaniyalar umumiy sonining 96 foizini tashkil etadi). AQShda kichik korxonalar toifasiga xodimlar soni 500 nafargacha, yillik daromadi 3 milliondan 12 million dollargacha bo'lgan korxonalar kiradi va aktivlarning qiymati 5 million dollardan oshmaydi (bunday firmalar barcha Amerika kompaniyalarining 99 foizini tashkil qiladi)

4.1-jadval

Xorijiy mamlakatlardagi korxonalarni kichik tadbirkorlik subyektlari qatoriga kiritish mezonlari

Mamlakatlar	Ishchilar soni, ko'pi bilan	Yillik aylanma, ortiq emas
Buyuk Britaniya	24-99 kishi (250 kishigacha)	400 ming funt sterling
Belgiya	100 kishi	145 million frank
Fransiya	200 kishi	3,5 million frank
Germaniya	500 kishi	11,5 million yevrogacha
Lyuksemburg	100 kishi	60 ming lyuks. franklar

shahri		
Yaponiya	100 (sanoatda 300 dan oshmasligi kerak)	30 million iyen (100 milliongacha)
AQSh	500 kishi	3-12 million dollar
Kanada	100 kishi	2-20 million dollar
Xitoy	100 kishi	300 ming yuan Renminbi

Aslid, kichik biznes subyektlariga soliq solish rejimlari mamlakatga, ularga qo'llaniladigan maqsad va shartlarga qarab farq qiladi. Rivojlangan mamlakatlarning soliq tizimidagi ushbu katta farqlar tufayli bir qator mamlakatlarda mutlaq raqamli ko'rsatkichlar umuman taqqoslanmaydi va umumiy xususiyatlarni ajratib ko'rsatish juda qiyin.

AQSh va Yevropa ittifoqi mamlakatlarining kichik tadbirkorligi bir nechta soliq tizimlaridan foydalanadi. Bular maxsus soliq rejimlari (milliy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlari tufayli), umumiy rejim (korporativ daromad solig'i) va xususiy tadbirkorlar uchun daromad solig'i. Ammo kichik biznes tuchunchalarining bir xil bo'lganligi bilan O'zbekiston va xorijiy mamlakatlarning kichik biznesining soliq rolini taqqoslash noto'g'ri.

O'zbekistondan farqli o'laroq, kichik innovatsion biznesga sarmoya kiritadigan AQShdagi individual investorlar ham daromad solig'i bo'yicha katta imtiyozlarga ega. Mamlakatimizda ham kichik innovatsion korxonalar tashkil etishga alohida e'tibor qaratish lozim. Shuni ham ta'kidlash kerakki, sanoat rivojlangan mamlakatlarda imtiyozlarning pasayishi va ularning optimallashtirilishiga qaramay, ilm-fanni talab qiladigan sohalarda yangi aksiyadorlik jamiyatlarining shakllanishini rag'batlantiruvchi imtiyozlar saqlanib qoldi.

Rivojlangan mamlakatlarda O'zbekistondan farqli o'laroq, kichik innovatsion korxonalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasida kichik biznes sohasida faol innovatsion faoliyatni amalga oshirishga bir qator obyektiv va subyektiv omillar ta'sir qiladi. Innovatsiyalarni amalga oshirishga to'sqinlik qiladigan asosiy omillarni quyidagilardir: O'zbekiston Respublikasida kichik korxonalarining innovatsion faoliyatini tartibga soluvchi qonunning

yoʻqligi; davlat tomonidan moliyaviy qoʻllab-quvvatlashning yetarli emasligi; innovatsiyalarning yuqori narxi; yangi mahsulotlarga toʻlov qobiliyatining pastligi; yuqori iqtisodiy xavf va innovatsiyalarni qaytarishning uzoq muddati; kichik innovatsion biznesga boʻlgan talabning pastligi; bank kreditlarini olishda qiyinchiliklar; binolarni olishda qiyinchiliklar va yuqori ijara stavkasi; malakali kadrlar-menejerlar va buxgalterlarning yetishmasligi, shuningdek, innovatsion faoliyat uchun samarali soliq imtiyozlarining yoʻqligi.

4.2-jadval

Rivojlangan mamlakatlarda kichik innovatsion korxonalarini (KIK) rivojlantirish koʻrsatkichlarining qiyosiy xususiyatlari

Koʻrsatkichlar	Rivojlangan mamlakatlarda
Kichik korxonalar orasida KIK ulushi %	80
KIK ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalar hajmi %	30
Yaratilgan barcha yangiliklar hajmi %	20
KIK ning ishlab chiqarish sanoatidagi ulushi %	15
Amalga oshirishga yetadigan KIK ishlanmalari soni	60

Xalqaro amaliyotda maxsus soliq rejimlari, ularning oʻziga xos xususiyatlari va Oʻzbekiston maxsus rejimlariga nisbatan soliq yuki darajasiga qaraydigan boʻlsak, bir qator davlatlar kichik biznesni har tomonlama qoʻllab-quvvatlaganligi sababli, soliqqa tortishning bir nechta variantlari qoʻllaniladi (Oʻzbekistonda boʻlgani kabi), ular faqat shartli ravishda boʻlinishi mumkin.

Avstriya, Buyuk Britaniya, Vengriya, Gretsiya, Ispaniya, Kanada, Malta, Meksika, Norvegiya, Portugaliya, Sloveniya, AQSh, Fransiya, Chexiya kabi sanoati rivojlangan mamlakatlarda asosan kichik korxonalar tomonidan amalga oshiriladigan muayyan faoliyat turlari uchun soliq imtiyozlari yoki maxsus soliq rejimlari taqdim etiladi. Shunday qilib, ular asosan kichik firmalar tomonidan amalga

oshiriladigan milliy manfaatlar nuqtai nazaridan ustuvor bo'lgan yo'nalishlarni qo'llab-quvvatlashga intilishadi.

Xalqaro amaliyotda QQS maqomidan qat'iy nazar, deyarli barcha korxonalar tomonidan to'lanadi. Yagona soliq (soddalashtirilgan soliq tizimi doirasida) yoki daromadning (aylanmaning) kichik miqdori QQSni hisoblash va to'lash majburiyatidan ozod qilishga imkon beradigan bo'lsa, ushbu soliqni to'lovchi sifatida ixtiyoriy ro'yxatdan o'tish amalga oshiriladi va bunday firmalar uchun ma'lum imtiyozlar ta'minlanadi. Ayrim mamlakatlarda O'zbekistondan farqli o'laroq, faoliyatning ustuvor yo'nalishlari uchun qisqartirilgan QQS stavkalari qo'llaniladi.

Rivojlangan mamlakatlarning soliq amaliyotida soddalashtirilgan soliqqa tortish ko'proq qo'llaniladi. Soliq solishning soddalashtirilgan rejimi, birinchi navbatda, kichik biznes subyektlarining rivojlanishini rag'batlantirishga qaratilgan. Ushbu rejimga muvofiq yakka tartibdagi tadbirkorlar soliqlarning ayrim turlaridan ozod qilinishi mumkin (ko'pincha xalqaro amaliyotda bunday soliq QQS hisoblanadi). Bundan tashqari, bir nechta soliqlarning umumiy miqdorini yagona soliqni to'lash bilan almashtirish mumkin.

Xorijiy amaliyotda kuchli kichik biznesni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida ushbu sektorning yuqori ahamiyatining siri kichik biznesni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan samarali davlat siyosatidir. Soliq imtiyozlari va maxsus rejimlar kuchayishga, bozorda o'z o'mini egallashga, kichik korxonalarni o'rta darajaga ko'tarishga va soliq munosabatlarining to'laqonli ishtirokchisiga aylanishga yordam beradi.

O'zbekistonda dastlab mikrofirmalar va kichik korxonalarni soliqqa tortish me'yoriy-huquqiy asoslaridan biri, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005-yil 20-iyundagi "Mikro-firmalar va kichik korxonalarni rivojlantirishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 3620-sonli Farmoniga muvofiq, yagona soliq to'lovini hisoblab chiqish va to'lash tartibini belgilaydi. Mikrofirma va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi, yagona

soliq, byudjetdan tashqari pensiya jamg'armasi, Respublika yo'l jamg'armasi va maktab ta'limini rivojlantirish jamg'armasiga majburiy ajratmalarni to'lash o'rniga joriy etilgan. Mikro-firmalar va kichik korxonalarni toifasiga kirishning asosiy mezonini ishchilar soni hisoblanar edi.

2020-yil yangi soliq kodeksining qabul qilinish bilan soliq tizimidagi o'zgarishga ko'ra kichik biznes uchun Aylanmadan olinadigan soliq joriy qilindi. Aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tish uchun yagona mezon bu yillik oboroti 1 mlrd. so'mgacha bo'lgan yuridik shaxslar kiritildi.

§ 4.2. Aylanmadan olinadigan soliq va uning to'lovchilari

Aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar quyidagilardir:

1) Soliq davrida jami daromadi bir milliard so'mdan oshmagan O'z Res. yuridik shaxslari;

2) Soliq davrida olingan daromadi yuz million so'mdan oshgan, lekin 1 milliard so'mgacha bo'lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar.

Soliq davridagi jami daromadi bir milliard so'mdan oshmaydigan O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari, shuningdek soliq davrida olingan daromadlari 100 million so'mdan ortiq bo'lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar aylanma soliq to'lovchilari hisoblanadi, lekin milliarddan ortiq emas.

Aylanmadan olinadigan soliq quyidagilarga nisbatan tatbiq etilmaydi:

1) O'zbekiston Respublikasining bojxona chegarasi orqali tovarlarni olib kirishni (importni) amalga oshiruvchi yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarga;

2) aksiz solig'i to'lanadigan tovarlarni (xizmatlarni) ishlab chiqaruvchi va foydali qazilmalarni qazib olishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga;

3) yuridik shaxslar – qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilariga, bosharti ularda yigirma besh gektar va undan ortiq sug'oriladigan qishloq xo'jaligi ekin maydoni mavjud bo'lsa;

4) benzin, dizel yoqilg'isi va gazni realizatsiya qilishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga;

5) lotereyalarni tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga va boshqalar.

Yillik oboroti 1 mlrd. so'mgacha bo'lgan yuridik shaxslar quyidagi soliqlarni to'laydi:

- Aylanmadan olinadigan soliq 4%;
- Qo'shilgan qiymat solig'i 12% (ixtiyoriy ravishda);
- Ijtimoiy soliq 12%;
- Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i 12%;
- Yuridik shaxslarning mol-mulk solig'i 1,5%;
- Yuridik shaxslarning yer solig'i;
- Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq.

Yillik oboroti (tushumi) 1 mlrd.so'mdan ortiq bo'lgan yuridik shaxslar quyidagi soliqlarni to'laydi:

- Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i 15%;
- Qo'shilgan qiymat solig'i 12%;
- Ijtimoiy soliq 12%;
- Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i 12%;
- Yuridik shaxslarning mol-mulk solig'i 1,5%;
- Yuridik shaxslarning yer solig'i;
- Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;
- Aksiz solig'i (aksizosti tovarlarni ishlab chiqaruvchi yuridik shaxslar);
- Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq (foydali qazilmalar qazib chiqaruvchi yuridik shaxslar).

Aylanmadan olinadigan soliqni qo'llashning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, soliq to'lovchilar QQS va foyda solig'ini to'lash o'miga aylanmadan olinadigan soliq to'lashni nazarda tutadigan maxsus soliq rejimini tanlashga haqli.

Soliq to'lovchilar aylanmadan olinadigan soliq to'lashga navbatdagi soliq davridan boshlab o'tishi mumkin.

Aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tish uchun soliq to'lovchilar aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tishi to'g'risida

soliq organiga aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tilayotgan navbatdagi soliq davri boshlanishidan 10 kun oldin xabardor qiladi.

Soliq to'lovchilarning soliq davrida tushumlari 100 mln so'mdan oshganda, aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tadi.

YaTTlar aylanmadan olinadigan soliqni to'lash o'miga QQSni va foyda solig'ini to'lashlari ham mumkin.

Soliq solish tartibini tanlash uchun YaTTlar tushumlari 100 mln so'mdan oshgan sanadan boshlab 5 kundan kechiktirmay belgilangan shaklda bildirishnoma yuborishi kerak.

Yangi tashkil etilgan yuridik shaxslar davlat ro'yxatidan o'tkazilgan kundan e'tiboran tadbirkorlik faoliyati subyektini davlat ro'yxatidan o'tkazish chog'ida tanlangan soliq solish tartibini ko'rsatish orqali aylanmadan olinadigan soliqni to'lash tartibini tanlash huquqiga ega.

Soliq davrida jami daromadi 1 milliard so'mdan oshmagan yuridik shaxslar qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lash o'miga aylanmadan olinadigan soliq to'lashlari mumkin.

Soliq davrida jami daromadi 1 milliard so'mdan oshmagan yuridik shaxslari aylanmadan olinadigan soliq to'lashga navbatdagi soliq davridan boshlab o'tishga haqli. Aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tish uchun soliq to'lovchilar aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tishi to'g'risida soliq organiga belgilangan shaklda, biroq aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tilayotgan navbatdagi soliq davri boshlanishiga qadar o'n kundan kechiktirmay xabardor qiladi.

Yangi tashkil etilgan yuridik shaxslar davlat ro'yxatidan o'tkazilgan kundan e'tiboran tadbirkorlik faoliyati subyektini davlat ro'yxatidan o'tkazish chog'ida tanlangan soliq solish tartibini ko'rsatish orqali aylanmadan olinadigan soliqni to'lash tartibini tanlashi mumkin.

Yuridik shaxslar aylanmadan olinadigan soliqni qo'llashni qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchi sifatida ro'yxatdan o'tish uchun va bir vaqtning o'zida aylanmadan olinadigan soliqni to'lashni rad

etishga doir ariza berilgan oydan keyingi oyning 1-sanasidan boshlab ixtiyoriy ravishda rad etishga haqli.

Qo'shilgan qiymat solig'ini va foyda solig'ini to'lashga ixtiyoriy ravishda o'tgan soliq to'lovchilar, joriy soliq davri yakunlari bo'yicha tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olgan jami daromadlari bir milliard so'mdan oshmagan bo'lsa, aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga kamida o'n ikki oydan keyin qayta o'tishga haqli.

Soliq davri davomida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olgan jami daromadi bir milliard so'mdan oshgan soliq to'lovchilar, shu jumladan yangi tashkil etilgan yuridik shaxslar va yangi ro'yxatdan o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorlar bunday oshish ro'y bergan oydan keyingi oyning birinchi sanasidan boshlab qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lashga o'tadi.

Agar yangi tashkil etilgan yuridik shaxsda yoki yangi ro'yxatdan o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorda tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromad summasi ro'yxatdan o'tilgan sanadan to kalendar yil tugaguniga qadar, 365 ga bo'lingan va ro'yxatdan o'tilgan sanadan to kalendar yil tugaguniga qadar bo'lgan kunlar soniga ko'paytirilganda bir milliard so'mga teng summadan ohsa, u holda bunday shaxslar ro'yxatdan o'tilgandan so'ng keyingi yildan e'tiboran qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lashga o'tadi. Jami daromad soliq bazasi deb e'tirof etiladi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlarning soliq bazasi bo'lib hisoblab chiqilgan, uning tadbirkorlik faoliyati doirasida olingan jami daromadi hisoblanadi.

Hisobot soliq davrida soliq bazasini ko'paytirish yoki kamaytirish daromadlarga tuzatish kiritish deb e'tirof etiladi.

Daromadlarga quyidagi hollarda tuzatish kiritiladi:

- 1) tovarlar to'liq yoki qisman qaytarilganda;
- 2) bitim shartlari o'zgarganda;
- 3) narxlar o'zgarganda, sotib oluvchi siylovlardan foydalanganda;
- 4) ko'rsatilgan xizmatlardan voz kechilganda.

Soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

№	Soliq to'lovchilar	Soliq stavkalari foizlarda
1.	Iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi soliq to'lovchilar (bundan 2-6-bandlarda nazarda tutilganlar mustasno)	4
2.	Chakana savdo sohasidagi soliq to'lovchilar	
	joylashgan joyiga qarab:	
2.1.	aholisi soni yuz ming nafar va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda	4
	boshqa aholi punktlarida	2
	borish qiyin bo'lgan va tog'li tumanlarda	1
2.2.	joylashgan joyidan qat'iy nazar, tamaki mahsulotlarini realizatsiya qilishdan tovar aylanmasi bo'yicha	4
	Quyidagi joylarda joylashgan ulgurji va chakana dorixona tashkilotlari:	
3.	aholisi soni yuz ming nafar va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda	3
	boshqa aholi punktlarida	2
	borish qiyin bo'lgan va tog'li tumanlarda	1
4.	Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotib oluvchi, saralovchi, saqlovchi va qadoqlovchi tayyorlov tashkilotlari hamda yakka tartibdagi tadbirkorlar	tovar aylanmasining 4 yoki yalpi daromadning 25
5.	Tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) elektron savdosini amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar (ushbu Kodeks 337-moddasining beshinchi qismida belgilangan qoidalarni inobatga olgan holda)	2
6.	Yagona ishtirokchisi nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va "O'zbekiston Chernobilchilari" assotsiatsiyasi bo'lgan, umumiy sonida nogironligi bo'lgan shaxslar, urush va 1941- 1945-yillardagi mehnat fronti veteranlari 50 foizdan kam bo'lmagan va nogironligi bo'lgan shaxslar, urush va 1941-1945-yillardagi mehnat fronti veteranlarining mehnatiga haq to'lash fondi umumiy mehnatga haq to'lash fondining 50 foizidan kam bo'lmagan soliq to'lovchilar	0

Soliqni qat'iy belgilangan summada soliq to'lovchilar uchun soliq stavkasi quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

№	Soliq to'lovchilar	Bir yillik soliq stavkalari (mln so'mda)
1.	Jami daromadi besh yuz million so'mdan oshmagan soliq to'lovchilar	20
2.	Jami daromadi besh yuz million so'mdan yuqori bo'lgan soliq to'lovchilar	30

Turli soliq solish obyektlari (yoki) soliq stavkalari belgilangan bir necha faoliyat turi bilan shug'ullanadigan soliq to'lovchilar bunday faoliyat turlari bo'yicha alohida-alohida hisob yuritishi hamda soliq to'lovchilarning tegishli toifalari uchun belgilangan stavkalar bo'yicha soliqni to'lashi kerak.

Kalendar yil soliq davri bo'lsa, bir oy hisobot davridir.

Hisobot (soliq) davri yakunlari bo'yicha soliq summasi soliq to'lovchi tomonidan mustaqil aniqlanadi.

Soliq hisoboti soliq to'lovchi tomonidan quyidagi muddatlarda taqdim etiladi:

1) hisobot davri yakunlari bo'yicha – hisobot davridan keyingi oyning o'n beshinchi kuni;

2) soliq davri yakunlari bo'yicha – soliq davridan keyingi davrning 15-fevrali.

§ 4.3. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalarini jalb etgan holda tashkil etilgan va qonunchilikda tasdiqlanadigan ro'yxat bo'yicha mahsulot ishlab chiqarishga ixtisoslashgan yuridik shaxslar uchun ayrim soliqlar bo'yicha imtiyozlarni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari nazarda tutiladi.

To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari deganda chet davlatning fuqarolari bo'lgan jismoniy shaxslar, O'zbekiston

Respublikasi hududidan tashqarida doimiy yashovchi fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, shuningdek chet ellik nodavlat yuridik shaxslar tomonidan O'zbekiston Respublikasining kafolatini taqdim etmasdan amalga oshiriladigan investitsiyalar tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan belgilanadigan muddatga kiritilgan to'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari hajmiga qarab, yer solig'i, mol-mulk solig'i va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lashdan ozod etish tarzidagi soliq imtiyozlari beriladi.

To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar soliq to'g'risidagi qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa soliq imtiyozlardan foydalanishga haqli.

Soliq imtiyozlari quyidagi shartlar bajarilgan taqdirda qo'llaniladi:

1) yuridik shaxslar qonunchilikda belgilanadigan hududlarga joylashtirilganda;

2) chet ellik investorlar tomonidan to'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari O'zbekiston Respublikasining kafolati berilmagan holda amalga oshirilganda;

3) yuridik shaxslarning ustav fondida (ustav kapitalida) chet ellik ishtirokchilarning ulushi kamida 33 foiz, aksiyadorlik jamiyatlari uchun esa kamida 15 foiz bo'lganda;

4) chet el investitsiyalari erkin ayirboshlanadigan valyuta yoki yangi zamonaviy texnologik asbob-uskuna tarzida kiritilganda;

5) soliq imtiyozlari berilganligi natijasida ularning qo'llanilishi muddati mobaynida olingan daromadlarning kamida 50 foizi ishlab chiqarishni yanada rivojlantirish maqsadida reinvestitsiyaga yo'naltirilganda.

Soliq imtiyozlarini olgan to'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxs imtiyozlar berilgan muddat o'tganidan keyin bir yil o'tmasidan oldin faoliyatini tugatgan taqdirda, chet ellik investorning foydasini o'z mamlakatiga o'tkazish va kapitalini xorijga olib chiqib ketish faqat berilgan soliq imtiyozlari

summalarining o'rnini byudjetga qoplanganidan keyin amalga oshiriladi.

§ 4.4. Maxsus iqtisodiy zonalarning ishtirokchilariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Maxsus iqtisodiy zonalarning ishtirokchilariga kiritilgan investitsiyalar hajmiga qarab, mol-mulk solig'idan, yer solig'idan va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqdan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan belgilangan muddatga ozod qilish tarzida soliq imtiyozlari beriladi.

Soliq imtiyozlari faqat investor (investorlar) va maxsus iqtisodiy zona direksiyasi o'rtasida tuzilgan maxsus iqtisodiy zona hududiga investitsiya kiritish to'g'risidagi bitimda nazarda tutilgan maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisining faoliyati turlariga nisbatan tatbiq etiladi.

Maxsus iqtisodiy zonalarning ishtirokchilari qo'shilgan qiymat solig'i va boshqa soliqlar bo'yicha imtiyozlardan Kodeksga muvofiq foydalaniladilar.

Soliq imtiyozlarining amal qilish muddati maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisining guvohnomasi olingan kundan e'tiboran hisoblab chiqariladi.

Maxsus iqtisodiy zonalarning ishtirokchisi maqomidan mahrum etilganda tadbirkorlik subyekti maxsus iqtisodiy zona ishtirokchilariga beriladigan soliq imtiyozlari va boshqa preferensiyalardan maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisi maqomidan mahrum etilgan oyning birinchi kunidan e'tiboran foydalanishga haqli emas.

Agar maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisi investitsiyalar hajmini soliq imtiyozlarining uzoqroq amal qilish muddatini nazarda tutadigan miqdorgacha oshirsa, u investitsiyalarning haqiqiy hajmiga muvofiq soliq imtiyozlarining amal qilish muddatini uzaytirishga haqli.

§ 4.5. Mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida amalga oshiriladigan faoliyatga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Mahsulot taqsimotiga oid bitim shartnoma bo'lib, bu shartnomaga muvofiq O'zbekiston Respublikasi haq olish asosida hamda muayyan muddatga chet ellik investorga bitimda ko'rsatilgan yer qa'ri uchastkasida konlarni aniqlash, qidirish va foydali qazilmalarni qazib olish uchun mutlaq huquqlar beradi.

Mahsulot taqsimotiga oid bitimda quyidagilar nazarda tutiladi:

- hisob yuritish va hisobot berish tartibi;
- soliq solish va boshqa to'lovlarni to'lash shartlari;
- chet ellik investorning ulushini olib chiqish tartibi.

Soliqlar mahsulot taqsimotiga oid bitimda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasining rezidentlari uchun belgilangan stavkalar bo'yicha undiriladi.

Chet ellik investorga soliq solish quyidagi o'ziga xos xususiyatlar inobatga olingan holda amalga oshiriladi:

1) foyda solig'i mahsulot taqsimotiga oid bitim bo'yicha ishlarni bajarish chog'ida olingan daromad bo'yicha va faoliyatning boshqa turlari bo'yicha olingan daromad bo'yicha alohida-alohida to'lanadi;

2) mineral xom ashyoni qazib olish hajmiga yoki ishlab chiqarilgan mahsulot qiymatiga nisbatan foizli nisbatda mahsulot taqsimotiga oid bitim shartlariga muvofiq belgilanadigan va pul shaklida yoki qazib olingan mineral xom ashyoning bir qismi tarzida to'lanadigan yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq.

Agar yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan yuridik shaxslar birlashmasi investor sifatida ish yuritayotgan bo'lsa, bunday birlashmaning ishtirokchilaridan biri yoki mahsulot taqsimotiga oid bitim bo'yicha ishlarni bajaruvchi operator soliq majburiyatlarini bajaruvchi bo'ladi.

O'z-o'zini nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Soliq davridagi jami daromadi bir milliard so'mdan oshmaydigan O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari qanday soliq to'laydi?

2. Yuridik shaxslar sotishdan olingan daromadlari yuz million soʻmdan ortiq boʻlgan yakka tartibdagi tadbirkorlar qanday soliq toʻlaydi?

3. Aylanmadan olinadigan soliqni toʻlovchilar kimlar hisoblanadi?

4. Aylanmadan olinadigan soliq kimlarga tatbiq etilmaydi?

5. Yuridik shaxslar qoʻshilgan qiymat soligʻi va foyda soligʻini toʻlash oʻrniga qanday soliq rejimini tanlashga haqli?

6. Aylanmadan olinadigan soliqning obyekt nima?

7. Aylanmadan olinadigan soliqning bazasi nima?

8. Yuridik shaxslarga Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan belgilanadigan muddatga kiritilgan toʻgʻridan-toʻgʻri xususiy chet el investitsiyalariga qanday imtiyozlar beriladi?

9. Soliq imtiyozlari qanday shartlar bajarilgan taqdirda qoʻllaniladi?

V BOB. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN DAROMAD SOLIG'I

§ 5.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarning shakllanishi va ularning ahamiyati

§ 5.2. Jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliq

§ 5.3. Yakka tartibdagi tadbirkorlarning daromadlarini soliqqa tortish

§ 5.4. Jismoniy shaxslar daromad solig'ini deklaratsiya bo'yicha to'lash

§ 5.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'iga belgilangan soliq imtiyozlari

Kalit so'zlar: jismoniy shaxslarning daromad solig'i, imtiyozlar, yer solig'i, soliq to'lovchilar.

§ 5.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarning shakllanishi va ularning ahamiyati

Daromad – bozor qonunlariga binoan ishlab topilgan daromad bo'lib, uning miqdori iqtisodiy resurslarning naqadar samarali ishlatilishiga, aniqrog'i yaxshi iqtisodiy natijaga erishishga bog'liq bo'ladi. Daromad miqdorlari cheklangan emas, chunki uni ishlab topish uchun yetarli shart-sharoit mavjud. Daromad tarkiban tadbirkorlik daromadi, mulkdan kelgan daromad va bozor talabiga qarab ishlovchi korxonalar va tashkilotlardan tegadigan ish haqidan iborat.

Soliq kodeksining 52-bob 364-moddasiga binoan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet davlatlar fuqarolari, shuningdek, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar jismoniy shaxslar deb e'tirof etiladi.

Tegishli maqomi o'ziga nisbatan belgilangan soliq davri boshlanadigan yoki tugaydigan har qanday ketma-ket o'n ikki oylik davr davomida jami bir yuz sakson uch kalendar kundan ko'proq O'zbekiston Respublikasida haqiqatda bo'lgan jismoniy shaxslar O'zbekiston Respublikasining soliq rezidentlari deb e'tirof etiladi.

Jismoniy shaxslarning daromad solig'ini zamonaviy darajaga ko'tarish quyidagi vazifalarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi:

a) ishchi va xizmatchilar daromadini tinimsiz oshib borishi va uni davlat tomonidan tartibga solish;

b) jismoniy shaxslarga qonunlar doirasida turli o'rindoshlik ish joylarini yuzaga keltirish orqali ulaming daromadlarini oshirib borish;

s) jismoniy shaxslarga turli faoliyatlar bilan shug'ullanish orqali ko'proq daromadlarni qo'lga kiritish;

d) jismoniy shaxslarga chegaralanmagan darajada daromad olish imkoniyatini yaratilishi yo'lida yangi infrastrukturallarni yuzaga keltirish va ularda ishlash uchun jismoniy shaxslarni jalb etishga va boshqalar.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining soliq to'lovchilari deb quyidagilarga aytiladi:

O'zbekiston Respublikasining **rezidentlari** bo'lgan jismoniy shaxslar tegishli maqomi o'ziga nisbatan belgilangan soliq davri boshlanadigan yoki tugaydigan har qanday ketma-ket **12 oylik** davr davomida jami bir **183** kalendar kundan ko'proq O'zbekiston Respublikasida haqiqatda bo'lgan jismoniy shaxslar O'zbekiston Respublikasining **soliq rezidentlari** deb e'tirof etiladi;

O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan daromad oluvchi O'zbekiston Respublikasining **norezidenti** bo'lgan jismoniy shaxslar soliq davri boshlanadigan yoki tugaydigan jami bir **183** kalendar kundan kamroq O'zbekiston Respublikasida haqiqatda bo'lgan jismoniy shaxslar O'zbekiston Respublikasining **soliq rezidentlari** deb e'tirof etiladi (tranzit bo'lib o'tish, dam olish, turizm va davolanish bu vaqtga kirmaydi).

Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimi soliq subyektlari nuqtai nazardan 3ta asosiy turkumga ajratiladi:

1. Jismoniy shaxslarni (rezident) soliqqa tortish tizimi.

2. Yakka tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimi.

3. Norezident jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimi.

Jismoniy shaxslardan undiriladigan soliqlar, asosan, bevosita soliqlardir. Shuningdek, renta xususiyatiga ega bo'lgan soliqlarning ham ayrim turlarini to'laydilar.

Jismoniy shaxslar olgan daromadlari, mulklari va iste'moldan soliq to'laydilar. Ular tomonidan to'langan soliqlarning davlat byudjetini shakllantirishdagi ulushi yuqoridir. Ayniqsa, jismoniy shaxslar daromadlaridan to'lanadigan soliqning davlat byudjetidagi ulushi yuqoridir. Shuningdek, jismoniy shaxslardan undirilgan soliqlar mahalliy byudjetlarning daromadlarida sezilarli ulushga egadir.

Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar va yig'img'lar:

Umumdavlat soliqlari quyidagicha:

1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i.
2. Yuridik shaxs tashkil etmasdan yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyati bo'yicha qat'iy belgilangan soliq.
3. Tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha qat'iy belgilangan soliq.

Mahalliy soliqlar va yig'img'lar:

1. Mol-mulk solig'i.
2. Yer solig'i.

Jismoniy shaxslardan undiriladigan mol-mulk solig'i va yer soliqlarini keyingi mavzularimizda batafsil ko'rib chiqamiz.

§ 5.2. Jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliq

O'zbekiston Respublikasida doimiy yashab turgan yoki moliya yilida boshlanadigan yoxud tugaydigan o'n ikki oygacha bo'lgan istalgan davr mobaynida 183 kun yoki undan ko'proq muddatda O'zbekistonda turgan jismoniy shaxs O'zbekiston Respublikasining rezidenti deb qaraladi.

O'zbekiston Respublikasining rezidenti bo'lgan jismoniy shaxslarga ularning O'zbekiston Respublikasidagi, shuningdek undan tashqaridagi faoliyati manbalaridan olingan daromadlari bo'yicha soliq solinadi.

O'zbekiston Respublikasining rezidenti bo'lmagan jismoniy shaxslarga O'zbekiston Respublikasi hududidagi manbalardan olingan daromadlar bo'yicha soliq solinadi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining soliq to'lovchilari deb (bundan buyon ushbu bo'limda soliq to'lovchilar deb yuritiladi) quyidagilar e'tirof etiladi:

1) O'zbekiston Respublikasining rezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar;

2) O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan daromad oluvchi O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan jismoniy shaxslar.

Daromad solig'ining obykti soliq to'lovchining jami daromadi jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i (bundan keyin ushbu bo'limda soliq deb yuritiladi) hisoblanadi.

Soliq solish bazasi:

O'zbekiston Respublikasining **rezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar uchun** – soliq kodeksida nazarda tutilgan soliq imtiyozlarini hisobga olgan holdagi **jami daromadlari**;

O'zbekiston Respublikasining **norezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar uchun** – soliq kodeksida nazarda tutilgan soliq imtiyozlari qo'llanmagan holdagi **jami daromadlari**

Soliq bazasini aniqlashda soliq to'lovchining ham pul shaklida, ham natura shaklida olgan daromadlari yoki daromadlarni tasarruf etish uchun yuzaga kelgan huquqlari, shuningdek **moddiy naf tarzidagi daromadlari hisobga olinadi.**

Soliq to'lovchining chet el valyutasida ifodalangan daromadlari haqiqatda daromadlar olingan sanadagi O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining kursi bo'yicha milliy valyutaga qayta hisob-kitob qilinadi.

O'zbekiston Respublikasidan tashqarida to'langan, O'zbekiston Respublikasining rezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslarning daromad solig'i summalari O'zbekiston Respublikasida soliqni to'lashda O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq hisobga olinadi.

Hisobga olinadigan summalarning miqdori jismoniy shaxslarning O'zbekiston Respublikasida amal qilayotgan stavkalar bo'yicha hisoblab chiqarilgan daromad solig'i summasidan oshmasligi lozim.

Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadi:

O'zbekiston Respublikasining **rezidentlari uchun** – O'zbekiston Respublikasidagi va uning tashqarisidagi manbalardan olingan daromadlardan;

O'zbekiston Respublikasining **norezidentlari uchun** – O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlardan.

Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadiga soliq to'lovchi olishi lozim bo'lgan (olgan) yoki tekinga olgan pul yoxud boshqa mablag'lar shu jumladan, quyidagilar jami daromadga kiradi:

- mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar;
- mulkiy daromadlar;
- moddiy naf tarzidagi daromadlar;
- boshqa daromadlar.

Mehnatga haq to'lash shaklida olinadigan daromadlarga jismoniy shaxslarning mehnat shartnomasi bo'yicha qilingan ishlaridan va fuqarolik-huquqiy shartnomalar bo'yicha oladigan daromadlari kiradi. Bundan tashqari mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlarga rag'batlantirish xususiyatiga ega bo'lgan to'lovlar (yillik ish yakunlari bo'yicha mukofot, bir yo'la beriladigan mukofotlar, aylanmadan olinadigan soliqlarga ustamalar, ta'tilga har yilgi qo'shimcha haqlar, ko'p yil ishlaganlik uchun pul mukofoti va boshqalar), kompensatsiya to'lovlari (tabiiy iqlim sharoitlari noqulay bo'lgan joylardagi ishlar bilan bog'liq qo'shimcha to'lovlar, og'ir, zararli, o'ta zararli mehnat sharoitlarida ishlaganlik uchun ustamalar, dam olish kunlarida va bayram kunlarida ishlaganlik uchun tarif stavkalariga hamda aylanmadan olinadigan soliqlarga ustamalar va boshqalar) hamda ishlanmagan vaqt uchun haq to'lash (xodimning aybisiz bekor turib qolingan vaqt uchun haq to'lash, mehnatga layoqatini vaqtincha yo'qotgan xodimlarga qo'shimcha haq to'lash, yuridik shaxsning qarori bilan majburiy progul vaqti uchun haq to'lash, oliy o'quv yurtini tamomlaganidan keyin yosh mutaxassislarga ta'til vaqti uchun yuridik shaxs hisobidan to'lanadigan nafaqalar va boshqa shu kabilar) tarzidagi daromadlar ham kiradi.

Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlariga foizlar, dividendlar, mol-mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlar, jismoniy

shaxslarga tegishli bo'lgan mol-mulkni sotishdan olingan daromadlar, royalti va shu kabi qonunchilikda ko'zda tutilgan daromadlar kiradi.

Moddiy naf tarzidagi daromadlar jumlasiga yuridik shaxs tomonidan jismoniy shaxs manfaatlarini ko'zlab, tovarlar (ishlar, xizmatlar) haqini, mulkiy huquqlarni to'lash, shu jumladan: jismoniy shaxslarning bolalarini maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qitish, tarbiyalash; kommunal xizmatlar, xodimlarga berilgan uy-joy haqini, uy-joydan foydalanish harajatlari yotoqxonadagi joylar haqini yoki ularning o'rmini qoplash qiymatini to'lash; oziq-ovqat, oylik yo'l chiptalari yoki ularning o'rmini qoplash qiymatini to'lash; sanatoriy-kurortlarda davolanish yo'llanmalari qiymatini, dam olish, stasionar va ambulatoriyaga qatnab davolanish haqini yoki ularning o'rmini qoplash qiymatini to'lash kabilar kiradi.

Jismoniy shaxslarning boshqa daromatlari jumlasiga esa davlat ijtimoiy sug'urtasi bo'yicha nafaqalar, ishsizlik nafaqalari, ijtimoiy nafaqalar va pensiyalar; stipendiyalar; donorlik uchun pul mukofotlari; alimentlar; musobaqalarda, ko'rik tanlovlarda sovrinli o'rinlar uchun beriladigan sovrinlar, pul mukofotlari; yutuqlar; grantlar; jamg'arib boriladigan majburiy pensiya badallari, ular bo'yicha olingan foizlar va boshqa daromadlar kiradi.

Jismoniy shaxslarning jami daromadiga kiritilmaydigan daromadlar quyidagilar hisoblanadi:

O'zbekiston Respublikasining davlat mukofotlariga va davlat pul mukofotlariga sazovor bo'lgan soliq to'lovchi olgan bir yo'la beriladigan davlat pul mukofoti yoki shunga teng bahodagi esdalik sovg'alarining qiymati, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida bir yo'la beriladigan pul mukofoti va sovg'alar;

donorlik uchun pul mukofotlari, shuningdek tibbiyot muassasalarining xodimlari tomonidan qon olganlik uchun olinadigan summalar;

davlat pensiyalari, qonun hujjatlarida belgilangan nafaqalar, bundan vaqtincha mehnatga layoqasizlik nafaqasi (oilaning betob a'zosini parvarish qilish bo'yicha nafaqa) mustasno;

qonunchilikda belgilanadigan tartibda o'zini o'zi band qilgan shaxslarning mehnat faoliyati natijasida olingan daromadlari, shu jumladan talabalarining O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tashkilotlari hududida pulli o'quv kurslarini, sport to'garaklarini tashkil etishdan va boshqa ta'lim xizmatlarini ko'rsatishdan olingan daromadlari;

O'zbekiston Respublikasi va O'zbekiston Respublikasi rezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan chiqarilgan xalqaro obligatsiyalar bo'yicha daromadlar.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i O'zbekistonda 2017-yilga qadar progressiv soliq hisoblanar edi, 2017-yildan boshlab proporsional stavkaga o'tdi. Ushbu soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasining soliq qonunchiligiga ko'ra jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i stavkalari quyidagi guruhlarga bo'linadi:

jismoniy shaxslarning ish haqi, mukofotlar va boshqa daromadlariga solinadigan tabaqalashgan progressiv soliq stavkalari;

jismoniy shaxslarning dividend va foiz tariqasida oladigan daromadiga soliq stavkasi;

norezident jismoniy shaxslarning daromadlariga to'lov manbaida solinadigan soliq stavkalari;

imtiyozli soliq stavkalari.

Soliq qonunchiligiga binoan 1998-yildan respublikamizda jismoniy shaxslarning ish haqlari, mukofot pullari va boshqa daromadlaridan soliq stavkasi 15, 25, 35, 40, 45 foiz, ya'ni 5 pog'onali qilib belgilangan edi. 2000-yildan boshlab 4 pog'onali, ya'ni 15, 25, 36, 40 foiz, 2001-yildan esa 3 pog'analiga o'tib, uning stavkasi 12, 25, 30 foizni, 2002-yildan 13, 23, 33 foiz qilib belgilangan edi. 2017-yildan boshlab asosiy stavka 12 foizli stavkada

undirilib kelinmoqda. Dividendlar va foizlar tarzidagi daromadlarga 5 foizlik soliq stavkasi bo'yicha soliq solinadi.

Eng kam oylik ish haqining darajasi	2014-yil	2015-yil	2016-2017-yil	2018-yil	2019-yil	2020-yil	2022-yil
1 barobari	7,5%	0%	0%	0%	12 %*	12 %	12 %
2 barobari		8,5%	7,5%	7,5%			
3 barobari							
4 barobari							
5 barobari							
6 barobari	16%	17%	17%	16,5 %			
7 barobari							
8 barobari							
9 barobari							
10 barobari							
10 barobaridan yuqori	22%	23%	23%	22,5 %			

Jismoniy shaxslarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisob varaqlariga yo'naltiriladigan majburiy badal stavkasi jismoniy shaxslarning soliqqa tortiladigan daromadiga nisbatan 0,1% miqdorida.

Chet ellik jismoniy shaxslarga O'zbekiston Respublikasi hududida O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan xususiyatlarni hisobga olgan holda soliq solinadi.

Rezident – chet ellik jismoniy shaxsdan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi singari jismoniy shaxslar daromadiga solinadigan soliq undiriladi.

Norezident – chet ellik jismoniy shaxslardan to‘langan joyidan qat’iy nazar O‘zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlar bo‘yicha jismoniy shaxslar daromadiga solinadigan soliq undiriladi.

Soliq solish maqsadida norezident jismoniy shaxslar O‘zbekiston Respublikasida doimiy muassasa orqali faoliyatni amalga oshiradigan norezident sifatida yoki doimiy muassasa bilan bog‘liqlikda bo‘lmagan norezident shaxs sifatida qaraladi.

O‘zbekiston Respublikasida doimiy muassasa orqali faoliyatni amalga oshiradigan norezident-jismoniy shaxs doimiy muassasa bilan bog‘liq bo‘lgan O‘zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromatlari bo‘yicha soliq to‘lovchi hisoblanadi.

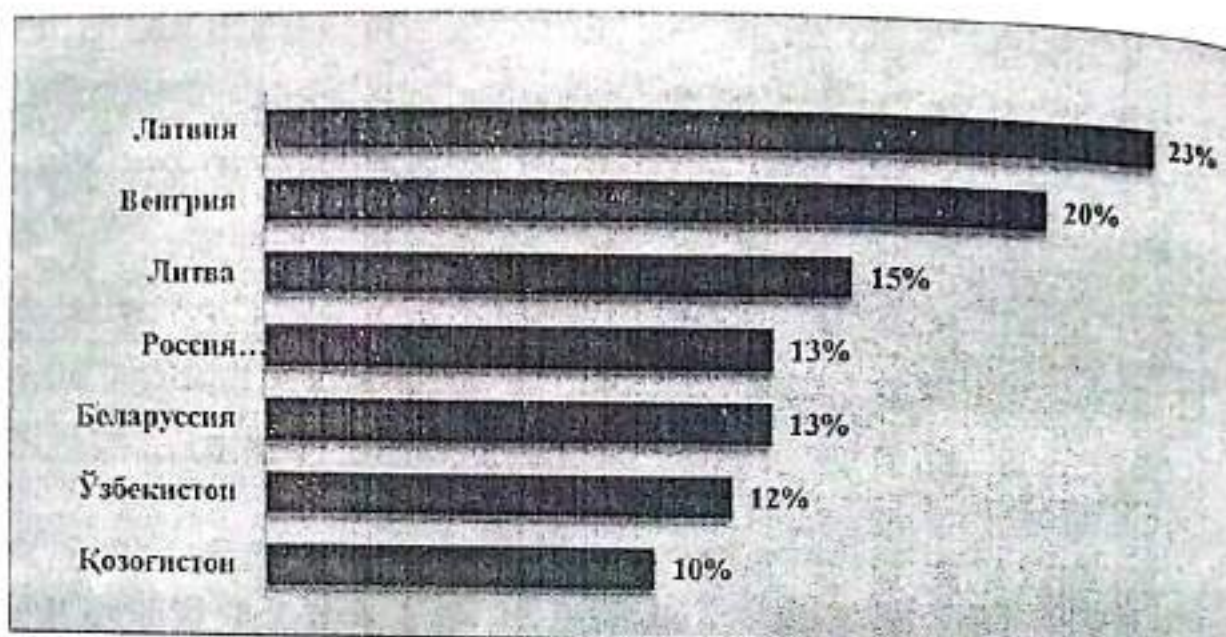
Chet ellik jismoniy shaxslardan soliqlar va yig‘imlarni undirish tegishli chet davlatda O‘zbekiston Respublikasining jismoniy shaxslariga nisbatan ham huddi shunday chora-tadbirlar ko‘rilgan hollarda o‘zaro kelishuv asosida to‘xtatilishi yoki cheklanishi mumkin.

Chet ellik jismoniy shaxslar bilan bitimlar tuzish chog‘ida, bunday bitimlarning shartlariga O‘zbekiston Respublikasida faoliyatni amalga oshiradigan soliq to‘lovchilar hamda boshqa shaxslar chet ellik jismoniy shaxslarning soliqlar va yig‘imlarni to‘lash bo‘yicha harajatlarini o‘z zimmasiga olishini nazarda tutadigan soliq haqidagi izohlarning kiritilishiga ruxsat byerilmaydi.

O‘zbekiston Respublikasining norezidenti bo‘lgan jismoniy shaxsning O‘zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlariga quyidagi soliq stavkalar bo‘yicha soliq solinadi:

T/r	Soliq obyekti	Soliq stavkalari foizlarda
1	Dividendlar va foizlar	10
2	Ushbu Kodeksga muvofiq aniqlanadigan, xalqaro tashishlarda transport xizmatlari taqdim etishdan olinadigan daromadlar (fraxtdan olinadigan daromadlar).	6
3	Mehnat shartnomalari (kontraktlari) va fuqarolik-huquqiy xususiyatdagi shartnomalar bo‘yicha olingan daromadlar, 1 va 2-bandlarda ko‘rsatilmagan boshqa daromadlar	20

XORIJIY DAVLATLARDA JISMONIY SHAXSLAR DAROMAD SOLIG'I STAVKALARI

Jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliqni ushlab qolish va budjetga o'tkazish uchun daromad to'lovchi yuridik shaxs javobgardir. Soliq summasi ushlab qolinmaganda daromad to'lovchi yuridik shaxs ushlab qolinmagan soliq summasini hamda u bilan bog'liq jarima va penyalarni budjetga to'lashi shart. Yo'riqnomaning 36-bandida ko'rsatib o'tilgan yuridik shaxslar quyidagilarni bajarishi shart:

- ish haqini to'lash chog'ida jismoniy shaxsga uning talabiga ko'ra unga daromadi summasi va turi, ushlab qolingani soliq summasi, shuningdek, shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisob varag'iga o'tkazilgan summa haqida ma'lumotnomani berish;

- jismoniy shaxsning ro'yxat raqami yoki pasport ma'lumotlari, familiyasi, ismi va otasining ismi, doimiy yashash manzili, hisobot yilida qilgan daromadining umumiy summasi va ushlab qolingani soliqning umumiy summasi ko'rsatilgan asosiy bo'lmagan ish joyidan olingan daromadlar to'g'risidagi ma'lumotnomani moliya yili tugaganidan so'ng 30 kun ichida soliq organlariga taqdim etish;

- yilning har choragida, hisobot oyidan keyingi oying 15-sanasidan kechikmay, yuridik shaxs soliq to'lash bo'yicha ro'yxatga

olingan joydagi davlat soliq organlariga yollanib ishlovchilarga ish haqi va boshqa daromadlar ko'rinishida hisoblangan va haqiqatda to'langan summalar to'g'risida, shuningdek ushbu daromadlarga solinadigan soliq summalari to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim qilishi shart.

Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 16-sentabrdagi 775-son qaroriga 1-ilova Mehnatga haq to'lash yagona tarif setkasi

Mehnatga haq to'lash razryadlari	Tarif koeffitsientlari
1	1,000
2	1,053
3	1,106
4	1,158
5	1,269
6	1,384
“	1,505
8	1,630
9	1,755
10	1,883
11	2,014
12	2,148
13	2,284
14	2,421
15	2,561
16	2,704
17	2,847
18	2,993
19	3,141
20	3,292
21	3,444
22	3,597

Yuridik shaxs soliq to'lash bo'yicha ro'yxatga olingan joydagi davlat soliq organlariga yollanib ishlovchilarga ish haqi va boshqa daromadlar ko'rinishida hisoblangan va haqiqatda to'langan summalar hamda ushbu daromadlarga solinadigan soliq summalari to'g'risidagi ma'lumotlarni:

mikrofirmalar va kichik korxonalar taalluqli bo'lmagan yuridik shaxslar tomonidan hisobot choragidan keyingi oyning 15-kunidan kechiktirmasdan;

mikrofirmalar va kichik korxonalar tomonidan - hisobot choragidan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmasdan taqdim qilish.

§ 5.3. Yakka tartibdagi tadbirkorlarning daromadlarini soliqqa tortish

Soliq Kodeksining 392-moddasida belgilangan tartibda soliqni qat'iy belgilangan miqdorda to'lash xohishini bildirgan yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun soliqqa tortish obyekti bo'lib, amalga oshirilayotgan faoliyat turini tavsiflovchi fizik ko'rsatkichlar hisoblanadi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlarni yuridik shaxs tashkil etmasdan shug'ullanishi mumkin bo'lgan faoliyat turlari va soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari:

Yakka tartibdagi tadbirkor - tadbirkorlik faoliyatini yuridik shaxs tashkil etmagan holda, mustaqil ravishda, o'ziga mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan mol-mulk negizida, shuningdek mol-mulkka egalik qilish va (yoki) undan foydalanishga yo'l qo'yadigan o'zga ashyoviy huquq asosida amalga oshiruvchi jismoniy shaxsdir.

Yakka tartibdagi tadbirkor O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda xodimlarni yollashga haqli.

Amaldagi qonunchilikka asosan xususiy tadbirkorlar chakana savdo, maishiy xizmat ko'rsatish va boshqa turdagi jami 89 ta faoliyat bilan yuridik shaxs tashkil etmasdan shug'ullanishlari, bu jarayonda bir nafardan uch nafargacha xodimni yollab ishlatishlari mumkin.

Jumladan:

❖ chakana savdo faoliyati bilan shug'ullanganda bir nafargacha;

❖ maishiy xizmat ko'rsatish faoliyati bilan shug'ullanganda uch nafargacha;

❖ faoliyatning boshqa turlari bilan shug'ullanganda ikki nafargacha xodimni yollab ishlatishiga ruxsat etilgan.

Qat'iy belgilangan soliqni to'lovchilari va o'ziga xos xususiyatlari:

Qat'iy belgilangan soliqni to'lovchilari bu- yakka tartibdagi tadbirkorlar, xususiy tadbirkorlar, oilaviy tadbirkorlar. Bunda kalendar yilda jami aylanmasi 100 mln so'mdan oshmasligi belgilangan.

Qat'iy belgilangan soliq summasi soliq to'lovchining kalendar oyida ishlagan kunlari sonidan qat'iy nazar, soliq solinadigan baza va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlarni yuridik shaxs tashkil etmasdan shug'ullanishi mumkin bo'lgan faoliyat turlari va soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari:

2019-yil 1-yanvardan boshlab, yakka tartibdagi tadbirkorlar Kalendar yilida tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushumi:

➤ 100,0 mln. so'mdan oshmaganda qat'iy belgilangan soliqni;

➤ 100,0 mln. so'mdan oshgan holda biroq 1 mlrd.so'mgacha bo'lganda yakka tartibdagi tadbirkorlik maqomini saqlab qolgan holda 4 foiz stavkada aylanma soliq to'lovini;

➤ 1 mlrd.so'mdan oshganda yakka tartibdagi tadbirkorlik maqomini saqlab qolgan holda yuridik shaxslar uchun nazarda tutilgan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lashi belgilandi(QQS va Foyda solig'i).

Yakka tartibdagi tadbirkor

➤ Soliq to'lovchi qat'iy belgilangan miqdorda soliq to'lashni u tadbirkorlik subyekti sifatida davlat ro'yxatidan o'tkazilgan oydan yoki yakka tartibdagi tadbirkor yoxud oilaviy tadbirkorlik subyekti bilan mehnat shartnomasi tuzilgan oydan keyingi oydan e'tiboran amalga oshiradi.

➤ Bir nechta faoliyat turi bilan shug'ullanayotgan soliq to'lovchilar har bir faoliyat turi bo'yicha qat'iy belgilangan miqdorda soliqni alohida, shu faoliyat turi uchun belgilangan miqdorda to'laydi.

➤ Soliq davri — bir oy (faoliyati amalga oshirilgan oyning 15-sanasidan kechiktirmay).

➤ Qat'iy belgilangan miqdorda soliq to'lash qo'llaniladigan faoliytdan olinadigan daromadlar bilan birga boshqa daromadlar oluvchi soliq to'lovchilar bu daromad turlari bo'yicha alohida hisob yuritishi shart va deklaratsiya asosida 12% soliq to'laydi.

Qat'iy belgilangan soliq stavkalari

T/r	Faoliyat turi	Bir oylik soliq stavkalari (so'mda)			
		Toshkent shahri	Nukus shahri va viloyat markazlari bo'lgan shaharlar	boshqa shaharlar	boshqa aholi punktlari
1.	Chakana savdo:				
	oziq-ovqat tovarlari va nooziq-ovqat tovarlari bilan	825 000	660 000	330 000	220 000
	dehqon bozorlarida qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan	275 000	165 000	110 000	55 000
	gazetalar, jumallar va kitob mahsulotlari bilan	275 000	165 000	110 000	55 000
2.	Maishiy xizmatlar	275 000	165 000	110 000	55 000
3.	Boshqa faoliyat turlari	250 000	165 000	110 000	55 000
4.	Avtomobil transportida yuk tashish xizmatlari:				
	3 tonnagacha yuk ko'tarish quvvatiga ega yuk avtomobillari uchun	165 000			
	3 tonnadan ortiq yuk ko'tarish quvvatiga ega yuk avtomobillari uchun	250 000			

Qat'iy belgilangan soliqni to'lovchilar quyidagilarni bilishlari shart:

Bir nechta faoliyat turi bilan shug'ullanganida, har bir faoliyat turi uchun alohida-alohida qat'iy belgilangan miqdordagi soliqni to'laydi, faoliyat bilan ikki va undan ortiq aholi punktlarida shug'ullanganida esa, ushbu aholi punktlari uchun o'rnatilgan yuqori stavkada soliq to'lanadi;

Tadbirkorlik faoliyatini ijaraga olingan uskunalarda va binoda amalga oshirgan taqdirda, yashash joyidagi soliq organiga ijaraga beruvchi to'g'risida ma'lumotnoma (axborot) taqdim etishga majbur;

1- yoki 2- guruh nogironligi bo'lgan shaxs hisoblanganida faoliyat turidan va uni amalga oshirish joyidan qat'iy nazar, oyiga qat'iy belgilangan miqdordagi soliqning 50 foizini, biroq bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda to'laydi;

"Hunarmand" uyushmasi a'zosi bo'lgan va hunarmandchilik mahsulotlarini (tovarlarini, xizmatlarini) ishlab chiqarish hamda realizatsiya qilishni amalga oshirganida qat'iy belgilangan miqdordagi soliqni to'lashdan ozod etiladi;

Bolalar o'yin avtomatlari bilan bog'liq xizmatlarni ko'rsatsa, har bir jihozlangan joy (birlik) uchun qat'iy belgilangan miqdordagi soliqni to'laydi.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkini ijaraga berishdan olingan daromadlariga 12% belgilangan stavkada soliq solinadi

Xalq deputatlari tumanlar va shaharlar Kengashlari yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun qat'iy belgilangan miqdordagi soliq summalariga faoliyat amalga oshiriladigan joylarning xususiyatlariga, shuningdek, faoliyat amalga oshiriladigan turlarining mavsumiyligi qarab 0,7 dan 1,3 gacha kamaytiruvchi yoki oshiruvchi koeffitsientlar belgilashga haqli.

Oilaviy tadbirkorlik - er-xotin tomonidan ularga birgalikdagi umumiy mulk huquqi bilan tegishli bo'lgan ularning umumiy mulki negizida amalga oshiriladigan hamda er-xotinning va ularga yordam beruvchi oila a'zolarining shaxsiy mehnatiga asoslangan, yuridik

shaxs bo'lmagan jismoniy shaxslarning birgalikdagi tadbirkorlik faoliyatidir.

Oila a'zolari - er-xotin, ota-onalar yoki farzandlikka oluvchilar hamda 15 yoshdan oshgan, shu jumladan, farzandlikka olingan bolalar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-iyuldagi PQ-3856-son qaroriga asosan yuridik shaxs tashkil etmagan holda oilaviy tadbirkorlik subyektlari 3 nafargacha doimiy ishchilarni yollashga, ular bilan mehnat shartnomasi tuzishga, shuningdek, mehnatga layoqatli yoshga to'lgan boshqa yaqin qarindoshlarini, shu jumladan, mehnatga layoqatli yoshga to'lgan bolalari va nevaralarining er-xotinlarini, mehnatga layoqatli yoshga to'lgan aka-ukalari va opa-singillarini, ularning er-xotinlarini yuridik shaxs tashkil etmagan holda oilaviy tadbirkorlik subyekti ishtirokchilari sifatida jalb qilishga haqli ekanligi belgilandi.

Hunarmandchilik faoliyati (*hunarmandchilik*) - yuridik shaxs bo'lmagan jismoniy shaxslarning hunarmandchilik buyumlari yoki tovarlari (*ishlari, xizmatlari*)ni ishlab chiqarish bo'yicha faoliyat.

Hunarmand (usto-hunarmand, usto) - mustaqil ravishda yoki shogirdlari yordamida maxsus ko'nikmalar, asboblari va kichik mexanizatsiya vositalaridan foydalanishga asoslangan an'anaviy texnologiyalar asosida buyumlarning funksional xususiyatlarining tarixan qaror topgan talablariga hamda milliy estetik normalarga javob beradigan hunarmandchilik faoliyati buyumlari yoki tovarlari (*ishlar, xizmatlar*)ni tayyorlovchi jismoniy shaxs.

✓ Oilaviy tadbirkorlik subyekti yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun qonun hujjatlarida belgilangan ro'yxat bo'yicha faoliyat turlarini amalga oshirishi mumkin.

✓ Oilaviy tadbirkorlik subyekti tomonidan bir nechta alohida obyektlarda tadbirkorlik faoliyati amalga oshirilganda qat'iy belgilangan soliq har biri uchun alohida to'lanadi.

✓ Hunarmandchilik faoliyati hunarmand tomonidan davlat ro'yxatidan o'tkazish to'g'risidagi guvohnomada ko'rsatilgan yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiriladi.

✓ Hunarmand hunarmandchilik faoliyatini amalga oshirishda buyumlar yoki tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni tayyorlash uchun ko'pi bilan 10 nafar shogirdni jalb etishga haqlidir.

✓ Hunarmandchilik faoliyatining asosiy yo'nalishlari, hunarmandlar tomonidan ishlab chiqariladigan buyumlar va tovarlar (ish, xizmat ko'rsatish) turlarining ro'yxati qonunchilik bilan belgilangan.

✓ 2021-yil 1-yanvardan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i yakka tartibdagi tadbirkor bilan mehnat munosabatlarida bo'lgan jismoniy shaxslardan olinadigan soliq to'lov manbaida soliq agenti – YaTT tomonidan soliq to'lovchiga daromad to'langanda hisoblab chiqarilishi va ushlab qolinishi belgilandi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchilar uchun qo'llaniladigan imtiyozlar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-iyuldagi "Aholi bandligini ta'minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3856-son qaroriga asosan.

Qishloq tumanlarida, bundan aholi soni 5 ming kishidan ko'p bo'lgan aholi punktlari mustasno, sartaroshxona xizmatlarini, yakka tartibdagi buyurtmalar bo'yicha kiyim tikish xizmatlarini, poyabzal ta'mirlash xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha faoliyatni tashkil etgan, shuningdek, jamoat hammomlarini tashkil etgan yakka tartibdagi tadbirkorlar 2023-yil 1-iyulgacha qat'iy soliq to'lashdan ozod etildi;

Yakka tartibdagi tadbirkorlar har bir yollangan xodimga to'lanadigan qat'iy belgilangan soliqni to'lashdan ozod etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-sentabrdagi "Navoiy viloyatining Tomdi, Uchquduq, Konimex, Nurota tumanlari va Zarafshon shahrini kompleks rivojlantirish hamda aholisi bandligini ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3301-sonli qaroriga asosan:

Navoiy viloyatining Tomdi, Uchquduq, Konimex tumanlari, Nurota tumanidagi Dehibaland, Sentob, Temirkovuk, Qizilcha, Gum va Cho'ya aholi punktlari hamda Zarafshon shahri hududida ro'yxatga olingan va faoliyat yuritayotgan yakka tartibdagi tadbirkorlar qat'iy

belgilangan soliq to'lashdan 2017-yilning 1- oktabridan 2028-yilning 1-yanvariga qadar ozod etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 28-fevraldagi PQ-2803-sonli qaroriga asosan:

Qoraqalpog'iston Respublikasi Mo'ynoq tumanida davlat ro'yxatidan o'tgan va faoliyat yuritayotgan yakka tartibdagi tadbirkorlar 2017-yilning 1-aprelidan 2027-yilning 1-yanvariga qadar qat'iy soliqni to'lashdan ozod etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 -yil 14-iyuldagi "Aholi bandligini ta'minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora- tadbirlari to'g'risida "gi PQ-3856-son qaroriga asosan:

- qishloq tumanlarida, bundan aholi soni 5 ming kishidan ko'p bo'lgan aholi punktlari mustasno, sartaroshxona xizmatlarini, yakka tartibdagi buyurtmalar bo'yicha kiyim tikish xizmatlarini, poyabzal ta'mirlash xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha faoliyatni tashkil etgan, shuningdek, jamoat hammomlarini tashkil etgan yakka tartibdagi tadbirkorlar 2023- yil 1- iyulgacha qat'iy soliq to'lashdan ozod etildi.

- yakka tartibdagi tadbirkorlar har bir yollangan xodimga to'lanadigan qat'iy belgilangan soliqni to'lashdan ozod etildi;

- yakka tartibdagi tadbirkorlar 3 tonnadan ortiq yuk ko'taruvchi avtomobil transportida yuklarni eng kam ish haqining 2 baravari (*oldin 3 - 3,5 baravar*) miqdoridagi stavka bo'yicha tashish xizmatlaridan har oyda olinadigan qat'iy belgilangan soliq to'lashi belgilandi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan oyning 15-sanasiga qadar (my.soliq.uz) shaxsiy kabineti orqali elektron hisobotlarni topshiradi.

§ 5.4. Jismoniy shaxslar daromad solig'ini deklaratsiya bo'yicha to'lash

Deklaratsiya tuchunchasi:

Deklaratsiya *fransuz tilidagi so'z bo'lib, "declaration" — ariza* ma'nosini bildiradi.

Deklaratsiya — *iqtisodiyot sohasida* davlat organlariga daromadlari, ishlab chiqargan tovarlari miqdori yoki shaxsiy mulklari to'g'risida rasman ma'lumot berish deb tuchuniladi.

Jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risidagi Deklaratsiya - soliq to'lovchining olingan yillik daromadi to'g'risidagi yozma arizasidan iborat bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002-yil 5- sentabrdagi "Jismoniy shaxslar daromadlarini Deklaratsiyalash tizimiga bosqichma-bosqich o'tish to'g'risida"gi **PF-3127-sonli farmoni** asosida jismoniy shaxslarning jami daromadini Deklaratsiya asosida soliqqa tortishning huquqiy asosi belgilab berildi.

Deklaratsiya asosida soliq solinadigan daromadlarga quyidagi daromadlari kiradi:

mulkiy daromadlar, agar unga to'lov manbasida soliq solinmagan bo'lsa;

mualliflik haqqi tariqasida olingan daromadlar;

moddiy naf tarzidagi daromadlar, agar bu daromadlarga soliq agentida soliq solinmagan bo'lsa;

chet mamlakatlardan olingan daromad;

soliq agentlari bo'lmagan manbalardan olingan daromadlar;

Jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya, agar soliq to'lovchining asosiy bo'lmagan ish joyidan olingan daromadlaridan soliq uning arizasi bo'yicha ushlab qolingani bo'lsa taqdim qilinmaydi, bundan ushbu modda birinchi qismining beshinchi xatboshisida ko'rsatilgan daromadlar mustasno.

Jismoniy shaxslar deklaratsiyalanadigan daromadlari bo'yicha deklaratsiyani hisobot yilidan keyingi yilning **1-aprelidan kechiktirmay** taqdim etadi.

Chet ellik rezidentlar ushbu qoidadan qat'iy nazar belgilangan tartibda va muddatlarda deklaratsiya taqdim etishlari shart.

Davlat soliq xizmati organlariga soliq deklaratsiyalarini taqdim etish usullari quyidagicha:

bevosita davlat soliq xizmati organlariga tashrif buyurgan holda qog'oz shaklida;

pochta orqali buyurtma xat shaklida;
elektron shakldagi axborot tarzida taqdim etilishi mumkin.

Mol-mulkni ijaraga berish dan daromad olgan jismoniy shaxslar daromad solig'ini dastlabki deklaratsiya asosida **har oyda daromad olingan oydan keyingi oyning beshinchi kunigacha** to'laydilar

Jismoniy shaxslar – O'zbekiston Respublikasining rezidentlari daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyaning ma'lumotlari asosida hisoblab chiqarilgan, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini o'tgan soliq davridan keyingi yilning **1-iyunidan kechiktirmay** to'laydilar.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 174-moddasiga asosan, daromad to'g'risida deklaratsiya taqdim etishdan bo'yin tovlash, uni o'z vaqtida taqdim etmaslik yoki unda atayin noto'g'ri ma'lumotni taqdim etish – BHMning 1 baravaridan 3 baravargacha jarima solinadi.

Jismoniy shaxslarning **mol-mulkni ijaraga berish dan olgan daromadlarini** deklaratsiya asosida soliqqa tortish tartibida ayrim farqli jihatlar mavjud.

Shu bilan birga, jismoniy shaxs ushbu daromadlari bo'yicha hisobot yilidan keyingi yilning **1-apreldan kechiktirmay** doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani ham taqdim etishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-maydagi PQ-3741-sonli qaroriga asosan 2019-yil 1-yanvardan boshlab, ko'chmas mulkni ijaraga berish va tekin foydalanish shartnomalarini majburiy notarial tasdiqlash bo'yicha talab bekor qilinib, ijara shartnomalarini **Davlat soliq xizmati organlarida** majburiy hisobga qo'yish tartibi joriy etildi.

Jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyaga to'langan daromadlar va ushlab qolingani soliq summaları to'g'risida soliq agentining O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda tasdiqlangan shakldagi ma'lumotnomasi ilova qilinadi.

Jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyaning shakli O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda tasdiqlanadi.

Deklaratsiyada soliq summasining kamayishiga olib keluvchi xatolar aniqlangan taqdirda, soliq deklaratsiyada aniqlangan xatolar to'g'risida soliq to'lovchiga bildirish xati yuboradi.

Xabarnomasini olgan soliq to'lovchi o'n kun ichida deklaratsiyaga zarur bo'lgan o'zgartirishlarni kiritishi shart.

Soliq to'lovchi soliq organining taqdim etilgan jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyada aniqlangan xato to'g'risidagi bildirish xatini olgan kun soliq organi tomonidan xato aniqlangan kun, deb hisoblanadi.

Deklaratsiyaning ma'lumotlariga ko'ra hisoblab chiqarilgan soliqni o'tgan soliq davridan keyingi yilning 1-iyunidan kechiktirmay to'laydi.

Quyidagilar soliq to'langan sana deb hisoblanadi:

bankdagi hisob varag'idan to'langanda – bankdagi hisob-varag'idan mablag'lar hisobdan chiqarilgan kun;

naqd pul mablag'lari bilan to'langanda – bank kassasiga mablag'lar to'langan sana.

Soliq organlari tomonidan hisoblab chiqariladigan soliqni to'lash to'lov xabarnomasida ko'rsatilgan muddatlarda amalga oshirilishi kerak.

Soliqni hisobga olish soliq davri yakuni bo'yicha jismoniy shaxs tomonidan taqdim etilgan jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida amalga oshiriladi.

§ 5.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'iga belgilangan soliq imtiyozlari

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha imtiyozlar 3 guruhga bo'linadi:

1. Jismoniy shaxslarning soliq solinmaydigan daromadlari.
2. Soliq solishdan to'liq ozod etiladigan jismoniy shaxslar.

3. Ayrim toifadagi soliq to'lovchilarning jami daromadini kamaytirish (MHTEKM 1,41 baravar).

Jismoniy shaxslarning quyidagi daromadlariga soliq solinmaydi: moddiy yordam summolari (Moddiy yordamning 3 turi mavjud:

➤ xodimning daromadi hisoblanmaydigan yordam JShDS solinmaydi;

➤ rag'batlantirish xususiyatiga ega to'lov hisoblanadigan yordam va bu mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlarga kiradi. Unga to'liq miqdorda JShDS solinadi;

➤ SKning 377-moddasida keltirilgan moddiy yordamning maxsus turlari, ularga faqat muayyan miqdorda JShDS solinmaydi.

2020-yil uchun 27.04.2020 yildagi PF-5986-son Farmon bilan soliq solinmaydigan moddiy yordam summasi MHEKMning 4,22 baravaridan 7,5 baravarigacha oshirildi. Ko'rsatilgan asoslarga ko'ra yil davomida MHEKM ning 7,5 baravaridan ortiq to'langan barchasiga umumiy asoslarda soliq solinishi lozim;

vafot etgan xodimning oila a'zolariga yoki oila a'zosi vafot etganligi munosabati bilan xodimga ko'rsatiladigan yordam moddiy yordamning boshqa turlaridan farq qiladi. U har bir shunday holat bo'yicha cheklovlarsiz berilishi mumkin va har gal MHEKMning 7,5 baravari miqdorida soliq solinmaydi;

xodimning oilasida bir yil davomida oilaning ikki nafar a'zosi vafot etdi. Ish beruvchi unga ikki marta soliq solinmaydigan MHEKMning 7,5 baravari miqdorida to'lashi mumkin;

soliq agenti tomonidan quyidagi yo'llanmalar qiymatini to'liq yoki qisman qoplash summolari va boshqalar:

➤ O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan sanatoriy-kurort va sog'lomlashtirish muassasalariga yo'llanmalar qiymatini;

➤ nogironligi bo'lgan shaxslarga shu jumladan ushbu ish beruvchida ishlamaydigan nogironligi bo'lgan shaxslarga;

➤ o'z xodimlarining 16 yoshgacha bolalari (o'qiydiganlarga – 18 yoshgacha) uchun yo'llanmalar qiymatini to'liq yoki qisman qoplash summolari;

➤ o'z xodimlariga hamda ularning bolalariga ambulatoriya va (yoki) statsionar tibbiy xizmat ko'rsatilganligi uchun ish beruvchi tomonidan to'langan summalar, ish beruvchining davolashga hamda tibbiy xizmat ko'rsatishga oid harajatlari va boshqalar;

fuqarolarning O'zbekiston Respublikasi Xalq bankidagi ixtiyoriy ravishda shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisob varaqlariga yo'naltiriladigan mablag'lari va boshqalar;

vaqtinchalik bir martalik ishlarni bajarishdan olingan daromadlar xalqaro sport musobaqalarida sovrinli o'rinlarni egallaganligi uchun sportchilar olgan bir yo'la beriladigan pul mukofoti;

xalqaro hamda respublika tanlovlari va musobaqalarida olingan buyum tarzidagi sovrinlarning qiymati;

davlat zayomining obligatsiyalari bo'yicha yutuqlar davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha foizlar;

jamg'arma sertifikatlari, davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha daromadlar, shuningdek banklardagi omonatlar bo'yicha foizlar va yutuqlar;

soliq to'lovchining uy-joylarni talabalarga ijaraga berishdan olingan daromadlari;

soliq kodeksining 378-moddasida ko'rsatilgan boshqa imtiyozlar.

Soliq solishdan to'liq ozod etiladigan jismoniy shaxslar hozirgi kunda soliq kodeksining 379-moddasiga binoan faqat chet davlatlar diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalarining xodimlariga qo'llaniladi.

Ayrim toifadagi soliq to'lovchilarning jami daromadini kamaytirish (MHTEKM 1,41 baravar).

Quyidagi soliq to'lovchilar har bir oy uchun mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 1,41 baravari miqdoridagi daromadlar, ozod etiladi:

“O'zbekiston Qahramoni”, Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan shaxslar, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan shaxslar;

urush nogironlari va qatnashchilari, shuningdek qonunchilik bilan belgilanadigan, ularga tenglashtirilgan shaxslar;

· sobiq SSSRni, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish yoxud harbiy xizmatning frontida bo'lish bilan bog'liq kasallik tufayli halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning otanalari va beva xotinlari (beva yerlari);

· bolalikdan nogironligi bo'lgan shaxslar, shuningdek I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar;

· ikki va undan ortiq o'n olti yoshga to'lmagan bolalari bor yolg'iz onalar;

· ikki va undan ortiq o'n olti yoshga to'lmagan bolalari bor hamda boquvchisini yo'qotganlik uchun pensiya olmaydigan beva ayol va beva erkaklar;

· bolaligidan nogironligi bo'lgan shaxs, doimiy parvarishni talab etadigan farzandi bilan birga yashab, uni tarbiyalayotgan ota yoki ona.

O'z-o'zini nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Soliq kodeksida asosan kimlar jismoniy shaxslar hisoblanadi?

2. Jismoniy shaxslarning daromad solig'i qanday hisoblanadi?

3. O'zbekistonda jismoniy shaxslar necha turdagi soliq to'laydilar?

4. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimi, soliq subyektlari nuqtayi nazardan nechta asosiy turkumga ajratiladi?

5. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar qaysi soliqlar kiradi?

6. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining soliq to'lovchilari kimlar hisoblanadi?

7. Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadiga qaysi daromadlar kiradi?

8. Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlariga qanday daromadlar kiradi?

9. Jismoniy shaxslarning moddiy naf tarzidagi daromadlarga qanday daromadlar kiradi?

10. Jismoniy shaxslarning daromadini deklaratsiyaga asosan soliqqa tortish deganda nimani tuchunasiz?

11. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha imtiyozlar nechta guruhga bo'linadi?

12. Qaysi daromadlar jismoniy shaxslardan olinadigan daromad tarkibiga kiritilmaydi?

13. Ishlanmagan vaqt uchun haq to'lash jumlasiga nimalar kiradi?

14. Jismoniy shaxslarning qanday daromadlariga soliq solinmaydi?

15. Mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadga kiritiladigan kompensatsiyalar deganda nimalarni bilasiz?

VI BOB. QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I

§ 6.1. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar tarkibi

§ 6.2. Qo'shilgan qiymat solig'ini soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

§ 6.3. Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblab chiqarish tartibi

Kalit so'zlar: qo'shilgan qiymat solig'i, ishlab chiqarilgan mahsulotlar, tovar, ko'chmas mulk, binolar va inshootlar shu kabilar.

§ 6.1. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar tarkibi

• Qo'shilgan qiymat solig'i – har bir ishlab chiqarish bosqichida va realizatsiya jarayonida undiriladigan ko'p qirrali bilvosita soliqdir.

• Qayta ishlab chiqarish, ishlab chiqarish va sotishda qo'shilgan qiymat yaratiladi.

• *Qo'shilgan qiymat o'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra*, sotilgan mahsulotlar, bajarilgan ishlar va ko'rsatilgan xizmatlarning qiymati bilan ishlab chiqarish jarayonida iste'mol qilingan tovarlar, xom-ashyolar va xizmatlarning qiymati o'rtasidagi farqdan iboratdir.

Davlat byudjetining daromadlarini shakllantirishda qo'shilgan qiymat solig'i bilan to'ldirish g'oyasi XX asr boshlarida vujudga kelgan. Qo'shilgan qiymat solig'i ilk bor Germaniyada 1919-yilda Vilgelm fon Simens tomonidan nemischa mukammallashtirilgan aylanma soliq nomi bilan («Vyeredelte Umsatzsteuer») joriy etilgan.

Bu soliq turi ilk bor qo'shilgan qiymat solig'i nomi bilan fransuz iqtisodchisi M. Lore tomonidan 1954-yilda taklif qilingan va 1960-yilda Kot-d-Ivuar Respublikasida joriy etilib, ushbu mamlakat soliq tizimiga soliq turi sifatida kiritilgan.

Shundan so'ng dunyo mamlakatlarida qo'shilgan qiymat solig'i undirish tartibi jahonning 48 dan ortiq mamlakatlarida joriy etilgan.

Sharqiy Yevropa mamlakatlari (Germaniya, Daniya, Niderlandiya, Fransiya, Shvetsariya) da 60 – yillarning oxirida, Belgiya, Buyuk Britaniya, Italiya, Lyuksemburg, Norvegiyada 70 – yillarning boshlarida joriy qilingan.

Qo'shilgan qiymat solig'i dunyoda birinchi marta Yevropa davlati bo'lgan Fransiyada joriy etildi. 1977-yilda qabul qilingan Direktivaga asosan qo'shilgan qiymat solig'i bir vaqtning o'zida Yevropaning bir necha davlatlarida joriy etildi. Qo'shilgan qiymat solig'i G'arbiy Yevropadagi integratsion jarayonlarni shakllantirish va rivojlantirishda muhim rol o'ynadi.

QQS Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasidagi davlatlarning 35 tasida joriy etilgan bo'lib, hozirgi kunda ham undirib kelinmoqda.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga (MDH) kirgan barcha davlatlarda 1992-yildan boshlab QQS joriy etilgan.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan so'ng dastlabki yillarda 1992-yil davlat budjetiga tashqaridan dotatsiya va subvensiya olmasdan tuzilishi bo'yicha talablar qo'yildi. Boshlang'ich bosqichda soliq siyosati ijtimoiy iqtisodiy yo'nalishga ega bo'lgan budjet daromad va xarajatlarining tengligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan muammolarni hal qilishga qaratilgan edi. Uni mamlakatimizda ishlab chiqarish hajmi tushib ketgan bir sharoitda, yuqori inflyatsiya paytida va davlat moliya tizimidagi o'ta og'ir bir vaziyatda amalga oshirishga to'g'ri keldi.

Yuzaga kelgan vaziyatda bilvosita soliqlar asosan qo'shilgan qiymat solig'iga asoslangan soliq tizimining fiskal vazifani bajarishi zarurligini taqozo qildi.

Soliqlar joriy etilishining bosh maqsadi davlat taqdim etayotgan xizmatlarni moliyaviy resurslar bilan ta'minlashdan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasida qo'shilgan qiymat solig'i 1992-yilda joriy etilgan bo'lib, bu soliqni huquqiy tartibga soluvchi soliq qonunchiligi hujjati bo'lib 1991-yil 15-fevralda qabul qilingan "Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to'g'risida"gi Qonun va unga muvofiq ishlab chiqilgan 1992-yil 30-martdagi "Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash va to'lash tartibi to'g'risidagi" yo'riqnoma hisoblangan. Soliq qonunchiligiga muvofiq 1992-yilda dastlab qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi 30 % miqdorida belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasida qo‘shilgan qiymat solig‘ining rivojlanish bosqichlari. O‘zbekiston Respublikasining 1991-yil 15 fevralda qabul qilingan “Korxonalar, tashkilotlar va birlashmalardan olinadigan soliqlar to‘g‘risida”gi Qonuniga va unga muvofiq ishlab chiqilgan 1992-yil 30-martdagi “Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash va to‘lash tartibi to‘g‘risidagi” yo‘riqnomaga asosan 1992-yildan boshlab respublikamizda qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) joriy qilindi.

Soliq qonunchiligiga muvofiq 1992-yilda dastlab QQS stavkasi 30 % miqdorida belgilangan. Keyinchalik kiritilgan qo‘shimchalar va o‘zgarishlarga muvofiq 25% qilib belgilangandi.

1993-yilning 1-sentabridan boshlab 1994-yilning iyunigacha korxonalar ixtiyorida QQS stavkasining 6% miqdori qoladigan bo‘ldi, QQSning qolgan 19% stavkasi budjetga o‘tkazila boshlandi. Korxonalar 1994-yil 1-iyundan boshlab QQSni 20% miqdorida to‘lay boshladilar va korxonalar ixtiyorida qoladigan QQSining 6% i bekor qilindi.

Vazirlar Maxkamasining Qaroriga binoan QQS stavkasi 1996-yilning 1-yanvaridan boshlab 17% qilib belgilandi. 1997-yilning 1-yanvariga kelib ayrim aholining birinchi navbatdagi iste‘mol tovarlari bo‘yicha ushbu soliq miqdori 10%, boshqa tovar va xizmatlar uchun 18% darajasida o‘rnatiladi.

1998-yilning 1-yanvaridan eng zarur oziq-ovqat mahsulotlari uchun 10%, boshqa tovar va xizmatlar uchun 20% darajada o‘rnatildi. 2002-yilning 1-yanvaridan esa eng zarur oziq-ovqat mahsulotlari uchun 15% o‘rnatildi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2004-yil 26- dekabrda 610-sonli Qaroriga asosan 2005-yil 1-yanvardan boshlab yuridik shaxslardan olinadigan daromad (foyda) solig‘ining stavkasi 18 %dan 15 % ga tushirildi va budjet daromadlarini balansini ta‘minlash uchun eng zarur oziq-ovqat mahsulotlari uchun QQS 2002-yildagi 15 foizlik stavkasi 2005-yil uchun 20 % qilib belgilandi.

O'zbekiston Respublikasida 2019-yilning 1-yanvaridan boshlab Soliq kodeksiga asosan QQS stavkasi 15 foiz, 2023- yildan 12 foiz qilib belgilangan va bu stavka hozirgi kungacha amal qilib kelmoqda.

Ushbu soliqning budget daromadlaridagi ulushi turli mamlakatlarda har xil jumladan:

Meksika, Turkiya, Koreya va boshqalarda 50% dan yuqori;

AQSH, Yaponiya, Kanada, Avstraliya va boshqalarda 25-30%;

O'zbekistonda 28-30% ni tashkil qilmoqda.

§ 6.2. Qo'shilgan qiymat solig'ini, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

Barcha bilvosita soliqlar kabi qo'shilgan qiymat solig'i ham asosan soliqlarning fiskal funksiyasini bajaradi, uni joriy qilishdan asosiy maqsad davlat budgetini mablag' bilan to'ldirishga qaratilgan. Qo'shilgan qiymat solig'i soliq tushumlarini narx-navoning o'sishi bilan to'g'ridan to'g'ri bog'lab turganligi uchun u budget mablag'larini inflyatsiya bo'lishligidan saqlab qoluvchi vositalardan biri hisoblanadi.

Qo'shilgan qiymat solig'i O'zbekistonda qo'llanila boshlanishining asosiy sababi ushbu soliq bo'yicha dunyo hamjamiyatining bu boradagi tajribasi bo'ldi. Rivojlangan davlatlarning tajribasida bilvosita soliqlar rivojlanib borib, yagona qo'llaniladigan soliqqa, ya'ni ushbu davlatlarda bir tekisda taqsimlanadigan qo'shilgan qiymat solig'iga aylanishini ko'rsatadi, shu bilan bir vaqtning o'zida, biron bir tovarlar guruhini sotilishiga xalaqit qilmaydi va iqtisodiyotda moliya taqsimlanishini o'zgartirmaydi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining mamlakatimizda rivojlanish tarixi qisqa davrni o'z ichiga olgani bilan ancha samarali faoliyat ko'rsatib kelmoqda va budget daromadlarini shakllantirishda mustahkam o'rin egallagan. Buning asosiy sabablaridan biri qo'shilgan qiymat solig'ining ilgari amalda bo'lgan soliqlardan bir necha afzalliklarga egaligidir.

Qo'shilgan qiymat solig'ining afzalliklari:

QQS mahsulotning sotuv narxiga qo'shilmay uning ustiga qo'yilib, xaridor tomonidan to'lab beriladi, bu esa o'z vaqtida ishlab chiqarishning xarajatlariga va rentabelligiga ta'sir etmaydi;

Soliqqa tortish obyekti mahsulotning butun ishlab chiqarish jarayonida yagona soliq stavkasida aniqlanishi mahsulot sotishning oxirgi bosqichida soliq summasining yig'ilib qolishidan saqlaydi va soliqqa tortish jarayonida qayta-qayta hisoblanishning oldini oladi;

Soliqqa tortish tizimining soddaligi soliq organi uchun hamda soliq to'lovchilar uchun ham qulaylik yaratadi. QQSni hisoblash jarayonini o'z-o'zini tekshirish jarayoni desa ham bo'ladi, chunki keyingi sotib oluvchi avvalgi ta'minotchini hisob varaq-fakturasida to'langan soliq summasini belgilashda to'g'ri qo'yilishini tekshirib boradi;

QQS tarmoq va korxonalarining iqtisodiy faoliyat turlaridan, kapital jamg'armasidan, ishlab chiqarish turidan, katta-kichikligidan qat'iy nazar bir xilda soliqqa tortish darajasi qo'llaniladi;

QQSning hujjatlarda (schet-fakturada) alohida ko'rsatilib yozilishligi uni to'lashdan qochish holatlarini qiyinlashtiradi;

QQS bozor iqtisodiyotini soliqlar yordamida tartibga solishda foyda solig'i stavkasining pasaytirilishi natijasida budjetning daromad qismidagi yo'qotishlarni qoplash uchun taktik vosita sifatida ishlatiladi;

Ko'pgina davlatlarda korxonaning o'zi ishlab chiqargan mahsulotini chetga eksport qiluvchi firmaga ularni qo'llab-quvvatlash maqsadida eksport qilingan mahsulot sotuv narxiga kirgan QQSning bir qismini davlat tomonidan qaytarib beriladi. QQSning hisoblash mexanizmi esa eksport qilinayotgan mahsulotni firma tomonidan ishlab chiqarish uchun ketgan real xarajatlarini hisoblab chiqarish imkoniyatini beradi.

QQS har turdagi davlatlarning yagona soliq siyosatini yuritishi yordamida integratsiya funksiyasini ham bajaradi. Masalan, Yevropa Ittifoqi davlatlarining soliq siyosatidan ko'rinib turibdiki, qo'shilgan

qiymat solig'i ularning budjetdagi asosiy manbasi bo'lishi bilan birga milliy iqtisodiyotlarini yaqinlashishiga olib kelmoqda.

Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha kamchiliklar:

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida qo'shilgan qiymat solig'ining kamchilik tomonlari ko'rina boshlaydi, ular faqatgina xaridorlargagina emas, balki ishlab chiqaruvchilarga ham ta'sir etadi. Ularga quyidagilarni kiritish mumkin: qo'shilgan qiymat solig'ining haqiqiy to'lash vaqti, ya'ni moddiy boyliklar, xizmatlar va ishlarni sotib olish vaqtida ba'zi holatlarda soliqqa tortiladigan mahsulotning sotish vaqtidan ancha avval keladi. Soliq hisobini yuritishda hisoblash usulining qo'llanilishi vaziyatni yanada og'irlashtiradi. Chunki hisoblash usulida tovarni sotish vaqti korxonada hisob raqamiga pul mablag'ining kelib tushgani emas, balki tovarning orqaborxonadan ortib yuborilgan vaqtiga to'g'ri keladi, shuning uchun korxonada hisob raqamiga sotilgan tovar uchun pul mablag'i tushishidan qat'iy nazar qo'shilgan qiymat solig'i summasini budjetga to'lashi shart.

Bizning mamlakatimizda qo'shilgan qiymat solig'i bazasiga faqat qo'shilgan qiymatgina emas, balki unga umuman daxli bo'lmagan elementlar ham kiradi. O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligiga muvofiq aksiz tovarlarini respublika hududiga import qilinganida qo'shilgan qiymat solig'ida soliqqa tortish bazasiga to'langan aksiz solig'i va bojxona boji ham kiradi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining yuqori stavkalarining qo'llanilishi aholining sotib olish qobiliyatini kamaytiradi va ishlab chiqaruvchi uchun esa tovar sotish bozorini qisqartiradi. Qo'shilgan qiymat solig'ining yuqori qiymatda belgilanishi esa tovar ishlab chiqaruvchi tomonidan minimal foyda rejalashtirilgan taqdirda ham, sotib oluvchilarning imkoniyatlari chegaralangan bo'lganligi uchun tovarlarni tez va o'z vaqtida sotish imkoniyatini bermaydi. Qo'shilgan qiymat solig'ining tartibga solib turuvchi imkoniyatlari rivojlangan bozor iqtisodiyoti va bozor uchun xos bo'lgan raqobatning mavjudligida namoyon bo'ladi.

Quyidagilar soliq solish obyektidir:

- realizatsiya qilish joyi O'zbekiston Respublikasida bo'lgan tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish bo'yicha aylanma;
- O'zbekiston Respublikasi hududiga tovarlarni olib kirish;
- faoliyatni O'zbekiston Respublikasida doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi chet el yuridik shaxslari tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish bo'yicha aylanmani bunday doimiy muassasaning faoliyatidan kelib chiqqan holda belgilaydi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining obyektidir:

- soliq solinadigan oborot-yuklab jo'natilgan tovarlar (ish va xizmatlar) qiymati tuchuniladi, ya'ni yuklab jo'natilgan tovarlar (ish va xizmatlar) uchun mablag'i kelib tushishi davridan qat'iy nazar korxonaga qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha budjet oldida hisob-kitoblarni amalga oshirishi shart;

- soliq solinadigan import-O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga olib kirilayotgan tovarlar hisoblanadi (qo'shilgan qiymat solig'idan ozod etilgan import tovarlardan tashqari)

Quyidagilar qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilaridir:

O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari:

- majburiy tartibda (Aksiz tovarlar va import, yer osti qazilmalari, bozorlar va boshqalar);

- ixtiyoriy tartibda-tovarlar (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadi soliq davrida 1 milliard so'mdan oshgan yoxud ixtiyoriy ravishda qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashga o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorlar;

- O'zbekiston Respublikasi hududida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qiluvchi chet el yuridik shaxslari, agar tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish joyi deb O'zbekiston Respublikasi e'tirof etilsa;

- faoliyatni O'zbekiston Respublikasida doimiy muassasalar orqali amalga oshiruvchi chet el yuridik shaxslari;

- oddiy shirkat shartnomasi (birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnoma) doirasida amalga oshiriladigan faoliyat bo'yicha — oddiy

shirkatning ishlarini yuritish vazifasi zimmasiga yuklatilgan ishonchli shaxs – oddiy shirkatning ishtirokchisi;

- O‘zbekiston Respublikasining bojxona chegarasi orqali tovarlarni olib o‘tuvchi shaxslar.

Quyidagilar qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilari hisoblanmaydi:

- notijorat tashkilotlar-tadbirkorlik faoliyati doirasida tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oborotlari mustasno;

- soliq kodeksiga muvofiq soliq solishning soddalashtirilgan tartibi nazarda tutilgan yuridik shaxslar.

Soliq to‘lovchilar O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda soliq organlarida qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lovchi sifatida maxsus ro‘yxatdan o‘tkazish hisobida turadi. Ya’ni QQS to‘lovchisi sertifikatini olishi shart. Bu esa Davlat soliq qo‘mitasi maxsus ro‘yxatidan joy olishini tuchunishimiz mumkin.

§ 6.3. Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblab chiqarish tartibi

Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash usullari:

1. Hisobdan chiqarish usuli. (Метод вычета)

Ushbu usulga ko‘ra korxonada budjetga to‘laydigan QQS summasini sotib olingan tovarlar qiymatini sotgan tovarlar qiymatidan chiqarib tashlab va bu farqqa soliq stavkasini ko‘paytirish yo‘li bilan aniqlaydi.

2. Hisobga olish usuli. (Metod zacheta) (O‘zR da shu usul asosida QQS summasi aniqlanadi)

Hisobga olish usuli yoki schyot faktura usuli Yevropa birligiga kiruvchi barcha davlatlarda va QQS joriy etilgan boshqa ko‘pgina davlatlarda qo‘llanib kelinmoqda.

Ushbu usulga ko'ra korxonada budjetga to'laydigan QQS summasini sotib olingan tovarlar (xizmatlar) uchun to'langan soliq summasini sotilgan tovarlarga (xizmatlarga) hisoblangan soliq summasidan chiqarib tashlash yo'li bilan aniqlaydi.

3. Yig'ish usuli. (Metod slojeniya)

Ushbu usulga ko'ra korxonada budjetga to'laydigan QQS summasini yangidan hosil qilingan qiymatlar komponentlari, ish haqi, foizlar va sof foydalarni yig'ib, hosil bo'lgan summani soliq stavkasiga ko'paytirish yo'li bilan aniqlaydi.

Ushbu metodni aniq misolda ko'rib chiqamiz. Bu misolda uchta korxonada ishtirok etadi va ular bir – biri bilan ishlab chiqarishning bo'g'inlarida aloqaga kirishadi. Birinchi korxonada – rudnik, ya'ni temir moddalari qazib chiqaradi va uni ikkinchi – metallurgiya korxonasiga 200 ming so'mga sotadi, o'z navbatida metallurgiya korxonasi qazilmadan temir mahsulotini ishlab chiqaradi va uni uchinchi – avtomobil ishlab chiqarish korxonasiga 400 ming so'mga sotadi. Avtomobil ishlab chiqarish korxonasi temirdan avtomobil ishlab chiqaradi va uni aholiga 500 ming so'mga sotadi.

Quyidagi jadvalda yuqorida keltirilgan misol bo'yicha QQS hisoblanishi ko'rsatilgan. (Qiymat hajmi ming so'mda).

Ko'rsatkichlar	Temir rudalarini qazib chiqarish korxonasi	Temir ishlab chiqarish korxonasi (yagona soliq to'lovchi)	Avtomobil ishlab chiqarish korxonasi
Sotish (QQS siz)	200	400	500
Sotib olish (QQSsiz)	0	200	400
QQS summasi (1*12%)	24	-	60
Sotib olishda to'langan QQS uchun taqdim etiladigan hisob (2*12%)	0	-	-
To'langan QQS (3 - 4 qator)	24	-	60

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, uchta korxonada jami 84 ming so‘m QQS to‘laydi

YAST to‘lovchilar bo‘yicha misol

Ko‘rsatkichlar	Temir rudalarini qazib chiqarish korxonasi	Temir ishlab chiqarish korxonasi (yagona soliq to‘lovchi)	Avtomobil ishlab chiqarish korxonasi
Sotish (QQS siz)	200	400	500
Sotib olish (QQSsiz)	0	200	400
QQS summasi (1*12%)	24	-	60
Sotib olishda to‘langan QQS uchun taqdim etiladigan hisob (2*12%)	0	-	-
To‘langan QQS (3 - 4 qator)	24	-	60

Qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi belgilangan stavkalar asosida quyidagi formula bo‘yicha aniqlanadi:

$$S_{qqs} = Say \times S / 100; (1),$$

bunda: S_{qqs} – iste‘molchilardan undiriladigan soliq summasi;

Say - soliqqa tortiladigan aylanma;

S - qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi.

Tovarlar (ishlar, xizmatlar) qo‘shilgan qiymat solig‘ini o‘z ichiga olgan narxlar va tariflar bo‘yicha sotilganida - soliq quyidagi formula bo‘yicha aniqlanadi:

$$S_{qqs} = Tq \times S / (S + 100); (2),$$

bunda: Tq - qo‘shilgan qiymat solig‘i ham hisobga olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) qiymati.

Ya‘ni tovarning QQSni hisobga olgan holda qat‘iy narxi 360 ming so‘m bo‘lsa, u holda QQS summasi

$$360 \times 12\% / 112 = 38,571 \text{ ming so‘m}$$

Yetkazib beruvchi: _____ Manzil: _____ _____ Telefon: _____ Hisob-kitob hisob varaq raqami: _____ _____ da _____ shahri Yetkazib beruvchining identifikatsiya raqami (STIR): _____ XXTUT bo'yicha kod: _____	Sotib oluvchi: _____ Manzil: _____ _____ Telefon: _____ Hisob-kitob hisob varaq raqami: _____ _____ da _____ shahri Sotib oluvchining identifikatsiya raqami (STIR): _____ XXTUT bo'yicha kod: _____
--	---

1	2	3	4	5	Aksiz solig'i		QQS		10
					Stav kasi	Sum masi	Stav kasi	Sum masi	
Tovar (ish, xizmat)lar nomi	O'Ich ov birligi	Miqdori	Narxi	Yetkazib berish qiymati					Yetkazib berishning QQS hisobga olingan qiymati
Jami to'lashga:									

Rahbar _____ Bosh buxgalter _____ M. O'. Tovarni byerdim _____ (Yetkazib beruvchining mas'ul shaxsi imzosi)	Oldim _____ (sotib oluvchi yoki vakolatli vakilning imzosi) 20__ yil "___" _____ dagi _____-sonli ishonchnoma bo'yicha (Tovar oluvchining FISH)
--	---

O‘z-o‘zini nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Qo‘shilgan qiymat solig‘ining obyektlarini aytib byering.
2. Soliq to‘lovchining soliq solinadigan bazasiga qanday holatlarda tuzatish kiritiladi?
3. Qo‘shilgan qiymat solig‘i ilk bor Germaniyada kim tomonidan o‘ylab topilgan?
4. Ushbu soliq Fransuz iqtisodchisi M. Lore tomonidan nechanchi yilda taklif qilingan?
5. 1960-yilda QQS qaysi mamlakatda joriy etilgan?
6. Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi davlatlarida qachon QQS joriy qilingan?
7. Qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilari kimlar hisoblanmaydi?
8. Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash usullarini ko‘rsatib bering?
9. O‘zR da qaysi usul asosida QQS summasi aniqlanadi?

VII BOB. AKSIZ SOLIG'I

§ 7.1. Aksiz solig'ining iqtisodiy mohiyati va budget daromadlarida tutgan o'rni.

§ 7.2. Aksiz solig'i to'lovchilari. Soliq obyekt va bazasi.

§ 7.3. Aksiz solig'i stavkalari.

§ 7.4. Soliq hisobotini taqdim etish tartibi

Kalit so'zlar: Aksiz solig'i, stavka, soliq obyekt va bazasi.

§ 7.1. Aksiz solig'ining iqtisodiy mohiyati va budget daromadlarida tutgan o'rni.

Aksiz solig'i o'z mohiyatiga ko'ra tovar bahosiga kiritiluvchi va oxirgi iste'molchi tomonidan to'lanadigan egri soliqlarning bir turidir. Aksiz solig'ining QQSdan farqli tomoni - ma'lum bir chegaralangan tur va guruhdagi mahsulotlarning narxiga qo'shiladi.

"Aksiz" fransuzcha (accise) va lotincha (accidyere) so'zlaridan olingan bo'lib, tarjima qilinganda "kesib olish" ma'nosini anglatadi.

Aksiz solig'i qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladigan bazada va narxda hisobga olinadigan yuklab jo'natilgan tovarlar qiymatining bir qismini egri soliq sifatida budgetga undirish shakli hisoblanadi.

Uning ijtimoiy - iqtisodiy mohiyati faqat taqsimot darajasiga qarab ifodalanadi va takomillashtiriladi.

Aksiz solig'ining iqtisodiy mohiyati budget tushumini ta'minlash orqali xalq xo'jaligi manfaatlarini qondirishga, ko'proq mablag'larni jalb ettirishi orqali namoyon bo'lsa, uning ijtimoiy mohiyati aholining, ya'ni asosiy iste'molchilarning to'lov qobiliyatlarini oshishida o'z ifodasini topadi. Bu esa aksiz solig'i obyektlari (aksiz osti tovarlari)ni qisqartirilishida, soliq stavkalari pasayishida, aholi to'lov qobiliyatini o'sishida namoyon bo'ladi. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, subyektlar aksiz solig'i iste'molchilari sifatida yuzaga kelishi tabiiydir.

O'zbekistonda aksiz solig'i 1992-yilda qo'shilgan qiymat solig'i bilan birgalikda oborot solig'i va sotuvdan olinadigan soliqlar o'miga

joriy qilingan. Uning qo'shilgan qiymat solig'idan farqli tomoni shundaki, u ayrim tovarlar va mahsulotlarni chegaralab olgan va u bajarilgan ish, ko'rsatilgan xizmatlarga nisbatan qo'llanilmaydi. Aksiz solig'i individual xarakterga ega bo'lib, faqat aksiz osti tovarlarga nisbatan qo'llaniladi. Bu soliqni huquqiy tartibga soluvchi soliq qonunchiligi hujjati bo'lib 1991-yil 15-fevralda qabul qilingan "Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to'g'risida"gi Qonun hisoblanadi.

Aksiz solig'ining vazifalari.

Aksiz solig'ini mohiyatini ochishda u bajaradigan quyidagi vazifalarni bilish muhimdir:

- mamlakat budjetining muhim daromad manbalaridan biri sanaladi. Soliq tizimi rivojlanish bosqichini boshdan kechirayotgan barcha davlatlar singari, mamlakatimizda ham aksiz orqali daromadlarni tez va oson yig'ish imkoniyatlari yuzaga keladi.

- aksiz osti tovarlari iste'molini cheklash (asosan ijtimoiy zararli tovarlar) orqali muayyan bozor doirasida talab va taklifni tartibga solish. Iqtisodiy o'sish doirasini boshqarishda aksizosti tovarlar ro'yxatini belgilash orqali davlat yalpi talab va taklifni egiluvchanligi ta'minlaydi;

- davlatning milliy bozorni himoya qilish vazifasi aksiz solig'i orqali ta'minlanadiki, bunda yuqori soliq stavkalaridan foydalaniladi;

- aksiz solig'i monopol mavqeyidagi tovar ishlab chiqaruvchi yoki aniq mahsulot turini progressiv soliqqa tortish vazifasini o'taydi;

- aksiz solig'i aholini boy badavlat qatlamlari daromadlarini qayta soliqqa tortish usuli bo'lib hisoblanadi. Chunki aksiz solig'i asosan nufuzli (qiymati yuqori) tovarlarga qo'llaniladiki, bunday tovarlarni asosiy iste'molchilari boy-badavlat shaxslar hisoblanadi.

Aksiz solig'ining xususiyatlari. Aksizlar ko'pgina holatlarda biron bir tovarni ishlab chiqarish uchun ketgan xarajatga nisbatan unga bo'lgan talabning yuqoriligi va doimiyligi natijasida, uning sotilish narxi ancha yuqori bo'lganda paydo bo'ladi, masalan, aroq, tamaki, kofe, paxta yog'i va h.k. Agarda hukumat ushbu xususiyatlarini aksiz solig'i yordamida undirmasa, u holda aksiz

tovarlarini ishlab chiqaruvchilar o'zlari bunga yarasha xizmat ko'rsatmagan holda yuqori daromadga ega bo'ladilar.

Aksizlar jamiyat tomonidan iste'mol qilish keraksiz deb topilgan tovarlarga – spirtli ichimliklar, tamaki mahsulotlar va benzina qo'yiladi. Ular yordamida hukumat bir tomondan inson salomatligiga, jamiyat va atrof muhitga zarar keltiradigan tovarlarni (tamaki, vino, aroq, benzin va h.k.) sotilishini ushlab tursa, ikkinchi tomondan, ushbu tovarlarni sotish natijasida jamiyatda yetkaziladigan zararlarni moliyaviy qoplash uchun mablag' undiradi.

Barcha bilvosita soliqlar kabi aksiz ham soliqning fiskal funksiyasini to'liq bajaradi, ya'ni byudjetni juda ham yaxshi mablag' bilan ta'minlaydi.

Aksizlar tabiiy monopolistlarning narx belgilashlaridagi jarayonda ham foydalaniladi (gaz, neft va b.). 2019-yil yanvardan boshlab Soliq kodeksiga kiritilgan o'zgartishlarga muvofiq, benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq bekor qilindi.

Bunda benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq aksiz solig'i obyektiga kiritildi.

Quyidagilarga aksiz solig'i solinmaydi:

1) aksiz to'lanadigan tovarlarni eksportga (eksportning bojxona tartib-taomillarida) realizatsiya qilish, bundan aksiz to'lanadigan tovarlarning ayrim turlari mustasno;

2) bojxona hududida qayta ishlash bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan tovarlardan ishlab chiqarilgan, qayta ishlash mahsuli bo'lgan aksiz to'lanadigan tovarlarni keyinchalik O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan olib chiqib ketish sharti bilan berish;

3) ixtisoslashtirilgan gaz ta'minoti korxonalarini orqali aholiga suyultirilgan gazni maishiy ehtiyojlar uchun realizatsiya qilish;

4) O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga quyidagi aksiz to'lanadigan tovarlarni:

-O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda insonparvarlik yordami sifatida olib kirish;

-davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar orqali xayriya yordami maqsadida, shu jumladan texnik ko'mak ko'rsatish maqsadida olib kirish;

-agar ular olib kirilayotganda soliqdan ozod etilishi qonunda nazarda tutilgan bo'lsa, xalqaro moliya institutlarining qarzlari va hukumat tashkilotlarining xalqaro qarzlari hisobidan olib kirish;

5) aksiz to'lanadigan tovarlarni O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga soliq solinmaydigan tovarlarni olib kirish normalari doirasida jismoniy shaxslar tomonidan import qilish. O'zbekiston Respublikasi hududiga soliq solinmaydigan tovarlarni jismoniy shaxslar tomonidan olib kirishning eng yuqori normalari qonunchilikda belgilanadi;

6) vakolatli davlat organining yozma shakldagi tasdig'i bo'lgan taqdirda, telekommunikatsiyalar operatorlari hamda tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini sertifikatlashtirish bo'yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalari.

7) ishlab chiqaruvchilar tomonidan turistik yo'nalishlarda tashkil etilgan degustatsiya hududlarida (joylarida) realizatsiya qilinadigan tabiiy vino (shisha idishdagilardan tashqari) mahsulotlariga.

§ 7.2. Aksiz solig'i to'lovchilar. Soliq obyekti va bazasi.

Aksiz solig'ini to'lovchilari bo'lib, mulk shaklidan va soliqqa tortishning qanday tartibi o'atilganligidan qat'iy nazar aksizosti tovarlarni ishlab chiqaruvchi va import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar hisoblanadi

Aksiz solig'ini to'lovchilar 283-moddaga asosan quyidagi shaxslardir:

1) O'z. Res. hududida aksiz solig'i solinadigan tovarlarni ishlab chiqaruvchilar;

2) tabiiy gazni iste'molchilarga realizatsiya qilishni amalga oshiruvchilar;

3) benzin, dizel yoqilg'isini yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilishni, amalga oshiruvchilar;

4) oddiy shirkat ishtirokchisi bo'lgan, oddiy shirkat shartnomasi doirasida amalga oshiriladigan aksiz to'lanadigan tovarni ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat bo'yicha oddiy shirkat ishlarini yuritish vazifasi zimmasiga yuklatilgan ishonchli shaxs;

5) O'z. Res.ning bojxona hududi orqali aksiz to'lanadigan tovarlarni olib o'tuvchilar.

Quyidagilar ham soliq to'lovchilar deb e'tirof etiladi:

1) telekommunikatsiya mobil aloqa xizmatlarini (aksiz to'lanadigan xizmatlarni) ko'rsatadigan O'z. Res. yuridik shaxslari;

2) O'z. Res.da faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshiradigan, aksiz solig'i solinadigan tovarlarni ishlab chiqaruvchi yoki shunday tovarlarni olib kirishni amalga oshiruvchi chet el yuridik shaxslari.

Aksiz solig'i obyektini quyidagilar hisoblanadi:

1) aksiz to'lanadigan tovarlarni realizatsiya qilish, shu jumladan aksiz to'lanadigan tovarlarni boshqa tovarlarga (xizmatlarga) ayirboshlash uchun berish:

tovarga bo'lgan mulk huquqini berish;

garov bilan ta'minlangan majburiyat bajarilmagan taqdirda, garovga qo'yilgan aksiz to'lanadigan tovarlarni garovga qo'yuvchi tomonidan berish ;

aksiz to'lanadigan tovarlarni bepul berish ;

aksiz to'lanadigan tovarlarni (xizmatlarni) jismoniy shaxslarning mehnatiga haq to'lash yoki dividendlar to'lash hisobidan berish ;

2) aksiz to'lanadigan tovarlarni yuridik shaxsning ustav fondiga hissa yoki pay badali tariqasida yoxud oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha sherikning hissasi sifatida topshirish;

3) aksiz to'lanadigan tovarlarni ulush qo'shish asosida qayta ishlashga topshirish;

a) ishtirokchiga u yuridik shaxs tarkibidan chiqqan taqdirda yoxud yuridik shaxsda ishtirok etish ulushi kamayganda yoki yuridik shaxs tomonidan ishtirokchidan ushbu yuridik shaxsda ishtirok etish ulushi qaytarib sotib olinganda ishtirokchiga berish ;

b) yuridik shaxs bo'lgan emitent tomonidan aksiyadordan ushbu emitent chiqargan aksiyalar qaytarib sotib olingan taqdirda aksiyadorga berish ;

v) yuridik shaxsni tugatishda aksiyadorga yoki ishtirokchiga berish ;

4) aksiz to'lanadigan tovarlarni qaytarish sharti bilan qayta ishlash uchun topshirish, shuningdek qaytarish sharti bilan berilgan xomashyo va materiallarni, qayta ishlash mahsuli bo'lgan, aksiz to'lanadigan tovarlarni qaytarish sharti bilan berilgan xomashyo va materiallarning mulkdoriga ishlab chiqaruvchi tomonidan topshirish;

5) aksiz to'lanadigan tovarlardan o'z ehtiyojlari uchun foydalanish;

6) aksiz to'lanadigan tovarlarni O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga olib kirish;

7) benzinni, dizel yoqilg'isini va gazni yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilish yoki ulardan o'z ehtiyojlari uchun foydalanish;

8) aksiz to'lanadigan xizmatlar ko'rsatish;

9) O'z. Res. hududida ishlab chiqarilgan va (yoki) O'z. Res.ning bojxona hududiga import qilinadigan aksiz to'lanadigan tovarlarning buzilishi, yo'qotilishi, bundan favqulodda vaziyatlar natijasida yuzaga kelgan hollar mustasno.

Soliq solinadigan baza. Soliq bazasi belgilangan soliq stavkalariga qarab aksiz to'lanadigan tovarlarning (xizmatlarning) har bir turi bo'yicha alohida aniqlanadi.

Aksiz to'lanadigan tovarlarga (xizmatlarga) nisbatan soliq stavkalari mutlaq (qat'iy) summada belgilangan bo'lsa, soliq bazasi aksiz to'lanadigan tovarlarning (xizmatlarning) naturada ifodalangan hajmidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Ishlab chiqarilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga (xizmatlarga) soliq stavkalari foizlarda (advalor) belgilangan bo'lsa, soliq bazasi bo'lib realizatsiya qilingan aksiz to'lanadigan tovarlarning (xizmatlarning) qiymati, biroq ularning haqiqiy tannarxidan past bo'lmagan qiymati hisoblanadi.

Jismoniy shaxslar mehnatiga haq to'lash, hisoblab chiqarilgan dividendlar hisobiga bepul yoki boshqa tovarlarga (xizmatlarga) ayirboshlash uchun beriladigan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq bazasi ushbu moddaning ikkinchi va uchinchi qismlarida belgilangan tartibda aniqlanadi.

Qaytarib berish sharti bilan qayta ishlangan xomashyo va materiallardan ishlab chiqarilgan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq bazasi aksiz to'lanadigan tovarlarni ishlab chiqarishga doir ishlarning qiymatini hamda qaytarish sharti bilan qayta ishlangan xomashyo va materiallarning qiymatini o'z ichiga oladi.

Aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan qat'iy belgilangan va advalor soliq stavkalaridan iborat bo'lgan aralash soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi, agar ushbu moddaning ikkinchi va uchinchi qismlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, aksiz to'lanadigan tovarlarning naturada ifodalangan hajmidan hamda realizatsiya qilingan aksiz to'lanadigan tovarlarning qiymatidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Chetdan olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan foizlardagi (advalor) soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq belgilanadigan bojxona qiymati asosida aniqlanadi.

Olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan qat'iy belgilangan soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi import qilingan aksiz to'lanadigan tovarlarning natura holdagi hajmidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan qat'iy belgilangan va advalor soliq stavkalaridan iborat bo'lgan aralash soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq chetdan olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan foizlardagi (advalor) soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq belgilanadigan bojxona qiymati asosida aniqlanadi.

Olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan qat'iy belgilangan soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi import

qilingan aksiz to'lanadigan tovarlarning natura holdagi hajmidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Olib kirilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan qat'iy belgilangan va advalor soliq stavkalaridan iborat bo'lgan aralash soliq stavkalari belgilangan bo'lsa, soliq bazasi bojxona qonunchiligiga muvofiq belgilanadigan, aksiz to'lanadigan tovarlarning naturada ifodalangan hajmidan va (yoki) aksiz to'lanadigan tovarlarning bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq belgilanadigan bojxona qiymatidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

288-modda. Aksiz to'lanadigan tovarlar eksportini tasdiqlash

Aksiz to'lanadigan tovarlar eksportini tasdiqlovchi hujjatlar quyidagilardan iboratdir:

1) eksport qilinadigan aksiz to'lanadigan tovarlarni yetkazib berish ga doir kontrakt (kontraktning belgilangan tartibda tasdiqlangan ko'chirma nusxasi);

2) tovarlarni eksport rejimida chiqarishni amalga oshiruvchi bojxona organining belgisi qo'yilgan bojxona yuk deklaratsiyasi;

3) O'z. Res.ning bojxona chegarasidagi o'tkazish punktida joylashgan bojxona organining tovarlar tayinlangan mamlakatga jo'natilganligini tasdiqlovchi belgisi qo'yilgan, tovarga ilova qilinadigan hujjatlar;

4) chet ellik sotib oluvchi (to'lovchi) tomonidan eksport qilinayotgan tovarlar uchun haq to'langanligini tasdiqlovchi bank hujjatidan ko'chirma.

Tovarlarni chet el valyutasida eksport qilish yuzasidan daromadlar tovarlar eksport rejimiga chiqarilgan kundan e'tiboran bir yuz sakson kalendar kuni ichida kelib tushmagan taqdirda, tovarlarni eksportga realizatsiya qilish soliq solishning obyektidir.

Tovarlarni eksportga vositachi orqali vositachilik shartnomasi bo'yicha realizatsiya qilingan taqdirda eksportni tasdiqlash uchun komitent (topshiriq beruvchi) tomonidan soliq to'lovchining vositachi yoki ishonchli vakil bilan tuzilgan vositachilik shartnomasi yoki topshiriq shartnomasi qo'shimcha ravishda taqdim etiladi.

Benzinni, dizel yoqilg'isini va gazni yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilish chog'ida realizatsiya qilingan va (yoki) shaxsiy ehtiyojlar uchun foydalanilgan benzinning, dizel yoqilg'isi va gazning naturada ifodalangan hajmi soliq bazasi hisoblanadi.

Bazasi bojxona qonunchiligiga muvofiq belgilanadigan, aksiz to'lanadigan tovarlarning naturada ifodalangan hajmidan va (yoki) aksiz to'lanadigan tovarlarning bojxona to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq belgilanadigan bojxona qiymatidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Benzinni, dizel yoqilg'isini va gazni yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilish chog'ida realizatsiya qilingan va (yoki) shaxsiy ehtiyojlar uchun foydalanilgan benzinning, dizel yoqilg'isi va gazning naturada ifodalangan hajmi soliq bazasi hisoblanadi.

§ 7.3. Aksiz solig'i stavkalari

Soliq stavkalari tovarning yoki xizmatning qiymatiga nisbatan foizlarda (advalor), naturada ifodalangan o'lchov birligiga nisbatan mutlaq summada (qat'iy belgilangan), shuningdek advalor va qat'iy belgilangan soliq stavkalarini o'z ichiga olgan aralash stavkada belgilanadi.

Quyidagilar soliq solish obyekti hisoblanmaydi:

- 1) aksiz to'lanadigan tovarlarni eksportga realizatsiya qilish, bundan aksiz to'lanadigan tovarlarning ayrim turlari mustasno;
- 2) bojxona hududida qayta ishlash bojxona tartib-taomiliga joylashtirilgan tovarlardan ishlab chiqarilgan, qayta ishlash mahsuli bo'lgan aksiz to'lanadigan tovarlarni keyinchalik O'z. Res.ning bojxona hududidan olib chiqib ketish sharti bilan berish;
- 3) ixtisoslashtirilgan gaz ta'minoti korxonalarini orqali aholiga suyultirilgan gazni maishiy ehtiyojlar uchun realizatsiya qilish;
- 4) O'z. Res.ning bojxona hududiga quyidagi aksiz to'lanadigan tovarlarni.

Tamaki mahsulotlariga nisbatan soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

T/r	Tamaki mahsulotlari turlari	Soliq stavkalari	
		import qilinganda	Ishlab chiqariladigan
1.	Filtrli, filtrsiz sigaretalar, papirosalar, sigarellalar (sigaretlar), bidi, kretek	342 000 so'm/1 000 dona+ 10 foiz	2023-yil 1-yanvardan: 203 500 so'm/ 1 000 dona +10 foiz 2023-yil 1-fevraldan: 223 850 so'm/ 1 000 dona + 10 foiz
2.	Sigara	5 720 so'm/1 dona	
3.	Chilim uchun tamaki	341 000 so'm/kg*	
4.	Chekiladigan, o'rama tamaki	341 000 so'm/kg	
5.	Chaynaladigan, hidlanadigan va shimiladigan tamaki	341 000 so'm/kg	
6.	Qizdiriladigan tamaki tayoqchasi, qizdiriladigan tamakili kapsula va tarkibida tamaki bo'lgan o'xshash tamoyil bilan foydalaniladigan boshqa mahsulotlar	341 000 so'm/kg	
7.	Nikotinli tamakisiz snyus	137 500 so'm/kg	
8.	Tarkibida nikotin mavjud bo'lgan suyuqlik (kartrijlarda, rezervuarlarda va elektron sigaretlarda, foydalanish uchun boshqa konteynerlarda)**	605 so'm/ml	

* Belgilangan soliq stavkasi bo'yicha soliq chilim uchun tamakisiz aralashmani olib kirishda ham to'lanadi.

** Tarkibida nikotin mavjud bo'lgan suyuqlikni (nikotinni) uni iste'mol qilish (elektron va boshqalar) tizimlarida olib kirishda soliq tarkibida nikotin mavjud bo'lgan suyuqlik hajmidan kelib chiqqan holda to'lanadi

Alkogol mahsulotlariga nisbatan soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

T/r	Alkogol mahsulotlari turlari	Soliq stavkalari(1 litr uchun)		
		import qilinganda	ishlab chiqariladigan	
			2023-yil 1-yanvardan	2023-yil 1-fevraldan
1.	Oziq-ovqat xomashyosidan rektifikatsiyalangan etil spirti, rektifikatsiyalangan va efiroaldegidli fraksiyadan texnik etil spirti va etil spirtining boshlang'ich fraksiyasi	70%	7 450 so'm	
2.	Aroq, konyak va boshqa alkogol mahsulotlari(aksiz to'lanadigan tovar tarkibidagi suvsiz etil spirtining 1 litri uchun, bundan 3 va 4-bandlar mustasno)	106800 so'm	34 500 so'm	38 000 so'm
3.	Vino: tabiiy ravishda achitilgan tabiiy vinolar (etil spirti qo'shilmagan holda)	30000 so'm	1 so'm	
	boshqa vinolar, shu jumladan vyermut	42750 so'm	1 980 so'm	2 200 so'm
4.	Pivo	50%, biroq 12800 so'mdan kam bo'lmagan	1 380 so'm	1 550 so'm

Neft mahsulotlari va boshqa aksiz to'lanadigan tovarlar va xizmatlarga nisbatan soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

T/r	Tovarlar (xizmatlar) nomi	Soliq stavkalari	
		2023-yil 1-yanvardan	2023-yil 1-fevraldan
1.	Neft mahsulotlari:		
	benzin	275000 so'm/tonna	303000 so'm/tonna
	aviakerosin (sintetikdan tashqari)	220000 so'm/tonna	242000 so'm/tonna
	dizel yoqilg'isi (sintetikdan tashqari)	264000 so'm/tonna	291000 so'm/tonna
	EKO dizel yoqilg'isi (sintetikdan tashqari)	237600 so'm/tonna	262000 so'm/tonna
	dizel yoki karbyurator (injektor) dvigatellari uchun motor moyi	374000 so'm/tonna	412000 so'm/tonna
2.	Polietilen granulalar	10%	
3.	Tabiiy gaz, bundan O'zbekiston Respublikasiga olib kirilgan gaz mustasno	20%	
4.	Yakuniy iste'molchiga realizatsiya qilinadigan:		
	benzin	1 litr uchun 385 so'm/1 tonna uchun 512 000 so'm	1 litr uchun 425 so'm/1 tonna uchun 565 000 so'm
	dizel yoqilg'isi	1 litr uchun 385 so'm/1 tonna uchun 468000 so'm	1 litr uchun 425 so'm/1 tonna uchun 516000 so'm
	suyultirilgan gaz	1 litr uchun 385 so'm/1 tonna uchun 730000 so'm	1 litr uchun 425 so'm/1 tonna uchun 807500 so'm
	siqilgan gaz	1 kub metr uchun 550 so'm	1 kub metr uchun 605 so'm
5.	Mobil aloqa xizmatlari	10%	
6.	Xushbo'ylashtiruvchi yoki rang beruvchi qo'shimchalarsiz oq shakar	20%	

O'z. Res. Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda insonparvarlik yordami sifatida olib kirish;

davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar orqali xayriya yordami maqsadida, shu jumladan texnik ko'mak ko'rsatish maqsadida olib kirish;

agar ular olib kirilayotganda soliqdan ozod etilishi qonunda nazarda tutilgan bo'lsa, xalqaro moliya institutlarining qarzlari va hukumat tashkilotlarining xalqaro qarzlari hisobidan olib kirish;

5) aksiz to'lanadigan tovarlarni O'z. Res.ning bojxona hududiga soliq solinmaydigan tovarlarni olib kirish normalari doirasida jismoniy shaxslar tomonidan import qilish;

6) vakolatli davlat organining yozma shakldagi tasdig'i bo'lgan taqdirda, telekommunikatsiyalar operatorlari hamda tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini syertifikatlashtirish bo'yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalari;

7) ishlab chiqaruvchilar tomonidan turistik yo'nalishlarda tashkil etilgan degustatsiya hududlarida (joylarida) realizatsiya qilinadigan tabiiy vino mahsulotlariga.

Ayrim rivojlangan davlatlarda, masalan, Fransiyada aksizlar tovarlarning natural birligiga nisbatan qat'iy stavkalarda belgilab qo'yilgan. Jumladan, 1 litr vino uchun aksiz solig'ining stavkasi 22 santimni, 1 litr shampandan vinosi uchun 55 santimni, 1 litr pivo uchun esa 19,5 santimni tashkil qiladi.

AQSHda aksiz soliqlari Federal ahamiyatga ega bo'lgan soliq hisoblanadi. Lekin ularning davlat budjeti daromadlarining hajmidagi salmog'i nisbatan kichik. Aksiz solig'i tamaki va alkogolli mahsulotlarga, transport xizmatlariga nisbatan joriy qilingan. Aksiz solig'ining stavkasi 10 foizni tashkil etadi.

Buyuk Britaniyada aksiz soliqlari egri soliqlarning tarkibida salmog'iga ko'ra qo'shilgan qiymat solig'idan keyingi o'rinni egallaydi. Aksiz solig'i yoqilg'i, alkogol va tamaki mahsulotlariga, transport vositalari va xizmatlariga nisbatan joriy qilingan. Uning stavkalari 10 foizdan 30 foizgacha oraliqda tebranadi.

Germaniyada aksiz solig'i bo'yicha tushumlarning asosiy qismi Federal budjetga o'tkaziladi, faqat pivoga nisbatan joriy qilingan aksiz solig'i bo'yicha tushumlar federal budjetga kelib tushmaydi. Aksiz solig'ining stavkalari tovarlarning noto'g'ri birligiga nisbatan foizlarda va "yevro"da belgilangan. Masalan, sug'urta bitimlari bo'yicha aksiz solig'ining stavkasi sug'urta polisi summasining 12 foiz miqdorida belgilangan. Shampan vinosiga nisbatan belgilangan soliq stavkasi 0,75 litr uchun 2 yevroni tashkil qiladi.

§ 7.4. Soliq hisobotini taqdim etish tartibi

Soliqni hisoblab chiqarish tartibi soliqni hisoblab chiqarish soliq solinadigan bazadan va soliqning belgilangan stavkalaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi; import qilingan, aksiz to'lanadigan, o'ziga nisbatan aralash – qat'iy belgilangan soliq stavkalari belgilangan tovarlar bo'yicha soliq solish bazasi va stavkadan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi, bunda soliq summasi qat'iy belgilangan stavka qo'llanilgan holda hisoblab chiqarilgan summadan kam bo'lishi mumkin emas.

Soliq davri-bir oy.

Soliq hisobotini taqdim etish tartibi: soliq hisoboti, soliq bo'yicha hisobda turilgan joydagi soliq organlariga har oyda, soliq davridan keyingi oyning 10-kunidan kechiktirmay taqdim etiladi; benzin, dizel yoqilg'isi va gaz avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari orqali realizatsiya qilingan taqdirda, soliq hisoboti avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari joylashgan yerdagi soliq organlariga har oyda, soliq davridan keyingi oyning 10-kunidan kechiktirmay taqdim etiladi.

Soliq to'lash tartibi: soliqni to'lash soliq hisobotini taqdim etish muddatidan kechiktirmay amalga oshiriladi; import qilinadigan tovarlar bo'yicha soliqni to'lash bojxona to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda amalga oshiriladi; aksiz markalari bilan tamg'alanishi lozim bo'lgan olib kiriladigan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq aksiz markalari olinguniga qadar to'lanadi.

Aksiz markalari – O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda “Ayrim turdagi mahsulotlarni majburiy raqamli markirovkalash tizimi bosqichma-bosqich joriy etilishini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 833-sonli qaroriga asosan mahsulotlarni identifikatsiya vositalari orqali raqamli markirovkalash va ularning aylanmasini kuzatib borish qoidalari, asl belgisi mahsulotlarni raqamli markirovkalash va kuzatib borish milliy axborot tizimiga texnik xizmat ko‘rsatish va foydalanish tartibi, tamaki mahsulotlarini identifikatsiya vositalari orqali raqamli markirovkalash xususiyatlari va alkogol mahsulotlarini identifikatsiya vositalari orqali raqamli markirovkalash xususiyatlari belgilangan.

O‘z-o‘zini nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Aksiz solig‘i to‘lovchilari kimlar hisoblanadi?
2. “Aksiz” atamasi fransuzcha qanday ma’noni anglatadi?
3. Aksiz solig‘ining vazifalari nimalardan iborat?
4. Aksiz solig‘i kimlarga solinmaydi?
5. Aksiz solig‘i obykti nimalardan iborat?
6. Aksiz solig‘ini hisoblash tartibini ko‘rsating.

VIII BOB. YURIDIK SHAXSLARNING MOL-MULKIGA SOLINADIGAN SOLIQ

§ 8.1. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

§ 8.2. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

§ 8.3. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Kalit so'zlar: mol-mulk solig'i, yuridik shaxslar.

§ 8.1. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

Davlat budjetini shakllantirishning eng optimal usuli soliqlar hisoblanib, ularning paydo bo'lishiga davlatchilikning vujudga kelishi sabab bo'lgan. Hozirgi kunda jahonda mavjud 230 ga yaqin mamlakatlarda davlat budjetining asosiy daromad manbalaridan biri bu – soliqlardir. Korxonalar mulk solig'i joriy qilinishidan asosiy maqsad ham davlat budjetini doimiy va barqaror daromadini ta'minlash hisoblanadi. Mulk solig'i amal qiladigan barcha mamlakatlarda ushbu soliq mahalliy (shtat, shahar, tuman va shu kabilar) budjetlarga kelib tushadi.

Mol-mulk solig'i soliq tizimida o'z o'rniga va boshqa soliq'larga nisbatan quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- mulk solig'i soliq obyekti bo'lgan mulkning soliqqa tortish maqsadida buxgaltyeriya balansida ko'rsatilgan aniq qiymati asosida undiriladi, ya'ni unga nisbatan hech qanday chegirma yoki qo'shilmalar qo'shilmaydi;

- mulk solig'i soliqqa tortiladigan mulklarga moliya-xo'jalik faoliyatida foydalanish yoki foydalanmasligidan qat'iy nazar soliq solinadi, hattoki ikki barobar miqdorida ham undirilishi mumkin.

Mamlakatimizda 1991-yil 15-fevralda qabul qilingan "Korxonalar, tashkilotlar va birlashmalardan olinadigan soliqlar to'g'risida"gi Qonun respublikamizda yangi soliq tizimi shakllanishini boshlab berdi. U birinchi bor soliq tizimining tuzulishini va ishlashining umumiy mexanizmini aniqlab berdi, soliqlar, yig'img'lar va boshqa to'lovlar ro'yxatini, ularni hisoblash va undirish tartibini, soliq to'lovchilarning burchlari va javobgarligini ko'rsatdi.

Ushbu Qonunga ko'ra, 1992-yil 1-yanvardan e'tiboran korxonalar mulkiga soliq joriy qilindi va mamlakatimiz soliq tizimida yangi muhim mahalliy soliq amal qila boshladi.

Ushbu soliqni undirish bo'yicha 1992-yil 25-martdagi 412-sonli "Korxonalar mol-mulkiga soliqni hisoblash va budjetga o'tkazish tartibi to'g'risida"gi yo'riqnomasi qabul qilindi.

Ushbu yo'riqnomaga muvofiq soliq to'lovchi bo'lib soliqqa tortiladigan mol-mulkka ega bo'lgan yuridik shaxslar hisoblanadi va soliq obyekt sifatida ular mulkning qiymatdagi ifodasi sifatida qaraldi.

1993-yil 1-yanvargacha soliq korxonalar ixtiyorida qoladigan daromadlardan to'landi. Bu esa korxonalar oxir-oqibat o'zida qoladigan foydaning kamayishiga olib kelardi. Shu sababli bu soliqni korxonalar moliya faoliyatiga salbiy ta'sirini oldini olish maqsadida soliq summasi mahsulot tannarxiga kiritiladigan xarajatlar tarkibiga qo'shiladigan bo'ldi. Soliq summasining bu tarzda mahsulot tannarxiga kiritilishi ham ilmiy asosga ega emas, chunki soliq summasining mahsulot tannarxiga qo'shilishi mahsulot tannarxining oshishiga va korxonalar mahsulotining bozorda sotilishini biroz bo'lsada cheklaydi. Shu bilan birgalikda 1993-yildan boshlab korxonalar tomonidan asosiy vositalariga hisoblangan eskirish summalari ham soliqqa tortiladigan bo'ldi. Bularning soliqqa tortilishiga sabab, o'tish davrida davlat budjetini mablag' bilan to'ldirish maqsadi ko'zda tutildi. Lekin bu bozor iqtisodiyoti qonun qoidalariga zid hisoblanadi, eskirish summasi korxonalar foydasi hisobidan eskirish hisoblanayotgan obyekt o'rniga yangisini kiritish maqsadida amalga oshiriladi. Bu summaga soliq solinishi esa korxonalarda yangi texnologiyalardan

foydalanilishini rag'batlantirmaydi. Shu sababli bu qoida bir yilchagina amalda bo'ldi va bekor qilindi.

1994-yil 1-yanvardan boshlab, korxonalar va tashkilotlar balansidagi asosiy ishlab chiqarish fondlarining dastlabki qiymati bo'yicha soliqqa tortish obyekti etib belgilandi. Soliq asosiy vositalar dastlabki qiymatidan undirilishiga o'tilishi o'sha yillarda kuzatilgan yuqori darajadagi inflyatsiya sur'atlari hisoblanadi. Yuqori darajadagi inflyatsiya sur'ati mulklar qiymatining bozor qiymati o'rtasidagi tafovutning vujudga kelishi va uning yildan yilga oshib borishi sabab bo'ladi. Buning natijasida ulardan undiriladigan soliq hech qanday ta'sir doirasiga ega bo'lmay qoladi.

Xo'jalik faoliyatini amalga oshiruvchi korxonalar 1997-yilgacha alohida mol-mulk solig'ini va transport vositalari uchun soliqni to'lardilar. Bunda korxonalar balansida turuvchi asosiy ishlab chiqarish fondlarining balans (eskirish hisobga olinmagan) qiymati soliq obyekti hisoblanardi. Soliqlarni unifikatsiyalash qoidasiga asosan 1997-yildan boshlab yuqoridagi ikkita soliq o'miga yagona – korxonalar mol-mulk solig'i undirila boshlandi.

O'zbekiston Respublikasida Soliq kodeksining qabul qilinishi mulk solig'ini yanada takomillashishida muhim omil bo'ldi. Soliq kodeksi qabul qilinishi bilan korxonalar mol-mulk solig'ini undirish tartibini belgilab beruvchi yo'riqnoma O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasining 1997-yil 10-noyabrdagi 3497-90 son qarori bilan "Yuridik shaxslar mol-mulkidan olinadigan soliqni hisoblash va budjetga o'tkazish tartibi to'g'risidag"gi yo'riqnomasi qayta tahrirda qabul qilindi. Soliq kodeksi amalga kiritilishi bilan mulk solig'iga soliq solish obyekti kengaydi. Asosiy vositalar (qonun hujjatlariga muvofiq, mulk qilib olingan yer qiymati bundan mustasno)ning, jumladan, lizing shartnomasi bo'yicha sotib olingan asosiy vositalarning hamda korxonalar balansida eskirishi chegirilmasdan turgan nomoddiy aktivlarning o'rtacha yillik qiymati soliqqa tortish obyekti qilib belgilandi.

Mamlakat soliq tizimida mol-mulk solig'ini joriy qilishdan ko'zlangan maqsad:

1. Birinchidan, korxonalar o'zlarining xo'jalik faoliyatini yuritishda ortiqcha va foydalanilmayotgan mol-mulkini sotishga qiziqishini uyg'otish.

2. Ikkinchidan, korxonalar balansidagi mol-mulkdan samarali foydalanishni rag'batlantirishdan iborat.

§ 8.2. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

Mol-mulk solig'i to'lovchilar, soliqqa tortish obyekti va mol-mulkning o'rtacha yillik qoldiq qiymatini aniqlash tartibi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning soliq to'lovchilari quyidagilardir:

1) Soliq obyekti hisoblanuvchi mol-mulkka ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari;

2) O'zbekiston Respublikasi hududida ko'chmas mulkka ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar.

3) Agar ko'chmas mulk mulkdorining joylashgan yerini aniqlashning imkoni bo'lmasa, ushbu mulkka egalik qiluvchi va (yoki) undan foydalanuvchi shaxs soliq to'lovchi hisoblanadi.

4) Agar yuridik shaxs ko'chmas mulkni moliyaviy ijaraga (lizing) olgan bo'lsa, u ham soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi.

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar O'zbekiston Respublikasining rezidentlari O'zbekiston Respublikasi hududida soliq solinadigan mol-mulkka ega bo'lsa Mulkdorning joylashgan yeri aniq bo'lmasa, soliqni mulkdan foydalanuvchi to'laydi.

O'zbekiston Respublikasi norezidentlari O'zbekiston Respublikasi hududida o'z mulkida ko'chmas mulkka ega bo'lsa, mulkdorning joylashgan yeri aniq bo'lmasa, soliqni mulkdan foydalanuvchi to'laydi.

Ko'chmas mulk yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq soliq solish obyektini hisoblanadi

1) ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organlarda ro'yxatdan o'tkazilishi lozim bo'lgan binolar va inshootlar;

2) qurilishi tugallanmagan obyektlar. Qurilishi tugallanmagan obyektlarga qurilish obyektiga doir loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan normativ muddatda 24 oy ichida qurilishi tugallanmagan obyektlar kiradi;

3) temir yo'llar, magistral quvurlar, aloqa va elektr uzatish liniyalari, shuningdek mazkur obyektlarning ajralmas texnologik qismi bo'lgan inshootlar;

4) qurilish tashkilotlari yoki imoratlarni quruvchilar balansida keyinchalik sotish uchun ko'rsatilgan turar joy ko'chmas mulk obyektlari, ko'chmas mulk obyektini foydalanishga topshirilgandan keyin 6 oy o'tgach.

Soliq solish obyektini ko'chmas mulklar, shu jumladan, moliyaviy ijara (lizing) shartnomasi bo'yicha olingan ko'chmas mulk

Tugallanmagan qurilish obyektlari:

-Loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan muddatda;

-Qurilishning normativ muddati belgilanmagan bo'lsa, ushbu obyektning qurilishiga vakolatli organning ruxsati olingan oydan qurilish boshlanganidan e'tiboran yigirma to'rt oy ichida qurilishi tugallanmagan obyektlar kiradi.

Belgilangan muddatda ishga tushirilmagan asbob-uskunalar:

- Loyiha-smeta hujjatlarida asbob-uskunalarini ishga tushirish muddatlari bo'lmagan taqdirda;

- Buyurtmachi sifatida ish ko'rayotgan yuridik shaxsning rahbari tomonidan tasdiqlangan muddatlar qabul qilinadi, lekin bir yildan ko'p bo'lmashligi kerak.

2018-yil 1-yanvardan boshlab-yuridik shaxslarning mol-mulk solig'i obyektini qilib faqatgina ko'chmas mulk obyektlari belgilandi.

Quyidagilar soliq bazasidir:

1) Obyektlar bo'yicha – o'rtacha yillik qoldiq qiymati.

Ko'chmas mulkning qoldiq qiymati ushbu mol-mulkning boshlang'ich (tiklanish) qiymati bilan soliq to'lovchining hisob siyosatida belgilangan usullardan foydalanilgan holda hisoblab chiqilgan amortizatsiya miqdori o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

Bunda to'liq amortizatsiya qilingan bino bo'yicha uning 3 yilda kamida bir marta aniqlanadigan qayta baholangan (bozor) qiymati soliq bazasidir;

2) Tugallanmagan qurilishning o'rtacha yillik qiymati;

O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ko'chmas mulk obyektlariga nisbatan soliq bazasi ushbu mol-mulkning o'rtacha yillik qiymatidir.

Quyidagilar soliq bazasidir:

obyektlar bo'yicha — o'rtacha yillik qoldiq qiymati.

- Ko'chmas mulkning qoldiq qiymati ushbu mol-mulkning boshlang'ich (tiklanish) qiymati bilan soliq to'lovchining hisob siyosatida belgilangan usullardan foydalanilgan holda hisoblab chiqilgan amortizatsiya miqdori o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

- tugallanmagan qurilishning o'rtacha yillik qiymati;

O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ko'chmas mulk obyektlariga nisbatan soliq bazasi ushbu mol-mulkning o'rtacha yillik qiymatidir.

Bunda to'liq amortizatsiya qilingan bino bo'yicha uning 3 yilda kamida bir marta aniqlanadigan qayta baholangan (bozor) qiymati soliq bazasidir;

Soliq solinadigan bazani belgilash tartibi.

Soliq solish obyektlarining o'rtacha yillik qoldiq qiymati (o'rtacha yillik qiymat) hisobot davridagi har bir oyning oxirgi kunidagi holatga ko'ra soliq solish obyektlarining qoldiq qiymatlarini (o'rtacha yillik qiymatlarini) qo'shishdan olingan summaning o'n ikkidan bir qismi sifatida ortib boruvchi yakun bilan aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ko'chmas mulk obyektlari bo'yicha soliq bazasi mazkur obyektlarga bo'lgan mulk huquqini tasdiqlovchi hujjatlarda ko'rsatilgan qiymat asosida aniqlanadi.

Soliq bazasi har bir soliq solish obyektini bo'yicha alohida aniqlanadi.

Soliq to'lovchi tomonidan soliqni to'lash nazarda tutilmagan faoliyat turlari amalga oshirilgan taqdirda, soliq bazasi soliq solinadigan va soliq solinmaydigan mol-mulk hisobini alohida-alohida yuritish asosida aniqlanadi.

Alohida-alohida hisob yuritishning imkoni bo'lmasa, soliq bazasi soliq to'lanishi nazarda tutilgan faoliyatdan olinadigan sof tushumning jami sof tushum hajmidagi ulushiga qarab aniqlanadi.

2022-yildan boshlab mol-mulk solig'ini hisoblab chiqarishda bino va inshootlar bo'yicha soliq bazasi (liniyali obyektlar va tugallanmagan qurilish obyektlari bundan mustasno) bu obyektlarga 1 kv. metr uchun mutlaq miqdorda belgilangan minimal qiymatdan past bo'lishi mumkin emasligi bo'yicha quyidagi miqdordagi tartib kiritildi:

Toshkent shahrida – 2 500 000 so'm;

Nukus shahrida va viloyat markazlarida – 1 500 000 so'm;

boshqa shaharlarda va qishloq joylarda – 1 000 000 so'm.

Bunda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va xalq deputatlari viloyatlar Kengashlari belgilangan minimal qiymatga, tumanlarning iqtisodiy rivojlanishiga qarab 0,5 gacha bo'lgan kamaytiruvchi koeffitsient kiritishi mumkin.

Agar obyektning 1 kv. metri qiymati belgilangan minimal qiymatdan past bo'lsa, soliq to'lovchi ko'chmas mulk obyektlari qiymatini mustaqil baholashni amalga oshirish uchun baholovchilarni jalb etishga haqli. Bunda mustaqil baholash natijalari soliq bazasi sifatida e'tirof etiladi

Agar baholash natijalari qiymati 1 kv.metr uchun belgilangan minimal qiymatdan ko'p bo'lib chiqsa, ushbu holda soliq to'lovchilar soliqni hisoblab chiqish maqsadida, 1 kv.metr uchun belgilangan minimal qiymatni qo'llash huquqiga ega.

§ 8.3. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq stavkasi – 1,5 foiz.

Agar qurilishi normativ muddatda tugallanmagan obyektlarga nisbatan soliq stavkasi 3 foiz miqdorida belgilanadi.

Bo'sh turgan binolar, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlari, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar, shuningdek, tugallanmagan qurilish obyektlariga nisbatan qonun hujjatlarida oshirilgan soliq stavkalarini belgilash yo'li bilan ta'sir choralari qo'llanilishi mumkin soliq imtiyozlari ularga tatbiq etilmaydi.

Quyidagilar mol-mulk solig'ini 0,4% va 4 % larda to'lashadi.

Umumiy foydalanishdagi temir yo'llar, magistral quvurlar, aloqa va elektr uzatish liniyalari, shuningdek, mazkur obyektlarning ajralmas texnologik qismi bo'lgan inshootlar - 0.4%

Yuridik shaxslar mol-mulkinging o'rtacha yillik qoldiq qiymati hisobot yilining 1-yanvaridagi va hisobot yilidan keyingi yilning 1-yanvaridagi mol-mulk qoldiq qiymatining yarmini qo'shishdan olingan summani hamda hisobot davri qolgan barcha oylari har bir dastlabki kunidagi mol-mulk qoldiq qiymati summasini 12 ga bo'lishdan olingan son sifatida quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

-Konservatsiya qilinishi to'g'risida Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilingan ko'chmas mulk va tugallanmagan qurilish obyektlari – 0.4%

-Vaqtida foydalanishga topshirilmagan tugallanmagan qurilish obyektlari (24 oygacha) – 3%

2022-yil 1-yanvardan boshlab 2027-yil 1-yanvargacha mehmonxona (joylashtirish vositalari) va maydoni 5 ming kv.m. dan yuqori bo'lgan savdo komplekslari (shu jumladan, ular egallagan yer uchastkalari) bo'yicha:

Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i va mol-mulk solig'i stavkalari 90 foizga kamaytirilmoqda. Bunda 2027-yil 1-yanvargacha yangidan quriladigan obyektlarga (shu jumladan, ular egallagan yer

uchastkasiga) nisbatan mazkur imtiyoz ular foydalanishga topshirilgan oydan boshlab 5 yil muddat davomida qo'llaniladi;

- foyda solig'ini hisoblashda binolarning qiymatini ikki yil davomida amortizatsiya xarajatlari sifatida chegirish huquqini berilmoqda;

- 2022-yil 1-apreldan boshlab 2025-yil 1-yanvargacha ro'yxat bo'yicha tuman va shaharlarda belgilanadigan turizm hududlarida ro'yxatdan o'tgan hamda ushbu hududda umumiy ovqatlanish, mehmonxona (joylashtirish), savdo, ko'ngilochar, turoperator va turagent xizmatlarini ko'rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari uchun:

- aylanmadan olinadigan soliq stavkasini – 1 foiz;

- ushbu hududlardagi obyektlar va ular egallagan yer uchastkasi bo'yicha yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq va yer solig'i miqdorlarini – mazkur soliqlar bo'yicha hisoblangan summaning 1 foizi miqdorida belgilanmoqda.

2022-yil 1-apreldan boshlab qishloq joylarda antenna-machta metall konstruksiyalarini, ularga o'rnatilgan va ularning ajralmas qismi bo'lgan konstruksiyalar hamda ular egallagan yer uchastkalarini yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqdan va yer solig'idan ozod etish belgilanmoqda.

Soliq hisoblab chiqarilayotganda soliq bazasi quyidagilarning o'rtacha yillik qoldiq qiymatiga (o'rtacha yillik qiymatiga) kamaytiriladi:

1) madaniyat va san'at, ta'lim, sog'liqni saqlash (bundan turistik zonalarda joylashgan sanatoriy-kurort obyektlari mustasno), jismoniy tarbiya va sport, ijtimoiy ta'minot obyektlarining;

2) qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va saqlash uchun, shuningdek, ipak qurti yetishtirish uchun foydalaniladigan qishloq xo'jaligi korxonalarini balansida bo'lgan mol-mulkning.

Quyidagilar soliqdan ozod qilinadi:

1) yagona ishtirokchilari nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari bo'lgan va xodimlarining umumiy sonida nogironligi bo'lgan shaxslar kamida 50 foizni tashkil etadigan hamda nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnatiga haq to'lash fondi mehnatga haq

to'lash umumiy fondining kamida 50 foizini tashkil etadigan yuridik shaxslar;

2) qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini (nominal quvvati 0,1 MVt va undan ortiq bo'lgan) o'rnatganlik uchun qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan energiya ishlab chiqaruvchilar, ular foydalanishga joriy etilgan paytdan e'tiboran 10 yil muddatga.

Kalendar yil soliq davridir.

Soliq hisoboti soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi soliq organiga yilda bir marta, yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda taqdim etiladi, O'zbekiston Respublikasi norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan esa soliq hisoboti davridan keyingi yilning 15 fevraliga qadar bo'lgan muddatda taqdim etiladi.

Agar ko'chmas mulk, ko'rsatilgan obyektlardan tashqari, soliq to'lovchining soliq bo'yicha hisobga olish joyida joylashmagan bo'lsa, soliq hisoboti ko'chmas mulk joylashgan yerdagi soliq organlariga taqdim etiladi.

Soliq davri mobaynida soliq to'lovchilar soliq bo'yicha bo'nak to'lovlarni to'laydi.

Bo'nak to'lovlar miqdorini hisoblab chiqarish uchun soliq to'lovchilar joriy soliq davrining 10 yanvarigacha, yangi tashkil qilinganlari esa, davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sanadan e'tiboran 30 kundan kechiktirmay soliq organlariga mo'ljallanayotgan soliq bazasidan va tegishli soliq stavkasidan kelib chiqqan holda hisoblangan joriy soliq davri uchun soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani taqdim etadi.

Soliq bo'yicha majburiyatlari soliq davri mobaynida yuzaga kelgan soliq to'lovchilar soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani soliq majburiyati yuzaga kelgan sanadan e'tiboran 30 kundan kechiktirmay taqdim etadi.

Bo'nak to'lovlar quyidagicha to'lanadi:

- aylanmadan soliq to'lovchilar tomonidan – yillik soliq summasining to'rtidan bir qismi miqdorida yilning har choragi uchinchi oyining 10-kunidan kechiktirmay;

- aylanmadan soliq to'lovchilar hisoblanmaydigan soliq to'lovchilar tomonidan – yillik soliq summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida har oyning 10-kunidan kechiktirmay.

Soliq davri uchun to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasi, bo'nak to'lovlar hisobga olingan holda, soliq hisobotini taqdim etish muddatidan kechiktirmay budjetga o'tkaziladi.

Soliq davrida soliq bo'yicha bo'nak to'lovlar summasi soliq hisobotida ko'rsatilgan budjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasiga nisbatan 10 foizdan ortiq kamaytirilgan taqdirda, soliq organi bo'nak to'lovlarni soliqning haqiqiy summasidan kelib chiqib, penya hisoblagan holda qaytadan hisoblab chiqadi.

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasalar orqali amalga oshirmaydigan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari tomonidan soliq har yili bir marta soliq hisoboti davridan keyingi yilning 15-fevralidan kechiktirmay to'lanadi.

O'z-o'zini nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Qanday bino va inshootlar, qurilish obyektlari jismoniy shaxslarning mol-mulk solig'i obyektini hisoblanadi?

2. Ulushli mulk obyektlari bo'yicha mol-mulk solig'i qanday to'lanadi?

3. Yuridik shaxslarni mol-mulk solig'i soliq to'lovchilari kimlar hisoblanadi?

4. Yuridik shaxslarni mol-mulk solig'i obyektini nimalar hisoblanadi?

5. Mol-mulk solig'i boshqa soliqlarga nisbatan qanday o'ziga xos xususiyatlarga ega?

6. Yuridik shaxslarni mol-mulk solig'idan kimlar ozod qilinadi?

7. Yuridik shaxslarni mol-mulk solig'ini hisoblash tartibini ko'rsatib bering?

8. Yuridik shaxslarni mol-mulk solig'ini to'lash tartibi?

IX BOB. JISMONIY SHAXSLARNING MOL-MULKIGA SOLINADIGAN SOLIQ

§ 9.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obykti, soliq bazasi

§ 9.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Kalit so'zlar: mol-mulk solig'i, jismoniy shaxslar, soliq stavkalari

§ 9.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obykti, soliq bazasi

Soliq to'lovchilar:

1. Mulkida mol-mulki bo'lgan jismoniy shaxslar, shu jumladan chet el fuqarolari, agar O'z. Res.ning xalqaro shartnomalarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan holdagi yoki etmagan holdagi dehqon xo'jaliklari jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ining soliq to'lovchilaridir.

2. Agar mol-mulk mulkdorining joylashgan yerini aniqlash imkoni bo'lmasa, shuningdek, ko'chmas mulk mulkdori vafot etgan taqdirda, bu mulk qaysi shaxsning egaligida va (yoki) foydalanishida bo'lsa, o'sha shaxs soliq to'lovchidir.

O'zb. Res. hududida joylashgan quyidagi mol-mulk JShdan olinadigan mol-mulk solig'ining soliq solish obykti hisoblanadi:

- 1) uy-joylar, kvartiralar, dala hovli imoratlari;
- 2) tadbirkorlik faoliyati va (yoki) daromad olish uchun mo'ljallangan yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlari;
- 3) qurilishi tugallanmagan yashash uchun mo'ljallanmagan obyektlar.
- 4) ko'p kvartirali uylarga uzviy bog'liq bo'lgan avtomashina turar joylari, shuningdek boshqa imoratlar, binolar va inshootlar.

Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish obyektlarining kadastr qiymati soliq bazasi hisoblanadi.

Soliqni hisoblab chiqarish maqsadida soliq bazasi 42 million so'mdan kam bo'lishi mumkin emas.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkini baholash bo'yicha vakolatli organ tomonidan aniqlangan soliq solish obyektining bahosi mavjud bo'lmagan taqdirda mol-mulkning shartli qiymati Toshkent va Nukus shaharlarida, shuningdek viloyat markazlarida 42 million so'mdan 5 baravari miqdorida, boshqa shaharlarda va qishloq joylarda esa 42 million so'mdan 2 baravari miqdorida soliq bazasi hisoblanadi.

Bitta jismoniy shaxs bir nechta soliq solish objekti bo'yicha soliq to'lovchi bo'lgan taqdirda, soliq bazasi har bir obyekt bo'yicha alohida hisoblab chiqiladi.

Soliq kodeksiga ko'ra soliq solinadigan mol-mulkka ega bo'lgan jismoniy shaxslar, chet el fuqarolari, shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilari bo'lib hisoblanishadi.

Jismoniy shaxslarning O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan uy-joylari, kvartiralar, chorbog' va bog' uylari, garajlar va boshqa imoratlari, binolar va inshootlari qiymati soliq solish objekti hisoblanadi.

Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadigan soliq solish obyektlarining kadastr qiymati soliq bazasi hisoblanadi.

Soliqni hisoblab chiqarish maqsadida soliq bazasi qirq ikki million so'mdan kam bo'lishi mumkin emas.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkini baholash bo'yicha vakolatli organ tomonidan aniqlangan soliq solish obyektining bahosi mavjud bo'lmagan taqdirda, mol-mulkning shartli qiymati Toshkent va Nukus shaharlarida, shuningdek, viloyat markazlarida – ushbu moddaning ikkinchi qismida ko'rsatilgan summaning besh baravari

miqdorida, boshqa shaharlarda va qishloq joylarda esa – ikki baravari miqdorida soliq bazasi hisoblanadi.

Bitta jismoniy shaxs bir nechta soliq solish obyekti bo'yicha soliq to'lovchi bo'lgan taqdirda, soliq bazasi har bir obyekt bo'yicha alohida hisoblab chiqiladi.

Soliq imtiyozlari:

Quyidagilarning mulkida bo'lgan mol-mulk soliq solishdan ozod etiladi:

1) "O'zbekiston Qahramoni", Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan fuqarolarning;

2) urush nogironlari va qatnashchilari, shuningdek doirasi qonunchilik bilan belgilanadigan ularga tenglashtirilgan shaxslar;

3) sobiq SSSRni, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish yoxud harbiy xizmatning yoki ichki ishlar organlaridagi va O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasidagi xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarish chog'ida yaralanganligi, kontuziya yoki mayib bo'lganligi oqibatida yoxud frontda bo'lish bilan bog'liq kasallik tufayli halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning hamda ichki ishlar organlari va O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi xodimlarining ota-onalari hamda beva xotinlari (beva yerlari);

4) energiya resurslarining amaldagi tarmoqlaridan to'liq uzib qo'yilgan turar joylarda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanuvchi shaxslar qayta tiklanadigan energiya manbalari o'rnatilgan oydan e'tiboran uch yil muddatga;

5) yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar. Mazkur imtiyoz yetim bolalarga va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarga davlat tomonidan ajratiladigan uy-joy uchun ular yigirma uch yoshga to'lguniga qadar amal qiladi.

Quyidagi jismoniy shaxslarning mulkida bo'lgan mol-mulk oltmish kvadrat metr doirasida soliq solishdan ozod qilinadi:

1) o'n nafar va undan ortiq bolalari bor ota-onalaridan birining;

2) pensionerlarning;

3) I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslarning.

Yuqoridagi soliq imtiyozlariga ega bo'lgan shaxslar soliq imtiyozini olishga bo'lgan huquqini tasdiqlovchi hujjatlarni soliq solish obyekti joylashgan yerdagi soliq organlariga mustaqil ravishda taqdim etadi.

Ushbu belgilangan soliq imtiyozlari mulkdorning tanloviga ko'ra faqat bitta yashash uchun mo'ljallangan ko'chmas mulk obyektiga tatbiq etiladi.

Soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

№	Soliq solish obyektlari	Soliq stavkalari foizlarda
1.	Uy-joylar va kvartiralar, dala hovli imoratlari (umumiy maydoni 200 kv.m gacha bo'lganlarini qo'shib hisoblaganda), ko'p kvartirali uylarga uzviy bog'liq bo'lgan avtomashina turar joylari, shuningdek boshqa imoratlar, binolar va inshootlar	0,28
2.	Shaharlarda joylashgan uy-joylar va kvartiralar, umumiy maydoni:	
	200 kv.m dan ortiq va 500 kv.m gacha bo'lgan	0,37
	500 kv.m dan ortiq bo'lgan	0,49
3.	Boshqa aholi punktlarida joylashgan, umumiy maydoni 200 kv.m dan ortiq bo'lgan uy-joylar va kvartiralar, dala hovli imoratlari	0,37
4.	Tadbirkorlik faoliyati uchun yoxud yuridik shaxsga yoki yakka tartibdagi tadbirkorga ijaraga berish da foydalaniladigan soliq solish obyektlari, shuningdek tadbirkorlik faoliyati va (yoki) daromadlar olish uchun mo'ljallangan, yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlari	1,5

Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organlar tomonidan ro'yxatga olinmagan yangi qurilgan uy-joylarga nisbatan soliq stavkasi ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organlar tomonidan taqdim etilgan axborot asosida

mulkning shartli qiymatiga nisbatan ikki baravar miqdorida qo'llaniladi.

Hududlaming va faoliyat amalga oshiriladigan joylarning xususiyatlarini hisobga olgan holda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari, viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlari o'ratilgan soliq stavkalariga 0,7 dan 1,3 gacha bo'lgan oraliqdagi kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlar belgilashga haqli.

Normativ muddatda qurilishi tugallanmagan yashash uchun mo'ljallanmagan obyektlarga nisbatan soliq stavkasi, 3 foiz miqdorida belgilanadi.

Bo'sh turgan binolar, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlari, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar, shuningdek qurilishi tugallanmagan obyektlarga nisbatan qonunchilikda oshirilgan soliq stavkalarini belgilash yo'li bilan yuridik shaxslar uchun nazarda tutilgan ta'sir choralari qo'llanilishi mumkin

2023-yil uchun mol-mulkni ijaraga berovchi jismoniy shaxslar uchun belgilangan ijara to'lovining eng kam stavkalari					
T/r	Ijaraga beriladigan mol-mulk turi	Belgilangan stavka miqdorini tavsiflovchi ko'rsatkich	Oylik ijara to'lovi stavkalarining eng kam miqdorlari, so'mda		
			Toshkent shahri	Nukus shahri va viloyat markazi bo'lgan shaharlar	boshqa aholi punktlari
1.	Binolar:				
	turar joy	umumiy maydonning 1 kv. metri uchun	17 000	10 500	4 500
	noturar joy		35 000	20 500	8 300
2.	Avtomobil transporti:				
	engil avtomobil (yo'lovchilar, bagaj tashishga mo'ljallangan hamda haydovchi o'rmini hisoblamaganda, o'rindiqlar soni 8 tadan ko'p bo'lmagan avtotransport vositasi)	1 ta avtotransport vositasi uchun	695 000		
	mikroavtobuslar, avtobuslar va yuk avtomobillari		1 375 000		

Soliqni hisoblab chiqarish soliq to'lovchining yashash joyidan qat'iy nazar, soliq solish obyekti joylashgan yerdagi soliq organlari

tomonidan ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organning ma'lumotlari asosida amalga oshiriladi.

Soliq summasi mol-mulkning 1-yanvardagi holatiga ko'ra bo'lgan kadastr qiymatidan va belgilangan soliq stavkasidan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Bir necha mulkdorlarining umumiy ulushli mulki bo'lgan imoratlar, binolar va inshootlar uchun soliq har bir mulkdor tomonidan ularning ushbu imoratlar, binolar va inshootlardagi ulushiga mutanosib ravishda to'lanadi.

Mol-mulkka bo'lgan mulk huquqi kalendar yil mobaynida bir mulkdordan boshqasiga o'tgan taqdirda, soliq avvalgi mulkdor tomonidan shu yilning 1-yanvaridan e'tiboran u mol-mulkka bo'lgan mulk huquqini yo'qotgan oyning boshlanishiga qadar, yangi mulkdor tomonidan esa, unda mulk huquqi vujudga kelgan oydan e'tiboran to'lanadi.

Quyidagilarning mulkida bo'lgan mol-mulkka jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq solinmaydi:

- O'zbekiston Qahramoni, Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan fuqarolar;

- Urush nogironlari va qatnashchilari, shuningdek doirasi qonun hujjatlari bilan belgilanuvchi ularga tenglashtirilgan shaxslar;

- Energiya resurslarining amaldagi tarmoqlaridan to'liq uzib qo'yilgan turar joylarda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanuvchi shaxslar qayta tiklanadigan energiya manbalari o'tatilgan oydan e'tiboran 3 yil muddatga.

Quyidagi jismoniy shaxslarning mulkida bo'lgan mol-mulk 60 kvadrat metr doirasida soliq solishdan ozod qilinadi:

- 1) o'n nafar va undan ortiq bolalari bor ota-onalaridan birining.
- 2) Pensionerlarning.
- 3) I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslarning.

Soliq solinmaydigan maydon quyidagi formula yordamida aniqlanadi:

$$SS=(Qum-(QumG+Sum)*60 kv. metr)*M$$

bu yerda:

SS - Soliq summasi

Sum - mol-mulk egallagan maydonining umumiy miqdori;

Qum - mol-mulkning umumiy inventarizatsiya qiymati;

M - mol-mulk solig'i stavkasi.

§ 9.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Soliqni hisoblab chiqarish soliq to'lovchining yashash joyidan qat'iy nazar, soliq solish obyekti joylashgan yerdagi soliq organlari tomonidan ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organning ma'lumotlari asosida amalga oshiriladi.

Soliq summasi mol-mulkning 1-yanvardagi holatiga ko'ra bo'lgan kadastr qiymatidan va belgilangan soliq stavkasidan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Bir necha mulkdorlarining umumiy ulushli mulki bo'lgan imoratlar, binolar va inshootlar uchun soliq har bir mulkdor tomonidan ularning ushbu imoratlar, binolar va inshootlardagi ulushiga mutanosib ravishda to'lanadi.

Mol-mulkka bo'lgan mulk huquqi kalendar yil mobaynida bir mulkdordan boshqasiga o'tgan taqdirda, soliq avvalgi mulkdor tomonidan shu yilning 1-yanvaridan e'tiboran u mol-mulkka bo'lgan mulk huquqini yo'qotgan oyning boshlanishiga qadar, yangi mulkdor tomonidan esa, unda mulk huquqi vujudga kelgan oydan e'tiboran to'lanadi.

Yangi imoratlar, binolar va inshootlar bo'yicha soliq mulk huquqi yuzaga kelgan oydan e'tiboran to'lanadi.

Meros bo'yicha o'tgan mol-mulk uchun soliq merosxo'rda mulk huquqi vujudga kelgan oydan e'tiboran to'lanadi.

Soliq solish obyekti yo'q qilingan, vayron bo'lgan yoki buzib tashlangan taqdirda, soliqni undirish mol-mulk yo'q qilingan, vayron bo'lgan yoki buzib tashlangan oydan e'tiboran tugatiladi.

Kalendar yil mobaynida imtiyozlarga bo'lgan huquq vujudga kelgan (tugagan) taqdirda, soliqni qayta hisob-kitob qilish ushbu huquq vujudga kelgan (tugagan) oydan e'tiboran amalga oshiriladi.

Soliqni to'lash to'g'risidagi to'lov xabarnomasi soliq organlari tomonidan soliq to'lovchilarga imzo qo'ydirilgan holda yoki to'lov xabarnomasi olinganligini va olingan sanani tasdiqlovchi boshqa usulda har yili 1-martdan kechiktirmay topshiriladi.

Soliq davri uchun soliqni to'lash teng ulushlarda 15-aprelga va 15-oktabrga qadar amalga oshiriladi.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda jismoniy shaxslar mol-mulkini soliqqa tortish tajribasi

Soliqqa tortishning yagona stavkasi Gyermaniya, Belgiya, Islandiya va Lyuksemburgda qo'llaniladi. Soliqqa tortishning progressiv tizimi Shvetsiya, Finlyandiya, Norvegiya, Ispaniya, Shveysariya va boshqa davlatlarda amal qiladi.

Germaniya tajribasi. Germaniyada shaxsiy mulk solig'i tarixiy an'anaga egadir. Bu soliqni 1278-yilda qirol Rudolf fon Gabsburg joriy qilgan. Jismoniy shaxsning umumiy mol-mulkiga solinadigan soliq stavkasi 1955-yil 1-yanvaridan boshlab 1 foizga qadar ko'tarildi. Unga qadar soliq stavkasi 0,5 foiz darajasida edi.

Yaponiya tajribasi. Yaponiya soliq tizimida mol-mulk solig'i alohida o'ringa ega bo'lib, yirik uch guruh soliqlardan birini, ya'ni mol-mulk solig'i guruhini tashkil qiladi.

Yaponiyada bu soliqni bizning mamlakatdan farqli o'laroq yuridik va jismoniy shaxslar bir xil stavkada to'laydilar. Odatda bu mulk qiymatining 1,4 foizini tashkil qiladi. Mol-mulkni qayta baholash 3 yilda bir marta o'tkaziladi.

Ispaniya tajribasi. Ispaniyada jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq 1920-yillarga qadar favqulodda soliq edi. Mol-mulk solig'i Ispaniyada mol-mulki bo'lgan jismoniy shaxslardan har yili undiriladi.

Soliq stavkalari mol-mulk qiymatining miqdoriga bog'liq bo'lib, umumiy qiymat summasining 0,2 foizdan 2,5 foizgacha miqdorda belgilangan

Ispaniyada ko'chmas mulk solig'i mahalliy budjetga tushadigan soliqlarga kiradi.

O'z-o'zini nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Jismoniy shaxslarning mol-mulk soliq solish obyekti nimalar hisoblanadi?
2. Jismoniy shaxslarning mol-mulk soliq solish bazasi nima hisoblanadi?
3. Jismoniy shaxslarning mol-mulk soliq solish bazasi qancha so'mdan kam bo'lishi mumkin emas?
4. Jismoniy shaxslarning mol-mulk solig'ini hisoblash tartibini ko'rsating?
5. Kimlar jismoniy shaxslarning mol-mulk soliq solishdan ozod qilinadi?

X BOB. YURIDIK SHAXSLARDAN OLINADIGAN YER SOLIG'I

§ 10.1. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyektini va soliq bazasini aniqlash tartibi

§ 10.2. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

§ 10.3. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Kalit so'zlar: yer solig'i, ball, bonitet, yuridik shaxslar.

§ 10.1. Yuridik shaxslardan olinadigan Yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyektini va soliq bazasini aniqlash tartibi

1990-yilda O'zbekistonda "Yer to'g'risida" Qonun qabul qilindi va ushbu qonunga ko'ra Yerga egalik qilish va yerdan foydalanishning pullik bo'lishi belgilandi, hamda yer uchun haq yillik yer solig'i sifatida undiriladigan bo'ldi.

1991-yilda "Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to'g'risida", 1993-yilda "Yer solig'i to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilinib, unda yer solig'ini undirishda soliqqa tortish obyektini, subyektlari, soliq bo'yicha imtiyozlar, soliqni hisoblash va budjetga to'lash tartiblari ko'rsatib berildi.

Yer solig'i boshqa soliq turlaridan farqli o'laroq, o'ziga xos xususiyatlarga ega. Jumladan, o'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra u renta to'lovidir yoki boshqacha qilib aytganda ushbu soliq yer egalari va yerdan foydalanuvchi xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy faoliyatining natijalari bilan bog'liq emas. Demak, ushbu soliqni joriy etilishidan maqsad – yerdan oqilona foydalanishni rag'batlantirish, tuproq unumdorligini oshirish, sifati turlicha bo'lgan yerlarda xo'jalik yuritishning ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarini tenglashtirish, aholi yashaydigan joylarda infrastruktura rivojlanishini ta'minlash hamda yerni talon-taroj qilinishiga yo'l qo'ymaslik hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ijaraga berilgan yer uchastkalari uchun to'lanadigan ijara to'lovi yer solig'iga tenglashtiriladi.

Yer uchastkalarini ijaraga olgan yuridik shaxslarga yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar uchun belgilangan soliq stavkalari, soliq imtiyozlari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi tatbiq etiladi.

Yuridik shaxslar mulk huquqi, egalik qilish, foydalanish yoki ijara huquqlari asosida foydalaniladigan yer uchastkalari uchun yer solig'i to'laydi.

Soliq qonunchiligiga ko'ra o'z mulkida, egaligida yoki foydalanishida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari yer solig'ini to'lovchilari bo'lib hisoblanishadi.

Soliq solish obyekti – mulk huquqi, egalik qilish, foydalanish yoki ijara huquqlari asosida yuridik shaxslarda bo'lgan yer uchastkalari yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ining soliq solish obyektidir.

Agarda soliqqa tortishning alohida tartibi o'ratilgan yuridik shaxslar hamda notijorat tashkilotlar asosiy faoliyat turi bilan bir qatorda boshqa faoliyat turlari bilan shug'ullansalar, unda ular shu faoliyatda foydalaniladigan yerlari uchun yer solig'ini to'lovchilari hisoblanishadi.

Ko'chmas mulk ijaraga berilganda ijaraga beruvchi yer solig'ini to'lovchisi hisoblanadi. Qonun hujjatlariga muvofiq yer uchastkalarini ijaraga olgan yuridik shaxslar yer solig'i o'miga budjetga ijara haqi to'laydilar. Ijara haqi taraflarning kelishuviga binoan belgilanadi, lekin bu haq qonun hujjatlarida belgilangan yer solig'ining bir stavkasidan kam va uch stavkasidan ko'p bo'lmasligi, yerlardan qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun foydalanilgan taqdirda esa - bir stavkasi miqdorida bo'lishi lozim.

§ 10.2. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

Soliq kodeksiga ko'ra mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yuridik shaxslarda bo'lgan yer uchastkalari soliq solish obyekti hisoblanadi. Soliq kodeksining 426-moddasiga ko'ra quyidagilarga soliq solish obyekti sifatida qaralmaydi:

1) notijorat tashkilotlari tomonidan notijorat faoliyati doirasida foydalaniladigan yerlar;

2) aholi punktlarining, bog'dorchilik, uzumchilik yoki polizchilik shirkatlarining umumiy foydalanishdagi yerlari;

3) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llari egallagan yerlar;

4) aholining madaniy-maishiy ehtiyojlarini qondirish va dam olishi uchun foydalaniladigan yerlar;

5) davlat qo'riqxonalarining, kompleks (landshaft) buyurtma qo'riqxonalarining, tabiat bog'larining, davlat tabiat yodgorliklarining, buyurtma qo'riqxonalarining, tabiiy pitomniklarning, davlat biosfera rezervatlarining, milliy bog'larning yerlari;

6) sog'lomlashtirish ahamiyatiga molik yerlar – tegishli muassasalar va tashkilotlarga doimiy foydalanishga berilgan, profilaktika hamda davolash ishlarini tashkil etish uchun qulay tabiiy shifobaxsh omillarga ega bo'lgan yer uchastkalari;

7) rekreatsiya ahamiyatiga molik yerlar – aholining ommaviy dam olishi va turizmini tashkil etish uchun tegishli muassasalar hamda tashkilotlarga berilgan yer uchastkalari;

8) tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar – tegishli muassasalar va tashkilotlarga doimiy foydalanishga berilgan moddiy madaniy meros obyektlari, xotira bog'lari egallagan yer uchastkalari;

9) gidrometeorologiya va gidrogeologiya stansiyalari hamda postlari egallagan yerlar;

10) yuridik shaxs balansida bo'lgan va fuqaro muhofazasi hamda safarbarlik ahamiyatiga molik alohida joylashgan obyektlar egallagan yerlar;

11) kommunal-maishiy ahamiyatga molik Yerlar (dafn etish joylari, maishiy, qurilish va boshqa chiqindilarni yig'ish, qaytadan ortish va saralash joylari, shuningdek chiqindilarni zararsizlantirish hamda utilizatsiya qilish joylari);

12) ko'p kvartirali uylar egallagan yerlar;

13) suv fondi;

14) zaxiralar;

15) geologiya-qidiruv va (yoki) izlanish ishlarini o'tkazish uchun ajratilgan yer uchastkalari.

Agar ko'rsatilgan yer uchastkalari xo'jalik faoliyatini yuritish uchun foydalanilsa, ular ushbu belgilangan tartibda soliq solish obyekti hisoblanadi.

Yer solig'i stavkalari jahon amaliyotida qabul qilinganidek, yer qiymatidan kelib chiqib belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasida yerning bozor qiymati shakllanmaganligi sababli, 1 gektar sug'oriladigan yerdan olinadigan dehqonchilik yalpi mahsulotining o'rtacha qiymatidan kelib chiqib, uni shartli baholash amalga oshiriladi.

Jahon soliq amaliyotida yer solig'i stavkalari turli mamlakatlarda turlicha belgilanadi, lekin o'rtacha olganda yer qiymatining 5 foizidan oshmaydi. Soliq stavkalarini belgilashda tuproq boniteti (sifati) hisobga olinadi. Bonitetni aniqlashda tuproqning genetik kelib chiqishi, mexanik tarkibi, sho'rlanganlik darajasi, tuproq qatlamining suv o'tkaza olishi, zichligi kabi boshqa tabiiy xossalari hisobga olinadi. Tuproq boniteti 100 balli tizim bo'yicha aniqlanadi. 100 ball 10 ta klassga bo'linadi, ya'ni 1 klass yerlar nol balldan 10 ballgacha, 2 klass yerlar 11 balldan 20 ballgacha, 3 klass yerlar 21 balldan 30 ballgacha va h.k. 10 klass yerlar 91 balldan 100 ballgacha baholanadi. Bunda yerning ball boniteti qancha yuqori bo'lsa soliq stavkasi ham shuncha yuqori belgilanadi.

Quyidagilar soliq bazasidir:

-qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlar bo'yicha - soliq solinmaydigan yer uchastkalari maydonlari chegirib tashlangan holda,

qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkasining umumiy maydoni;

-qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar bo'yicha - soliq solinmaydigan yer uchastkalari chegirib tashlangan holda, yer uchastkalarining qonunchilikka muvofiq aniqlangan normativ qiymati.

Meva-sabzavotchilik qishloq xo'jaligi korxonalari hamda dehqon xo'jaliklari uchun yer solig'ining bazaviy stavkasi va yer uchastkasining sifat xarakteristikasi (*ball-boniteti*)ni hisobga oladigan tuzatish koeffitsientlaridan kelib chiqib hisoblash tartibi bekor qilindi.

Ushbu toifadagi soliq to'lovchilar qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar uchun belgilangan kabi soliq stavkasini belgilash bilan soliqni qishloq xo'jaligi ekinzorlarining normativ qiymatidan kelib chiqib to'lashga o'tkazilmoqda.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlar uchun soliq stavkasining aniq miqdori quyidagi tartibda aniqlanadi

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va viloyatlar xalq deputatlari Kengashlari tuman va shaharlar kesimida, ularning iqtisodiy rivojlanishiga qarab yer solig'i stavkasiga 0,5 dan 2,0 gacha kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlarni qo'llagan holda yer solig'i stavkalarini belgilaydi

Tuman va shahar xalq deputatlari hududlarida joylashgan daha, massiv, mahalla, ko'cha kesimida 0,7 dan 3,0 gacha kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlarni kiritadi

Bunda alohida yer uchastkalariga, shuningdek turistik zonalarda joylashgan jismoniy shaxslar foydalanishida bo'lgan 1 gektardan ortiq yer uchastkasiga yer solig'ini 3 baravargacha miqdorda oshiruvchi stavkasini belgilash huquqiga ega.

Pasaytirilgan soliq stavkasi 0,1 dan 0,25 foizga oshirildi: umumiy foydalanishdagi temir yo'llar, magistral quvurlar, aloqa va elektr uzatish liniyalari, shuningdek mazkur obyektlarning ajralmas texnologik qismi bo'lgan inshootlar;

Barcha turdagi chiqindilarni saqlash va ularni utilizatsiya qilish uchun ajratilgan yer uchastkalari **yuridik shaxslardan** olinadigan yer solig'ining soliq solish obyektidan chiqarildi.

Turistik zonalarda joylashgan, sanatoriy-kurort obyektlari hamda sog'lomlashtirish joylari, dam olish uylari yuridik shaxslar uchun soliq imtiyozlari bekor qilindi.

Bunda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi hamda xalq deputatlari viloyatlar Kengashlariga turistik zonalarda alohida sanatoriy-kurort obyektlari egallagan yerlar uchun yer solig'ining kamaytirilgan stavkalarini qo'llash yoki yer solig'inini to'lashdan ozod qilish vakolati berildi.

2021-yilning 1-yanvaridan boshlab boshqa turdagi suvni tejaydigan sug'orish texnologiyalarini joriy etilgan yerlar suvni tejaydigan sug'orish texnologiyalari joriy etilgan oyning boshidan e'tiboran **besh yil muddatga yer solig'ini to'lashdan ozod etildi.**

Ushbu imtiyoz suvdan foydalanish va suv iste'moli sohasidagi vakolatli organning xulosasi asosida beriladi.

Agarda sug'orish texnologiyalari foydalanishga yaroqsiz bo'lgan yoki demontaj qilingan bo'lsa, soliq imtiyozi butun soliq davri uchun soliqni to'lash bo'yicha majburiyatlarning tiklanishi bilan bekor qilinadi.

Soliq imtiyozlari quyidagilar:

- Qayta tiklanadigan manbalardan energiya ishlab chiqaruvchilar qayta tiklanadigan energiya manbalari (nominal quvvati 0,1 MVt va ko'proq) uskunalari egallagan yer uchastkalari bo'yicha ular ishga tushirilgan paytdan e'tiboran o'n yil muddatga soliqdan ozod etiladi.

- Suvni tejaydigan (tomchilatib, yomg'irlatib, diskret va boshqa) sug'orish texnologiyalari joriy etilgan yerlar – suvni tejaydigan sug'orish texnologiyalari joriy etilgan oyning boshidan e'tiboran besh yil muddatga.

- qishloq xo'jaligi maqsadlari uchun yangi o'zlashtirilayotgan yerlar – vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan loyihaga muvofiq, ularni o'zlashtirish ishlari bajariladigan davrda va ular o'zlashtirilgan vaqtdan e'tiboran besh yil mobaynida;

- Melioratsiya ishlari amalga oshirilayotgan mavjud sug'oriladigan yerlar – vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan loyihaga muvofiq, ishlar boshlanganidan e'tiboran besh yil muddatga;

- Yangi barpo etilayotgan bog'lar, tokzorlar va tutzorlar egallagan yerlar, daraxtlarning qator oralaridan qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish uchun foydalanilishidan qat'iy nazar, uch yil muddatga.

Ushbu belgilangan soliq imtiyozlari belgilangan maqsadda bevosita foydalanilmayotgan yer uchastkalariga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Soliq solinmaydigan yer uchastkalari jumlasiga quyidagi yerlar kiradi:

1. Madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot obyektlari egallagan yerlar;

2. Sport va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish majmualari, o'quv-mashq bazalari va bolalar-sog'lomlashtirish oromgohlari egallagan yerlar;

3. Shahar elektr transporti yo'llari va metropoliten liniyalari, shu jumladan jamoat transporti bekatlari va metropoliten stansiyalari hamda ularning inshootlari egallagan yerlar;

4. Aholi punktlarining suv ta'minoti va kanalizatsiya inshootlari;

5. Magistral issiqlik trassalari, shu jumladan nasos stansiyalari, issiq suv ta'minotining issiqlikni hisobga olish va nazorat qilish asboblari, isitkichlari, sirkulyatsiya nasoslari hamda shunga o'xshash inshootlar egallagan yerlar;

6. Iyota o'rmon daraxtzorlari egallagan yerlar, iyota o'rmon daraxtzorlari egallagan yerlar quyidagilar kiradi:

- o'rmonlarning daryolar va ko'llari;

- suv omborlari va boshqa suv obyektlari sohillari bo'ylab o'tgan taqiqlangan mintaqalari;

- o'rmonlarning ovlanadigan qimmatli baliqlar uvildiriq sohadigan joylarni muhofaza qiluvchi taqiqlangan mintaqalari;

- eroziyadan saqlaydigan o'rmonlar;

- o'rmonlarning temir yo'llar va avtomobil yo'llari yoqalab o'tgan ihota mintaqalari;
- cho'l va chala cho'l zonalaridagi o'rmonlar;
- shahar o'rmonlari va o'rmon-bog'lari;
- suv ta'minoti manbalarini sanitariya jihatidan muhofaza qilish zonalaridagi o'rmonlar;
- kurort tabiiy hududlarni sanitariya jihatidan muhofaza qilish tegrasidagi o'rmonlar;
- alohida qimmatga ega bo'lgan o'rmonlar;
- ilmiy yoki tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan o'rmonlar;

§ 10.3. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallanmagan yerlar bo'yicha bazaviy soliq stavkalari respublika hududlari kesimida 1 gektar uchun mutlaq o'lchamda quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

Respublika hududlari	1 gektar uchun bazaviy soliq stavkasi (mln so'mda)
Toshkent shahri:	
1 zona	242
2 zona	193
3 zona	149
4 zona	99
5 zona	50
Qoraqalpog'iston Respublikasi	31
Andijon viloyati	39
Buxoro viloyati	32
Jizzax viloyati	32
Qashqadaryo viloyati	32
Navoiy viloyati	32
Namangan viloyati	39
Samarqand viloyati	39
Surxondaryo viloyati	29
Sirdaryo viloyati	24
Toshkent viloyati	33

Farg'ona viloyati	33
Xorazm viloyati	32

Qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallanmagan yerlar uchun soliq stavkalarining aniq miqdori quyidagi tartibda aniqlanadi:

1. Qora. Res. Jo'qorg'i Kengesi va viloyatlar xalq deputatlari Kengashlari 0,5 dan 2,0 gacha bo'lgan kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlarni qo'llagan holda, ushbu moddaning birinchi qismida belgilangan bazaviy soliq stavkalari asosida qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlar uchun tuman va shaharlar kesimida, ularning iqtisodiy rivojlanishiga qarab, soliq stavkalarini belgilaydi;

2. Tumanlar va shaharlar xalq deputatlari Kengashlari, ushbu modda ikkinchi qismining ikkinchi xatboshisida belgilangan soliq stavkalariga, Toshkent shahri uchun esa – ushbu moddaning birinchi qismida belgilangan bazaviy soliq stavkalariga 0,7 dan 3,0 gacha bo'lgan kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlarni ularning hududlarida joylashgan daha, massiv, mahalla, ko'cha kesimida kiritadi;

3. Tumanlar va shaharlar xalq deputatlari Kengashlari tomonidan keyingi soliq davri uchun soliq stavkalari har yili joriy soliq davrining 31-dekabriga qadar qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkalari joylashgan joydagi soliq organlariga taqdim etadi. Yer uchastkalari joylashgan joydagi soliq organlari ushbu soliq stavkalarini besh kun ichida soliq to'lovchilarga ma'lumot uchun yetkazishlari kerak.

Qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlar uchun soliq stavkalari qishloq xo'jaligi ekinzorlarining normativ qiymatiga nisbatan 0,95 foiz miqdorda belgilanadi.

Yagona ishtirokchilari nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalaridan iborat bo'lgan va xodimlar umumiy sonining kamida 50 foizini nogironligi bo'lgan shaxslar tashkil etadigan hamda nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnatiga haq to'lash fondi mehnatga haq to'lash umumiy fondining kamida 50 foizini tashkil

etadigan yuridik shaxslar tomonidan egallangan yer uchastkalariga nisbatan soliq stavkalariga 0,25 koeffitsient qo'llaniladi.

Quyidagilar egallagan yer uchastkalari uchun soliq stavkasiga 0,4 koeffitsient qo'llaniladi:

- elektr uzatish liniyalari, ularning podstansiyalari va inshootlari egallagan yerlar;

- umumdavlat aloqa liniyalari egallagan yerlar;

- umumiy foydalanishdagi temir yo'llar, shu jumladan tuproq ko'tarmasi, sun'iy inshootlar, liniya-yo'l binolari, temir yo'l aloqasi hamda elektr ta'minoti qurilmalari, inshootlar va yo'l qurilmalaridan iborat temir yo'l stansiyalari hamda saralash joylari, shuningdek, belgilangan tartibda temir yo'l transporti korxonalari, muassasalari va tashkilotlariga doimiy yoki vaqtinchalik foydalanishga berilgan ihota daraxtzorlari egallagan yerlar;

- magistral neft va gaz quvurlari, shu jumladan kompressor, nasos stansiyalari, yong'inga qarshi va avariya qarshi stansiyalar, quvurlarni katodli himoyalash stansiyalari ularni tarmoqqa ulash uzellari bilan, quvurlarni tozalash qurilmalari hamda shunga o'xshash inshootlar band etgan yerlar;

- samolyotlarning uchish-qo'nish maydonlari, yerda boshqarish yo'lkalari va to'xtash joylari, fuqaro aviatsiyasi ayeroportlarining radionavigatsiya va elektr yoritish uskunalari egallagan yerlar;

- O'zbekiston Respublikasining rivojlantirish Davlat dasturlariga kiritilgan obyektlar qurilishi uchun ajratilgan yerlar — qurilishning normativ muddati davrida;

- Konservatsiyaga qo'yilishi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari qabul qilingan obyektlar egallagan Yerlar – ularning konservatsiyasi davrida.

Yer uchastkasi mulkdorining, yer egasining, yerdan foydalanuvchining yoki ijarachining aybi bilan qishloq xo'jaligi yerlarining sifati yomonlashgan (bonitet bali pasaygan) taqdirda, soliq yuridik shaxslar tomonidan yerning sifati yomonlashguniga qadar mavjud bo'lgan bonitent ballidan kelib chiqqan holda to'lanadi.

Shaharlar va shaharchalarning ma'muriy chegaralarida joylashgan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar uchun soliq qishloq xo'jaligi yerlari uchun belgilangan soliq stavkalarining ikki baravari miqdorida to'lanadi.

Qurilishi tugallanmagan obyektlar egallagan yer uchastkalari uchun, agar qonunchilikda boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, soliq ikki baravar soliq stavkalari bo'yicha to'lanadi.

Tugallanmagan qurilish obyektlari jumlasiga ushbu qurilish obyektiga doir loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan normativ muddatda qurilishi tugallanmagan obyektlar, agar qurilishning normativ muddati belgilanmagan bo'lsa, ushbu obyektlarning qurilishiga vakolatli bo'lgan organning ruxsatnomasi olingan oydan e'tiboran yigirma to'rt oy ichida qurilishi tugallanmagan obyektlar kiradi.

Yer maydonlaridan hujjatlarsiz yoxud yer uchastkasiga bo'lgan huquqni tasdiqlovchi hujjatlarda ko'rsatilganidan kattaroq hajmda foydalanilganda soliq stavkasi belgilangan soliq stavkalarining to'rt baravari miqdorida belgilanadi.

Konlar va karyerlar band etgan yerlar uchun soliq tumanlar va shaharlar Xalq deputatlari kengashlari belgilagan soliq stavkalariga nisbatan 0,1 koeffitsient, lalmi-yaylov zonada joylashgan yerlar uchun esa – 0,05 koeffitsient qo'llanilgan holda to'lanadi.

Lalmi-yaylov zonada joylashgan yerlar uchun soliq tumanlar va shaharlar Xalq deputatlari kengashlari belgilagan soliq stavkalariga nisbatan 0,3 koeffitsient qo'llanilgan holda to'lanadi, bundan ushbu moddaning o'n to'rtinchi qismida nazarda tutilgan hollar mustasno.

Kalendar yil soliq davridir.

Soliq har bir soliq davrining 1-yanvariga bo'lgan holatga ko'ra hisoblab chiqariladi va soliq hisoboti yer uchastkasi joylashgan yerdagi soliq organiga quyidagi muddatlarga taqdim etiladi:

- qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlar bo'yicha – joriy soliq davrining 20-yanvaridan kechiktirmay;

- qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar bo'yicha – joriy soliq davrining 1-mayidan kechiktirmay.

Soliq bazasi o'zgarish bo'lganda bir oylik muddat ichida soliq organiga aniqlashtirilgan soliq hisobotini taqdim etishi shart.

Ko'p kvartirali uylarda joylashgan turar joy bo'lmagan ko'chmas mulk obyektlari bilan band bo'lgan yer uchastkalari bo'yicha soliq turar joy bo'lmagan ko'chmas mulk obyektining qavatlar soniga bo'lingan maydonidan kelib chiqqan holda hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallanmagan yerlar uchun soliqni to'lash quyidagicha amalga oshiriladi:

- aylanmadan soliq to'lovchilar uchun – yillik soliq summasining to'rtidan bir qismi miqdorida, har chorak uchinchi oyining 20-sanasidan kechiktirmay;

- aylanmadan soliq to'lovchi bo'lmagan soliq to'lovchilar uchun – yillik soliq summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida, har oyning 10-sanasidan kechiktirmay. Bunda yanvar oyi uchun 20- yanvardan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan Yerlar uchun soliqni to'lash quyidagicha amalga oshiriladi:

hisobot yilining 1-sentabriga qadar – yillik soliq summasining 30 foizi;

hisobot yilning 1-dekabriga qadar – soliqning qolgan summasi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Yer solig'ini yuridik shaxslardan undirishning sababi nimada?
2. Yer solig'ining huquqiy asoslari O'zbekistonda qachon shakllangan?
3. O'zbekistonda yer fondi qanday tarkib topgan?
4. Yer solig'ini undirish obyekti nima?
5. Soliq stavkalari qanday mezonlar asosida belgilanadi?
6. Qanday yerlar soliq solinmaydigan yer uchastkalari hisoblanadi?
7. Yer solig'ini hisoblab chiqarish va budjetga to'lash muddatlari qanday belgilangan?

XI BOB. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN YER SOLIG'I

§ 11.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi

§ 11.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Kalit so'zlar: yer solig'i, ball, bonitet, jismoniy shaxslar.

§ 11.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi

Mulk huquqi, egalik qilish, foydalanish yoki ijara huquqlari asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar, shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan yoki etmagan holdagi dehqon xo'jaliklari jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ining soliq to'lovchilaridir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ijaraga berilgan yer uchastkalarini uchun to'lanadigan ijara to'lovi yer solig'iga tenglashtiriladi. Yer uchastkalarini ijaraga olgan jismoniy shaxslarga nisbatan jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar uchun belgilangan soliq stavkalari, soliq imtiyozlari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi tatbiq etiladi.

Uy-joy, yashash uchun mo'ljallanmagan imoratlar va inshootlar meros bo'yicha o'tishi bilan birgalikda mulk huquqi, egalik qilish va foydalanish huquqi o'tgan yer uchastkalarini uchun yer solig'i meros qoldiruvchining soliq majburiyatlarini inobatga olgan holda merosxo'rlardan undiriladi.

Soliq kodeksiga ko'ra o'z mulkida, egaligida, foydalanishida yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar, shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari yer solig'ining to'lovchilari bo'lib hisoblanishadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, mahalliy davlat hokimiyati organlari

tomonidan ijaraga berilgan yer uchastkalari uchun to'lanadigan ijara haqi yer solig'iga tenglashtiriladi. Yer uchastkalarini ijaraga olgan jismoniy shaxslarga yer solig'ini to'lovchilar uchun belgilangan imtiyozlar, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisob-kitoblarni taqdim etish va soliqni to'lash tartibi tatbiq etiladi.

Quyidagi yer uchastkalari jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ining soliq solish obyektidir:

1) dehqon xo'jaligini yuritish uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalari;

2) yakka tartibda uy-joy qurilishi uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalari;

3) jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligini yuritish uchun berilgan, shuningdek yakka tartibdagi va jamoa garajlari egallagan yer uchastkalari;

4) xizmat yuzasidan berilgan chek yerlar;

5) meros bo'yicha, hadya qilinishi yoki sotib olinishi natijasida uy-joy va imoratlar bilan birgalikda mulk huquqi, egalik qilish va foydalanish huquqi ham o'tgan yer uchastkalari;

6) qonunchilikda belgilangan tartibda mulk qilib sotib olingan yer uchastkalari;

7) tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun foydalanishga yoki ijaraga berilgan yer uchastkalari.

Ko'p kvartirali uylar egallagan yer uchastkalari soliq solish objekti bo'lmaydi.

Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organning ma'lumotlari bo'yicha yer uchastkalarining maydoni soliq bazasidir.

Dehqon xo'jaligini yuritish uchun berilgan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar bo'yicha soliq bazasi soliq solinmaydigan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer uchastkalari chegirib tashlangan holda, yer uchastkalarining qonunchilikka muvofiq aniqlangan normativ qiymati.

Jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligini yuritish uchun fuqarolarga berilgan, shuningdek yakka tartibdagi va jamoa

garajlari egallagan yer uchastkalari bo'yicha soliq bazasi ushbu yer uchastkalarini byergan tashkilotlar boshqaruv organlarining ma'lumotlari bo'yicha aniqlanadi.

Xizmat yuzasidan berilgan chek yer maydonlari bo'yicha soliq bazasi o'z xodimlariga yer uchastkalarini bergan korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning ma'lumotlari bo'yicha aniqlanadi.

§ 11.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Soliqdan quyidagilar ozod qilinadi:

1) "O'zbekiston Qahramoni", Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan fuqarolar.

2) urush nogironlari va qatnashchilari, shuningdek doirasi qonunchilik bilan belgilanadigan ularga tenglashtirilgan shaxslar.

3) I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar.;

4) yolg'iz pensionyerlar. Yolg'iz yoki voyaga yetmagan bolalari bilan yoxud nogiron bolasi bilan birga alohida uyda yashovchi pensionyerlar yolg'iz pensionyerlar deb tuchuniladi.;

5) boquvchisini yo'qotgan ko'p bolali oilalar. Ota va onadan biri yoxud ota-ona vafot etgan ko'p bolali oilalar soliq solish maqsadida boquvchisini yo'qotgan ko'p bolali oilalardir;

6) Chernobil AESdagi avariya oqibatlarini tugatishda ishtirok etganlik uchun imtiyozlar oladigan fuqarolar (shu jumladan vaqtincha yuborilgan yoki xizmat safariga yuborilgan fuqarolar).

7) energiya resurslarining amaldagi tarmoqlaridan to'liq uzib qo'yilgan turar joylarda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanuvchi shaxslar – qayta tiklanadigan energiya manbalari o'matilgan oydan e'tiboran uch yil muddatga.

Ushbu ko'rsatilgan soliq imtiyozlariga ega bo'lgan shaxslar soliq imtiyozlarini olish huquqini tasdiqlovchi hujjatlarini yer uchastkasi joylashgan yerdagi soliq organlariga mustaqil ravishda taqdim etadi.

Respublika hududlari kesimida bazaviy soliq stavkalari 1 kv. m uchun mutlaq o'lchamda quyidagi miqdorlarda belgilanadi (bundan

dehqon xo'jaligini yuritish uchun berilgan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer uchastkalari mustasno):

Respublika hududlari	1 kv. m uchun bazaviy soliq stavkasi (so'mda)
Toshkent shahri:	
1 zona	1408
2 zona	1194
3 zona	979
4 zona	770
5 zona	550
Qoraqalpog'iston Respublikasi	286
Andijon viloyati	352
Buxoro viloyati	286
Jizzax viloyati	286
Qashqadaryo viloyati	286
Navoiy viloyati	286
Namangan viloyati	352
Samarqand viloyati	352
Surxondaryo viloyati	268
Sirdaryo viloyati	226
Toshkent viloyati	297
Farg'ona viloyati	297
Xorazm viloyati	286

Soliq stavkalarini aniq miqdori quyidagi tartibda belgilanadi:

- Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va viloyatlar xalq deputatlari Kengashlari 0,5 dan 2,0 gacha bo'lgan kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlarni qo'llagan holda, ushbu moddaning birinchi qismida belgilangan bazaviy soliq stavkalari asosida qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlar uchun tuman va shaharlar kesimida ularning iqtisodiy rivojlanishiga qarab, soliq stavkalarini belgilaydi;

- Tumanlar va shaharlar xalq deputatlari Kengashlari Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va viloyatlar xalq deputatlari Kengashlari belgilangan soliq stavkalariga Toshkent shahri uchun esa - bazaviy soliq stavkalariga 0,7 dan 3,0 gacha bo'lgan kamaytiruvchi va oshiruvchi koeffitsientlarni ularning

hududlarida joylashgan daha, massiv, mahalla, ko'cha kesimida kiritadi.

Tumanlar va shaharlar Xalq deputatlari kengashlari tomonidan keyingi soliq davri uchun soliq stavkalari har yili joriy soliq davrining 31-dekabriga qadar qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkalari joylashgan joydagi soliq organlariga taqdim etadi.

Dehqon xo'jaligini yuritish uchun berilgan qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlarga soliq stavkasi qishloq xo'jaligi ekinzorlarining normativ qiymatiga nisbatan 0,95 foiz miqdorda belgilanadi.

Tadbirkorlik faoliyatida foydalaniladigan yer uchastkalari uchun yoxud uylar, dala hovli imoratlari, yakka tartibdagi garajlar va boshqa imoratlar, inshootlar yuridik shaxsga yoki yakka tartibdagi tadbirkorga ijaraga berilganda, shuningdek, jismoniy shaxslarning mulkida bo'lgan, yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlari egallagan yer uchastkalari uchun soliq jismoniy shaxslardan yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lash uchun belgilangan soliq stavkalari bo'yicha undiriladi hamda ushbu ko'rsatilgan imtiyozlar ularga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Jismoniy shaxs yoki oilaviy korxonada yer uchastkasidan unda joylashgan uyda istiqomat qilish bilan bir vaqtda tovarlar ishlab chiqarish (xizmatlar ko'rsatish) uchun foydalangan taqdirda, soliq jismoniy shaxslar uchun belgilangan soliq stavkasi bo'yicha to'lanadi.

Yakka tartibda uy-joy qurish va turar joyni obodonlashtirish uchun berilgan yer uchastkalarining tomorqa qismiga qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish yoki uni obodonlashtirish amalga oshirilmagan taqdirda soliq uch baravar miqdorda to'lanadi.

Yer uchastkalaridan hujjatlarsiz yoxud yer uchastkasiga bo'lgan huquqni tasdiqlovchi hujjatlarda ko'rsatilganidan kattaroq hajmda foydalanilganda, soliq stavkasi belgilangan soliq stavkalarining uch baravari miqdorida belgilanadi.

Jismoniy shaxslarga yakka tartibdagi turar joy qurish va obodonlashtirishga berilgan tomorqa yer uchastkalariga yakka

tartibdagi uy-joy qurishga berilgan yer uchastkalari uchun belgilangan stavka qo'llaniladi.

Kalendar yil soliq davri hisoblanadi.

Soliqni hisoblab chiqarish soliq to'lovchining yashash joyidan qat'iy nazar, yer uchastkasi joylashgan yerdagi soliq organlari tomonidan ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organning ma'lumotlari asosida, dehqon xo'jaligini yuritish uchun berilgan qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlar bo'yicha esa – qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlarning normativ qiymatini aniqlovchi organning ma'lumotlari asosida amalga oshiriladi.

Soliq organlari har yili 1-martdan kechiktirmay soliq summasi va uni to'lash muddatlari ko'rsatilgan to'lov xabarnomasini jismoniy shaxslarga imzo qo'ydirib yoki to'lov xabarnomasi olinganligi faktini va olingan sanani tasdiqlovchi boshqa usulda topshiradi.

Yil mobaynida yer uchastkasi maydoni o'zgarganda va imtiyozlarga bo'lgan huquq yuzaga kelganda (tugatilganda) soliq organlari mazkur o'zgarishlardan keyin bir oy ichida soliqni qayta hisob-kitob qilishi hamda soliq to'lovchiga soliq summasi va uni to'lash muddatlari ko'rsatilgan yangi yoki qo'shimcha to'lov xabarnomasini taqdim etishi kerak.

Yil davomida ajratilgan yer uchastkalari uchun soliq Yer uchastkasi ajratilgan oydan keyingi oydan e'tiboran jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadi.

Ko'p kvartirali uylarda joylashgan turar joy bo'lmagan ko'chmas mulk obyektlari bilan band bo'lgan yer uchastkalari bo'yicha soliq turar joy bo'lmagan ko'chmas mulk obyektining qavatlar soniga bo'lingan maydonidan kelib chiqqan holda hisoblanadi.

Yer uchastkasi maydoni kamaytirilgan taqdirda, soliqni to'lash yer uchastkasi kamaytirilgan oydan e'tiboran tugatiladi (kamaytiriladi).

Soliq bo'yicha imtiyozlar belgilangan taqdirda, bu soliq imtiyozga bo'lgan huquq yuzaga kelgan oydan e'tiboran to'lanmaydi. Soliq bo'yicha imtiyozlarga bo'lgan huquq tugatilgan taqdirda, bu

soliq mazkur huquq tugatilgan oydan keyingi oydan e'tiboran to'лана boshlaydi.

Soliq davri uchun soliqni to'lash jismoniy shaxslar tomonidan 15-aprel va 15-oktabrga qadar teng ulushlarda amalga oshiriladi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Jismoniy shaxslardan undiriladigan yer solig'ining to'lovchilari kimlar?
2. Jismoniy shaxslarning qanday yerlari soliq solish obyekti bo'la oladi?
3. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkalari qanday belgilanadi?
4. Jismoniy shaxslarga tadbirkorlik faoliyati uchun berilgan yer uchastkalaridan qanday tartibda soliq undiriladi?
5. Qanday toifadagi fuqarolar yer solig'idan ozod etiladi?
6. Jismoniy shaxslarning yer solig'i qaysi davlat organi tomonidan hisoblab chiqariladi?
7. Yer solig'i bo'yicha to'lov xabarnomalari soliq to'lovchilarga qaysi muddatgacha yetkaziladi?
8. Yer solig'i qaysi muddatda mahalliy budjetga to'lanadi?

XII BOB. SUV RESURSLARIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ

§ 12.1. Xorijiy mamlakatlarda suv resurslaridan foydalanganlik uchun to'lanadigan soliqning o'ziga xos xususiyatlari

§ 12.2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

§ 12.3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Kalit so'zlar: yer osti, yer usti manbalari.

§ 12.1. Xorijiy mamlakatlarda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning o'ziga xos xususiyatlari

Global isish iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini, shu jumladan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish tizimlarini suv bilan ta'minlashga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yerning ko'plab mintaqalarida yog'ingarchilik miqdori va muntazamligi o'zgargan. Suv resurslarining yetishmasligi tobora keskinlashmoqda va iqtisodiyotning ushbu sohasida qattiq raqobat kuchaymoqda. 2019 - yilda 153 mamlakatdan o'n mingdan ortiq olimlar "Bioscience" jurnalida jamoaviy bayonotni e'lon qilishdi, unda ular iqlim favqulodda holatini e'lon qilishdi va jahon kuchlari rahbarlarini shoshilinch choralar ko'rishga chaqirishdi.

Suv resurslaridan samarali foydalanish yo'li barqaror Agro – oziq – ovqat tizimlarini yaratish orqali amalga oshiriladi, chunki dunyodagi chuchuk suvning 72 foizi qishloq xo'jaligida, 16 foizi sanoat ishlab chiqarishida, 12 foizi maishiy xizmat ko'rsatish sohasida ishlatiladi. Dunyo aholisining, taxminan, uchdan bir qismi (taxminan, 2,3 mlrd kishi) suv yetishmaydigan mamlakatlarda yashaydi, 10 foizi yoki 733 mln kishi.

Chet el tajribasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, cheklangan tabiiy resurslarni iste'mol qilishni tartibga solishning eng keng tarqalgan iqtisodiy vositasi soliqlar va suv uchun to'lovlardir. Shunday qilib, suvdan foydalanish tushumlari o'rmondan foydalanish, ov qilish va baliq ovlash, foydali qazilmalarni qazib olish, tuproq ishlariga soliqlar (masalan, qum va shag'aldan foydalanish) uchun soliqlar va yig'imlar bilan bir qatorda daromadlarning umumiy toifasiga kiradi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqlar va majburiy to'lovlar hamma joyda mavjud. Ular soliqlar, yig'imlar, foydalanganlik uchun to'lovlar, shuningdek suv manbalarining ifloslanishi uchun to'lovlar, suv qonunchiligini buzganlik uchun jarimalar, sug'urta mukofotlari (ekologik javobgarlikni sug'urtalashda) va boshqa to'lovlar shaklida taqdim etilishi mumkin. Shu bilan birga, soliqlar va maxsus to'lovlar o'rtasidagi farq birinchisi shartsiz majburiy to'lov ekanligiga asoslanadi, ikkinchisi, qoida tariqasida, xizmat ko'rsatish yoki zararni qoplash uchun to'lov shaklida harakat qiladi.

Mamlakatdagi daromad darajasiga qarab, maqsad nuqtayi nazaridan suvdan foydalanish dinamikasi ma'lum naqshlarni aks ettiradi. Shunday qilib, kam daromadli mamlakatlarda tahlil qilingan davrda o'rtacha qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun suvdan foydalanish umumiy suv olishning 68% dan ortig'ini, o'rtacha daromadli mamlakatlarda – taxminan, 52% va yuqori daromadli mamlakatlarda – taxminan, 31% ni tashkil qiladi.

Suv iste'moliga eng katta soliq yuki Daniyada sodir bo'ladi. Ushbu mamlakatning soliq sohasida ikkita soliq mavjud – iste'mol uchun (kub metr suv uchun 0,83 yevro) va suv resurslarini muhofaza qilishga ko'maklashish uchun (kub metr uchun 0,03 yevro). Bundan tashqari, barcha subyektlar suv iste'moli uchun 0,85 yevro miqdorida haq to'laydilar.

Daniya bilan bir qatorda, Isroilda suv qazib olish uchun yuqori soliqlar qo'llaniladi, bu yerda stavkalar yilning vaqtiga va iste'mol darajasiga qarab belgilanadi. Ushbu mamlakatda soliq yuki qishda boshqa fasllarga qaraganda yuqori (taxminan 0,7 yevro) va yilning

qolgan qismida ular iste'mol hajmiga bog'liq. Belgilangan iste'mol me'yorida oshib ketganda, soliq 5 baravar ko'payadi (0,09 dan 0,49 yevrogacha). Qurg'oqchilik davrida me'yordan ortiq suv iste'mol qilish uchun har bir kubometr uchun taxminan 4,70 yevro miqdorida soliq olinadi.

Estoniyada korxonalar tomonidan suv iste'moli hajmi (1 kub metr uchun 0,41–2,2 yevro), aholiga (0,41–2,2 yevro) soliqqa tortish uchun asos hisoblanadi. Bundan tashqari, artezian suvini qazib olish uchun to'lov olinadi, bu yerda stavka suv havzasi turiga qarab farqlanadi va yer usti manbalaridan suv olish maqsad va foydalanish yo'nalishiga qarab soliqqa tortiladi. Artezian suvi uchun to'lov stavkalari kub metr uchun 0,16 yevrodan 0,016 yevrogacha o'zgarishi mumkin.

Finlyandiyada suv iste'molchilari suv iste'moli uchun ikki darajali soliq to'laydilar: belgilangan miqdor va suv iste'molidan tashqari hajmga bog'liq bo'lgan miqdor (o'rtacha - taxminan 1,15 yevro). Shunga o'xshash tizim Italiyada ham amal qiladi, bu yerda suv uchun to'lov foydalanish hajmiga bog'liq va uning o'sishini hisobga olgan holda asta-sekin o'sib boradi.

Germaniyada suv solig'i manbaga (yer osti yoki yer usti) va suvdan foydalanish maqsadiga bog'liq. Stavkalar mahalliy munitsipalitet tomonidan federal Shtatlar darajasida belgilanadi va tartiblanadi (kub metr uchun 0,31 dan 0,0003 yevrogacha). Shuni ham ta'kidlash kerakki, ma'lum hududlar uchun tijorat yoki qishloq xo'jaligi maqsadlarida yer usti suvlarini iste'mol qilish uchun belgilangan to'lov mavjud.

Polshada suv olish solig'ini hisoblashning eng murakkab tizimlaridan biri hisoblanadi, bu yerda to'lovlar ko'plab parametrlarga, ya'ni manbaga, suv sifatiga, hududlarga, iste'mol maqsadiga qarab belgilanadi va farqlanadi.

Rossiyada suv solig'i o'rnatilgan. Soliq solish obyekti suv havzalaridan suv olishdir. Stavkalarni farqlash manbaga (yer osti, yer usti) va daryo havzasiga, ko'lga qarab belgilanadi.

§ 12.2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 68-moddasida yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ularni davlat muhofaza qilishi qayd etilgan.

O'zbekiston sharoitida suv qadrlil hisoblanadi. Chunki respublikamizda qishloq ho'jaligi asosan sug'oriladigan yerlardan iborat. Suv har qanday davlat uchun asosiy boylik hisoblanadi.

1982-yildan 1998-yilga qadar suvdan foydalanayotgan korxonalar suv uchun to'lov to'lashar edi. Iste'molchilarning suvdan samarali, tejab foydalanish maqsadida respublikamiz soliq qonunchiligiga hamda O'zbekiston Respublikasining "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi qonuniga ko'ra 1998-yil 1-yanvardan boshlab suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq joriy etildi. Ushbu soliq umumdavlat soliqlari tarkibiga kiritilib, respublika budjetining asosiy daromad manbalaridan biri hisoblanadi.

Suv solig'ini to'lovchilar:

- suvdan foydalanuvchi-suv resurslarini suv obyektidan olmagan holda ulardan o'z ehtiyojlari uchun foydalanuvchi yuridik yoki jismoniy shaxs;

- suv iste'mol qiluvchi-o'z ehtiyojlarini qondirish uchun suv obyektidan suv resurslarini belgilangan tartibda oluvchi yuridik yoki jismoniy shaxs.

Suvlar doimiy ravishda yoki vaqtincha to'planadigan tabiiy jilg'alar, soylar, daryolar, sun'iy kanallar, kollektor-drenaj tarmoqlari, tabiiy ko'llar, dengizlar, yer osti suvli qatlamlari, sun'iy suv omborlari, sel suvlari to'planadigan joylar, hovuzlar, suv havzalari, buloqlar va boshqa obyektlardir.

Suv solig'ini to'lovchilar tarkibi:

1. O'z. Res.ning yuridik shaxslari.
2. O'z. Res. Norezidentlari.
3. Tadbirkorlik faoliyati uchun suvdan foydalanuvchi YaTT.

4. Yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari.

O'z faoliyatida suvdan foydalanuvchi yuridik shaxslar, dehqon xo'jaliklari (yuridik shaxs tashkil etadigan va yuridik shaxs tashkil etmaydigan) hamda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi jismoniy shaxslar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilardir.

Soliqqa tortishning alohida tartibi o'rnatilgan to'lovchilar hamda notijorat tashkilotlar asosiy faoliyat turi bilan bir qatorda boshqa faoliyat turlari bilan shug'ullansalar, ular alohida hisob olib borishlari va shu faoliyatda foydalaniladigan suv hajmidan kelib chiqib suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lashlari kerak.

Yuridik shaxslar suvdan foydalanish joyida davlat soliq xizmati organlarida ro'yxatga olinish joyidan qat'i nazar, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'laydilar.

Aholi punktlarining suv ta'minoti uchun suv yetkazib beruvchi yuridik shaxslar o'z faoliyatida ishlatiladigan suv uchungina soliq to'lovchilar hisoblanadi.

Yer usti va yer osti manbalaridan olib foydalaniladigan suv resurslari suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq solish obyektidir.

Quyidagilar soliq solish obyektini bo'lmaydi:

1) notijorat tashkilotlar tomonidan notijorat faoliyatni amalga oshirish doirasida foydalaniladigan suv resurslari;

2) sog'liqni saqlash muassasalari tomonidan davolash maqsadida foydalaniladigan yer osti mineral suvlari, bundan savdo tarmog'ida realizatsiya qilish uchun foydalanilgan suv hajmi mustasno;

3) atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatishining oldini olish maqsadida chiqarib olingan yer osti suvlari, bundan ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun foydalanilgan suv hajmi mustasno;

4) shaxtadan suvlarni qochirish uchun, foydali qazilmalarni qazib olish paytida chiqarib olingan va qatlamdagi bosimni saqlab turish uchun yer qa'riga qayta quyiladigan yer osti suvlari, bundan ishlab

chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun foydalanilgan suv hajmi mustasno;

5) gidroelektrostansiyalar gidravlik turbinalarining harakati uchun foydalaniladigan suv resurslari;

6) issiqlik elektr stansiyalari va issiqlik elektr markazlari tomonidan qayta quyiladigan suv resurslari;

7) qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan sho'rlangan yerlarni yuvish uchun foydalaniladigan, suvdan foydalanish va suv iste'moli sohasidagi vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan sho'rlarni yuvish normalari doirasidagi suv resurslari;

8) kollektor va drenaj tarmoqlaridan ishlatiladigan suv resurslari.

Mulkchilik va bo'ysunish shaklidan qat'iy nazar issiq suv va bug' uzatuvchi korxonalar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni ular tomonidan yuzadagi va yer osti manbalaridan ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun ishlatilgan suv resurslari hajmi uchun to'laydilar.

Yer usti va yer osti manbalaridan foydalaniladigan suv resurslari soliq solish obyekti hisoblanadi.

Yer usti manbalariga daryolar, ko'llar, suv omborlari, yer yuzasidagi boshqa havzalar va suv manbalari, turli xil kanal va hovuzlar kiradi.

Yer osti manbalariga artizan quduqlar va skvajinalar, vertikal va gorizontal zovur tarmog'i kiradi.

Foydalanilgan suv resurslarining hajmi soliq solish bazasi hisoblanadi.

Suv resurslarining yer usti va yer osti manbalaridan olingan suv hajmi suv o'lchagich asboblarining ko'rsatkichlari asosida aniqlanadi.

Suvdan o'lchagich asboblarsiz foydalanilgan taqdirda, uning hajmi suvdan foydalanish limitlaridan, suv iste'molining texnologik va sanitariya normalaridan, ekinlar hamda dov-daraxtlarni sug'orish normalaridan yoki ma'lumotlarning to'g'riligini ta'minlovchi boshqa usullardan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Soliq to'lovchilar yer usti va yer osti manbalaridan olib foydalanilgan suv resurslari hajmlarining alohida-alohida hisobini yuritadilar.

§ 12.3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqli hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqli to'lash tartibi

Suv solig'i bazasini aniqlash:

1. Suv o'lchagich asboblari asosida aniqlangan foydalanilgan suvning kub metrlarda o'lchanuvchi hajmi.
2. Suv bilan ta'minlovchi tashkilot bilan tuzilgan shartnomada bevosita belgilab qo'yilishi mumkin bo'lgan, suv obyektlaridan suv olish limitlari.

Yuridik shaxslarning hududida ta'mirlash-qurilish va boshqa ishlarni bajaruvchi soliq to'lovchilar bu ishlarni bajarish jarayonida foydalaniladigan suv uchun suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lamaydi. Ta'mirlash-qurilish va boshqa ishlarni bajarayotganda foydalaniladigan suv hajmi uchun bu ishlar qaysi yuridik shaxslar uchun bajarilayotgan bo'lsa, o'sha yuridik shaxslar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'laydi. Qurilish ishlari yangi qurilish maydonida bajarilgan taqdirda, qurilishda foydalaniladigan suv hajmi uchun qurilish tashkiloti suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'laydi.

Dehqon xo'jaliklari uchun soliq bazasi soliq organlari tomonidan suvdan foydalanish va suv iste'moli sohasidagi vakolatli organ taqdim etgan ma'lumotlar asosida aniqlanadi.

Sun'iy suv havzalarida baliq yetishtiruvchi baliqchilik xo'jaliklari soliq bazasini tabiiy va sun'iy suv obyektlaridan olingan va ushbu suv obyektlari ga qaytarib quyiladigan suv hajmi, bundan kollektor-drenaj tarmoqlariga qaytarib quyiladiganlar mustasno, o'rtasidagi farqdan kelib chiqib aniqlaydilar.

Qishloq xo'jaligida, shu jumladan, baliq yetishtirishda suv resurslarini hisobga olish vositalari mavjud emasligi va foydalaniladigan suv resurslarining haqiqiy hajmini aniqlashning imkoni bo'lmagan taqdirda, soliq bazasi suvdan foydalanish va suvni

iste'mol qilish sohasidagi vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan suv resurslari iste'molining normativlariga ko'ra aniqlanadi.

Ishlab chiqarish jarayonida suvni maxsus uskunalarni (turbinalarni) sovitish uchun ishlatadigan soliq to'lovchilar soliq bazasini tabiiy suv obyektlaridan maxsus uskunalarni (turbinalarni) sovitish uchun olingan va tabiiy suv obyektlariga qaytarib quyiladigan suv hajmi o'rtasidagi farqdan kelib chiqib aniqlaydi.

Soliq to'lovchi soliq to'lash nazarda tutilmagan faoliyat turlarini amalga oshirgan taqdirda, soliq bazasi soliq solinadigan va soliq solinmaydigan suv resurslari hajmining hisobini alohida yuritish asosida aniqlanadi. Alohida hisob yuritish imkoniyati bo'lmagan taqdirda, soliq bazasi qaysi faoliyat bo'yicha soliq to'lash sof tushumning umumiy hajmida nazarda tutilgan bo'lsa, o'sha faoliyatdan olinadigan sof tushumning solishtirma hajmidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Alkogolli mahsulot va alkogolsiz ichimliklarni ishlab chiqarish va boshqa maqsadlar uchun foydalanilgan suvning hajmi ishlab chiqaruvchi yuridik shaxslar uchun soliq bazasi hisoblanadi. Alkogolli mahsulot va alkogolsiz ichimliklar ishlab chiqarish uchun foydalaniladigan suv hajmi deganda iste'mol idishidagi tayyor mahsulotga to'g'ri keladigan suvning hajmi tuchuniladi.

Soliq solish obyekti va (yoki) soliq stavkasi turli-xil bo'lgan bir necha turdagi faoliyat bilan shug'ullanuvchi soliq to'lovchilar bunday faoliyat turlari bo'yicha alohida-alohida hisob yuritishlari va tegishli soliq stavkalari bo'yicha soliq to'lashlari shart.

Suvdan foydalanish uchun belgilangan limitlardan ortiqcha suv olinganda, bunday ortiqcha qism bo'yicha soliq stavkalari belgilangan soliq stavkalarining besh baravari miqdorida belgilanadi.

Belgilangan limit doirasida yer usti va yer osti manbalaridan olinadigan suv resurslari uchun soliq stavkalari mutlaq miqdorda bir kub metr uchun quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

T/r	Soliq to'lovchilar va soliq solish obyektlari	1 kub. metr uchun soliq stavkasi (so'mda)	
		yer usti suv resurslari manbalari	yer osti suv resurslari manbalari
1.	Iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi korxonalar (bundan 2 va 3-bandlarda ko'rsatilganlari mustasno), shuningdek, yakka tartibdagi tadbirkorlar va tadbirkorlik faoliyati va (yoki) daromad olish uchun mo'ljallangan, yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar	265	320
2.	Sanoat korxonalari	570	680
3.	Elektr stansiyalari va kommunal xizmat ko'rsatish korxonalari	90	110
4.	Qishloq xo'jaligi yerlarini sug'orish va baliqlarni yetishtirish (o'stirish) uchun foydalaniladigan suv hajmi, shu jumladan dehqon xo'jaliklari va qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarga ega bo'lgan jismoniy shaxslar*	45	45
5.	Avtotransport vositalarini yuvish uchun ishlatilgan suv hajmi	2 410	2 410
6.	Alkogolsiz ichimliklarni hamda pivo va vinodan tashqari alkogol mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun foydalaniladigan suv hajmi	30 500	30 500

*nazarda tutilgan soliq stavkasi 0,7 kamaytiruvchi koeffitsiyentni hisobga olgan holda, suv o'lchash uskunalari asosida aniqlanadigan, foydalanilgan suv hajmiga qo'llaniladi.

Suv resurslaridan ruxsat beruvchi hujjatlarsiz foydalanilganda, shuningdek, avtotransport vositalarini yuvishni amalga oshiruvchi korxonalar tomonidan yer usti manbalaridan olingan suvdan foydalanilganda soliq stavkasi belgilangan soliq stavkalarining besh baravari miqdorida belgilanadi.

Kalendar yil soliq davri hisoblanadi.

Soliq summasi soliq bazasidan va belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Soliq organlari soliq bazasidan va belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda quyidagilar uchun soliq summasini aniqlaydi:

- dehqon xo'jaliklari uchun;

- qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarga ega bo'lgan jismoniy shaxslar uchun;
- tadbirkorlik faoliyati va (yoki) daromad olish uchun mo'ljallangan, yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar uchun.

1-oktabrga qadar qishloq xo'jaligi korxonalarini uchun – qishloq xo'jaligi yerlarini sug'orish va baliqlarni yetishtirish (o'stirish) uchun ular tomonidan avvalgi soliq davrida foydalanilgan suv hajmining 70 foizi miqdorida. Avvalgi soliq davrida qishloq xo'jaligi korxonasi tomonidan foydalanilgan suvning hajmi to'g'risidagi axborot mavjud bo'lmagan taqdirda, soliq summasi suvdan foydalanish va suv iste'moli sohasidagi vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan suv iste'moli normativlari bo'yicha aniqlanadi.

Soliq hisoboti suvdan foydalanish yoki suvni iste'mol qilish joyi bo'yicha soliq organlariga quyidagilar tomonidan yilda bir marta taqdim etiladi:

O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari tomonidan, bundan qishloq xo'jaligi korxonalarini mustasno – hisobot davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay;

qishloq xo'jaligi korxonalarini tomonidan – joriy soliq davrining 15-dekabridan kechiktirmay;

O'zbekiston Respublikasida faoliyatini doimiy muassasalar orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar, shuningdek yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan – soliq davridan keyingi yilning 20-yanvaridan kechiktirmay.

Soliq organlari soliq to'lash to'g'risidagi to'lov xabarnomasini dehqon xo'jaliklariga, shuningdek qishloq xo'jaligi yerlariga hamda tadbirkorlik faoliyati va (yoki) daromad olish uchun mo'ljallangan, yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlariga ega bo'lgan jismoniy shaxslarga soliq davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay topshiradi.

Soliq davri mobaynida soliq to'lovchilar soliq bo'yicha bo'nak to'lovlarni to'laydi, bundan qishloq xo'jaligi korxonalarini, O'zbekiston

Respublikasida faoliyatini doimiy muassasalar orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar, shuningdek dehqon xo'jaliklari mustasno.

Bo'nak to'lovlar miqdorini hisoblab chiqarish uchun soliq to'lovchilar joriy soliq davrining 20-yanvarigacha, yangi tashkil etilganlari esa davlat ro'yxatidan o'tkazilgan kundan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay, suvdan foydalanish yoki suvni iste'mol qilish joyidagi soliq organlariga mo'ljallanayotgan soliq bazasidan (foydalaniladigan suv hajmidan) va belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda hisoblangan joriy soliq davri uchun soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani taqdim etadi. Soliq bo'yicha majburiyatlari soliq davri ichida yuzaga kelgan soliq to'lovchilar soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani soliq majburiyati yuzaga kelgan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay taqdim etadi.

Hisoblab chiqarilgan bo'nak to'lovlar:

- soliq davrida soliq summasi bazaviy hisoblash miqdorining ikki yuz baravaridan ko'proqni tashkil etadigan yuridik shaxslar tomonidan (bundan aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar mustasno) – har oyning 20-sanasidan kechiktirmay yillik soliq summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida;

- soliq davrida soliq summasi bazaviy hisoblash miqdorining ikki yuz baravaridan kamroqni tashkil etadigan, aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar bo'lmagan yuridik shaxslar, shuningdek aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar va yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan – har chorak uchinchi oyining 20-sanasidan kechiktirmay yillik soliq summasining to'rt dan bir qismi miqdorida to'lanadi.

Soliq davri davomida mo'ljallanayotgan soliq bazasi o'zgarganda, soliq to'lovchi soliq summasi to'g'risida aniqlashtirilgan ma'lumotnoma taqdim etishga haqli. Bunda soliq davrining qolgan qismi uchun bo'nak to'lovlarga soliqning o'zgargan summasiga teng ulushlarda tuzatish kiritiladi.

Soliq davri uchun bo'nak to'lovlar hisobga olingan holda soliqni to'lash soliq to'lovchilar tomonidan, bundan dehqon xo'jaliklari

mustasno, suvdan foydalanish yoki suv iste'moli joyida, soliq hisoboti taqdim etiladigan muddatdan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Soliq davri uchun bo'nak to'lovlar summasi soliq hisobotida ko'rsatilgan budjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasiga nisbatan 10 foizdan ortiq miqdorga kamaytirilgan taqdirda, soliq organi bo'nak to'lovlarni soliqning haqiqiy summasidan kelib chiqib, penya hisoblagan holda qaytadan hisob-kitob qiladi.

Qishloq xo'jaligi korxonalarini tomonidan soliq davri uchun soliqni to'lash quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

- 1-oktabrga qadar – soliq organlari tomonidan aniqlangan yillik soliq summasining 70 foizi;
- 15 dekabrga qadar – soliqning qolgan summasi.
- Dehqon xo'jaliklari tomonidan soliqni to'lash yilda bir marta, soliq davridan keyingi yilning 1-mayigacha amalga oshiriladi.

O'z-o'zini nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Yer usti manbalariga qanday resurslar kiradi?
2. Nimalar suv resurslari soliq solish obyekti hisoblanadi?
3. Yer osti manbalariga nimalar kiradi?
4. Nimalar soliq solish bazasi hisoblanadi?
5. Soliq solish obyekti nima?
6. Suv yetkazib beruvchi yuridik shaxslar resurs solig'i to'lovchisi hisoblanadimi?
7. Shaxtadan suvlarni qochirish uchun, foydali qazilmalarni qazib olish paytida foydalaniladigan suv resurslar soliq obyekti bo'ladimi?
8. Issiq suv va bug' uzatuvchi korxonalar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni nimga asosan to'laydilar?
9. Suvdan o'lehgaleh asboblarsiz foydalanilgan taqdirda suv resurs solig'i nimga asosan hisoblanadi?
10. Sun'iy suv havzalarida balliq yetishtiruvchi balliqchilik xo'jaliklari soliq to'laydimi?
11. Balliq yetishtirishda suv resurslarini hisobga olish vositalari mavjud emasligi va foydalaniladigan suv resurslarining haqiqiy

hajmini aniqlashning imkoni bo'lmagan taqdirda qanday hisoblanadi?

12. Alkogolli mahsulot va alkogolsiz ichimliklarni ishlab chiqarish va boshqa maqsadlar uchun foydalanilganlar qanday hisoblanadi?

XIII BOB. YER QA'RIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ

§ 13.1. Resurslarni soliqqa tortish bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi

§ 13.2. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

§ 13.3. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

§ 13.4. Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i

Kalit so'zlar: foydali qazilmalarni qazib olish solig'i, ijara haqi, aksizlar, royalti, advalor stavkasi, soliq.

§ 13.1. Resurslarni soliqqa tortish bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi

Hozirgi vaqtda butun dunyoda yer qa'ridan foydalanish sohasidagi soliq bazasi turli xil soliq to'lovlariga ega. Ular, shuningdek, turli yo'llar bilan ifodalanadi: ko'chma hududidan foydalanganlik uchun kim oshdi savdosida (tanlovda) ishtirok etish uchun to'lov, foydali qazilmalarni ijaraga olish, sotish va qazib olish va boshqalar. Bunday soliqlar asosiylari - qo'shilgan qiymat solig'i (keyingi o'rinlarda QQS deb yuritiladi), daromad solig'i, mol-mulk solig'i (kapital, ko'chmas mulk), ish haqi solig'i va boshqalarni bekor qilmasdan undiriladi.

Tabiiy resurslarni qidirish va qazib olish ishlari rejalashtirilgan yer osti boyliklaridan foydalanuvchilar tomonidan konlarni ijaraga olish uchun to'lovni anglatuvchi ma'lum bir tuchuncha mavjud. U rentals deb ham ataladi. Ushbu to'lov qazib olishning rentabelligi bilan bog'liq emas va ishning majburiyligini tartibga solmaydi. Bunday daromad davlat budjetida tizimli bo'lib qoladi. Biroq, belgilangan to'lov nisbatan kichik va belgilangan hudud uchun yoki

hududda belgilangan o'lov birligi uchun olinadi. Rivojlanish va ishlab chiqarishni rag'batlantirish orqali vaqt va bajarilgan ishlar bilan ortib boradigan dinamik ijara stavkalari o'rnatilishi mumkin. Aralash turdagi ijaradan ham foydalanish mumkin.

Yana bir soliq tuchunchasi – bu davlat tomonidan amalga oshirilgan tabiiy resurslardan foydalanish natijasida olingan miqdor. Bu kon zaxiralarini qazib olish va tuzatish uchun ruxsat berish bilan bog'liq va royalti deb ataladi. Mamlakat miqyosida bunday soliq shaklining ijobiy tomoni davlat budjetiga o'z vaqtida to'ldirishda yordam berishdir. Budjetni moliyaviy to'ldirishning ushbu shakli ekspluatatsiya qilingan konlardan ma'lum bir minimal daromad hisobiga kafolatlanadi [2].

Dunyo bo'ylab ko'plab davlatlar tabiiy resurslar bo'yicha ularning tarkibini taqsimlash asosida qonunchilik bazasini, huquqiy va iqtisodiy asosni, soliq sektorini yaratdilar. Bunday ikkita guruh – yoqilg'i (neft va gazni tartibga solish) va qattiq minerallar (deyarli barcha boshqalarni qazib olish). Buning sababi qattiq foydali qazilmalarni ishlab chiqishda ishlatiladigan uglevodorodlarni qazib olish shartlari edi. Yana bir muhim sabab – bu budjetga tushadigan mablag' miqdori. [7. 11-bet]

Hozirgi vaqtda ko'plab mamlakatlar orasida royalti asosida soliqlarni qisqartirish va haqiqiy daromaddan soliq imtiyozlariga o'tish mavjud. Meksika, Peru, Shvetsiya, Buyuk Britaniya va Norvegiya kabi bir qator davlatlar royalti to'lashdan bosh tortdilar. Ushbu bekor qilish natijasida bu mineral xomashyo mahsulotlarining raqobatbardoshligiga olib keldi.

Turkmaniston va Qozog'istonda foydali qazilmalarni qazib olish darajasiga asoslangan soliqlar qo'llaniladi, chunki qazib olinadigan xom ashyo hajmining oshishi yoki kamayishi bilan soliq stavkalari oshishi-kamayishi mumkin. Shuningdek, Turkmaniston va Qozog'istonda ustama foyda solig'i qo'llaniladi, uning asosida haqiqiy qazib olingan foydali qazilmalarni moddiylashtirish (hisobot davrida sof daromadning 0-60% gacha) davlat budjetini to'ldirishning asosiy omili bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, soliq yuki

qo'llanilmasa, bajarilgan ishlarning rentabellik darajasi Turkmanistonda o'n besh, Qozog'istonda yigirma foizni tashkil qiladi.

Royalti hisoblash uchun soliq stavkasi bilvosita soliqlarni hisobga olmagan holda olingan 1 ta tovar mahsulotining soliqni hisoblash davri uchun o'rtacha og'irlikdagi sotish narxiga asoslanib, qazib olingan minerallarning umumiy qiymati sifatida hisoblanadi. Masalan, Xitoy, Filippin, Kot-d-Ivuar, Papua - yangi Gvineya, Ruminiya, Braziliya, Tanzaniya, Burkina-Fasodagi oltin, mis va temir rudalari uchun yagona foiz soliq stavkasi ikki foizga teng [8, 156-bet].

Ko'pgina mamlakatlar tog'-kon sanoatiga sarmoya kiritish uchun soliq jozibadorligini ta'minlaydigan tog' - kon tashkilotlari uchun imtiyozli soliqqa tortishni amalga oshiradilar.

Bunday imtiyozlar amortizatsiyani hisoblashda ishlatiladigan usullarni o'z ichiga oladi, bu yer osti boyliklaridan foydalanuvchilarga investitsiyalarni hisobdan chiqarishni tezlashtirishga imkon beradi. Shuningdek, mamlakat hududiga olib kiriladigan, kon qazib olishda foydalaniladigan asbob-uskunalarga nisbatan bojxona bojarini to'lashda imtiyozlar berish. Eksportga kelsak, eksport qilinadigan foydali qazilmalarga nisbatan imtiyozlar belgilanadi. Ekologik chora-tadbirlarga nisbatan xarajatlarning katta qismi uchun kompensatsiya belgilanadi [9, 116-bet]. Royalti to'lashda soliq imtiyozlari ham qo'llaniladi, ammo faqat yer osti boyliklaridan foydalanuvchi "ustama foyda" deb nomlangan holatlarda, ya'ni qonun chiqaruvchi tomonidan belgilangan rentabellik me'yorlari chegarasidan chiqib ketadigan foyda. Davlat tomonidan tog'-kon sanoati korxonalarini uchun beriladigan royalti to'lovi bo'yicha kredit soliqdan ozod qilinadi. Ushbu soliq ta'tillari yangi konlarni qidirish, shuningdek, konchilik korxonasini qurish va foydalanishga topshirish paytida sarflangan sarmoyaning to'liq qaytarilishigacha taqdim etiladi. yer qa'rini melioratsiya qilishda yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun daromad solig'ini kamaytirish huquqi beriladi.

Xitoyda noyob metallarni qazib olish bo'yicha resurs solig'i mavjud. Ushbu soliqqa nisbatan imtiyozlardan foydalanish faqat xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun amalga oshiriladi. Shunday

qilib, resurslarni qoplash uchun to'lovlarni to'lash nuqtayi nazaridan mablag'larni qoplash ko'zda tutilgan. Ammo shuni yodda tutish kerakki, bunday imtiyozdan foydalanish faqat 50% dan ortiq xorijiy kapitalga ega bo'lgan korxonalar uchun mumkin.

§ 13.2. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

Soliqqa tortish maqsadida yer osti tuchunchasi yer qa'rining tuproq qismidan pastda joylashgan qismi tushuniladi. Yer qa'ri bo'lmagan joylarda suv yuzasidan past qismi va geologik izlanuv yoki egallash imkoniyatiga ega bo'lgan suv havzalari yoki oqimlarining tagi (tubi) hisoblanadi.

Tabiiy resurslardan samarali va oqilona foydalanishni ta'minlashga qaratilgan muhim vosita – bu davlat tomonidan tabiiy resurslardan foydalanish bilan bog'liq turli xil to'lovlardir.

Respublikamiz qonunchiligiga ko'ra mavjud yer osti boyliklari umumdavlat mulki hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining 1994-yil 23-sentabrdagi "Yer osti boyliklari to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq 1995-yildan boshlab Yer osti boyliklaridan foydalanilganlik uchun soliq joriy etildi va Yer osti boyliklaridan foydalanuvchilar ularning hajmidan kelib chiqqan holda maxsus soliq to'lay boshladilar.

O'zbekistonda 2002-yil 13-dekabrda "Yer osti boyliklari to'g'risida"gi Qonunning yangi taxriri tasdiqlandi va ushbu qonunning asosiy vazifasi bo'lib, Yer osti boyliklariga egalik qilish, ulardan foydalanish va tasarruf etishda yuzaga keladigan munosabatlarni tartibga solishdan iborat ekanligi belgilandi.

Yer osti boyliklari davlat mulki bo'lib, iqtisodiy jihatdan qimmatli, hajmi cheklangan va qayta tiklanmaydigan resursdir. Byudjet tizimining byudjet daromadlari tarkibida mineral xom ashyoni qazib olish, qayta ishlash va sotishdan olingan daromadlar muhim rol o'ynaydi.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun to'lovlar deganda byudjet daromadlarini shakllantirish manbalaridan biri bo'lgan, yer qa'ridan

foydalanuvchi deb e'tirof etilgan yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan mablag'larni begonalashtirish shaklida to'lanadigan majburiy davlat-huquqiy to'lov tushunilishi kerak. Yer qa'ri uchastkasidan foydalanish huquqini olishning zarur sharti sifatida pul mablag'lariga egalik (yoki boshqa mulk huquqi) asosida ularga tegishli bo'lishi va ushbu huquqni belgilangan tartibda keyinchalik amalga oshirish, joriy etilishi maxsus chora-tadbirlar bilan ta'minlanadi. Yer qa'ridan foydalanishga berilgan huquqni tugatish tarzidagi davlat majburiy to'lovi, shuningdek jarima tariqasidagi ma'muriy javobgarlik choralari belgilangan.

Qayd etilishicha, yer qa'ridan foydalanganlik uchun bir martalik va muntazam to'lovlar ijara xarakteriga ega bo'lib, ular tog' regaliyasining g'aznaning foydali imtiyozi (fiskus) sifatidagi zamonaviy namoyon bo'lishining ikkita mustaqil shakli ekanligi to'g'risida xulosa tuzilgan, daromad-ijarani davlat foydasiga qaytarib olishga qaratilgan va davlat hokimiyatining har qanday harajatlarini qoplamaslik.

Foydali qazilmani qazib olish hajmi yer qa'ridan foydalanganlik uchun quyidagilar soliq solish obyektidir:

- qazib olingan foydali qazilmalar;
- foydali qazilmalardan, mineral xom ashyodan, texnogen mineral hosilalardan ajratib olingan foydali komponentlar;
- sanoat yo'sinida dastlabki qayta ishlovdan o'tkazilgan qazib olingan uglevodorodlar va foydali komponentlar;
- oldin qazib olinganda va qayta ishlanganda qayta ishlanadigan foydali qazilmalar tarkibida tayyor mahsulot sifatida soliq solinmagan foydali komponentlar;
- ajratib olingan qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlar, texnogen mineral hosilalardan ajratib olingan qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlar.

Yer qa'ridan foydali qazilmalarni qazib oluvchi, mineral xom ashyodan va texnogen mineral hosilalardan foydali komponentlarni ajratib oluvchi yer qa'ridan foydalanuvchilar Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni soliq to'lovchilardir.

O'zbekiston Respublikasi hududida konlarni qidirishni, foydali qazilmalarni qazib olishni, mineral xom ashyodan va texnogen mineral hosilalardan foydali komponentlarni ajratib olishni amalga oshiruvchi yuridik va jismoniy shaxslar yer qa'ridan foydalanuvchilardir.

Qazib olingan foydali qazilmaning hajmi qazib olish, birlamchi ishlov berish, qayta ishlash va transportda tashishning butun texnologik sikli doirasida yuzaga keladigan texnologik yo'qotishlarni hisobga olgan holda, qonunchilikda belgilangan tartibda vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan normalar doirasida, bunday normalar mavjud bo'lmaganda esa, soliq to'lovchi tomonidan tasdiqlangan normalar doirasida aniqlanadi.

Foydali qazilmalarni qazib olishning va foydali qazilmalarga birlamchi ishlov berishning texnologik sikli doirasidagi yo'qotishlar texnologik yo'qotishlar deb e'tirof etiladi.

Soliq solish obyekti foydali qazilmaning har bir turi bo'yicha alohida aniqlanadi.

Quyidagilar soliq solish obyekti bo'lmaydi:

- qatlamdagi bosimni saqlab turish va uglevodorodlarni yopiq texnologik jarayon doirasida ajratib olish uchun mahsuldor qatlamga qayta haydab kiritiladigan tabiiy gaz hajmi;

- soliq to'lovchilarga berilgan yer uchastkalari doirasida qazib olingan hamda o'zining xo'jalik va ro'zg'or ehtiyojlari uchun foydalanilgan keng tarqalgan foydali qazilmalar;

- qonunchilikda belgilangan tartibda daryo o'zanlarini tozalash va qirg'oqlarni mustahkamlash ishlari natijasida qazib olingan foydali qazilmalar, bundan realizatsiya qilingan foydali qazilmaning hajmi mustasno.

Soliq bazasi soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda har bir qazib olingan foydali qazilmaga nisbatan aniqlanadi.

Agar qazib olingan foydali qazilmadan shaxsiy ishlab chiqarish yoki xo'jalik ehtiyojlari uchun qisman foydalanilsa, soliq bazasi qazib olingan foydali qazilmaning butun hajmi hisobida, ushbu foydali

qazilmaning o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Soliq bazasi. Soliq bazasi yer qa'ridan foydalanuvchi tomonidan mustaqil ravishda har bir qazib olingan foydali qazilmaga, shu jumladan asosiy foydali qazilmani qazib olishda birga chiqadigan foydali komponentlarga nisbatan aniqlanadi.

Soliq bazasi qazib olingan (ajratib olingan) foydali qazilmalar hajmining hisobot davri uchun o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosida hisoblab chiqilgan qiymati sifatida aniqlanadi.

Hisobot davri uchun o'rtacha olingan realizatsiya qilish bahosi har bir qazib olingan foydali qazilma bo'yicha pulda ifodalangan realizatsiya qilish hajmlarini ularning naturada ifodalangan realizatsiya qilish hajmiga bo'lish orqali alohida aniqlanadi.

Hisobot davrida foydali qazilma realizatsiya qilinmagan taqdirda, soliq bazasi realizatsiya qilish amalga oshirilgan oxirgi hisobot davrida foydali qazilmani realizatsiya qilishning o'rtacha olingan narxidan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Qazib olingan foydali qazilmaning bir qismi realizatsiya qilinib, qolgan qismidan o'zining ishlab chiqarish yoki xo'jalik ehtiyojlari uchun foydalanilgan hollarda, foydali qazilma bo'yicha soliq bazasi realizatsiya qilingan ushbu foydali qazilmaning o'rtacha olingan realizatsiya qilish narxidan kelib chiqib aniqlanadi.

Foydali qazilmadan o'zining ishlab chiqarish yoki xo'jalik ehtiyojlari uchun foydalanilgan hollarda bunday foydali qazilmalar uchun soliq bazasi qazib olingan foydali qazilmani ishlab chiqarish tannarxini **20 foizga oshirgan holda aniqlanadi.**

§ 13.3. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Soliq stavkalari quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

№	Foydali qazilmalar guruhi	Soliq solish obyektining nomi	Soliq stavkalari foizlarda
1.	Energiya manbalari	Neft, tabiiy gaz, gaz kondensati	10
		Utilizatsiya qilingan tabiiy gaz, realizatsiya qilingan hajmi bo'yicha	5
		Yer ostiga joylashtirilgan gaz	2,6
		Ko'mir, yonuvchi slanslar	4
2.	Qimmatbaho metallar	Oltin, kumush, palladiy, platina va platina guruhi, osmiy va boshqa qimmatbaho metallar	7
3.	Rangli metallar	Mis, qo'rg'oshin, rux, molibden, nikel, kobalt, qalay, surma, simob, alyuminiy	7
		Boshqa rangli metallar	10
4.	Radioaktiv metallar, nodir elementlar va nodir yer osti elementlari	Uran, toriy, radiy	8
		Volfram	2,7
		Reniy, selen, tellur, indiy, vismut, tantal, niobiy, berilliy, litiy, rubidiy, seziy, galiy, titan, sirkoniy, gafniy, talliy, kadmiy	8
		Lantan va lantanoidlar, itriy, skandiy	8
		Boshqa radioaktiv metallar, nodir elementlar va nodir yer osti elementlari	8
5.	Nodir tosh xom ashyosi	Feruza, listvenit, rodonit, zmeyevik, marmar yo'l-yo'l aqiq, kaxolong, yashma, xalsedon, aqiq, gematit va boshqa qimmatbaho, yarim qimmatbaho va zeb-ziynat uchun toshlar xom ashyosi	10
6.	Qora metallar	Temir	2
		Titan, marganes, xrom, vanadiy va boshqa qora metallar	4
7.	Kon-kimyxo xom ashyosi	Mineral pigmentlar	5,5
		Yod	4,8
		Mineral tuzlar (tosh tuz (ovqatga ishlatiladigani), kaliy tuzi, sulfat tuzi), karbonat xom ashyosi (ohaktoshlar, dolomitlar), mineral o'g'itlar (glaukonit, fosforitlar va boshqalar) hamda boshqa	3,5, biroq 5000 so'm.kub.m dan kam bo'lmagan

		kon-kimyo xom ashyosi	
8.	Kon-ruda xom ashyosi	Eruvchan shpat, dala shpati xom ashyosi, kvars va kvarsit, kaolin (realizatsiya qilingan hajmi bo'yicha), tabiiy grafit	7,9
		Shisha xom ashyosi, kvars qum, brusit marmar	3
		Talk va talk toshi, talkli magnezit, vollastonit, asbest, barit, vermikulit, qoliplash xom ashyosi, felzit	4
		Serpentinit va boshqa kon-ruda xom ashyosi	5
9.	Noruda qurilish materiallari	Sement ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan ohaktoshdan tashqari sement xom ashyosi	5
		Sement ishlab chiqarishga mo'ljallangan ohaktosh	22 500 so'm tonna*
		Tabiiy bezaktoshdan bloklar, arralanadigan xarsangtosh, xarsangtosh, gips toshi, gips va angidrid, ganch, marmar, ohaktosh-chig'anoq, ohaktosh (sement va ohak ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan ohaktoshdan tashqari), dolomitlar, qurilishda ishlatiladigan mayda toshlar, bazalt, granitlar, granodioritlar, granosiyenitlar, siyenitlar, porfirritlar, diabaz-porfirritlar, gabbro, slanes jinslari, karbonat xom ashyosi, travertin	5, biroq 5000 so'm.kub.m dan kam bo'lmagan
		G'isht-cherepitsa xom ashyosi, lyosslar va lyossimon jinslar, qurilish qumi, qumtoshlar, qum-shag'al aralashmasi	5, biroq 3750 so'm.kub.m dan kam bo'lmagan
		Ohak ishlab chiqarishga mo'ljallangan ohaktosh, farfor xom ashyosi, keramzit xom ashyosi, mergel, argillitlar, vulqon jinslari, pelitli tuffitlar, mineral tola ishlab chiqarish uchun bazalt, diabaz, gliyej, andezibazalt, temir tarkibli qo'shimchalar, magnetit – gematitli jinslar va boshqa noruda qurilish materiallari hamda keng tarqalgan foydali qazilmalar	5
10.	Texnogen mineral hosilalardan ajratib olingan foydali qazilmalar	Asosiy foydali qazilmani qazib	

	olganlik uchun soliq stavkasining 50 foizi
--	--

* Belgilangan soliq stavkasi bo'yicha soliq sement ishlab chiqaruvchi zavodlar, shuningdek ularga sement xom-ashyosi – ohaktoshni realizatsiya qiladigan soliq to'lovchilar tomonidan to'lanadi. Sement ishlab chiqarish uchun faqat ko'mirdan foydalanuvchi zavodlar uchun soliq stavkasi 50 foizga kamaytiriladi.

Yuridik shaxslar uchun soliq davri – chorak, jismoniy shaxslar uchun – kalendar yil.

Yuridik shaxslar uchun hisobot davri – bir oy; jismoniy shaxslar uchun – kalendar yil.

Soliq to'lovchilar soliqni aniqlangan soliq bazasidan va tegishli soliq stavkasidan kelib chiqqan holda, mustaqil ravishda hisoblab chiqaradi.

Yuridik shaxslar tomonidan soliqni to'lash – har oyda keyingi oyning 20-sanasi dan kechiktirmay amalga oshiriladi, jismoniy shaxslar tomonidan – soliq hisobotini taqdim etish muddatidan kechiktirmay.

§ 13.4. Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i

Qimmatbaho, rangli va radioaktiv metallarni, nodir elementlarni va nodir yer elementlarini qazib oluvchi va ularni texnogen mineral hosilalardan ajratib oluvchi, shuningdek uglevodorod xomashyosini qazib oluvchi yuridik shaxslar foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini to'lovchilar deb e'tirof etiladi.

Bu qazilmalarga qimmatbaho, rangli va radioaktiv metallar, nodir elementlar va nodir yer elementlari va tabiiy gaz, gaz kondensati va neft uglevodorod xomashyosi jumlasiga kiradi.

Metalni yoki uglevodorod xomashyosini realizatsiya qilishdan olingan renta daromadi foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'ini solish obyektidir.

Qazib olingan metallarni yoki uglevodorod xomashyosini realizatsiya qilishdan olingan bahoga qo'shilgan qiymat solig'ini va aksiz solig'ini kiritmay aniqlanadigan, hamda ularni qazib olish bilan

bevosita bog'liq harajatlar o'rtasidagi farq renta daromadi deb e'tirof etiladi.

Renta daromadi birlamchi ishlov berishdan o'tgan va realizatsiya qilish uchun tayyor bo'lgan metallarni yoki uglevodorod xomashyosini qazib olish faoliyati doirasida aniqlanadi.

Operatsion harajatlar deganda hujjatlar bilan tasdiqlangan va asoslantirilgan barcha harajatlar tushuniladi, bunda ushbu harajatlarni amalga oshirmay turib, metallarni yoki uglevodorod xomashyosini qazib olishga va ularni birlamchi qayta ishlashga doir ishlab chiqarish jarayoni imkonsiz yoki qiyin bo'ladi.

Operatsion harajatlarga quyidagi harajatlar kiradi:

1) zarur xomashyoni, materiallarni, issiqlik va boshqa energiya resurslarini sotib olishga;

2) inventarga, xo'jalik buyumlariga, amortizatsiya qilinadigan mol-mulk bo'lmagan boshqa mol-mulkka;

3) soliq to'lovchining texnologik, transportga oid, boshqa ishlab chiqarish ehtiyojlariga sarflanadigan yoqilg'i, energiyaning barcha turlari, ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun energiyaning barcha turlarini ishlab chiqish, shu jumladan soliq to'lovchining o'zi tomonidan ishlab chiqish, shuningdek energiyaning transformatsiya qilish va uzatish harajatlari;

4) litsenziyalar uchun haq va ijara to'lovlarini to'lashga;

5) xodimlar mehnatiga haq to'lashga;

6) qonunchilikka muvofiq amalga oshiriladigan harajatlarga;

7) metallarni yoki uglevodorod xomashyosini qazib olish operatsiyalari doirasida to'langan soliqlar va yig'imlarga haq to'lashga;

8) chetdan jalb qilingan yuridik yoki jismoniy shaxslar tomonidan bajarilgan ishlar va xizmatlarga haq to'lashga.

Operatsion harajatlar jumlasiga, xususan, quyidagilarga doir harajatlar kirmaydi:

1) amortizatsiyaga, shu jumladan investitsion chegimaga;

2) marketing va reklama tadbirlariga;

3) ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga;

4) yuridik shaxsning boshqaruv organi (kuzatuv kengashi yoki shunga o'xshash boshqa organi) a'zolari, ma'muriy xodimlar va maslahatchilar mehnatiga haq to'lashga;

5) soliq to'lovchining aybi bilan yuzaga kelgan favqulodda holatlarni bartaraf etishga;

6) xodimlarning malakasini oshirishga, mobil aloqa va internet ga;

7) zahiralarni tashkil etishga va sug'urta qilishning ixtiyoriy turlariga;

8) moliyaviy faoliyat bo'yicha foizlarni yoki boshqa harajatlarni, shu jumladan kapital harajatlar qiymatiga kiritilgan foizlarni to'lashga.

Renta daromadini aniqlashda metallarni yoki uglevodorod xomashyosini qazib olish bilan bevosita bog'liq bo'lmagan, xususan moliya bozorlaridagi operatsiyalardan, shu jumladan xedjirlash operatsiyalaridan olinadigan, foizlar va dividendlar tarzidagi, daromadlar va harajatlar hisobga olinmaydi.

Renta daromadini aniqlash chog'ida uchinchi shaxslar tomonidan amalga oshirilgan harajatlar ham hisobga olinmaydi, har qanday turdagi budjet subsidiyalari esa renta daromadiga kiritiladi.

Bir necha litsenziyalangan uchastkada metallarni yoki uglevodorod xom-ashyosini qazib olishni amalga oshiruvchi soliq to'lovchi har bir uchastkaga nisbatan renta daromadini alohida aniqlashi shart.

Soliq to'lovchi ilgari ro'yxatga kiritilgan, litsenziyalangan uchastkada foydali qazilmalarni qazib olish va texnogen mineral hosilalardan foydalanish uchun yer qa'ri uchastkalaridan foydalanish huquqiga doir ruxsatnomani qaytargan, undan o'zganing foydasiga voz kechgan yoki uni sotgan taqdirda, bunday uchastka ushbu ro'yxatdan chiqarilishi lozim, bunday realizatsiya qilishdan olingan daromadlar esa uning renta daromadini oshiradi.

Soliq to'lovchi renta daromadini har bir litsenziyalangan uchastkaga nisbatan metallarni yoki uglevodorod xom-ashyosini qazib olish huquqi uchun ruxsatnoma (litsenziya) olgan kundan e'tiboran har bir soliq davri natijalari bo'yicha mustaqil ravishda aniqlaydi.

Renta daromadining summasi soliq bazasi hisoblanadi, renta zarari mavjud bo'lganda esa soliq bazasi nolga teng deb e'tirof etiladi.

Soliq bazasi yer qa'riining har bir litsenziyalangan uchastkasi bo'yicha alohida hisoblab chiqariladi.

Soliq bazasi soliq davri boshlanganidan e'tiboran o'sib boruvchi yakun bilan aniqlanadi.

Metallarni va uglevodorod xom-ashyosini qazib olishni amalga oshiruvchi chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar soliq bazasini AQSh dollarida aniqlash huquqiga ega.

Agar birinchi soliq davri yakunlariga ko'ra renta zarari olingan bo'lsa, soliq to'lovchi bunday zarar miqdorini keyinchalik jamg'arilgan renta zarari maxsus hisobvarag'ida AQSh dollarida, ushbu moddaning oltinchi qismiga muvofiq belgilanadigan valyutaning o'rtacha yillik almashuv kursi bo'yicha hisobga olishga haqli. Bunda har bir keyingi soliq davrida ushbu hisobvaraqda hisobga olinadigan summa joriy yilning 31-dekabr holatiga ko'ra AQSh dollarida nominatsiya qilingan, 2 foizlik punktga oshirilgan, to'lanish muddati o'n yil (2031-yilgacha) bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Xalqaro obligatsiyalarining daromadligidan kelib chiqib aniqlanadigan koeffitsientga oshiriladi.

Soliq davri uchun o'rtacha yillik kurs soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining joriy soliq davrida 1-yanvar va 31-dekabr uchun belgilangan kurslarini qo'shish chog'ida olingan summani 2 ga bo'lish yo'li bilan aniqlanadi.

Metallarni yoki uglevodorod xomashyosini qazib olish huquqi uchun ruxsatnoma (litsenziya) olingan kundan e'tiboran boshlanadigan soliq davri soliq to'lovchi litsenziyalangan muayyan uchastkaga nisbatan soliq bazasini aniqlashi shart bo'lgan birinchi soliq davri deb e'tirof etiladi.

Soliq to'lovchi tomonidan metallarni yoki uglevodorod xomashyosini qazib olish huquqi uchun ruxsatnoma (litsenziya) olingan sanaga qadar haqiqatda amalga oshirilgan va tegishli litsenziyalangan uchastka bilan bevosita bog'liq bo'lgan quyidagilarga doir harajatlar tarixiy harajatlar jumlasiga kiradi:

1) geologik o'rganish uchun yer qa'ri uchastkalaridan foydalanish huquqi uchun ruxsatnoma olishga va metallarni yoki uglevodorod xom-ashyosini qazib olish uchun ruxsatnoma olishga, shuningdek metallarni yoki uglevodorod xom-ashyosini qazib olish huquqini olishga;

2) yer qa'rini geologik jihatdan o'rganishga;

3) metallarni yoki uglevodorod xom-ashyosini qazib olish uchun tayyorgarlik ishlariga.

Agar soliq davri yakunlari bo'yicha renta daromadi olingan bo'lsa, soliq bazasi jamg'arilgan renta zarari summasiga kamaytiriladi, renta daromadi jamg'arilgan renta zararining to'liq summasi o'mini qoplash uchun yetarli bo'lmaganda esa, renta daromadi summasiga kamaytiriladi. Bunda jamg'arilgan renta zarari summasi renta daromadini kamaytirishga qaratilgan summaga kamaytiriladi.

Minimal soliq stavkasi soliq bazasiga nisbatan 25 foiz miqdorida belgilanadi.

Kalendar yil soliq davri hisoblanadi.

Yilning choragi hisobot davridir.

Soliq to'lovchilar soliqni mustaqil ravishda, ushbu aniqlangan soliq bazasidan va tegishli soliq stavkasidan kelib chiqqan holda hisoblab chiqaradi. Bunda chet el valyutasida ifodalangan soliq bazasi O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining soliq hisobotini taqdim etish sanasida belgilangan kursi bo'yicha milliy valyutada qayta hisob-kitob qilinadi.

Soliq hisoboti soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi soliq organiga soliq to'lovchi tomonidan har bir hisobot va soliq davri tugaganidan keyin quyidagi muddatlarda taqdim etiladi:

renta zarari mavjud bo'lgan davrda – yilda bir marta, soliq davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay;

soliq bazasi mavjud bo'lgan davrda – har chorakda, ortib boruvchi yakun bilan hisobot davridan keyingi oyning 20-sanasidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa hisobot davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay.

Soliqni to'lash har chorakda keyingi oyning 20-sanasidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa hisobot davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

O'z-o'zini nazorat va muhokama uchun savollar:

1. Yer qa'ridan foydalanganda soliqqa tortishning zarurligi nimada?
2. Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i nima?
3. Rentals nima?
4. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq tushumi asosan qaysi yerosti qazilma boyliklari hissasiga to'g'ri keladi?
5. Respublikamizda eng yirik soliq to'lovchilar jumlasiga qaysi korxonalar kiradi?
6. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq tushumining asosiy qismi respublikamizning qaysi hududlari hissasiga to'g'ri keladi?
7. Yer qa'ridan foydalanganda soliqqa tortish obyekti va bazasi qanday aniqlanadi?
8. Qaysi mezonlar asosida soliq stavkalari tabaqalashtiriladi?
9. Hozirgi vaqtda yer osti qazilma boyliklarining nechta turiga nisbatan soliq stavkalari belgilangan?
10. Soliq kodeksida yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqdan imtiyozlar ko'zda tutilganmi?
11. Keng tarqalgan foydali qazilmalarni qazib olish bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar qanday tartibda soliq majburiyatlarini amalga oshiradilar?

XIV BOB. IJTIMOY SOLIQ VA YIG'IMLAR

§ 14.1. Ijtimoiy soliq to'lovchilari va uning o'ziga xos xususiyatlari.

§ 14.2. Ijtimoiy soliq hisobotlarini taqdim etish tartibi va muddatlari.

Kalit so'zlar: Yuridik shaxs, yagona ijtimoiy to'lov, ijtimoiy soliq, yo'l jamg'armasi, ajratma.

§ 14.1. Ijtimoiy soliq to'lovchilar va uning o'ziga xos xususiyatlari

2020-yilgacha yagona ijtimoiy to'lov har oyda soliq solinadigan bazadan hamda belgilangan stavkalardan kelib chiqqan holda hisoblab chiqarilar edi. 2020-yildan boshlab soliq amaliyotida u soliqqa tenglashtirildi va ijtimoiy soliq deb ataldi.

Ish beruvchining xodimlar mehnatiga haq to'lashga doir harajatlari ijtimoiy soliqning soliq solish ob'ektidir.

Ijtimoiy soliqni soliq to'lovchilari deb quyidagilar e'tirof etiladi:

- O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari;
- O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar, chet el yuridik shaxslarining vakolatxonolari va filiallari;

➤ ijtimoiy soliq to'laydigan jismoniy shaxslarning ayrim toifalari.

Quyidagilar soliq solish obyekti hisoblanmaydi:

✓ ish beruvchining xodimga mehnatda mayib bo'lganligi yoki sog'ligiga boshqacha shikast yetganligi bilan bog'liq zararining o'mini qoplash tarzidagi, ushbu Kodeks 369-moddasi ikkinchi qismining 10-bandida ko'rsatilgan miqdorlardan ortiqcha harajatlari;

✓ paxta yig'im-terimi bo'yicha mavsumiy qishloq xo'jaligi ishlariga jalb qilingan jismoniy shaxslarning bu ishlarni bajarganligi uchun mehnat haqi to'lashga doir harajatlar.

O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonolari va konsullik muassasalari xodimlari, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi tomonidan xalqaro hukumatlararo

tashkilotlarga kvota qilingan lavozimlarga xizmat safariga yuborilgan shaxslar uchun soliqni hisoblab chiqarish maqsadida soliq bazasi ularning O'zbekiston Respublikasida byudjet tashkilotlari xodimlari uchun ish haqi miqdorining oshishi inobatga olingan holda qayta hisoblab chiqariladigan, ular O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga ishga yuborilguniga qadar oxirgi ish joyida mehnatga haq to'lash tarzida olgan daromadlaridan kelib chiqib aniqlanadi.

Soliq soliq bazasidan va belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda har oyda hisoblab chiqariladi.

Soliq ish beruvchining va ayrim toifadagi jismoniy shaxslarning mablag'lari hisobidan to'lanadi.

O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalar va konsullik muassasalari xodimlari bo'yicha, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi tomonidan xalqaro hukumatlararo tashkilotlarga kvota qilingan lavozimlarga xizmat safariga yuborilgan shaxslar bo'yicha soliqni to'lash majburiyati O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining zimmasiga yuklatiladi.

14.1-jadval

Yagona ijtimoiy to'lov stavkalari¹¹ (2022-yil)

T/r	Soliq to'lovchilar	Soliq stavkalari, foizlarda
1	Soliq to'lovchilar, bundan 2-4-bandlarda nazarda tutilganlar mustasno	12
2	Byudjet tashkilotlari	25
3	"SOS – O'zbekiston bolalar mahallalari" uyushmalari	7
4	Ixtisoslashtirilgan sexlar, uchastkalar va korxonalarda ishlovchi nogironligi bo'lgan shaxslar mehnatidan foydalanuvchi soliq to'lovchilar	4,7

Soliq hisoboti soliq hisobida turilgan joydagi soliq organlariga soliq to'lovchi tomonidan ortib boruvchi yakun bilan har oyda hisobot davridan keyingi oyning 15-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari

¹¹ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. 405-modda. 2020-yil 30-dekabrda qabul qilingan www.lex.uz

bo'yicha esa yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda taqdim etiladi. O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan yil yakunlari bo'yicha soliqning hisoboti hisobot yilidan keyingi yilning 25-martiga qadar taqdim etiladi.

Soliqni to'lash har oyda, soliq hisobotini taqdim etish muddatlaridan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Kalendar yil soliq davridir.

Yil oyi hisobot davridir.

Soliq soliq to'lovchining kalendar oyda ishlagan kunlari sonidan qat'iy nazar:

1) yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan kam bo'lmagan miqdorda;

2) yakka tartibdagi tadbirkor bilan mehnat munosabatlarida bo'lgan jismoniy shaxslar tomonidan (bundan buyon matnda yakka tartibdagi tadbirkorning xodimlari deb yuritiladi) – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

3) faoliyatni yuridik shaxs tashkil etmagan holda, oilaviy tadbirkorlik shaklida amalga oshiruvchi oila a'zolari tomonidan:

- yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tgan oila a'zosi tomonidan – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan kam bo'lmagan miqdorda;

- oilaning boshqa a'zolari tomonidan (bundan o'n sakkiz yoshga to'lmaganlar mustasno) – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

4) "Hunarmand" uyushmasining hunarmandchilik faoliyati subyektlari bo'lgan, qishloq tumanlarida ro'yxatdan o'tgan va faoliyatini amalga oshirayotgan a'zolari tomonidan o'z faoliyatining dastlabki ikki yilida – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

5) "Usta-shogird" maktablari o'quvchilari tomonidan ular yigirma besh yoshga to'lguniga qadar ishlagan davrida – yiliga bazaviy hisoblash miqdorining 2,5 baravaridan kam bo'lmagan miqdorda

majburiy tartibda to'lanadi. Belgilangan miqdordagi soliqning to'lanishi mehnat stajini hisoblab chiqarishda bir yil deb hisobga olinadi.

§ 14.2. Ijtimoiy soliq hisobotlarini taqdim etish tartibi va muddatlari

Respublika yo'l jamg'armasi yig'imlariga quyidagilar kiradi:

- ❖ avtotransport vositalarini olganlik va O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirganlik uchun yig'im;
- ❖ chet davlatlar avtotransport vositalarining O'zbekiston Respublikasi hududiga kirganligi va uning hududi orqali tranzit tarzida o'tganligi uchun yig'im.

Avtotransport vositalarini oluvchi va O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirishni amalga oshiruvchi O'zbekiston Respublikasi rezidentlari va norezidentlari avtotransport vositalarini olganlik va (yoki) O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirganlik uchun yig'im to'lovchilardir.

Chet davlatlar avtotransport vositalarining egalari yoki foydalanuvchilari ushbu vositalarning O'zbekiston Respublikasi hududiga kirganligi va uning hududi orqali tranzit tarzida o'tganligi uchun yig'im to'lovchilardir.

Yig'imlar uchun soliq solish obyekti quyidagilardir:

- ✚ avtotransport vositalarini olish va (yoki) O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirish;
- ✚ chet davlatlar avtotransport vositalarining O'zbekiston Respublikasi hududiga kirishi va uning hududi orqali tranzit tarzida o'tish.

Soliq solinadigan baza quyidagilardir:

olingan va O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kiriladigan avtotransport vositalari dvigatelining ot kuchidagi quvvati yoki avtotransport vositalarining qiymati;

O'zbekiston Respublikasi hududiga kirganida yoki uning hududi orqali tranzit tarzida o'tganida chet davlatlarning avtotransport vositalari.

Avtotransport vositalarini olish va (yoki) O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirish uchun yig'imni to'lashdan quyidagilar ozod qilinadilar:

1) ishlab chiqaruvchi korxonalar tomonidan qo'l bilan boshqarishga moslashtirilgan yengil avtomobilni va (yoki) motoaravachani oluvchi barcha guruhlardagi nogironlar;

2) yaqin qarindoshlaridan hadya shartnomasi yoki meros asosida avtomobillar va motoaravachalar oluvchi fuqarolar;

3) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini saqlash, ta'mirlash, rekonstruksiya qilish va qurishni amalga oshiruvchi ixtisoslashtirilgan yo'l xo'jalik boshqaruvi organi tuzilmasiga kiradigan korxonalar – mazkur ishlarni amalga oshirishda bevosita foydalaniladigan avtotransport vositalari bo'yicha;

4) faoliyatining asosiy turi yo'lovchilar tashish bo'lgan, qonun hujjatlariga muvofiq yo'lovchilar tashish uchun belgilangan namunadagi litsenziyaga ega bo'lgan avtotransport korxonalari – yo'lovchilar tashishni amalga oshiruvchi transport vositalari bo'yicha (yengil avtomobillar va yo'nalishli taksilardan tashqari);

5) yuridik shaxslar – qirq tonnadan ortiq yuk ko'taradigan, olingan kon avtosamosvallari bo'yicha;

6) homiylik (beg'araz) yordami sifatida avtomobillarni olgan (sotib olgan) bolalar uylari, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar, nogiron bolalar uchun markazlar, qariyalar va kichik yoshdagi nogironlar uchun internat-uylar, shuningdek byudjet hisobidan moliyalashtiriladigan tibbiyot muassasalari;

7) yuridik shaxslar – avtotransport vositalarini bitta tizim (davlat va xo'jalik boshqaruvi organi) ichida balansdan balansga bepul o'tkazishda;

8) qayta tashkil etish natijasida avtotransport vositasini olgan huquqiy voris;

9) avtotransport vositalarini yuridik shaxslarga lizingga berish uchun oluvchi lizing beruvchilar.

Avtotransport vositalarini olganlik va O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirganlik uchun yig'imlar O'zbekiston

Respublikasi Ichki ishlar vazirligi organlarida davlat ro'yxatidan o'tkazilayotganda, qayta ro'yxatdan o'tkazilayotganda quyidagi hollarda undiriladi:

1) avtotransport vositalari oldi-soldi, almashtirish, hadya, bepul berish shartnomasi asosida, shuningdek qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa bitimlar asosida mulk qilib olinganda;

2) avtotransport vositalari yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) yoki qonun hujjatlarida belgilangan tartibda dividendlar sifatida olinganda;

3) avtotransport vositalari lizingga berish uchun olinganda, yig'im taraflaming yozma kelishuviga ko'ra lizing beruvchidan yoki lizing oluvchidan undiriladi. Lizing beruvchi O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan taqdirda, yig'im lizing oluvchidan undiriladi. Lizing shartnomasi muddati tugaganidan so'ng mazkur lizing (ikkilamchi lizing) shartnomasi predmeti bo'lgan avtotransport vositasi qayta ro'yxatdan o'tkazilayotganida takroran yig'im undirilmaydi;

4) avtotransport vositalari O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirilganda.

Avtotransport vositalarini olish va O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtinchalik olib kirish uchun yig'im to'langanligi to'g'risidagi hujjat taqdim etilmagan holda avtotransport vositalarini ro'yxatdan o'tkazish, qayta ro'yxatdan o'tkazish yoki texnik ko'rikdan o'tkazish amalga oshirilmaydi.

Chet davlatlar avtotransport vositalari O'zbekiston Respublikasi hududiga kirganligi va uning hududi orqali tranzit tarzida o'tganligi uchun yig'im chet davlatning avtotransport vositasi O'zbekiston Respublikasi hududiga kirayotganida undiriladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. Kimlar ijtimoiy soliq to'lovchilar hisoblanadi?
2. Ijtimoiy soliq mablag'lari qanday tartibda jamg'armalarga taqsimlanadi?
3. Ijtimoiy soliq obykti va bazasi qanday aniqlanadi?

4. Ijtimoiy soliqdan qanday chegirmalar nazarda tutilgan?
5. Ijtimoiy soliq qanday tartibda hisoblab chiqariladi?
6. Mikrofirma va kichik korxonalar ijtimoiy soliqni qaysi muddatda to'lashadi?

XV BOB. ELEKTRON HISOBOT VA UNI JO'NATISH TARTIBI

§ 15.1. IT texnologiyalarni davlat soliq xizmati organlarida qo'llanilishi

§ 15.2. Elektron raqamli imzo va undan foydalanish

§15.3. Davlat soliq xizmati organlarida Interaktiv xizmatlardan foydalanilishi

§ 15.4. Soliq qo'mitasining elektron hujjatlar repozitoriysi

§ 15.5. Savdo va xizmat ko'rsatish sohasidagi hisob-kitoblar tizimiga onlayn nazorat kassa mashinalari va virtual kassalarni joriy qilish tartibi

§ 15.6. Mobil ilova keshbek

Kalit so'zlar: IT texnologiyalari, elektron raqamli imzo, elektron raqamli imzoning yopiq kaliti, Elektron raqamli imzoning ochiq kaliti, Interaktiv xizmatlar, elektron hujjatlar repozitoriysi, onlayn nazorat-kassa mashinasi, virtual kassa, fiskal modul, elektron hisobvaraqa-faktura, rouming operatori, QR-kod, keshbek, soliq hamkor.

§ 15.1. IT texnologiyalarining davlat soliq xizmati organlarida qo'llanilishi

Bugun IT texnologiyalarini davlat soliq xizmati organlariga izchil joriy etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilib borilmoqda. O'tgan davr mobaynida soliq ma'murchiligining biznes jarayonlari qayta ko'rib chiqilishi natijasida davlat soliq xizmati organlarida mavjud axborot tizimlar muntazam ravishda takomillashtirildi.

Davlat soliq qo'mitasi tomonidan bugungi kunda 45 turdagi interaktiv va elektron soliq xizmatlari portali joriy qilingan. Bugungi kunda soliq to'lovchilarga qulay sharoitlar yaratish, ularni ortiqcha soliq yukidan ozod qilish soliq organlari uchun ustuvor vazifa sanaladi.

Hozirda, davlat soliq xizmati organlarida mehnat qilayotgan 10 mingdan ortiq xodimlar mavjud axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlaridan samarali foydalanmoqdalar. Davlat soliq qo'mitasi 50 dan ortiq vazirlik va idoralar bilan axborot almashuv tizimlarini yo'lga

qo'ygan va bu orqali shakllangan ma'lumotlarni qayta ishlash orqali soliq solish bazasini kengaytirilmoqda.

Hukumatimiz tomonidan soliq ma'muriyatchiligiga zamonaviy IT texnologiyalarini joriy etish hisobiga soliq to'lovchilarga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini yaxshilash, tadbirkorlarga yengilliklar yaratish, soliqa tortiladigan bazani kengaytirish va soliqlarning yig'uvchanligini oshirish davlat soliq xizmati organlarining dolzarb vazifalari etib belgilangan.

O'tgan yil davomida soliq organlari tomonidan rasmiy veb saytining yangi talqini, elektron hisobvaraqa-fakturalar, onlayn nazorat kassa mashinalari, tadbirkorlik subyektlarning soliqa oid huquqbuzarliklari to'g'risida xabardor qilish imkonini beruvchi veb-portal va soliq to'lovchilar uchun bir qator elektron davlat xizmatlari yo'lga qo'yildi.

Soliq to'lovchining shaxsiy kabineti orqali soliqlarni to'lash amalga oshirilmoqda hamda qonunchilikda ko'zda tutilgan 12 turdagi elektron hujjatlar va 27 turdagi hisobotlar yuborishlari mumkin.

Soliq to'lovchilar o'z soliq majburiyatlarini ixtiyoriy bajarishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida elektron xizmatlar quyidagi talablarga asosan ishlab chiqiladi:

- Foydalanuvchilarning ehtiyojlarini inobatga olish;
- Elektron xizmatlarni uzluksiz taqdim etish;
- Foydalanuvchilarga tushuntirishlar berish;
- Elektron xizmatlarni dolzarbligini ta'minlash;
- Idoralararo hamkorlikdan foydalanish;
- Xizmat ko'rsatishida texnik ko'maklashish va maslahat berish;
- Yagona identifikatorlardan foydalanish;
- Xizmatlarning foydalanuvchilar tomonidan baholanishi;
- Axborot xavfsizligini ta'minlash;
- Interfeysni yagona uslub va dizaynda yaratish.

§ 15.2. Elektron raqamli imzo va undan foydalanish

O'zbekiston Respublikasining 2003-yil 11-dekabrda 562-II-sonli

“Elektron raqamli imzo to‘g‘risida”gi qonuni asosida elektron raqamli imzodan foydalanish sohasidagi munosabatlarni tartibga solish belgilab qo‘yilgan.

Elektron raqamli imzo – bu yopiq kalitni qo‘llagan holda axborotning kriptografik o‘zgarishi natijasida olingan va imzoning shakllanish vaqtidan boshlab elektron hujjatdagi axborotda xatolik yo‘qligini aniqlovchi hamda imzo kaliti sertifikatini imzo egasiga taalluqligini tekshiruvchi elektron hujjatning rekviziti hisoblanadi;

Elektron raqamli imzo – bu elektron hujjatdagi mazkur elektron hujjat axborotini elektron raqamli imzoning yopiq kalitidan foydalangan holda maxsus o‘zgartirish natijasida hosil qilingan hamda elektron raqamli imzo ochiq kaliti yordamida elektron hujjatdagi axborotda xatolik yo‘qligini aniqlash va elektron raqamli imzo yopiq kalitining egasini identifikatsiya qilish imkoniyatini beradigan imzo;

Elektron raqamli imzoning yopiq kaliti – bu elektron raqamli imzo kalit vositalaridan foydalangan holda hosil qilingan, faqat imzo qo‘yuvchi shaxsning o‘ziga ma‘lum bo‘lgan va elektron hujjatda elektron raqamli imzo yaratish uchun mo‘ljallangan belgilar ketma-ketligi

Elektron raqamli imzoning ochiq kaliti – bu elektron raqamli imzo kalit vositalaridan foydalangan holda hosil qilingan, elektron raqamli imzo yopiq kalitiga mos keluvchi, axborot tizimining har qanday foydalanuvchisi foydalana oladigan va elektron hujjatdagi elektron raqamli imzo kalit haqiqiylikini tasdiqlash uchun mo‘ljallangan belgilar ketma-ketligi;

Elektron raqamli imzo kalitining sertifikati – bu elektron raqamli imzoning ochiq kaliti elektron raqamli imzoning yopiq kalitiga mosligini tasdiqlaydigan va elektron raqamli imzo yopiq kalitining egasiga vakolatli organ tomonidan berilgan elektron yoki qog‘oz shaklidagi hujjat;

Elektron raqamli imzo yopiq kalitining paroli – bu elektron raqamli imzoning yopiq kalitidan ruxsatsiz tarzda foydalanishdan himoya qilish uchun mo‘ljallangan shartli belgilar ketma-ketligi.

Elektron raqamli imzoning yopiq kaliti egasi – bu elektron raqamli imzo kalitini yaratgan (elektron hujjatga imzo qo‘ygan) va

vakolatli organ tomonidan uning nomiga elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini berilgan jismoniy shaxs.

Elektron raqamli imzo kalit sertifikatini boshqarish – bu elektron raqamli imzo kalitining sertifikatini amal qilishini to'xtatib turish yoki qayta tiklash yoxud uni bekor qilish.

Elektron raqamli imzo kalit sertifikatini amal qilish muddati – elektron raqamli imzo kaliti ro'yxatga olingan vaqtdan boshlab 24 oydan oshmasligi kerak.

Elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini <https://G.G'e-imzo.uz> internet manzilidagi shaxsiy kabinet orqali elektron raqamli imzo kaliti sertifikatining amal qilish muddati tugagunga qadar uzaytirib olish mumkin.

O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 11-sentabrdagi O'RQ-445-sonli "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi qonuniga asosan elektron raqamli imzo elektron hujjatni imzolagan shaxsni identifikatsiyalash uchun mo'ljallangan bo'lib, qo'lda qo'yilgan imzoning to'kis analogi hisoblanadi hamda elektron hujjatda aks ettirilgan axborotning o'zgartirilmashligi va avtorlikni tasdiqlash uchun qo'llaniladi. Shuningdek, "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq, elektron raqamli imzo bilan tasdiqlanmagan murojaatlar anonim murojaatlar deb hisoblanadi.

Elektron raqamli imzo kalitlarini ro'yxatga olish va elektron raqamli imzo kaliti sertifikatlarini berish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 10-maydagi 348-sonli qarori asosida O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Soliq qo'mitasi huzuridagi "Yangi texnologiyalar" ilmiy-axborot markazi tomonidan davlat xizmatlari markazlari orqali amalga oshiriladi.

Elektron raqamli imzo kaliti sertifikatlarini olish uchun belgilangan tartibda Davlat xizmatlari markazlari yoki <https://G.G'e-imzo.uz> sayti orqali to'ldirish mumkin.

Arizani ko'rib chiqish va elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini olish uzog'i bilan 40 daqiqa ichida amalga oshiriladi. Elektron raqamli imzo kalit sertifikatini davlat xizmatlari markaziga taqdim etilgan USB

flesh xotiraga yuklab olinadi.

Elektron raqamli imzo yopiq kalitining paroli vakolatli organ tomonidan so'rovnomada ko'rsatilgan mobil telefon raqamiga sms-xabar shaklida yuboriladi.

Elektron raqamli imzo yopiq kaliti egasining Davlat xizmatlari markaziga arizasi orqali so'rovnomada ko'rsatilgan mobil telefon raqami o'zgartirilishi mumkin.

Elektron raqamli imzo yopiq kalitining parolini <https://G.G'e-imzo.uz> sayti arizada ko'rsatilgan telefon raqami orqali qayta olish mumkin.

Arizani ko'rib chiqishning ijobiy natijasidan so'ng elektron raqamli imzo kaliti uchun to'lov amalga oshirilishi lozim.

Jismoniy shaxs – O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 6-maydagi PF-5456 sonli farmoniga muvofiq eng kam oylik ish haqqining 7% miqdorida to'lovni amalga oshirishi kerak.

Yuridik shaxs va yakka tartibdagi tadbirkorlar – O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 18-iyuldagi PF 4455-sonli farmoniga muvofiq eng kam oylik ish haqqining 10 % miqdorida amalga oshirishi mumkin.

Yakka tartibdagi tadbirkorlar – xuddi jismoniy shaxslardek to'lov tizimlari yoki bank kassalari orqali to'lovni amalga oshirishlari mumkin.

Elektron raqamli imzo kaliti quyidagilarga bepul beriladi:

- davlat byudjet tashkilotlariga;

- Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 10-maydagi 348-sonli "Davlat xizmatlari markazlari orqali elektron raqamli imzo kalitini ro'yxatga olish va elektron raqamli imzo kalitining sertifikatini berish bo'yicha davlat xizmatlari ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash haqida"gi qaroriga asosan kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarning o'quvchilariga;

- 2019-yil 8-apreldagi 284-sonli "Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimini joriy etishning tashkiliy chora-tadbirlari to'g'risida" qaroriga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasiga, Vazirlar Mahkamasiga, vazirliklarga, idoralarga, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat

organlariga, boshqa davlat organlari va tashkilotlarning rahbarlariga va mas'ul shaxslariga.

Elektron raqamli imzo kalit egasi shaxsni tasdiqlovchi xujjatning asl nusxasi bilan birga USB flesh xotira taqdim etishi lozim.

Jismoniy shaxslar va yakku tartibdagi tadbirkorlar:

•Shaxsni tasdiqlovchi guvohnomani nusxasi (pasport, harbiy bilet, haydovchilik guvohnomasi yoki shaxsini tasdiqlovchi boshqa hujjat);

•Elektron raqamli imzo kalitini ro'yxatdan o'tkazish va sertifikatni berish uchun imzolangan ariza.

Yuridik shaxslar:

•Yuridik shaxsni vakili – elektron raqamli imzo kalit egasining shaxsni tasdiqlovchi guvohnomani nusxasi (pasport, harbiy bilet, haydovchilik guvohnomasi yoki shaxsini tasdiqlovchi boshqa hujjat);

•Elektron raqamli imzo kalitning egasi – yuridik shaxsning vakiliga buyruqning tasdiqlangan nusxasi yoki ishonchnoma (bunda, murojaat etuvchi elektron raqamli imzo yopiq kalitining egasi bo'lsa, elektron raqamli imzo kalitining sertifikatini boshqarish uchun yuridik shaxsning xati (ishonchnoma) talab etilmaydi).

§ 15.3. Davlat soliq xizmati organlarida interaktiv xizmatlardan foydalanilishi

Interaktiv xizmatlardan kelib tushgan elektron arizalarni ijro qilish yuzasidan doimiy vertikal nazorat elektron hujjat aylanish tizimi orqali olib borilishi ta'minlangan.

Interaktivlik tuchunchasi. Interaktivlik deganda faqatgina, biz o'rganayotgan fan kesimida texnik vositalar, kompyuter, ularning dasturlari hamda foydalanuvchilar orasidagi o'rnatilgan muloqotni tashkil etish tushuniladi. Kompyuter dasturlari shunday yaratilganki, u yordamida kompyuter bilan muloqot o'rnatamiz.

Umuman olganda, interaktivlik bu muloqot tizimini tashkil etish bilan bog'liq. Ya'ni, maqsadga ko'ra tizim elementlari orasidagi axboriy ma'lumotlar almashinuvi. Ushbu tuchuncha axborot nazariyasi, informatika va dasturlash, telekommunikatsiya tizimlari, sotsiologiya va boshqa sohalarda qo'llaniladi.

Interaktiv xizmatlar tuchunchasi – interaktivlik orqali foydalanuvchi moddiy, ma'naviy, ijtimoiy, iqtisodiy, axboriy va ishlab chiqarishning turli manbalaridan ko'riladigan manfaat mavjud bo'lsa, unga interaktiv xizmat qilingan deb tushuniladi. Ya'ni, kompyuter dasturlari orqali foydalanuvchiga interaktiv xizmat tashkil etilgan deb tushuniladi.

Internet tarmog'i orqali ko'rsatiladigan interaktiv xizmat turlari. Hozirgi vaqtda hukumatimiz tomonidan interaktiv xizmatlarni shakllantirish, tashkil etish va ularni boshqarishga katta e'tibor berilmoqda. Interaktiv xizmatlarni tashkil etishning eng tez va yaxshi yo'li, bu ularni internet tarmoqlari orqali amalga oshirish hisoblanadi

Davlat soliq xizmati organlarining elektron xizmatlari RO'YXATI

№	Xizmat nomi
Interaktiv xizmatlar:	
1	Soliqlarni to'lash
2	Shaxsiy kabinet orqali elektron o'zaro munosabatlar
3	Yuridik shaxslarning hisobotlarini yuborish
4	Yakka tartibdagi tadbirkorlarni hisobotlarini yuborish
5	Soliq deklaratsiyalarini yuborish
6	Ortiqcha to'langan soliq summalarini qaytarish yoki boshqa soliq turiga o'tkazish
7	Rezidentlik sertifikatini
8	Nazorat-kassa mashinalarini ro'yxatdan o'tkazish
9	Murojaatlarni yuborish
10	Qabulga yozilish
11	Xodimlarning mol-mulk solig'ini to'lashi
12	Elektron hisob-fakturalar
13	Ijara shartnomalarni hisobga qo'yish
14	Nafaqaxo'mi ishga olish va bo'shatish
15	Yollangan xodimlarni ro'yxatda o'tkazish
16	Onlayn NKM va virtual kassa ma'lumotlari
17	Rezyume yuborish
18	QQSning o'mi qoplash lozim bo'lgan summasini qaytarish
19	Tadbirkorga ko'mak berish bo'yicha so'rovnomalar
20	Soliq imtiyozlaridan foydalanish bo'yicha murojaat
21	Elektron raqamli imzo kalitlarini ro'yxatga olish

Axborot xizmatlar	
1	Sizning soliq xizmatlaringiz
2	Soliq nizolari to'g'risida
3	Ko'p uchraydigan savollar
4	Soliq organlarining rasmiy tushuntirishlari
5	Jismoniy shaxslarning soliqlar bo'yicha maslahatchisi
6	Soliqlarni hisoblash kalkulyatorlari
7	Soliqlar kalkulyatorlari
8	Soliq imtiyozlari
9	O'z biznesingizni yarating
10	STIR yoki JShShIRingizni aniqlangang
11	Soliq tekshiruvi natijalari
12	Soliq to'lovchilar haqidagi ma'lumotlar
13	QQS to'lovchilar
14	Kontragent haqida ma'lumot
15	Soliq majburiyatini bajarilishi masalalari
16	Jismoniy shaxslarni solqqa tortiladigan obyektlari
17	Hisobga qo'yish ma'lumotlari
18	Byudjet bilan hisob-kitoblar
19	Soliq qarzi mavjud emasligi to'g'risida ma'lumotnoma
20	Soliq va to'lovlar bo'yicha qarzdorlar
21	Bankrot korxonalar
22	Auditorlik tekshiruvda o'tgan korxonalar
23	Murojaatlarni ko'rib chiqish holati
24	Soliq to'lovchining taqvimi
25	Fuqarolarning hisoblangan sug'urta badallari

Soliq organlariga tashrif buyurmasdan soliqlarning ayrim turlarini to'lash imkoniyati joriy etilgan:

- *YaTT sug'urta badali (Kod: 38);*
- *YaTT daromad solig'i (Kod: 47);*
- *Daromad solig'i - deklaratsiya (Kod: 51);*
- *Mulk solig'i (Kod: 66);*
- *Yer solig'i (Kod: 67);*
- *Jarimalarni to'lash (Kod: 99);*
- *Hisoblangan foizlar uchun to'lov (Kod: 199).*

Foydalanuvchi to'lov amalga oshiriladigan obyektни mustaqil ravishda tanlashi mumkin. Soliq to'lovchi tomonidan tanlangan

obyekt uchun to'lov avtomatik ravishda shaxsiy kartadan amalga oshiriladi.

Jismoniy shaxslarning soliqlarini to'lash payme.uz, click.uz, u-pay.uz saytlarida joylashgan to'lov tizimlari saytlari orqali yoki ushbu to'lov tizimlarining Play Market-dan yuklab olinadigan tegishli mobil ilovalari orqali amalga oshiriladi.

To'lov tartibi barcha mobil to'lov tizimlarida bir xil. "Xizmatlar uchun to'lov" - "Soliqlarni to'lash" bo'limida soliq turini tanlash, STIRingizni, to'lov miqdorini kiritish va "To'lash" tugmasini bosish kifoya. Tranzaksiyadan so'ng, to'lov muvaffaqiyatli amalga oshirilganligi to'g'risida SMS-xabar keladi.

To'langan soliqlar to'g'risidagi ma'lumotlar xizmat ko'rsatuvchi bank tomonidan avtomatik ravishda soliq organlarining axborot tizimiga o'tkaziladi va soliq to'lovchining shaxsiy kartalariga joylashtiriladi.

Shuningdek, to'langan soliq to'g'risida ma'lumotni soliq to'lovchi my.soliq.uz "Elektron soliq xizmatlari" portalining jismoniy shaxsning shaxsiy kabinetidagi "Jismoniy shaxsning shaxsiy kartochkalari" y-elektron davlat xizmatidan foydalanib olishi mumkin.

§ 15.4. Soliq qo'mitasining elektron hujjatlar repozitoriysi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 15-sentabrdagi "O'zbekiston Respublikasining yagona Interaktiv davlat xizmatlari portali orqali elektron davlat xizmatlarini ko'rsatish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 728-son qarori bilan O'zbekiston Respublikasining yagona Interaktiv davlat xizmatlari portali to'g'risidagi Nizomga muvofiq, elektron davlat xizmatlarini ko'rsatish natijalari O'zbekiston Respublikasining elektron hujjatlar repozitoriysida saqlanadigan elektron hujjat tasdiqlangan.

Elektron hujjatlar repozitoriysi – bu elektron hujjatlarni qayta ishlash va saqlashni ta'minlaydigan, shuningdek elektron hujjatning haqiqiylikini tekshirish vositalarini taqdim etadigan axborot manbai.

Soliq qo'mitasining elektron hujjatlar repozitoriysi soliq qo'mitasining rasmiy veb – saytida soliq to'lovchining shaxsiy kabineti orqali elektron xizmatlardan foydalanish jarayonida shakllangan elektron hujjatning nusxasini qog'ozga olish imkoniyatini beradi.

Qog'ozdagi elektron hujjatlarning nusxalari davlat xizmatlarini olish uchun an'anaviy (o'z-o'zidan, pochta yoki faksimil aloqa orqali) talabnoma beruvchilar tomonidan davlat organlariga taqdim etilishi uchun mo'ljallangan.

Davlat organlari ariza beruvchilardan olingan elektron hujjatlarning nusxalarini qog'ozda haqiqiylikini tekshirish va ular to'g'risida noyob elektron hujjat raqamini kiritish yoki elektron hujjatga joylashtirilgan QR-kodini soliq qo'mitasi repozitoriysi orqali skanerlash va ma'lumot olish imkoniyatiga ega. Elektron hujjat imzolanganda elektron hujjatning noyob raqami va QR-kodi shakllantiriladi va keyinchalik o'zgartirilmaydi.

Shunday qilib, soliq qo'mitasi elektron xizmatlardan foydalanish jarayonida shakllantirilgan elektron hujjatlarda taqdim etilgan ma'lumotlarning buzilishiga yo'l qo'ymaslik choralarini ko'radi va soliq xizmati organlarining axborot resurslaridan olingan elektron hujjatdagi ma'lumotlarning muvofiqligini ta'minlaydi.

Elektron hujjatlardagi ma'lumotlar qonuniydir. Davlat organlari elektron hujjatlarning nusxalarini qabul qilishni rad eta olmaydi, ularning haqiqiyligi Soliq qo'mitasi repozitoriysi yordamida tasdiqlanadi.

§ 15.5. Savdo va xizmat ko'rsatish sohasidagi hisob-kitoblar tizimiga onlayn nazorat kassa mashinalari va virtual kassalarni joriy qilish tartibi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6- sentabrdagi "Savdo va xizmat ko'rsatish sohasidagi hisob-kitoblar tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ushbu sohada jamoatchilik nazoratini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida" **PF-5813-sonli** Farmoni qabul qilindi.

Ushbu Farmon ijrosi yuzasidan Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 23-noyabrda №943-sonli "Onlayn nazorat-kassa mashinalari va virtual kassa tizimi qo'llanilishini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori tasdiqlandi.

Qarorga muvofiq, tadbirkorlik subyektlariga aholi bilan pulli hisob-kitoblarni amalga oshirishda, O'zbekiston hududida faqat belgilangan tartibda Davlat reyestriga kiritilgan onlayn-NKM va virtual kassalardan foydalanishga ruxsat etilishi, onlayn nazorat-kassa mashinalari va virtual kassa tizimini qo'llash tartibi ularga qo'yiladigan texnik talablar, shuningdek ularni davlat reyestriga kiritish tartibi va texnik xizmat ko'rsatish markazlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi belgilandi.

Onlayn nazorat-kassa mashinasi – bu fiskal modulga bog'lanish imkoniyatiga ega bo'lgan, fiskal hujjatlarni hosil qiluvchi, fiskal hujjatlarni fiskal ma'lumotlar operatoriga real vaqt rejimida uzatishni ta'minlovchi va qog'ozga chop etuvchi elektron hisoblash mashinalari, boshqa qurilmalar va ularning komplekslari hisoblanadi.

Virtual kassa – bu fiskal modulga bog'lanish imkoniyatiga ega bo'lgan, fiskal hujjatlarni hosil qiluvchi va hosil qilingan fiskal hujjatlarni fiskal ma'lumotlar operatoriga real vaqt rejimida uzatishni ta'minlovchi, cheklarni qog'ozga chop etish yoki ularni elektron shaklda yuborish funksiyasiga ega bo'lgan dasturiy mahsulot va ularning komplekslaridir.

Fiskal modul – fiskal ma'lumotlar operator tomonidan ishlab chiqilgan, maxsus himoyalangan dasturiy ta'minotga ega bo'lgan, o'zi ulangan qurilmaning hisoblash quvvati va dasturiy mahsulotini ishlatmagan holda fiskal ma'lumotlarning qonun hujjatlarida belgilangan tartibda milliy standartlar asosida kriptografik himoyasini ta'minlovchi fiskal xotira vazifasini bajaruvchi ixtisoslashtirilgan fizik qurilma hisoblanadi.

Texnik xizmat ko'rsatish markazlari (TXKM) – onlayn-NKM va (yoki) virtual kassalarga uzluksiz servis xizmati ko'rsatuvchi, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda davlat reyestriga kiritilgan yuridik shaxslar. Ular tadbirkorlik subyektlari bilan o'zaro

munosabatlarni qonun hujjatlarida belgilangan tartibda shartnoma asosida, onlayn-NKM yoki virtual kassalarni davlat soliq xizmati organlaridan ro'yxatdan o'tkazadi va ularga 24 soat davomida xizmat ko'rsatadi. TXKM Respublikaning istalgan hududlarida malakali mutaxassislariga ega bo'lgan filiallarini ochishi yoki sheriklik asosida faoliyat yuritishi belgilangan.

TXKM tadbirkorlik subyektlariga o'rnatilgan onlayn-NKM qurilmalari va virtual kassalarni majburiy tartibda bir yilda bir marta texnik va dasturiy ko'rikdan o'tkazib boradi. TXKM tomonidan onlayn-NKM yoki virtual kassa nosozligi davrida tadbirkorlik sub'yektini bir kun ichida zaxiradagi onlayn-NKM yoki virtual kassa bilan ta'minlashi kerak. Tadbirkorlik subyektlari davlat reyestriga kiritilgan istalgan turdagi onlayn-NKM yoki virtual kassalarni mustaqil sotib olishi hamda istalgan texnik xizmat ko'rsatish markazlariga ro'yxatdan o'tishi uchun ariza taqdim qilishi mumkin.

Onlayn-NKM yoki virtual kassalarni ro'yxatga olish arizasiga:

- turg'un savdo (xizmat ko'rsatish) shahobcha mavjudligini tasdiqlaydigan hujjat nusxasi;
- texnik xizmat ko'rsatish markazi bilan tuzilgan shartnoma nusxasi;
- shahobcha manzilining xaritada ko'rsatilgan ma'lumotlari ilova qilinadi.

TXKM 4 ish soat ichida taqdim etilgan ma'lumotlarni maxsus axborot tizimida qayd etadi va ishchi holatga keltirilgan onlayn-NKM yoki virtual kassani tadbirkorlik sub'yektiga taqdim etadi. Onlayn-NKM yoki virtual kassani davlat soliq xizmati organlarida ro'yxatga olinganligi to'g'risidagi ma'lumotlar tadbirkorlik sub'yektining shaxsiy kabinetiga yuboriladi.

Aholi bilan pulli hisob-kitob amalga oshirish jarayonida Onlayn-NKM yoki virtual kassani qo'llash tartibi quyidagicha:

- xaridor mahsulot (xizmat) uchun to'lovni amalga oshiradi;
- sotuvchi onlayn-NKM yoki virtual kassada to'lovni qayd etadi, to'lov ma'lumotlari onlayn NKM yoki virtual kassa orqali fiskal

ma'lumotlar operatoriga yuboriladi va xaridorga maxsus QR-kodli chek taqdim etiladi;

- fiskal ma'lumotlar operatori o'z navbatida Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlar bazasiga kassa cheki ma'lumotlarini qayd etadi;

- xaridor chekning haqiqiylikini maxsus mobil ilova bilan QR-kodni skanerlash orqali tekshiriladi.

Tadbirkorlik subyektlari onlayn-NKM yoki virtual kassa tizimidan foydalanishga o'tgan taqdirda quyidagi qulayliklarga ega bo'ladi:

- kassir-operatsiyachi tomonidan nazorat-kassa daftarini yuritishni va har bir NKM bo'yicha kunlik hisobotni chiqarib olish majburiyati bekor qilinadi;

- realizatsiya qilingan mahsulot jismoniy shaxs yoki uning oila a'zolariga ajratilgan tomorqa yer uchastkasida yetishtirilganligini tasdiqlovchi hujjatni talab qilish tartibi bekor qilinadi;

- virtual kassa dasturiy mahsulotining bazaviy qismi DSQ tomonidan bepul beriladi;

- plastik kartalari yoki chegirma kartalariga o'tkazilgan bonuslar (cashback) daromad solig'i bazasi sifatida qaralmaydi;

- kunlik o'rtacha naqd pul tushumi miqdori bazaviy hisoblash miqdorining 20 baravaridan kam summalarni bank kassalariga inkassatsiya xizmatlari orqali o'zlari belgilagan davrlarda yoki mustaqil ravishda topshirish huquqi beriladi.

Qisqa qilib aytganda, onlayn NKM va virtual kassa tizimini qo'llashga o'tilganda:

- real vaqt rejimida sohadagi tushumlarni nazorat qilish imkoni paydo bo'ladi;

- soliq bazasini shakllantirish manbalari yanada to'liq qamrab olinadi;

- davlat soliq xizmatlari organlari bilan bevosita aloqalar kamayadi;

- tovarlar, ishlar va xizmatlarni real sotish hajmini aniqlash orqali soliq solinadigan baza ko'payadi;

- soliqlardan bo'yin tovlash holatlari kamayadi;
- tadbirkorlik subyektlariga sifatli va uzluksiz xizmat ko'rsatish ta'minlanadi;
- ma'lumotlar ishonchliligi kafolatlanadi;
- sohada tushumlarni yashirish usullarini cheklash imkoni paydo bo'ladi;
- sohada jamoatchilik nazoratini kuchayishiga olib keladi;
- xaridorlarni huquq va manfaatlari himoya qilinishi yanada kafolatlanadi;
- xufyona iqtisodiyot ulushi qisqaradi;
- savdo (xizmat ko'rsatish) shahobchalaridagi tekshiruvlar kamayadi;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat soliq xizmati organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 26-iyundagi PQ-3802-son qaroriga muvofiq xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan elektron hisobvaraqa-fakturalardan foydalanishni joriy etish maqsadida, Vazirlar Mahkamasining "Soliq ma'muriyatchiligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashni kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 6-oktabrdagi 807-son qarori qabul qilindi.

Qaror bilan "O'zaro hisob-kitoblar tizimida elektron shakldagi hisobvaraqa-fakturalardan foydalanish tartibi to'g'risida"gi Nizom tasdiqlangan va qo'yidagi yangi tuchunchalar kiritilgan:

elektron hisobvaraqa-faktura (keyingi o'rinlarda EHF deb ataladi) – tovarlarni (ishlar, xizmatlarni) realizatsiya qilish va sotib olishni tasdiqlaydigan, EHF aylanish tizimi operatorlari orqali taqdim etiladigan va qabul qilinadigan, qonun hujjatlariga muvofiq belgilangan shakllarda rasmiylashtirilgan elektron hujjat;

elektron hisobvaraqa-faktura aylanish tizimi operatori – qonun hujjatlarida va belgilangan talablarni bajargan EHFlaming aylanishi va ularni saqlash faoliyati bilan shug'ullanishga ruxsat etilgan yuridik shaxs maqomiga ega axborot vositachisi;

rouming operatori – EHFning markazlashtirilgan holda saqlanishi, operatorlararo uzatilishi va hisobi yuritilishini ta'minlaydigan yuridik shaxs;

elektron hisobvaraqa-faktura identifikatori – EHFni masofadan identifikatsiya qilish imkonini beruvchi rouming operatorining axborot tizimi tomonidan avtomatik ravishda belgilanadigan EHFning o'ziga xos raqami;

elektron hisobvaraqa-faktura aylanish tizimining ishtirokchilari – EHF aylanish tizimida tovarlarni (ishlar, xizmatlarni) sotuvchi va sotib oluvchi yuridik va jismoniy shaxslar;

QR-kod – tasdiqlangan EHFga biriktiriladigan va hujjat qog'oz shaklida chop etilganda ko'rsatiladigan, mobil ilovalar va dasturiy mahsulotlar orqali skanerlash vaqtida EHF haqida barcha ma'lumotlarga havola bo'ladigan maxsus grafik kod.

Elektron hisobvaraqa-fakturalarning soliq to'lovchilar uchun afzalliklari:

1. An'anaviy hisobvaraqa-fakturalarni qog'ozda tayyorlashda sarflanadigan moddiy va inson resurslarini tejash;
2. Hisobvaraqa-fakturalarni qulay va oson yuritish;
3. Hisobvaraqa-fakturalarda QQS hisoblash bilan bog'liq xatoliklarni oldini olish;
4. QQS bilan bog'liq hisobotlarni yuborish jarayonini avtomatlashtirish.

§ 15.6. Mobil ilova keshbek

2022-yil 1-yanvardan boshlab yangilangan “Soliq” mobil ilovasida jismoniy shaxslar uchun **keshbek** va **soliq hamkor** bo'limlari paydo bo'ldi.

“Keshbek” – bunda iste'molchilar QR-kodli xarid cheklarini ro'yxatdan o'tkazib, oy oxirida xaridlar miqdorining 1 foiziga ega bo'ladi.

“Soliq hamkor” – nazorat-kassa texnikalaridan foydalanish tartibi buzilganligi to'g'risida xabar berish uchun. Keshbek summasi

har oyda chek ro'yxatdan o'tgan oydan keyingi oyning 25-kunidan keyin to'lab beriladi.

Hozirda mobil ilovada **jismoniy shaxslar mol-mulk solig'i va yer solig'ini to'lashlari mumkin** (mulk egasining JShShIR kodi orqali).

FACE ID – chekni ro'yxatdan o'tkazgan shaxsning qo'shimcha identifikatoridir. Jarayon oddiy: JShShIR kiritish va yuzni to'liq ko'rinishda suratga olib ma'lumotlarni tekshirish uchun yuborish lozim. Muvaffaqiyatli avtorizatsiyadan so'ng, shaxs tasdiqlanadi.

Shuningdek, ilovaga o'zini-o'zi band qilishi, talabalar uchun ijara shartnomalarini ro'yxatdan o'tkazish va avtotransport vositalarini ijaraga berish funksiyalari qo'shilgan.

Soliqlari to'lash. Jismoniy shaxslarga qulaylik yaratish maqsadida quyidagi soliq turlari bo'yicha qarzdorlik haqida ma'lumot olish va to'lovlarni amalga oshirish imkoni yaratilgan:

- jismoniy shaxslar uchun mol-mulk va yer soliqlari;
- jismoniy shaxslarning mol-mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlari bo'yicha daromad solig'i;
- jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya taqdim etish asosida JShShODS;
- YaTT va o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun ijtimoiy soliq;
- YaTT qat'iy belgilangan daromad solig'i;
- penya.

To'lovni amalga oshirishdan oldin ko'chmas mulk (yer uchastkasi) egasining JShShIRi ko'rsatish, o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun esa FACE ID orqali avtorizatsiyadan o'tish kifoya. Tizim avtomatik ravishda mavjud qarzdorlik yoki uning yo'qligini aks ettiradi. To'lov amalga oshirilgandan so'ng barcha tushumlar "To'langan soliqlar tarixi" bo'limida saqlanadi.

Turizm uchun keshbek. "O'zbekiston bo'ylab sayohat qil!" dasturi doirasida "turizm uchun keshbek" platformasi ishga tushirilgan. Mahalliy sayyohlar respublika bo'ylab sayohat qilish uchun sarflangan harajatlarning 15-50 foizini qaytarib olishlari mumkin.

Platforma foydalanuvchilari uchun qulaylik yaratish maqsadida "Soliq" mobil ilovasining (Android G'iOS) keshbek to'lash tizimidan foydalaniladi.

Sarflangan mablag'larni hisobga olish uchun foydalanuvchilar transport va joylashtirish vositalari xizmatlaridan foydalanganlik hamda madaniyat tashkilotlariga tashrif buyurganlik uchun berilgan cheklarni (QR-kodini) skanerlashi kerak.

Barcha cheklar skanerlangandan so'ng, to'plangan keshbek summasi avtomatik tarzda hisobga olinadi va belgilangan muddatda ishtirokchining shaxsiy bank kartasiga o'tkaziladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar:

1. IT texnologiyalarining davlat soliq xizmati, organlarida qo'llanilishini qanday baholaysiz?
2. Soliq to'lovchining shaxsiy kabineti nima?
3. Elektron raqamli imzoni qanday tushunasiz?
4. Elektron raqamli imzoning yopiq kaliti nima?
5. Elektron raqamli imzoning ochiq kaliti nima?
6. Elektron raqamli imzo kaliti kimlarga bepul beriladi?
7. Interaktiv xizmatlar tuchunchasini izohlang.
8. Davlat soliq xizmati organlarining qanaqangi Interaktiv xizmatlar bilasiz?
9. Soliq qo'mitasining elektron hujjatlar repozitoriysi nima?
10. Onlayn nazorat-kassa mashinasi qanday ishlaydi?
11. Virtual kassa nima?
12. Fiskal modulni qanday tushinasiz?
13. Elektron hisobvaraqa-faktura nima?
14. QR-kod nima va undan qanday foydalanish mumkin?
15. Elektron hisobvaraqa-fakturalarning soliq to'lovchilar uchun qanday afzalliklari ega?
16. «Keshbek» deganda nimani tushinasiz?
17. FACE ID nima?
18. Turizm uchun keshbek haqida nimalarni bilasiz?

GLOSSARIY

Aksiz solig'i (аксизный налог/excise tax) – aksiz to'lanadigan tovarlarga nisbatan qo'llaniladigan soliq turi bo'lib, qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladigan bazada va narxda hisobga olinadigan yuklab jo'natilgan tovarlar qiymatining bir qismini egri (bilvosita) soliq sifatida byudjetga undirish shakli.

Bevosita soliqlar (прямые налоги/direct taxes)– soliq to'lovchi tomonidan bevosita to'lanadigan soliqlar.

Byudjet jarayoni (бюджетный процесс/Budgetary process) – hokimiyat ijro va vakillik organlarining fiskal siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish va byudjet tizimini boshqarish faoliyatining majmui.

Byudjet yili (бюджетный год/Budgetary years) – davlat byudjetini tuzish, tasdiqlash va ijro qilish yuzasidan qonunchilik yo'li bilan belgilangan yillik muddat.

Byudjet profisiti (бюджетный профицит /Budgetary proficiency) – byudjet daromadlarining harajatlaridan oshib ketishi (byudjetning ijobiy saldos).

Valyuta birjasi (валютная биржа/stock exchange) – milliy valyutalarning uyushgan bozori. U yerda valyutalar o'rtasida talab va taklifga ko'ra shakllangan qadrlanish kursi (kotirovka) bo'yicha valyutalarning oldi-sotdisi amalga oshiriladi.

Valyuta bozori (валютный рынок /currency market) – chet el valyutasi va chet el pul birliklarida ifodalangan to'lov xizmatlarini sotib olish, sotish, ayirboshlash operatsiyalari amalga oshiriladigan iqtisodiy munosabatlar sohasi.

G'aznachilik (казначество/Exchequer) – davlat byudjetining ijrosini amalga oshiruvchi maxsus vakolatli moliyaviy organ.

Davlat krediti (государственный кредит/state credit) – bu bir tomondan davlat va ikkinchi tomondan jismoniy va huquqiy shaxslar o'rtasidagi vaqtincha bo'sh pul mablag'larini jalb qilish va ularni davlat harajatlarini moliyalashtirishga sarflash hamda korxonalar va tashkilotlarga muddatlilik, to'lovlilik va

qaytaruvchanlik asosida moliyaviy yordamlar berish bo'yicha pul munosabatlari yig'indisi.

Dotatsiya (дотация /grant) – yuqori byudjet bo'g'inidan quyi byudjet bo'g'iniga yoki byudjetdan yuridik va jismoniy shaxslarga qaytarib bermaslik sharti bilan berilishi mumkin bo'lgan pul mablag'lari.

Jamoat birlashmalari (общественные союзы/public unions) – ma'naviy yoki o'zga nomoddiy ehtiyojlarni qanoatlantirish uchun o'z manfaatlarining mushtarakligi asosida qonunda belgilangan tartibda birlashgan fuqarolarning ixtiyoriy birlashmalari.

Jamoat fondlari (публичные фонды/fonds) – fuqarolar va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriy mulkiy badallar qo'shish asosida tashkil etilgan hayriya, ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy yoki boshqa ijtimoiy foydali maqsadlarni ko'zlaydigan, a'zoligi bo'lmagan nodavlat notijorat tashkiloti.

Zayom (заём/debts) – davlat byudjetiga yuridik va jismoniy shaxslarning vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini jalb etish yo'li bilan byudjet taqchilligi o'rmini to'ldirish, ulkan iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy dasturlarni moliyaviy mablag' bilan ta'minlash maqsadida davlat tomonidan chiqariladigan qimmatbaho qog'ozlar.

Zahira (резерв/Reserve) – muayyan maqsadlar uchun ayrim hollarda esa kutilmagan holatlarning oldini olish uchun saqlab qo'yilgan moddiy, moliyaviy va boshqa resurslar.

Ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash harajatlari – maorif, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport, fan, ijtimoiy ta'minot, aholi uchun ijtimoiy ahamiyat kasb etgan xizmatlar baholaridagi farqlarni byudjetdan qoplash va oilalarga ijtimoiy nafaqalar.

Iqtisodiy siyosat (экономическая политика/economic policy) – davlat tomonidan mamlakat oldida turgan, yaqin va uzoq kelajakdagi vazifalarga muvofiq ravishda amalga oshirilayotgan hamda amalga oshirilishi mo'ljallanayotgan iqtisodiy, siyosiy va boshqa tadbirlar yig'indisi.

Investitsiya krediti (инвестиционный кредит/investment credit) – investitsiya maqsadlariga yo'naltirilgan turli xildagi bank kreditlari.

Yig'im (сбор/gathering) – ayrim tovar turlari bilan chakana savdoni amalga oshirish huquqini olish uchun to'lanadi. Tovar turlari bilan chakana savdo qilish huquqi ruxsat guvohnomasi bilan tasdiqlanadi.

Qayta moliyalashtirish (рефинансирование/refinancing) – 1) yangi zayomlar chiqarish orqali davlat qarzini qoplash, bunda asosan qisqa muddatli majburiyatlar yoki qoplash muddati tugayotgan majburiyatlar, uzoq muddatli qimmatli qog'ozlar almashtiriladi; 2) qarz, zayom muddatini uzaytirish va (yoki) uning summasini oshirish; 3) kredit shartlarini o'zgartirish (qoplash grafigi, foiz stavkasi).

Kapital qo'yilma (капитальные вложение/capital an investment) – ma'lum maqsad uchun, ko'pchilik hollarda muayyan obyektlar qurilishi yoki ta'mirlanishi, yangi quvvatlarni o'zlashtirilishi uchun davlat markaziy yoki mahalliy mablag'lari, korxonalar mablag'lari hisobidan moliyaviy fondlarning ajratilishi. Asosiy fondlar, binolar, uskunalarni sotib olish yoki takomillashtirish uchun pul mablag'lari harajatlari.

Qarz (долг/debts) – jismoniy yoki yuridik shaxsning shartnomada ko'zda tutilgan yoki boshqa asoslarga ko'ra vujudga keluvchi majburiyati bo'lib, unga muvofiq qarzdor pul yoki natura holdagi muayyan mulkni shartnomada yoki qonunda nazarda tutilgan muddatda ikkinchi tomon (jismoniy yoki yuridik shaxsga yoxud davlat)ga topshirishi lozim bo'ladi.

Kasaba uyushmalari (профсоюзы/trade unions) – ishlab chiqarishda, xizmat ko'rsatish va madaniyat sohasida faoliyatining umumiy manfaatlari bilan bog'liq bo'lgan mehnatkashlarni birlashtiruvchi ommaviy tashkilotlar.

Qo'shilgan qiymat solig'i (НДС / VAT) – qo'shimcha sotilgan mahsulotlar, bajarilgan ishlar va ko'rsatilgan xizmatlarning qiymatidan to'lanadigan soliq.

Mahalliy soliqlar hamda majburiy to'lovlar (местные налоги и сборы/local taxes and tax collections) – yuridik va jismoniy shaxslar daromadlaridan mahalliy davlat idoralari ehtiyoji uchun qonunda belgilangan miqdorda va tartibda muntazam ravishda to'lab boriladigan to'lov turi.

Moliya (финансы/Finance) – bu davlat tomonidan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy masalalarni bajarish uchun mo'ljallangan umumdavlat pul fondlarini shakllantirish va ishlatish jarayonida yuzaga keladigan pul munosabatlari yig'indisi.

Moliya siyosati (финансовая политика/financial policy) – bu davlatning iqtisodiy siyosatini tarkibiy qismi bo'lib, moliyaviy resurslarni (manbalarni) jalb etish, ularni taqsimlash, ishga solish va foydalanishga davlat orqali yo'naltirilgan barcha chora-tadbirlar yig'indisi.

Moliyani boshqarish (управление финансами/financial management) – subyektlarning moliyaviy munosabatlarini amalga oshirish, yo'lga qo'yish va takomillashtirish usullari yig'indisi.

Muassasalar (учреждения/establishment) – boshqaruv, ijtimoiy-madaniy vazifalarni yoki tijoratchilikdan iborat bo'lmagan boshqa vazifalarni amalga oshirish uchun mulkdor tomonidan tashkil etilgan va to'la yoki qisman moliyaviy ta'minlab turiladigan tashkilot.

Mulk (недвижимост/real estate) – iqtisodiy kategoriya sifatida moddiy boyliklarni o'zlashtirishning huquqiy shakli.

Nazorat (контроль/control) – jamiyat iqtisodiy hayotidagi obyektiv hodisa va har qanday davlat boshqaruvining muhim bo'g'ini.

Noishlab chiqarish sohasi (сфера производства/manufacture sphyere) – bu iqtisodiyotning moddiy boyliklar ishlab chiqarmaydigan tarmoqlari majmui.

Pensiya fondi (пенсионный фонд/pension fund) – bu pensiya bilan ta'minlovchi davlat moliya boshqaruvining organi.

Penya (пеня/penalty) – ayboma turlaridan biri. Unga ko'ra, turli moliyaviy majburiyatlarni o'z vaqtida bajarmagan shaxslarga qo'llaniladigan jazo (sanksiya). Kechiktirilgan har bir kun uchun to'lanmagan qarz summasiga nisbatan muayyan foizlarga qo'llaniladi.

Progressiv soliq stavkasi (прогрессивная налоговая ставка /progressive tax rate) – soliq bazasining ortishi bilan soliq stavkasi ortib boradi.

Proporsional soliq stavkasi (пропорциональная налоговая ставка /proportional tax rate) – hamma soliq to'lovchilar uchun teng soliq stavkasi qo'llanadi (qqs, aksiz, foyda solig'i);

Pul-kredit siyosati (денежно-кредитная система / monetary and credit system) – markaziy bank tomonidan amalga oshiriladigan pul-kredit orqali muvofiqlashtirish vositalarining davlat tomonidan ishlab chiqilgan va qonuniy tasdiqlangan mexanizmi.

Regressiv soliq stavkasi (регрессивная налоговая ставка/regressive tax rate) – soliq bazasining ortishi bilan soliq stavkasi kamayadi (umumiy sotilgan mahsulot hajmida eksport ulushi ortib borishi bilan soliq stavkasi kamayib boradi).

Reinvestitsiya (реинвеститсия/reinvestment) – turli korxonalariga takroran yoki qo'shimcha sarmoya sarflash. Bunday tarzda qo'shimcha mablag' sarflash olingan foyda hisobiga qo'lga kiritilgan qog'ozlar va boshqa shakllarda amalga oshiriladi.

Respublika byudjeti (республиканский бюджет /republican budget) – davlat byudjetining umumdavlat tusidagi tadbirlarni moliyalashtirishda foydalaniladigan qismi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi (O'zRning "Byudjet tizimi to'g'risida"gi Qonuni).

Soliq (налог/tax) – 1) byudjetga majburiy badal bo'lib, qonunchilikda belgilangan tartibda soliq to'lovchi yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshiriladi; 2) soliqlar, o'z moddiy mazmuniga ko'ra, milliy daromadning xo'jalik subyektlari va aholidan umumdavlat ehtiyojlari uchun undirilgan qismidir.

Soliq (налог/tax) – muayyan miqdordalarda undiriladigan, muntazam, qaytarib berilmaydigan va beg'araz xususiyatga ega bo'lgan, byudjetga yo'naltiriladigan majburiy pul to'lovlari (O'zRning Soliq kodeksi).

Soliq bazasi (налоговая база/Tax base) – soliq obyektining soliq stavkasi qo'llaniladigan miqdori.

Soliq va boshqa majburiy to'lovlar (налог и обязательные платежи/tax and obligatory payments) – davlat tomonidan joriy qilingan va jismoniy hamda yuridik shaxslar tomonidan to'lanishi majburiy bo'lgan, doimiy tavsifdagi, miqdori avvaldan belgilangan to'lov turlari.

Soliq manbai (налоговый/ tax) – bu subyektning daromadidir. Ba'zi soliqlarda daromad va foyda ham soliq obyektidir, ham soliq manbai bo'ladi. Lekin boshqa soliqlarda obyektlar har xil, manba esa daromad bo'ladi.

Soliq obyektidir (налоговый объект/ tax object) – soliq solinadigan daromad, oborot yoki mulkdir. Uning foyda, ish haqi, yer, imorat, jami harajat kabi turlari mavjud.

Soliq salohiyati (налоговый потенциал/ tax potential) – amaldagi qonunchilikka binoan soliq bazalarining tarkibi va tuzilishi kelib chiqqan byudjetning maksimal soliq daromadlari summasi. Soliq salohiyatini aniqlashda quyidagilar hisobga olinadi: faktik (haqiqiy) soliq tushumlari, soliq to'lovlari bo'yicha qarzdorlikni qo'shimcha o'sishi, soliq imtiyozlari qismidagi tushib qolayotgan daromadlar, soliq organlarining nazorat ishlari natijasi bo'yicha qo'shimcha hisoblab chiqilgan soliq, iqtisodiyotning yashirin sektori bo'yicha soliq daromadlarini yo'qotish, ya'ni yashirin iqtisodiyot resurslari.

Soliq siyosati strategiyasi (стратегия налоговой политики/ tax policy strategy) – muayyan muddatga mo'ljallangan soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarning asosiy yo'nalishlari va chora-tadbirlari majmui.

Soliq solinadigan baza (налого облагаемая база/ taxable base) – soliqqa tortish obyektining soliq yoki boshqa majburiy to'lovning stavkasi tatbiqan belgilangan ko'rsatkichlardagi qiymat, miqdor, fizik va boshqa tavsiflarini ifodalaydi (O'zRning Soliq kodeksi).

Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tartibi (упрощенный налогообложение/ simplified taxation) – soliqqa tortishning ayrim

toifadagi soliq to'lovchilar uchun belgilanadigan hamda ayrim turdagi soliqlarni hisoblab chiqarish va to'lashning, shuningdek ular yuzasidan soliq hisobotini taqdim etishning maxsus qoidalari qo'llanilishini nazarda tutuvchi alohida tartibi.

Soliq stavkasi (налоговая ставка/tax rate) – obyektning har birligi uchun davlat tomonidan belgilab qo'yilgan me'yordir, ya'ni davlatning soliq obyektidagi ulushi hamda hissasidir.

Soliq subyekti (налоговый субъект/tax subject) – soliq to'lash majburiyati yuklangan yuridik va jismoniy shaxslar.

Soliq tizimi (налоговая система/tax system) – bir xil mohiyatga ega bo'lgan va markazlashgan pul fondini tashkil etadigan soliq, yig'im, boj va boshqa majburiy to'lovlarning yig'indisi.

Soliqqa tortish birligi (налого облагаемая единица/taxable unit) – bu obyektning o'lchov birligi. Bu daromad solig'ida so'm, yer solig'ida kv. metr, suv solig'ida kub. metr va boshqalar.

Soliqli daromadlar (налоговые доходы/tax incomes) – soliq salohiyatining qismi bo'lib, milliy daromadning xo'jalik subyektlaridan va aholidan umumdavlat ehtiyojlari uchun undiriladi.

Stavka (ставка/rate) – soliq solinadigan bazaning o'lchov birligiga nisbatan hisoblanadigan foizlardagi yoki mutlaq summadagi miqdor (O'zRning Soliq kodeksi).

Subvensiya (субвенция/subvention) – yuqori byudjet organidan quyi byudjet organiga muayyan maqsadlar uchun beriladigan va maqsadli foydalaniladigan pul mablag'lari.

Tartibga soluvchi daromadlar (регулируемые доходы/adjustable incomes) – bu yuqori byudjetlardan quyi byudjetga, ularning daromad va harajatlarini boshqarib turish (balanslashtirish) maqsadida beriladigan pul mablag'lari majmuasi.

Tezkor boshqarish (оперативное управление/operative managements) – mavjud moliyaviy holatni tezkor (operativ) tahlil qilish asosida moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash yordamida minimal harajat qilib maksimal samaraga erishishga qaratilgan choratadbirlar yig'indisi.

Tekshirish (проверка/checking) – hisobot, balans va harajat hujjatlari asosida korxonada moliyaviy-xo‘jalik faoliyatining alohida masalalariga baho berish, moliya intizomining buzilgan nuqsonlarini aniqlash, mavjud muammolarni bartaraf etish va salbiy holatlarni takrorlanmasligi uchun chora-tadbirlar ishlab chiqilishini ko‘zda tutuvchi nazorat usuli.

O‘rganish (изучение/studying) – korxonada, tashkilot va muassasalar faoliyatining alohida tomonlarini qamrab oluvchi, ko‘rsatkichlarning keng ko‘lamini qamrab olish va xo‘jalik subyektining moliyaviy holatini, uni rivojlanish istiqbollari ishlab chiqarishni qayta tashkil qilish yoki qayta ixtisoslashuvining zarurligini aniqlab berish.

Fiskal siyosat (фискальная политика/fiscal policy) – 1) hukumat tomonidan qo‘yilgan makroiqtisodiy maqsadlarga erishish uchun hukumatning harajat va soliq funksiyalarini ongli ravishda qo‘llash; 2) byudjet, soliq va boshqa moliyaviy imkoniyatlarni boshqarish sohasidagi chora-tadbirlar yordamida hukumat tomonidan tadbirkorlik faolligini tartibga solish.

Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari (органы самоуправления граждан/self-government institutions) – fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari yuridik shaxs sifatida fuqarolik-huquqiy munosabatlarning qatnashchilari.

Xususiylashtirish (приватизация/privatisation) – davlat qo‘lida markazlashgan mol-mulklarni davlat egaligidan chiqarish.

Erkin bojxona hududi (свободная таможенная зона/free customs area) – bojxona nazoratisiz va boj to‘lovlari undirilmagan holda mahsulotlarni erkin olib kirish mumkin bo‘lgan hudud.

Erkin iqtisodiy hudud (свободная экономическая зона/free economic zone) – davlat bojxona chegaralarining alohida ajratilgan qismi. Erkin iqtisodiy hudud deb e‘lon qilingan joy xo‘jalik masalalarini hal etishda to‘la erkin, alohida tartibda boshqariladi, mahalliy va chet el firmalari uchun faoliyat yuritishning imtiyozli tartibi joriy etilgan bo‘ladi.

Yalpi ichki mahsulot (YaMM/BHII/Gross national product) – yil davomida mamlakat hududidagi iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida pirovard natijada (ya'ni bevosita iste'mol uchun), foydalanilgan ishlab chiqarish omillarining qaysi millatga mansubligidan qat'iy nazar iste'mol, eksport va jamg'arish maqsadida yaratilgan mahsulotlar va ko'rsatilgan xizmatlarning bozor qiymatida hisoblangan miqdoridir.

Yalpi milliy mahsulot (YaMM/BHII/GNP) – yil davomida ishlab chiqarilgan pulda ifodalangan pirovard mahsulot va xizmatlarning yalpi hajmi. Bu ko'rsatkich ishlab chiqarishning milliy hajmini xarakterlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2016. – 76 b.
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2003. – 496 b.
3. O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-iyuldagi “Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-4389-son Qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 29-iyundagi “O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida”gi PF-5468-son Farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksi qabul qilinishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartishlar va qo'shimcha kiritish, shuningdek ayrim qonun hujjatlarini o'z kuchini yo'qotgan deb topish to'g'risida 601-son Qonuni. 2020-yil 7-yanvar. O'zbekiston Respublikasi Qonuni, – Toshkent (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 08.01.2020-y., 03/20/601/0025-son).
7. O'zbekiston Respublikasi “Sug'urta faoliyati to'g'risida”gi Qonuni. – Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 24.11.2021-yil, 03/21/730/1089-son)
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2009-yil 24-iyundagi “Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish to'g'risida”gi 177-son Qarori.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30 - dekabrda “2020-yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risida”gi qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-2270-son Qarori. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2020-yil, 50-son.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-

4947-son Farmoni. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi, 31.07.2018-yil, 06/18/5483/1594-son; 11.12.2019 yil, 06/19/5892/4134-son.

11. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi (yangi tahriri) // qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.12.2019-yil, 02/19/sk/4256-son; 11.03.2020-y., 03/20/607/0279-son.

Darsliklar va o'quv qo'llanmalar

12. Agzamov A.T., Shomansurova Z.A. "Moliya va soliqlar" fani bo'yicha ta'lim texnologiyasi. "Iqtisodiy ta'limdagi o'qitish texnologiyasi" seriyasidan. – Toshkent: TDIU, 2010. – 268 b.

13. Алан Гринспен. Эпоха потрясений. Проблемы и перспективы мировой финансовой системы. – М.: Алпина Бизнес Букс, 2008. – 528 с.

14. Alimardonov M.I., Toxsonov Q.N. Soliq nazariyasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005. –168 b.

15. Bekmurodov A. va boshqalar. O'zbekiston iqtisodiyotni liberallashtirish yillarida. 1,2,3,4,5-qismlar. – Toshkent: TDIU, 2006. – 66 b.

16. Бочаров В.В. Корпоративные финансы. – Питер: СПб, 2008. –272 с.

17. Федоров А.В. Анализ финансовых рынков и торговля финансовыми активами. – Питер: СПб, 2007. – 240 с.

18. Финансовая математика. Математическое моделирование финансовых операций: Учеб пособ. Под ред. В.А. Половникова и А.И. Пилипенко. – М.: ИНФА-М, 2010 – 360 с.

19. Финансы бюджетных организаций. Учебник / под ред. проф. Поляка Г.Б. – Москва: Вузовский учебник, 2006. – 363 с.

20. Финансы и кредит. Учебное пособие / кол. авторов; под ред О.И. Лаврушина. – Москва: КНОПУС, 2008. – С. 304.

21. Финансы предприятий. Учебник для Вузов. Под ред. Поляка Г.Б. – Москва: ФиС, 2003.

22. Gadoyev E.F., Qurbonov X.A. Moliya. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2005. – 189 b.
23. Галанов В.А. Финансы, денежное обращение и кредит. Учебник. – М.: Форум инфра, 2008. – 416 с.
24. Гаврилина Н.Й., Дербенева Й.Н. Основы финансов и кредита (Учебное пособие). – М.: Феникс, 2007.
25. Инвестиции Республики Узбекистан 2009. Статистический сборник. – Т.: Госкомитет РУз по статистике, 2009. – S.148.
26. Касымов Й.Ф. Финансы и инвестиции. – М.: АНКИЛ, 2008. – 232 с.
27. Кирсанов С.А., Ворисоблебская Л.Н. Государственные и муниципальные финансы: Финансирование социальных услуг. Учебник для вузов. – М.: Андрейевский издательский дом, 2008.
28. Климова М.А. Страхование. Учеб. пособие. – Москва: Издательство РИОР, 2004. – 137 с.
29. Корпоративные финансы. Учебник для Вузов. Под ред. Бочарова В.В. – М.: ФБК-ПРЕСС, 2004.
30. Ковалева А.М. Финансы. Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 416 с.
31. Ковалева ВВ. Финансы. Учебник. – М.: Проспект, 2008. – 478 с.
32. Купсов М.М. Финансы. Учебник пособие. - 4-йе изд., – М.: РИОР, 2008. – С.113.
33. Лушина С.И., Слепова В.А. Государственные и муниципальные финансы. Учебник. – Москва: Экономист, 2006.
34. Malikov T.S., Haydarov N.H. Moliya: umumdavlat moliyasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2009. – 556 b.
34. Миляков Н.В. Налоги и налогообложение. Учебник. – 7-йе изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 520 с.
35. Модели финансирования вузов: анализ и оценка. / Под ред. С.А. Белякова. – М.: ИЕПП, 2005, – С. 282.

36. Никулкина И.В. Общая теория налогообложения: учеб.пособ. – М.: Эксмо, 2010. – 176 с.
37. Nuritdinova V.S. Shararova M.A. Moliyaviy pazorat. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2014. – 380 b.
38. Общая теория финансов. Учебник. Под ред. Л.А. Дробозиной. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995.
39. Пайк Р., Нил Б. Корпоративные финансы и инвестирование. – Питер: СПб, 2005. – 784 с.
40. Petrenko I., Safarov B.Sh., Taniyev A.B., Ayubov I.I. Moliya va soliqlar. Darslik. – Samarqand: SamDU, 2022. – 458 b.
41. Поляк Г.Б. Бюджетная система России. Учебник. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2008.
42. Qosimova G. Davlat byudjeti ijrosining g'aznachilik tizimi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2008.
43. Рикардо Д. Сочинения. Т.1. Начало политической экономики и налогового обложения. Пер. с англ. – Москва: Госполитиздат, 1990. – С. 360.
44. Романовский М.В., Врублевский О.В. Финансы, денежное обращение и кредит. Учебник. – Москва: ИД Юрайт, 2010. – 714 с.
45. Shennayev X., Ochilov I.K., Kenjayev I.G'., Shiripov S.E. Sug'urta ishi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2014. – 248 b.
46. Страховое дело. Учебник. В 2 т. (пер. с нем. О.И. Крюгер и Т.А. Федоровой). - т. 1: Основы страхования / под ред. О.И. Крюгера. – Москва: Экономист, 2004. – 447 с.
47. Сердюков А. Е., Волкова Й. С., Тарасевич А. Л. Налоги и налогообложения. – Питер: СПб, 2008.
48. Taniyev A., Zenchenko S., Kushatov R., Xaitov O. Biznes asoslari. O'quv qo'llanma. – Samarqand: SamDU, 2022. – 199 b.
49. Taniyev A.B Innovatsion iqtisodiyot. Darslik. – Samarqand: SamDU, 2020. – 460 b.
50. Taniyev A.B. Sug'urta ishi. O'quv qo'llanma. – Samarqand: SamDU, 2022. – 240 b.

51. Taniyev A.B., Parsayev G.M. Internet marketing. Darslik. – Samarqand: SamDU, 2021. – 182 b.
52. Тиниский В.М. Казначейское дело. Учебное пособие. – Москва: КНОРУС, 2010.
53. Tuxliyev B.K., Qurbonov X.A., Bauetdinov M.J., Bijanova M.B. Davlat byudjeti. O'quv qo'llanma. – Toshkent: TDIU, 2010. – 199 b.
54. Tuxliyev B.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T., To'xsanov Q.N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2007. – 320 b.
55. Vahabov A., Jo'rayev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2007. – 309 b.
56. Vahobov A.V., Jo'rayev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. – Toshkent: Sharq, 2009. – 448 b.
57. Ван Хорн Дж.К., Вахович Дж.М. Основы финансового менеджмента. 12-йе изд. – М.: И.Д. Вильямс, 2008. – 1232 с.
58. Vahobov A.V. va boshqalar. Xorijiy investitsiyalar. – Toshkent: Moliya, 2010. – 328 b.
59. Vahobov A. va boshqalar. Chet mamlakatlar moliyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2003.
60. Вахобов А., Жамолов Х. Согласование меж бюджетных отношений. Учеб.пос. – Тошкент: Иктисод-молия, 2003.
61. Vahobov A., Kosimova G., Jamolov X. Byudjet-soliq siyosati yahlitligi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2005.
62. Vahobov A., Sirojiddinova Z. O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti. – Toshkent: TMI, 2002.
63. "O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi" jurnali. 2006-2011-yillar sonlari.
64. Xo'jayev Y. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Soliq akademiyasi, 2005.
65. Xudoyqulov K.S. Soliq tizimi. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2013. – 279 b.
66. Yahyoyev Q.A. Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2003. – 247 b.

67. Яндиев М.И. Финансы регионов. – Москва: Финансы и статистика, 2002. – С. 240.
68. Юлдашев Р.Т. Страховой бизнес. Словарь-справочник Р.Т.Юлдашев. – Москва: Анкел, 2005.
69. Yuldoshev A. Soliq va soliqqa tortish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2007. – 128 b.
70. Юткина Г.Ф. Налоги и налогообложения. Учебник. – 5-й изд., перераб. и доп. – Москва: ИНФРА-М, 2006. – 509 с.

Ilmiy maqola va monografiyalar

71. Gadoyev E.F. Soliqqa tortish tartib-tamoyillarini soddalashtirish tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning muhim omili. // Iqtisod va moliya. – Toshkent, 2015. - № 1.
72. Ismaylov K.S., M.S. Abishov. Qo‘shilgan qiymat solig‘ini undirish mexanizmini takomillashtirish yo‘llari. // Iqtisod va moliya. – Toshkent, 2012. - № 2. – B. 68-71.
73. Malikov T.S., Jalilov P.T. Byudjet-soliq siyosati. Monografiya. – Toshkent: Akademnashr, 2011. – 472 b.
74. Ostonaqulov M. G‘aznachilikka o‘tish sharoitida davlat qarzlarini boshqarish // Iqtisod va moliya. – №5, 2010. – B. 41-51.
75. Toshmatov Sh.A. Korxonalarni rivojlantirishda soliqlar roli. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008. – 204 b.
76. Toshmatov Sh.A. Komilov M.M. Qo‘shilgan qiymat solig‘i. Monografiya. – Toshkent: Iqtisodiyot va huquq dunyosi, 2004. – 180 b.

Internet saytlari:

77. <http://www.gov.uz>
78. <http://www.press-service.uz>
79. <http://www.mineconomy.cc.uz>
80. <http://www.mf.uz>
81. <http://www.stat.uz>
82. <http://www.soliq.uz>
83. <http://www.edu.uz>
84. <http://www.tsue.uz>

85. <http://www.tfi.uz>

86. <http://www.glossary.ru>

87. <http://www.lex.uz>

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB. “SOLIQ VA SOLIQQA TORTISH” FANIGA KIRISH ...	6
§1.1. Soliq va soliqqa tortish fanining zarurligi va boshqa fanlar bilan aloqasi	6
§1.2. Soliqqa tortishning umumiy nazariyasi	9
§1.3. Soliq nazariyasining funksiyalari va tamoyillari	12
§1.4. Soliq nazariyasini o‘rganish usuli	14
§1.5. O‘zbekistonning umumiy soliq tuzilmasining tarixiy sharhi ...	22
II BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SOLIQ TIZIMIGA UMUMIY TAVSIF	34
§ 2.1. Soliqlar va soliqqa tortish amaliyotining paydo bo‘lish sabablari	34
§2.2. Soliq va to‘lovlar tushunchasi	36
§2.3. Soliqlarning iqtisodiy mohiyati	38
§2.4. Soliqlarning funksiyalari va tamoyillari	44
§2.5. Soliq ma‘murchiligining maqsad va vazifalari	51
III BOB. YURIDIK SHAXSLARDAN OLINADIGAN FOYDA SOLIG‘I	54
§ 3.1. Foyda solig‘ini to‘lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi	54
§ 3.2. Jami daromadlar va harajatlar tarkibi.....	56
§ 3.3. Ayrim soliq to‘lovchilar va operatsiyalar turlari bo‘yicha soliq bazasini aniqlashning o‘ziga xos xususiyatlari	66
§ 3.4. Foyda solig‘i stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to‘lash tartibi.....	68
IV BOB. AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ	78
§ 4.1. Aylanmadan olinadigan soliq	78
§ 4.2. Aylanmadan olinadigan soliq va uning to‘lovchilari	83
§ 4.3. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solishning o‘ziga xos xususiyatlari	88
§ 4.4. Maxsus iqtisodiy zonalarning ishtirokchilariga soliq solishning o‘ziga xos xususiyatlari	90
§ 4.5. Mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida amalga oshiriladigan faoliyatga soliq solishning o‘ziga xos xususiyatlari.....	91
V BOB. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN DAROMAD SOLIG‘I	93

§ 5.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarning shakllanishi va ularning ahamiyati.....	93
§ 5.2. Jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliq	95
§ 5.3. Yakka tartibdagi tadbirkorlarning daromadlarini soliqqa tortish	104
§ 5.4. Jismoniy shaxslar daromad solig'ini deklaratsiya bo'yicha to'lash.....	110
§ 5.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'iga belgilangan soliq imtiyozlari	113
VI BOB. QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I	118
§ 6.1. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar tarkibi.....	118
§ 6.2. Qo'shilgan qiymat solig'ini soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi	121
§ 6.3. Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblab chiqarish tartibi	125
§ 7.1. Aksiz solig'ining iqtisodiy mohiyati va byudjet daromadlarida tutgan o'rni.....	130
§ 7.2. Aksiz solig'i to'lovchilar. Soliq obyekti va bazasi.....	133
§ 7.3. Aksiz solig'i stavkalari	138
§ 7.4. Soliq hisobotini taqdim etish tartibi	143
VIII BOB. YURIDIK SHAXSLARNING MOL-MULKIGA SOLINADIGAN SOLIQ.....	145
§ 8.1. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi.....	145
§ 8.2. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari.....	148
§ 8.3. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi	152
IX BOB. JISMONIY SHAXSLARNING MOL-MULKIGA SOLINADIGAN SOLIQ.....	156
§ 9.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi	156
§ 9.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi	162
X BOB. YURIDIK SHAXSLARDAN OLINADIGAN YER SOLIG'I.....	165
§ 10.1. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi	165

§ 10.2. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari.....	167
§ 10.3. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.....	172
XI BOB. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN YER SOLIG'I.....	177
§ 11.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi	177
§ 11.2. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi	179
XII BOB. SUV RESURSLARIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ	184
§ 12.1. Xorijiy mamlakatlarda suv resurslaridan foydalanganlik uchun to'lanadigan soliqning o'ziga xos xususiyatlari.....	184
§ 12.2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi.....	187
§ 12.3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi	190
XIII BOB. YER QA'RIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ.....	197
§ 13.1. Resurslarni soliqqa tortish bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	197
§ 13.2. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi	200
§ 13.3. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.....	204
§ 13.4. Foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i	206
XIV BOB. IJTIMOIIY SOLIQ VA YIG'IMLAR.....	212
§ 14.1. Ijtimoiy soliq to'lovchilar va uning o'ziga xos xususiyatlari	212
§ 14.2. Ijtimoiy soliq hisobotlarini taqdim etish tartibi va muddatlari.	215
XV BOB. ELEKTRON HISOBOT VA UNI JO'NATISH TARTIBI.....	219
§ 15.1. IT texnologiyalarining davlat soliq xizmati organlarida qo'llanilishi	219

§ 15.2. Elektron raqamli imzo va undan foydalanish.....	220
§ 15.3. Davlat soliq xizmati organlarida interaktiv xizmatlardan foydalanish.....	224
§ 15.4. Soliq qo‘mitasining elektron hujjatlar repozitoriysi.....	227
§ 15.5. Savdo va xizmat ko‘rsatish sohasidagi hisob-kitoblar tizimiga onlayn nazorat kassa mashinalari va virtual kassalarni joriy qilish tartibi.....	228
§ 15.6. Mobil ilova keshbek.....	233
GLOSSARIY.....	236
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.....	245

A.Ektemirov, A.Taniyev, O.Ashurova, A.Mirzaxodjayev

SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH

O'quv qo'llanma

Muharrir: Z.N. Bobodustov

Musahhih: M.O. Mar'diyeva

Texnik muharrir: D. Hamrayev

*O'quv qo'llanma Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Kengashining 2023 yil 19-iyndagi 11-sonli qaroriga asosan nashr etishga
tavsiya etilgan.*

“STAP-SEL” MChJ. Nashriyoti, Samarqand - 2023

ISBN: 978-9943-9458-9-0

Tasdiqnona № 033337 (27.07.2022)

Bosishga ruxsat etildi: 07.07. 2023 y.

© “STAP-SEL” MChJ. Nashriyoti, Samarqand 2023 y.

07.11.2023 yilda chop etildi.

Qog'oz bichimi A5, 60x84¹/₁₆, Ofset qog'oz.

“Times New Roman” garnituras.

Nashr bosma tabog'i 16.0

Buyurtma № 0089A/23. Adadi 100 nusxa

Samarqand iqtisodiyot va servis institutining
matbaa bo'limida chop etildi.

LICENSE № 025316.

REESTR № X-119112.

Manzil: Samarqand shahar, Shoxrux ko'chasi 60-uy.

ISBN: 978-9943-9458-9-0

9 789943 945890